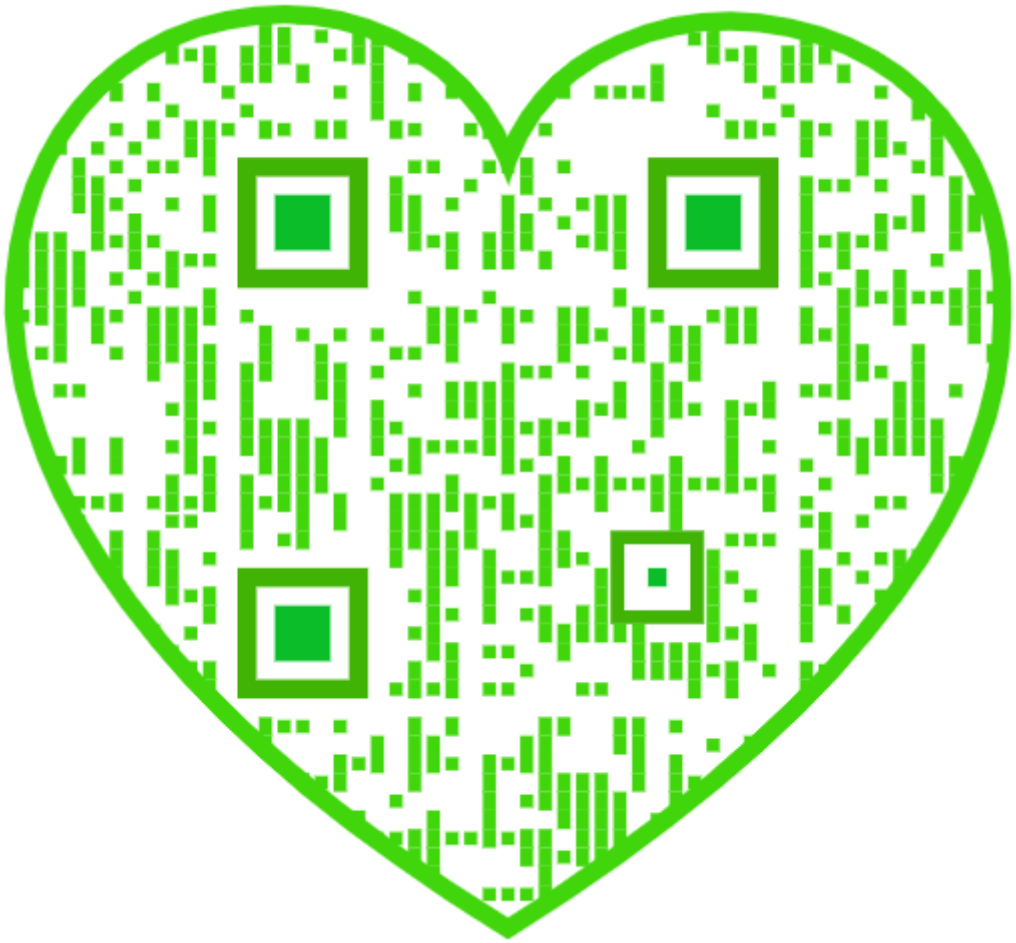

De Katholiek.

ACHTSTE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. VAN ANTWERPEN, R. K. Priester te Utrecht.
M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Conrector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. BRINKMAN, ✠ Pastoor te Amsterdam.
C. BROERE, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Delft.
J. J. BURGMEIJER, Pastoor te Warmond.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. EULENBACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
A. D. GODHARDT, R. K. P. Priester te 's Gravenhage.
E. S. VAN DER HAAGEN, Pastoor te Soeterwoude.
J. JANSEN-KEA, S. Theol. Dr. Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. JORNA, Pastoor te Harlingen.
H. KAMP, Pastoor te Dokkum.
C. VAN KINIS, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. KOK, R. K. Priester te Bodegraven.
G. A. OORTMANS, Pastoor te 's Gravenhage.
H. OPDENKAMP, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
A. J. PLUYM, Professor in het Seminarie te Velzen.
J. H. SMITS, Regent in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. VAN SOMEREN, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. SPARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
T. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. SPITZEN, Pastoor te Haarle.
W. STEENHOFF, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VREE, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Amersfoort.
J. H. WENSING, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ A. P. VAN LANGENHUYSEN. — 1845.

INHOUD VAN HET ACHTSTE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

bladz

Aphorismen over het eigenaardig goede in de Katholieke afdeeling der Christenkerk. Door V. D. H. Jr. (Zie *de Gids* 9e Jaarg. no. 3.) (*Vervolg en Slot van Dl.* VII, *blz.* 401.) 1

Handhaving van het *Status-quo* door de Haagsche Synode. . . . 29

Zendbrief van Z. D. H. Alexander Prins van Hohenlohe, Bisschop van Sardica, aan de R. K. Geestelijkheid in Duitschland. . . . 44

Incident in de Kamer der Pairs van Frankrijk, zitting van den 15ea Julij ll. — De Jesuiten. 52

De Grieksche Patriarch Jeremias en de Protestantsche Theologanten van Wurtemberg. 73

Het H. Sacrament van Mirakel te Amsterdam. — Antwoord aan den Schrijver der Recensie in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* van 4 en 11 April 1845 84

Een woord aan Professor P. J. Veth over vrije wetenschap en lichtschuwe Seminariën. 101

Het Schoolwezen en het Godsdienstig onderwijs. 145

Het Kerkelijk jaar. Vierde voorlezing. De Feestkring der Verlossing. 169

Het Protestantismus en het Oorspronkelijk Christendom. . . 192, 317

Het Kerkelijk jaar. Vijfde voorlezing 217

Een Woord aan Professor N. C. Kist over het Coelibaat der Geestelijken en de Duitsch-Katholieke beweging. 255

De Volksbode. 281

Antwoord van J. H. Wensing aan N. C. Kist, Professor aan de Theol. Faculteit te Leiden. 289

bladz.
Twee Schoolboekjes. — Eene Bijdrage tot het Onderwijs-Monopolie. 331
Nog een woord over de *Bijdrage* tot de geschiedenis van den ongehuwden staat der geestelijken, voorkomende in het V^de^ deel van het Nederlandsche Archief voor Kerkelijke geschiedenis 361
Cyrillus Lucaris. 380

LAGER ONDERWIJS.

Over de vergelijkende Examens. 241
Over de vergelijkende Evamens op de openbare scholen, sedert het jaar 1806 tot 1823. 400

VERSCHEIDENHEDEN.

Hoe men tot Bijbel-verspreiding opwekt 124
Hoe er voorheen Predikanten zonder Bijbel waren. 135
De vereering der H. Maagd Maria te Rome. 414
Militaire organisatie der Kerkelijke Synode in Rusland. 420
Menschkundige opmerking. 421

BOEKAANKONDIGING.

Geschiedenis des Ouden en Nieuwen Testaments, door Bernard Overberg. Uit het Hoogduitsch vertaald, door J. J. Jansen, R. K. Pastoor te Almelo 69
Herinnering aan de Eerste H. Communie, benevens eenige gebeden bij de Maandelijksche H. Communie, bijzonder ten gebruike van Jongelingen en Jongedochters. Door een R. K. Pastoor, vrij naar het Hoogduitsch 72
Histoire réligieuse, politique et littéraire de la Compagnie de Jésus, composée sur les documents inédits et authentiques, par Crétineau-Joly, Tomes II, III et IV. 137, 348
Het leven van den H. Aloysius van Gonzaga, van de Societeit van Jesus. Oorspronkelijk in het Italiaansch geschreven door den eerw. pater Virg. Cepari. Naar de Fransche vertaling van den heer Calpin, door J. v. d. L. 441

bladz.

Godvruchtig aandenken aan de geloovige zielen, door Z. H. W. den Bisschop van Belley. 242
De godsdienstige beweging in Engeland of de voortgang van het Katholicismus en de terugkeer der Anglikaansche- Kerk tot de Eenheid door een Katholijk. Uit het Fransch door J. J. Burgmeijer. . . 284
Herdersbrief van zijne Eminentie den Zeer Doorluchtigen Hoogstwaardigen Heere Vorst-Bisschop van Breslau, Melchior, Vrijheer von Diepenbrock, tot de algemeene eerwaarde Clerezy, en al de geloovigen in het Bisdom bij zijne ampt-aanvaarding afgezonden. Vertaald door P. Camper. 343
De verhandeling van N. C. Kist, Hoogleeraar te Leiden, over de Pausin, nagelezen en getoetst door J. H. Wensing, Hoogleeraar in het R. K. Seminarie te Warmond. Tweede gedeelte. . . . 422

LETTERLOVER.

Ave Maria. Naar het Fransch van Père de Géramb 244
Het Gezang over de Oordeelsdag: *Dies irae dies illa*. Door P. A. C. 358
's Heilands geboorte, door P. 439

CORRESPONDENTIE.

Aan de Redactie van de *Katholiek* 344

EINDE VAN DEN INHOUD VAN HET ACHTSTE DEEL.

APHORISMEN

OVER

HET EIGENAARDIG GOEDE IN DE KATHOLIEKE AFDEELING DER CHRISTENKERK,

DOOR V. D. H. JR.(1)

(Vervolg en Slot van Dl. VII, *bladz.* 401.*)*

Eene zwarigheid echter schijnt aan den heer VAN DER HOEVEN niet ontgaan te zijn: de zoo late oorsprong van het Protestantisme, hetwelk eerst in de zestiende eeuw ontstaan is. Hij eindigde zijne inleiding met te zeggen: «Heb ik, dwalende in mijnen ijver, hout of stoppelen aan-«gedragen..... 't moge met den wind verwaaijen.» Welnu, dat ongelukkige *zestien?* Slaat hier geen verschrikkelijke rukwind in zijn stelsel? Ons dunkt, het vliegt aan spaanders, en vrij duidelijk zien wij de stoppelen regenen door de lucht. Maar wat doet hierop onze vriendelijke bestrijder? Daar zullen wel weinigen op verdacht zijn geweest; hij houdt zich even als of er niets gebeurd ware, en zegt, met eene *contenance*, waar wij onze lezers verzoeken niet boos om te worden: «Ik behoef niet te herinneren dat, «gelijk het katholicisme de hervorming overleefd heeft, zoo «het protestantisme ouder is dan LUTHER.» — Een stelselmatig hoofd is een hard hoofd, dat weten wij; maar toch:

(1) Zie *de Gids*, 9e Jaarg. no. 3.

niet eens behoeven te herinneren, c'est par trop fort! Wij zullen er dan ook maar niets tegen in brengen. Wil de heer VAN DER HOEVEN niet blijven stil staan bij zekere, zich toen verspreidende, denkbeelden, welke de aflaten-strijd eindelijk met geweld deed uitbarsten, maar nog hooger op, en in al de ketters, die zich ooit op de Schriftuur beroepen hebben, zijne voorouders eeren: wij hebben er vrede mêe. Of mogt hij in het pantheïstisch *één* van PARMENIDES, dat LUTHER tegen ARISTOTELES in bescherming nam (1), Protestantisme meenen te vinden: dan hebben wij er ook al niet tegen, en zijn bereid, langs de Sineesche leer van de *Taiki* en andere oostersche dwalingen, hem tot aan den zondvloed op weg te helpen. Van daar zouden wij dan, altijd naar eene vroegere *protestatie* zoekende, komen aan den ongelukkigen zwerveling, die niet offerde als ABEL, en zich van de Kerk der eerste wereld, de kinderen Gods, afscheidde, tot dat wij eindelijk Protestantisme zouden herkennen in de woorden: «*Als gij van deze vrucht eet,.... «zult gij Gode gelijk zijn.*»

Doch dit is meer dan de heer VAN DER HOEVEN verlangt; hij erkent dat het Katholicisme ouder is, en komt hierdoor in nieuwe zwarigheden. Immers waarom is het ouder?

«In de liefde, welke zich eenzijdig, min of meer gebrek-«kig ontwikkelt, zal eerst het beginsel van gemeenschap «boven dat van zelfstandigheid heerschen. Men begint, met «zich in vol vertrouwen over te geven; het duurt somtijds «lang, eer men zich zelven weder vindt. Zoo moest zich «dan in de christenkerk het katholicisme voor het protes-«tantisme ontwikkelen.» Er kwamen nog wel eenige rede-

(1) *Disputatio Aristotelis adversus unum illud Parmenidis verberat, christiano venia sit, aëra pugnis.* Oper. Luth. Witt. I, 55.

nen bij; «maar die ingenomenheid, dat dweepen met de «kerk, dat afstand doen van alle eigen regt (?), die onder- «werping aan het groot geheel, van de zijde der leeken; «en van den kant der geestelijkheid, die willige subordi- «natie, dat leven in en voor de kerk, met opoffering van «huisselijk geluk, met verloochening van den wensch *auch «etwas für sich zu seyn* — het is in de eerste plaats een «uitvloeisel van den geest van CHRISTUS, eene openbaring «van het christelijk leven, maar in ziekelijken toestand, «kwijnende door een verkeerd geleidde en eenzijdig ont- «wikkelde zucht tot gemeenschap.»

«Na die eerste drift (!), met welke de liefde zich aan- «sluit en overgeeft, komt zij weder tot bezinning. Het be- «ginsel der zelfstandigheid doet zich gelden (!), en de «mensch wil weten, wat hij bij zijn zelfvergeten (!) gewon- «nen heeft. Is de uitslag van het onderzoek gunstig, de «liefde zal des te sterker zijn, naar mate hij nu ook rede- «lijker is; maar is het vertrouwen misbruikt, de verwach- «ting teleurgesteld, misnoegen en afkeer zullen het gevolg «wezen.» Zoo is het dan ook gebeurd. Het bedrog was niet gering: voor CHRISTUS de Paus, voor de zaligheid het verderf; en na lang dralen brak de hervorming uit, kwam men tot zelfbewustzijn, tot bezinning, tot misnoegen en afkeer, tot de zelfstandigheid der liefde, en men werd *etwas für sich.* — Mogen wij, die het zoo kwaad niet meenen, het u eens zeggen mijnheer VAN DER HOEVEN? Het zijn stoppelen! altemaal stoppelen, die verwaaijen moeten met den wind.

Het is niet waar, dat de liefde op gemeenschap uit is zonder daarbij aan zich zelve gedachtig te zijn. Het is niet waar, dat de liefde, na eerst gemeenschap gezocht te hebben, daarmede een oogenblik ophoudt om zich te be-

zinnen. Het is niet waar, dat, wanneer dit plaats had, de liefde daarmede hare zelfstandigheid zou ontwikkelen. Liefde zoekt als zoodanig noodzakelijk gemeenschap. Alle liefde vereenigt; alle liefde deelt zich mede, stort zich uit; het vuur, dat alles tot vuur maakt, is slechts hare nabootsing in het stof; en zoo zij ophield te *vereenigen* of naar gemeenschap te zoeken, zou zij niet zelfstandig worden, maar op hetzelfde oogenblik hare zelfstandigheid verliezen en ophouden te bestaan; want *band*, *gave* van zich en van het hare te zijn is haar eigenlijkste en innigste *wezen* zelf. Eene andere liefde bestaat er niet, noch in den hemel noch op aarde.

De tweede reden, waarom wij deze voorstelling *eener zich zelve vergetende, hartstogtelijke verzotheid, waaruit men eindelijk tot bezinning komt*, hier volstrekt moeten verwerpen, is, dat zij het Christendom en deszelfs Stichter grootelijks beleedigt. Wij ontkennen geenszins, dat bij iemand vol jeugdige driften de zinnelijke liefde over eene geheel andere liefde, welke het licht der rede volgt, de overhand kan bekomen; dat deze zinnelijke neiging meer en meer drijfveer kan worden tot de zoo gewigtige vereeniging des huwelijks, en later, wanneer de redelijke liefde zoude moeten ontstaan of herleven, doch geenen grond vindt, afkeer, misnoegen en scheiding het gewone gevolg zijn; — maar van welke liefde spreekt hier de heer VAN DER HOEVEN? Waartoe maakt hij die Liefde, welke de band is van den Vader en den Zoon, en door den Zoon van den Vader met de menschen? Wat is naar zijne uitlegging die Geest door CHRISTUS beloofd en geschonken, die Liefde, welke onder 't oog van Hem, «den bouwmeester der schoonheid» onophoudelijk bezig is den tempel zijner Kerk op te trekken; ja, die het menschdom in eene zoo volkomen maatschappij

vereenigt, dat de H. PAULUS het als een enkelen opgroeijenden CHRISTUS aan ons voorstelt? — Wij zijn er een weinig mede verlegen, maar we worden wel genoodzaakt het te zeggen: de liefde, die het Christendom bezielt, is er eene, als in de Romans wordt beschreven; die groote mensch der geschiedenis is een smoorlijk verliefde held, die eerst geheel zot wordt, eerst zich zelven vergeet en gedachteloos overgeeft; maar na die «eerste drift» over zijne dwaze stappen nadenkt, en alsdan inziet, dat hij misleid en bedrogen is. De heer VAN DER HOEVEN zelf heeft hier ongetwijfeld niet nagedacht; want met wat afgetrokken woorden hij de zaak moge voorstellen, er volgt niet te minder uit, dat, wie een waar begrip van de geschiedenis des Christendoms wil hebben, slechts WALTER SCOTT, COOPER, wat weet ik het, mogelijk GEORGE SAND of EUGÈNE SUE behoeft te lezen. Immers ook RODOLPHE vergeet zich, geeft zich zelven over, en ziet later in dat hij bedrogen is.

Deze, niet zeer ingewikkelde, verloochening der verlossing leere aan hen, die 't nog niet wisten, wat men te denken hebbe van die «*christelijke gnosis*» onder de Protestanten, welke de heer VAN DER HOEVEN zoo onvoorzigtig ten hemel heeft verheven. 't Is des te stuitender, dewijl hij het nog in den eenen en zelfden adem tegen de Katholieke Kerk voor CHRISTUS opneemt, zich op zijn Christelijk priesterschap verheft, en de Protestanten toespreekt als kinderen Gods: «Zijn wij niet allen priesters? Is CHRISTUS de CHRISTUS der «geestelijken alleen of ook der leeken? Ja, van een' iegelijk «onzer! Elk voor zich zelf, gij kinderen Gods! Zoo protes«teerden wij, zoo doen wij het nog.» — Wij zullen dit godvruchtig gevoel geenszins beoordeelen, en willen niet gaarne zekeren afstand der betamelijkheid overschrijden, maar het is ons toch geoorloofd, het is ons zelfs, als verdedigers der

Katholieke Kerk, geboden, den heer VAN DER HOEVEN te vragen, welke bezinning of welke *gnosis* aan deze zijne tamelijk onbepaalde liefde ten grond ligt? Dat de Protestanten ten opzigte der Katholieke Kerk tot de *zelfstandigheid der liefde* gekomen zijn, of met andere woorden: dat «*afkeer en misnoegen*» het gevolg zijn geweest, hebben wij vernomen: maar is de heer VAN DER HOEVEN zonder afkeer en misnoegen jegens alle *protesterenden*, zoodat zijne liefde voor hen deze soort van zelfstandigheid niet bezit? Is de heer GROEN VAN PRINSTERER een kind Gods, en de heer PAREAU insgelijks? en BRETSCHNEIDER en HENGSTENBERG, en DE GASPARIN en COQUEREL, en alle Protestanten van de meest verschillende scholen en kleuren? Welken CHRISTUS beweert hij dan, dat de Protestanten eischen als den hunnen: den CHRISTUS die idée of die persoon is, een hoog onbekend wezen of een joodsche SOCRATES, een *Essener* of een soort van vorst der Synagoog? Immers al deze gevoelens worden van Protestantsche leeraars en Hoogleeraars voorgestaan en verdedigd. De zoogenaamde zelfstandigheid heeft zich ten laatste doen gevoelen in hetgeen onwrikbare grondslag moest zijn, en de Protestantsche CHRISTUS — wij spreken eene verschrikkelijke maar onbetwistbare waarheid uit, — is niet meer dan een duister, onzeker, staag veranderend denkbeeld, niets dan een dwarrelende wolk, door de voortgevlugte Godheid achtergelaten! Voorwaar, het was van eenig belang voor den heer VAN DER HOEVEN ons over den CHRISTUS, welken hij bedoelt, in te lichten; niet slechts om zijne godsdienstige gevoeligheid verstaanbaar te maken, en omdat hij de Katholieke Kerk, ook in dit opzigt, zoo zwaar heeft beschuldigd, maar wel voornamelijk, om ons te doen zien, dat, zoo de eenheid der Katholieken slechts uit blinde drift, gedachtelooze zelfvergeting en ziekelijke

zucht naar gemeenschap voortkomt, integendeel die liefde, welke de Protestanten tot kinderen Gods verheft, vol rede, vol bewustzijn, vol bezinning is, en zij, ten minste aangaande het grondbegrip des Christendoms, den Verlosser der wereld, eenige klare overtuiging bezit.

Wij zijn reeds overgegaan tot eene derde reden: het feit logenstraft de stellingen van den heer VAN DER HOEVEN. De Protestanten, die naar zijn zeggen, meer christelijk bewustzijn, meer christelijk gevoel, meer christelijke wetenschap bezitten, zijn wel verre af van deze hoogere volkomenheid, en hebben, na aftrek van eenige verwarde herinneringen, in plaats van christelijke Theologie, helaas! niet meer dan grammatikale, archaeologische en andere voorbereidende kennissen. Zij verhalen wat men eertijds geloofde; dit is alles wat hun overschiet. En daaraan zal men den naam geven van christelijke wetenschap? *Zóó heeft het gezeten!* zeggen de kinderen, als zij de brokken wêer zamen passen, die zij hebben opgeraapt van den grond. Beter weten wij de nietigheid dier wetenschap niet uit te drukken, welke zich meten wil met de leer der Katholieke Kerk. Hoe zegenpraalt, hoe verheft zij zich hier boven met al de majesteit harer instellingen, met het goddelijk licht harer leerstukken, met den roem harer wereldbewingende overwinningen, met de onsterfelijke glorie harer Heiligen, wier even kalme als hoog vervoerde liefde toch zich zelve wel bewust zal geweest zijn! De reus der geschiedenis staat tegen u op, mijnheer VAN DER HOEVEN, en wel gelukkig voor u, dat hij met eene andere liefde, dan gij waandet, bezield is. Neen deze SIMSON laat zich de haren niet afsnijden, vergeet zich zelven niet; nimmer verloor hij zijn goddelijk bewustzijn. De leerlingen der Apostelen, de HH. IGNATIUS, CLEMENS,

POLYCARPUS, mannen zoo vol van Katholicisme, hebben hun eigen geloof niet vergeten gelijk de Protestanten. Er was eenige *zelfstandigheid* in de Martelaren, welke de Kerk in de eerste eeuwen, en door alle eeuwen opnoemt. En wat zijn dan, volgens u, de werken der Oudvaderen? Zouden deze verbazende schriften, die de overeenstemmende getuigenissen der christenvolken bevatten, dan slechts groote pyramiden zijn, waarin de zich vergetende Katholieke geslachten als doode mumiën naast elkander staan? Was er slechts «*kwijnende, gedachtelooze, ziekelijke zucht*» in een' ATHANASIUS, een' HILARIUS, een' AUGUSTINUS, en in heel dien raad van heiligen en wijzen, die niet door zich zelve te vergeten, maar door zich zelve te leeren kennen en te overwinnen, tot dien trap van godsdienstige grootheid geklommen zijn? Wij bidden u, om alvorens gij het zegt, eens aan uw eigen *gnosis* te denken. De middeleeuwen zelve, al te lang belasterd en bespot, hebben eene schaar van mannen opgeleverd, waarbij uwe denkers van *Berlijn* en *Koningsberg* zoo veel als de Alchimisten zijn van dezen tijd. Zeker, de bespiegelingen van een' H. ANSELMUS waren geen droomen van half-bewusteloozen slaap; en wie de *Summa* van den H. THOMAS aanziet voor een gewrocht der zelfvergeting, hij weet een verheven Gotisch gebouw, waarin het ééne *idee* duizendmaal wederkeert, niet te onderscheiden van eenen bijenkorf of van het werk van mieren of bevers.

LUTHER zal daar tegenover het eerst wakker zijn geworden, en de wereld hebben wakker geschreeuwd! In hem zal zich het beginsel van zelfstandigheid hebben ontwikkeld! O schoon model van zelfstandigheid! die juist omdat een ander *ja* zeide, luidkeels *neen* riep, die honderdmaal zich zelven tegensprak, en wiens ijlhoofdig mysticisme zich

met de orde van een ziekte-proces ontwikkelde! Van hem, — daar spreken wij niet tegen, — van hem is de zoogenaamde zelfstandigheid afkomstig, waar mogelijk niet alle Protestanten evenzeer op roemen; die pure, pure subjectiviteit, dat onbegrijpelijk bewustzijn van zich zelven en van niets anders, die *vormen* die geene *normen* en bijgevolg niets zijn, die magere en vliegende monsters der abstractie, die de menschelijke hersens opeten, en in de tijdelijke maatschappij gevaren, het bloed der volken uitzuigen, zonder zich ooit te verzadigen!....

Of, gelijk gezegd wordt, uit gaz-stoffen heele gesternten ontstaan, laten wij aan anderen ter beslissing over; maar uit Protestantisme komt noch licht noch zelfstandigheid.

Eindelijk strekt dat ideaal, die «kerk der toekomst», waarin de strijd der christelijke geschiedenis moet worden bijgelegd, ons, door hare innige tegenstrijdigheid, ten bewijze, dat het Christendom, waar de heer VAN DER HOEVEN mede speelt, het ware Christendom niet is. «Het Protes-«tantisme,» zegt hij, «is de gebrekkige, eenzijdige ont-«wikkeling van het christelijk beginsel der zelfstandigheid.» Waarom? Is er geen gemeenschap genoeg? Dat wordt later gezegd; maar uit hetgeen hier volgt, zou men moeten opmaken dat er nog te veel gemeenschap en Kerk bestond: «Niet tegen alle onwettig gezag der kerk is geprotesteerd..... «De onchristelijke vormen van eeredienst lagen ter neder; «de aflaten waren vernietigd; men behoefde niet meer bij «priesters te vragen: Wat moet ik doen om zalig te wor-«den? Maar het verstand.... nam zijnen tijd niet waar. «Toen LUTHER het formeel beginsel der hervorming uitsprak, «en zijne eigene schriften wilde verbranden (?), opdat men «later niet bij hem mogt zweren, toen was het oogenblik «geweest, om uitdrukkelijk, voor alle tijden, vrijheid van

«denken en leeren te eischen. Maar bij wien kwam toen «de vrees op, dat de Katholieke zuurdeesem bij Protes- «tanten zóó krachtig zou nawerken?»

De verwarring was alzoo niet groot genoeg; men had volstrekt geene objective leer, geen *materieel* beginsel moeten vasthouden, en alleen voor het *formeel* beginsel, de vrije Bijbelverklaring, strijden. Ziedaar iets, dat niemand kan begrijpen. Een *formeel* beginsel als het eenige ware te willen handhaven, zonder eene *materieele* objective leer evenzeer te doen gelden, is zoo veel als eene redeneerkunde aannemen wier gevolgtrekkingen noodzakelijk zijn, en van den anderen kant beweren, dat er geene *objective waarheid* bestaat, die noodzakelijke betrekkingen in zich bevat. Eene *methode* om te leeren veronderstelt *wetenschap eener werkelijke waarheid*, gelijk de Logica menschen veronderstelt die aan de *objective waarde* der gezonde rede gelooven. Zijn dan, vraagt men wellligt, de Protestanten niet consequent, die zeggen: «Weg met de Symbolen! de Bijbel alleen!» Zeer zeker; maar zijn dan, vragen wij wêer, die Protestanten inconsequent, die zeggen: «Zonder onze Symbolen, waarin de leer der godzaligheid is uitgedrukt, hebben wij geen grond om den Bijbel voor eenigen kenbron te verklaren?» O neen! Beide hebben gelijk, want uit tegenstrijdigheid volgen tegenstrijdigheden.

Niet minder onbegrijpelijk is het: alle gezag te willen verwerpen en desniettemin naar meer kerkelijkheid en gemeenschap te verlangen, gelijk de heer VAN DER HOEVEN zoo uitdrukkelijk zegt te doen.

Wat is er dan van deze zijne voorstellingen te maken? Katholieke zuurdeesem is het zeker niet. Zou het mogelijk de gist zijn van het bier, dat de groote Hervormer zoo gaarne dronk, eene gist, die te *Berlijn*, waar de

heer VAN DER HOEVEN zegt zich te hebben opgehouden, *zóó krachtig heeft nagewerkt*, dat velen er den Bijbel, welks historie en wonderen LUTHER reeds van geen belang achtte, ten laatste van alle historische waarde beroofd en voor een bonten mytischen vorm verklaard hebben? Dewijl namelijk geen *vorm* zonder *zelfstandigheid*, geen *formeel* beginsel zonder *materieel* beginsel bestaan kan, en nogtans dat *materiele* of de objective waarheid meer en meer verloren ging, heeft men eindelijk gezegd: de *vorm* is de zelfstandigheid of de zaak zelve, *formeel* en *materieel* beginsel zijn *identisch*. — Komt dat niet tamelijk wel overeen met het beweren van den heer VAN DER HOEVEN, dat in de vrije Bijbelverklaring (welke toch nog niet meer is dan eene methode) zich het zelfstandig beginsel der liefde vertoont? — In 't geheel wil men de pure Logica zóó verdrijven, dat zij objective waarheid wordt, en met verwerping van al wat buiten komt, de subjectiviteit zoo blijven doorzetten, dat zij in objectiviteit overslaat, en men uit zijn *Ik* de wereld en de maaatschappij of Kerk voortbrengt. Aldus leert MICHELET en de school van HEGEL. «*Volstrekt Neen*» wil volgens deze heeren juist «*Ja*» zeggen, Men had derhalve, zoo verstaan wij nu den heer VAN DER HOEVEN, alle mogelijk gezag moeten verwerpen, alle leer voor eene tijdelijke verschijning moeten houden, dan juist had men de ware gemeenschap, de ware leer «de Kerk der toekomst» verkregen. «Ieder volkomen vrij» en toch «allen «elkander onderdanig; — elk zijn eigen [geloof], en toch «maar één geloove, enz.» Neen! en toch Ja! — Al wie nu een zeker *etwas für sich* wenscht te worden en zich in deze wijsheid verdiepen wil, hij doe het; wij wenschen hem goeden nacht!

Hoe ten laatste de heer VAN DER HOEVEN op zijn eigenlijk

onderwerp overgaat, en tot de vermelding komt van het goede, dat hij in de Katholieke Kerk vindt, laat zich uit het gezegde reeds begrijpen. Protestantisme en Katholicisme moeten zich vereenigen, en hiertoe het laatste door het eerste van zijne smetten en verkeerdheden gezuiverd worden. «Protestantisme», zegt hij, «is buiten tegen-«spraak eene hoogere ontwikkeling des christelijken levens... «De Protestant voelt zich lid van het hoofd [CHRISTUS]..... «Wilt gij een bewijs te meer? Het Protestantisme gevoelt «en erkent zijne onvolkomenheid, gevoelt en erkent ook «langs zoo meer zijne eenzijdigheid.» De Katholieke Kerk integendeel is slechts gevoel van gemeenschap met elkander, en men heeft daar van zijne eenzijdigheid geen bewustzijn. «Dit ligt in den aard der zake. Waar het be-«ginsel der gemeenschap heerscht, gevoelt men wel de «behoefte naar iets beters; maar men meent de bevredi-«ging dier behoefte juist in de gemeenschap te hebben; «en is elk katholiek een zwak en zondig wezen, de «kerk — waant hij, en hoe laat zich die dwaling begrij-«pen! — de kerk is heilig, volkomen, onfeilbaar; wat «aan elk der leden ontbreekt, wordt uit den gemeenen «schat voldaan. Maar is de mensch tot zelfstandigheid «ontwikkeld, heeft de christen geleerd voor zich zelven «toe te zien — het is met die vriendelijke begoocheling «gedaan; is elk onzer schuldig, dan zijn we het ook allen «te zamen; niet in elkanders gemeenschap, in de gemeen-«schap met CHRISTUS alléén zijn we rijk en heilig, en wor-«den geleid in al de waarheid.»

«Is het protestantisme eene hoogere, en toch eene een-«zijdige ontwikkeling van het christelijk leven, dan moet «het ook al wat het katholicisme goeds, d. i. christelijks, «heeft, in zich opnemen, — niet, zonder meer, overne-

«men, maar gelouterd en verheerlijkt opnemen.»

De *zigzag*, men ziet het, zal niet altijd duren; de christelijke wereld zet met haar ééne been wat wijdere stappen dan met het andere, waarvan het gevolg moet zijn, dat zij zich ten laatste geheel en al omdraait. De Katholieke Kerk, waaruit men al het goede genomen heeft, zal dan van geen het minste nut meer zijn, en de Katholieke lezers, welke de heer VAN DER HOEVEN voor zich wenschte, kunnen zich bijgevolg met de gedachte, hun zoo welwillend voorgehouden, gemeenzaam maken, dat hunne Kerk toch eenmaal — en wie weet hoe spoedig? — zal vergaan. Achttien honderd jaren! 't is ook wat lang.

Om de oplossing onzer Kerk, tevens van eene andere zijde, als geloofelijk te doen voorkomen, beschuldigt haar de heer VAN DER HOEVEN, dat zij door de volkomenheid, welke zij zich toeschrijft, den vooruitgang belet, en in deze volkomenheid of heiligheid zelve eene tegenstrijdigheid leert. Op deze beide beschuldigingen zullen wij antwoorden.

1. Wanneer eene gemeenschap of Kerk *in alle opzigten* volmaakt is, zoude nog in zóó verre vooruitgang mogelijk zijn, als een en ander individu in het goede dezer gemeenschap meer konde deelen, en als dezelve zich verder over de wereld konde uitbreiden.

2. De Katholieken houden geenszins hunne gemeenschap of Kerk, ook als zoodanig, *in alle opzigten* voor volmaakt.

3. De Kerk biedt gedurende de eeuwen, dat zij bestaat, eenen vooruitgang en eene ontwikkeling aan, welke aan de Protestanten, die naar de Apostolische tijden terug wilden, tot ergernis verstrekten, en welker grootschheid en menigvuldigheid, den vooruitgang, welke door den heer VAN DER HOEVEN in strijd met de oude leer wordt voorgestaan, ten naasten bij doen gelijken op de uitbreiding van eenen

boekwinkel of eener lees-bibliotheek.

Wat nu de *heiligheid* der Kerk betreft, daar schijnt de heer VAN DER HOEVEN de Katholieke leer niet over onderzocht te hebben; ofschoon hij, zoo hij wist, wat de Kerk over 's menschen regtvaardiging leert, zijnen groven misslag had kunnen vermijden, door aan een voorschrift der logica te denken: dat hetgeen gezegd wordt van het geheel, als geheel, niet evenzeer gezegd kan worden van ieder der deelen. *Engeland* is een rijk land: zijn er daarom geene behoeftigen? Als twee paarden een' zwaren wagen kunnen trekken, volgt dan daaruit dat hij voort zal gaan als men er slechts één voor spant? *Putidum est;* maar is 't onze schuld, dat wij zulke dingen aan de zoo ver gevorderde en hoog verlichte Protestanten moeten voorhouden? — Wij noemen de Kerk heilig, omdat haar hoofd CHRISTUS heilig is, en zij door Hem, niet *schijnbaar*, gelijk de heer VAN DER HOEVEN gelooft, maar *waarachtig* heilig wordt; dat is: omdat hare organisatie, hare geloofs- en zedeleer ter heiliging des menschdoms strekken; omdat zij alle genaden, die hetzelve ter heiliging noodig heeft, aanbiedt en toepast; omdat CHRISTUS, die in haar de eerste bedienaar der Sacramenten en de uitdeeler aller genaden is, al deze werkingen niet te vergeefs van zich doet uitgaan, en er aanhoudend eene menigte van geloovigen geheiligd worden, zoodat in hen niets doemenswaardigs is; omdat, zoo er velen weder vallen, er toch ook zijn, die de liefde niet weder door doodzonden verliezen, maar tot hun einde toe eene heldhaftige deugd uitoefenen; omdat ook diegenen, welke in staat van doodzonde zijn, het geloof, wortel der regtvaardiging, behouden, en zich kunnen bekeeren en heiligen, terwijl zij er van alle zijden door de Kerk toe geroepen worden; omdat eindelijk wonderen in de Kerk

gebeuren, welke van hare heiligheid getuigen, en dezelve bevorderen, door het geloof en de liefde op even menigvuldige wijzen op te wekken als zij plaats hebben. — Laat het zich nu begrijpen dat de Katholieken hunne Kerk heilig noemen?

't Is onze beurt geworden, heer VAN DER HOEVEN!

Ge zegt eenige bladzijden verder: «De gemeente kiest «hem [den Predikant] in vele gevallen tot haren vertegen- «woordiger, en legt al hare magt in zijne hand. Dáárom «voegt hem de titel van *Eerwaardig* — in zich zelven is «hij, wat anderen zijn, een onwaardig zondaar — daarom «het achtbaar ambtsgewaad. In hem eert men, afgezien «van den persoon, de gemeente, de kerk, het ligchaam «des Heeren.» De vertegenwoordiger is zondaar, en daar hij is wat anderen zijn, vertegenwoordigt hij eene gemeente van onwaardige zondaars; en nogtans is hij *eerwaardig?* Is dan de gemeente, als gemeente, eerwaardig, en ieder afzonderlijk lid een onwaardig zondaar? «Is elk onzer «schuldig, dan zijn wij het allen te zamen,» zeidet gij tegen ons, en zeggen wij met meer grond tegen u. «Hoe laat «zich die dwaling begrijpen?»

Gij zegt: «in de gemeenschap van CHRISTUS alleen zijn «wij rijk en heilig;» maar als alle menschen *schuldig*, alle *onwaardige zondaars* zijn, hoe kunnen zij dan met CHRISTUS eene gemeenschap hebben, waardoor ze, tegelijk dat ze onwaardige, schuldige zondaars blijven, *rijk en heilig* zijn? Onmogelijk kunnen wij heilig en onheilig te gelijk zijn. Hoe dan laat zich die dwaling begrijpen?

Nog iets, dat geene kleinigheid is. De Protestanten zijn het aangaande de eerste en voornaamste waarheden des Christendoms oneens: van menigvuldige, alle met elkander strijdige, gevoelens kan slechts één gevoelen het ware zijn:

CHRISTUS heeft geene onwaarheid geleerd: uit welke drie stellingen volgt, dat het grootste deel der Protestanten niet gelooft, gelijk CHRISTUS geleerd heeft. Nu moet men, om met den nietigsten mensch één te zijn, in denkbeelden of gevoelens met hem overeenstemmen, en ten minste de eerste waarheden der rede niet ontkennen. Zal zoo iets ten opzigte van CHRISTUS niet waar zijn? Zal het b. v. onverschillig zijn of men Hem als God eert of niet, dat is of men, indien Hij God is, Hem in deze oneindige waardigheid beleedigt, en indien Hij geen God is, de uitdrukkelijkste afgoderij bedrijft? — Desniettegenstaande worden de Protestanten zonder onderscheid van gevoelen, als één met CHRISTUS beschouwd! Hoe toch laat zich die dwaling begrijpen?

Eene laatste vraag. Gij zegt: «Niet in elkanders gemeen-«schap, in de gemeenschap met CHRISTUS alléén zijn we rijk «en heilig en worden geleid in al de waarheid.» En in weerwil van dat, hoopt Ge, mijnheer VAN DER HOEVEN, op eene «kerk der toekomst,» wenscht Ge onder de Protestanten meer gemeenschap, en klaagt gij dat hunne zelfstandigheid gebrekkig en eenzijdig is ontwikkeld! Waarom dat? Waarom gemeenschap die volstrekt overvloedig is? Is rijk en heilig niet genoeg? En indien CHRISTUS alléén de Protestanten in al de waarheid leidt, waarom dan zóó geijverd voor eene gemeenschap, die eer zelfvergeting baart, dan het bewustzijn verhoogt? Of zoudt Ge inderdaad ja en neen voor 't zelfde houden?

Wij hebben nu de theorie van den heer VAN DER HOEVEN van verschillende zijden leeren kennen, en ons het langst bezig gehouden met het kleinste gedeelte van zijn opstel, terwijl wij over het goede dat hij in de Katholieke Kerk vindt, en waaraan hij de meeste bladzijden gewijd heeft,

integendeel minder uitvoerig zullen zijn. De reden hiervan laat zich begrijpen.

Wij zullen die goede eigenschappen, welke de heer VAN DER HOEVEN in de Kerk gevonden heeft, een voor een opgeven, en er telkens onze bemerkingen achtervoegen.

1. «De Katholieke Kerk! — ziet welk een gebouw! — «Protestanten, zoo hebt ge 't niet.»

Hoe toch, vragen wij hier achter, kunnen de Protestanten de Katholieke eenheid zien, en blijven die zij zijn? Kan er dan zulk een ligchaam bestaan zonder ziel? Hoe duidelijk zijn de schriftuurplaatsen over de zigtbaarheid der Kerk!

2. «Maar als men ons troost: ««Wij zijn één in hoogeren ««zin!» «dan wil ik het wel tot geen' prijs miskennen of ge«ringschatten; maar..... is de éénheid der Katholieken «minder van gehalte, te beter schijnt ze gangbaar te wezen «en te hoogere rente te geven... Ik stem toe dat de Katholieke «Kerk ophoudt in de behoefte harer leeken te voorzien, «zoodra hun christelijk leven, hun christelijk gevoel, en «hunne christelijke gnosis, tot een' hoogen trap van ont«wikkeling gekomen zijn. Maar de Katholiek, zoo lang hij «Katholiek blijft, en het beginsel der Evangelische vrijheid «bij hem sluimert» [zoolang hij geen Protestant is en gezegde ontwikkeling niet heeft] «vindt in zijne Kerk al «wat *hij* behoeft; zij geeft hem alles.... Zoo is het in onze «Protestantsche kerken niet; de ééne meer, de andere min, «maar alle schieten te kort in 't voldoen aan de behoeften «harer leden. Van daar — ik spreek in het algemeen — «die talrijke en diep betreurde overgangen tot de Katholieke «Kerk; van daar onder hen, die getrouw blijven, dat ge-

«brek aan kerkelijk leven ,.... aan christelijke gemeenschap.»

De tergiversatien die hier gemaakt zijn, doen de waarheid nog meer schitteren. Wij Katholieken hebben dan minder christelijk gevoel, minder christelijk leven, minder christelijke gnosis of wetenschap; en als deze drie gaven tot meer ontwikkeling komen, wordt of is men Protestant. Met dat al wordt, op dien minderen graad van ontwikkeling, meer aan de behoeften van de leden der Kerk voldaan, ja, aan alles! Bij de Protestanten is 't anders om: alle kerken schieten hierin te kort. Maar hoe dan? Is christelijk gevoel niet een allermaatschappelijkst gevoel? Is christelijk leven niet allermaatschappelijkst leven? Is christelijke gnosis niet allermaatschappelijkste wetenschap? En wanneer deze toenemen, zal men dan minder in elkanders behoefte willen of kunnen voorzien? *Ubi acumen tuum?* roepen wij den schrijver der *Aphorismen* toe. Of zou hij welligt met eene fijne wending hebben willen te kennen geven, dat de Protestanten noch christelijk gevoel, noch christelijk leven, noch christelijke wetenschap bezitten?

3. «De Katholieke Kerk omvat den geheelen mensch.... «De zorg der protestantsche bepaalt zich te zeer tot den «denkenden mensch..... De christelijke verbeelding, het chris«telijk gevoel en de christelijke praxis worden bij ons door «de kerk te zeer veronachtzaamd.»

Is 't wel begrijpelijk, dat het christelijk gevoel en de christelijke praxis of het leven bij de Protestanten, gelijk we straks hoorden, zóó hoog ontwikkeld zijn, en dat men dezelve, gelijk nu berigt wordt, te zeer veronachtzaamt? Hoe gaat dat zamen? Hoe kunnen zij zóó ver komen, zonder dat iets voor haar gedaan is, en hoe kunnen zij, na zóó ver gekomen te zijn, niet tot menigvuldige werkzaamheid

voor anderen aansporen? Dat de Katholieke Kerk den ganschen mensch omvat, is een bewijs dat zij waarlijk Katholiek en goddelijk is. De zorg van het Protestantisme voor den *denkenden mensch* is, voor zoo ver zij bestaat, met het *formeel beginsel* in strijd, en getuigt door haar object: *het denken*, de eenzijdigheid van deze godsdienst-leer. Protestantisme is *Gods-beschouwing* en geen *Gods-dienst*, en men heeft daarom geëindigd met CHRISTUS tot een type of idée te maken, zonder persoonlijk bestaan. Overigens moest de zorg voor het *denken* zulke vruchten wel voortbrengen; onder anderen ook om die reden, dat zorg voor het *denken*, die het leven en de praxis veronachtzaamt, eene allerbedroefdste zorg voor het *denken* zelve is. Geene theorie zonder dat praktijk bestaat, geene ontwikkeling in de wetenschap zonder ontwikkeling in de historie; maar nergens geldt dit meer dan in het godsdienstige, en als de heer VAN DER HOEVEN, die het christendom liefde noemt, getuigt, dat in het Protestantisme christelijk gevoel en christelijke praxis te zeer worden veronachtzaamd, dan dwingt hij ons, om hetgeen hij tot lof van de protestantsche gnosis gezegd heeft voor eene ironie te houden.

Hetgeen verder volgt is het meer bijzondere van zijne reeds medegedeelde bemerkingen.

4. Het kind heeft in de Katholieke Kerk iets vooruit, omdat deszelfs verbeelding wordt opgewekt; het ziet het kruis, de plegtige eerdienst, enz. De correctie hierbij is: dat de Katholieke Kerk de kinderen van twaalf jaren als volleerd beschouwd, en tot de H. Communie toelaat. «De «protestantsche jongeling en maagd, die in volwassen leef«tijd, na grondig onderwijs, worden aangenomen, hebben «een beter deel ontvangen.»

Hoe komt dat *grondig onderwijs tot aan volwassen leeftijd* overeen met het protestantsch *formeel* beginsel? De Bijbel alléén! zegt men, en ziedaar, men voorkomt de gedachte, ja men *geeft* ze, en eerst in volwassen leeftijd wordt iemand *lidmaat*. Wij willen geen ander bewijs van hoeveel invloed dit onregtmatig aangenomen gezag zijn moet, dan de *Aphorismen* zelve. Hoe vele plaatsen komen daarvoor, die wij niet aan den Schrijver moeten wijten, maar aan zijne eenzijdige opvoeding! Hoe dikwerf en hoever is hij van zijn protestantisme niet eens bewust! Hier zelfs verwart hij ter eerste H. Communie gaan met belijdenis doen, en zegt, zeker niet willens, eene groote onwaarheid. Neen de Katholiek wordt in zijn twaalfde jaar niet volleerd geacht, maar wordt onderwezen en opgevoed tot aan zijnen dood. Ook werkt de Kerk niet alleen door de verbeelding maar op alle mogelijke wijzen op het kind; en dit is een groot bewijs harer waarheid. Alles dus, ook het eind hangt af van het begin; daarom kan slechts God, die begint, ook voleinden; en waarlijk, Hij, wiens toevalligste daden vol zijn van eeuwige wijsheid, die sprak: «Laat de kinderen tot mij komen,» Hij deed daarmede wel duidelijk blijken dat Hij de CHRISTUS was. Slechts de ware Kerk zegt het als Hij: laat de kinderen tot mij komen; en het Protestantisme, dat *niets* is voor het kind, geeft hiermede een onomstootelijk bewijs, dat het eene groote onwaarheid en de verloochening van 's menschen verlossing is.

5. De Hervorming heeft de kunst te veel uit de kerk gebannen. «Het Protestantisme heeft tot de kunst gezegd: «de kerk heeft u niet meer noodig.»

Hoe veel goeds willen wij u, mijnheer VAN DER HOEVEN, dat gij *dit* gezegd hebt. Maar gij hebt niet gelet op hetgeen

er volgde. Wat toch is de kunst anders, dan de poging des menschen om zich nu reeds in die vergoddelijking zijner natuur te verblijden, waarvoor hij geschapen, waarom hij verlost is, en waarop hij hoopt. Tot zijne troost droomt hij van zijne zaligheid en wil overal het oneindige, het Woord der openbaring zien stralen om zich heen. De godsdienst is daarom de bron en het model der kunst, en haar *middellijk* doel. Dat is zoo door alle eeuwen heen. Als bijgevolg, de eerdienst, waarin eene godsdienst zich het krachtigst uitdrukt, der kunst niet gunstig is, ja die niet duldt gelijk de protestantsche, dan is het weder een bewijs dat deze godsdienst een diep onherstelbaar ongeluk en niet de verlossing is van den mensch.

Eene preek is het eenigst wat er in het Protestantisme overschiet; en hoe is die preek bij gebrek van gezag van priesterlijken geest, van dogmatiek en moraal? Bepaalder door een voorbeeld gevraagd: wat zijn de preeken van VAN DER PALM? Zijn het allerliefste vertellingen, is het aardige kout? Voorzeker: wij beklagen dengenen, die 't niet voelen kan; maar is het taal van eenen Gods gezant, hooge welsprekendheid, waarlijk preek? Niets minder dan dat, en wee! roepen wij den Katholieken priester toe, die hier een model zou meenen te vinden.

6. «Gelijk de overdreven vereering der heiligen is af te «keuren, zoo is het aandenken aan hen een band van gemeen«schap met al de christelijke voorgeslachten. De Katholieke «Kerk strekt zich voor het gevoel van elk harer leden niet «alleen uit in de ruimte, maar ook in den tijd; zij omvat «den hemel met de aarde, 't verleden met de toekomst. «Bij de Protestanten is het nog zoo lang niet geleden, — «en is het wel reeds overal verleden? — dat de kerkge-

«schiedenis zich voor den leek bepaalde tot het Boek van «de Handelingen der Apostelen, het jaar 1517, en het «Kerknieuws van de *Boekzaal*..... Ik meen, dat de Katho-«lieke Kerk wèl en wijs heeft gehandeld, met ««de wolke ««van getuigen»» te vergrooten, door hunne lijst tot op onzen «tijd voort te zetten, en hen in feestelijk aandenken te «houden.»

Er bestaat alzoo in het Protestantisme tusschen de menschen onder elkander, 't zij levende 't zij afgestorvene, niet eens dat verband, hetwelk de rede of natuur verlangt; want iets meer wenscht, naar zijne uitdrukkingen te oordeelen, de heer VAN DER HOEVEN niet. Wat zullen wij er op zeggen, dan dat de Katholieke Kerk volmaking en voortzetting is der bovennatuurlijke geschiedenis des Bijbels, of hereeniging is van God en menschen, en menschen onder elkander; en dat integendeel het oude Protestantisme, dat den mensch van alle waarde en *zelfstandigheid* beroofde, bijgevolg deze hereeniging verloochende, en volstrekt alle bovennatuurlijke geschiedenis onmogelijk maakte. Het rationalisme, waarin het Protestantisme niet zoo zeer overging, als zich ontwikkelde, wenscht nu wat edeler, wat grootscher opvattingen. Daar het zich bij het *natuurlijke* bepaalt, is dit in zoo verre iets goeds, hetwelk onze erkenning verdient; maar dat *natuurlijk aandenken* is op verre na niet genoeg, en hetgeen door den heer VAN DER HOEVEN is aangemerkt, strekt alleen om te doen zien, dat Protestantisme in tegenspraak en strijd is met de orde der natuur, terwijl het Katholicisme dezelve overtreft; dat is, het menschelijke met het goddelijke vereenigt en volmaakt.

7. «Het Protestantisme, is arm aan feesten, en toch «is er misschien geen krachtiger, geen zuiverder middel! «hetwelk meer in den milden geest der Godsdienst en des

«Evangeliums valt, geen beter middel misschien om het «christelijk gevoel op te wekken, te louteren, te ster- «ken.» De feesten, die er nog zijn, bestaan in een preek: 't is b. v. «een oudejaars-preek,» niet een «oudejaars- feest.»

De eeredienst zegt ons, wat eene godsdienst is. In het Protestantisme vinden wij daarvoor eene twijfelachtige beschouwing van het afgetrokken bijbelwoord. Wij zeggen twijfelachtig: want gewoonlijk is hier twijfel en twist ge- volg van godsvrucht, en menig neepjesmutsje laat zich, bij hare te huis komst, over preek en bijbelverklaring van Dominé in afkeurende bewoordingen uit. Ziedaar dan de kern van het Protestantisme; wij vragen of dit christendom, of dit godsdienst is? Tot hoevele gevolg- trekkingen zouden wij hier regt hebben! Doch die dood- sche eenzelvigheid, welke aan den heer VAN DER HOEVEN mishaagt, zij alleen is een bewijs, dat het Protestantisme onwaarheid is. De *wet* van eenen staat is *één* en onbewe- gelijk, maar het *leven veelvuldig en verschillend;* en hoe meer alles aan de wet gehoorzaamt, hoe meer deze den staat van hare *eenheid* doordringt, des te meer neemt die verscheidenheid des levens toe, des te meer standen, betrekkingen en handelingen worden er geboren. Is er een bloemhof met zoo veel kleuren als eene, door gehoor- zaamheid aan dezelfde wet zich ontwikkelende, maatschappij? Niet anders is het in het rijk van CHRISTUS, de Katholieke Kerk. Het geloof is één, maar welke eene verscheidenheid van standen, werkzaamheden en betrekkingen, waarin dat geloof zich levend uitdrukt! De eerdienst het middenpunt des levens is ook de bron van al die verscheidenheden. Zij maakt de kerk tot den bruilofts-tempel der eeuwige liefde, en de feesten die men viert, de optogten die men

houdt, de plegtigheden, zangen en zinnebeelden hebben geen einde. Juist het tegenovergestelde heeft in het Protestantisme plaats; waar eenheid moest zijn, is geene eenheid; waar verscheidenheid behoorde te heerschen, is de eentoonigheid van het graf. In het geloof zijn duizenderlei tegenstrijdigheden en het is daarom geen geloof; maar in het *leven?* in de eerdienst, waarin het hoogst en krachtigst leven zich moet uitdrukken en ontwikkelen? is daar eenige verscheidenheid? Niet de minste. Al te wel ontdekt men in deze vruchtelooze beschouwing, in dat volslagen gebrek van alle leven, in die treurige eenzelvigheid den overdreven monniksgeest, waaruit het Protestantisme weleer ontstaan is. Als de verkeerde wereld de regte wereld is, dan is het Protestantisme de waarheid: λέγω τί.

8. «Wie stemt niet toe, dat de godsdienst-oefening «geheel leven en het geheele leven godsdienst-oefening «wezen moet? Dat *leert* het Protestantisme; maar de Pro«testantsche Kerk is er niet op ingerigt. De Katholiek, de «echte Katholiek, leeft altoos in de Kerk, de Protestant «wekelijks weinige uren; immers, hoevele Protestanten «blijven in de kerk, als zij het kerkgebouw verlaten?»

Het Protestantisme leerde, dat de mensch niets vermag; daarom is er geene eerdienst, geen gezag, zijn er geen bijzonder God gewijde standen, en werd het huwelijk, bron des zedelijken levens, verklaard voor eene wereldsche zaak. Wil de heer VAN DER HOEVEN levende daad, en werkzaamheid, dan moet hij of Deïst of Katholiek worden. Wij stemmen echter niet, dan onder voorbehoud eener onderscheiding, in zijn zeggen toe: dat het geheele leven godsdienst wezen moet. De Katholieke Kerk wil, dat alles *godsdienstig*, maar niet, dat alles *godsdienst* zij. Zij heeft eerdienst en

dat is eigenlijk godsdienst, zij heeft ten tweede zedelijke daad; deze moet godsdienstig zijn; en daar de eerdienst model is der zedelijke daad, heeft zij ten derde eene handeling of een leven, waarin men dat voorbeeld meer bijzonder nastreeft, en hetwelk daarom bij uitstek *religieus* genoemd wordt. Dit is noch eerdienst (*cultus*) noch enkel zedelijke daad, maar als eene streving om beide te vereenigen.

Het Protestantisme, dat niets heeft overgehouden, verwart het zedelijke leven, met eerdienst en *religie*, en daar de staat of tijdelijke maatschappij met regt bewerrt een *zedelijk* wezen of bestaan te hebben, is dit weder een van de menigvuldige zijden, waar langs het Protestantisme door den staat verzwolgen wordt. Het *kerkgaan* behoort, volgens LUTHER, meer en meer te verminderen: 't is slechts middel.

9. «Wat vermag de Protestantsche zielzorger, niet in «theorie, maar in de daad, uit kracht van zijn ambt?» Aldus de heer VAN DER HOEVEN; na zoo voorzigtig mogelijk te hebben te kennen gegeven, dat de Katholieke priester zeer veel vermag.

Wat is een Katholieke priester en wat kan hij? Dat is zoo spoedig niet gezegd, maar een eenigzins geoefend oog ziet wel, dat hier eene schepping heeft plaats gehad. Nog spreken wij niet van de hierarchie, van welke de priester slechts een schakel is. De predikant is hier buiten alle vergelijking. Hij heeft noch gezag, noch magt, noch is tot meer deugd dan die van een braaf huisvader verpligt; hij is niet meer dan de overige Protestanten; daar hij nogtans meer zoude moeten zijn, bevindt hij zich in eene onnatuurlijke of gedwongen en gemaakte stelling, en wordt hij, in dezelfde evenredigheid, als hij deze zijne stelling wil doen gelden, gedwongen en gemaakt in handelen en spreken.

Men beschouwe eens deze twee vertegenwoordigers der twee zoo verschillende godsdiensten, den priester en den predikant; men overwege daarbij de behoefte, die ieder mensch heeft aan eenen meester, eenen raadsman, eenen gewetensvriend, om op den weg der deugd te blijven en te vorderen; en wie dan vraagt: Waar wordt aan deze behoefte voldaan? Waar is CHRISTUS en zijne Kerk meer vertegenwoordigd? hij zal, zoo hij de roepstem der genade wil volgen, ongetwijfeld geen Protestant meer blijven.

10. Op eene zeer levendige wijze stelt eindelijk de heer VAN DER HOEVEN voor oogen, hoe de Protestantsche kerk zich de algemeene belangen, b. v. de verspreiding des Christendoms, en de verzorging der armen niet aantrekt, maar dit aan bijzondere genootschappen overlaat.

Eerst in het midden der zeventiende eeuw begon men in het Protestantisme aan de bekeering der heidenen te denken, en het bijbelgenootschap is nog in het begin der eeuw, waarin wij leven, ontstaan. Veel, zeer veel valt hier te zeggen. Wij bepalen ons bij de opmerking, dat de Protestantsche kerk zich deze algemeene belangen en andere niet genoemde onmogelijk kan aantrekken, om de eenvoudige reden, dat er geen Protestantsche *kerk* bestaat. Het verwijt, dat de heer VAN DER HOEVEN hier gedaan heeft, is verschrikkelijk, en de reden die wij er van geven van geen minder gewigt. Die ooren heeft om te hooren, dat hij hoore!

Menig onzer lezers zal verwonderd zijn als hij met de theorie over de godsdienst, welke wij hebben medegedeeld, al deze bemerkingen over de Katholieke Kerk vergelijkt. Is het dezelfde Schrijver? Dezelfde; maar een nadenkend Protestant is altijd een psychologisch raadsel.

Ongetwijfeld is de opsteller der *Aphorismen* niet iemand van gewonen stempel, en men wachte zich over hem te oordeelen naar de misslagen en paralogismen, die hij gemaakt heeft. Of is dan eene slechte zaak ooit goed te maken? En waarlijk het is geene kleinigheid, om, met de Protestantsche eenheid in 't hoofd, iets over de godsdienst te zeggen dat zin heeft. De heer VAN DER HOEVEN heeft meer gedaan; hij heeft op de Katholieke Kerk blikken geworpen, die ons zouden doen wenschen, dat zijn geest los was van het Protestantisme en vrijer de vleugelen kon uitslaan. Ware hij nog niet te zeer onder deszelfs magt, wij zouden hem al aanstonds toeroepen: Gij, die de kunst bemint, die de wereld wilt overzien, die met uwe blikken rondzoekt naar eene hoogere zon: kom bij ons! *ipsum pulchrum, cujus imitatione omnia pulchra sunt pulchra, quod, cum percipitur, tam admirabiles ardores et amores excitat sui, ipsum pulchrum, optime* VAN DER HOEVEN, *tantum non videbis!*

Maar wilden wij nu nog het besluit, waar de *Aphorismen* mede eindigen, en de zonderlinge verwarring van gedachte, die daar plaats heeft, ten gestrengste uitleggen; wilden wij aan den heer VAN DER HOEVEN de stellige praktische bedoeling toeschrijven, die hij, gelooven wij, niet heeft, om aan het Protestantisme dat te doen overnemen, wat hij in de Katholieke Kerk goeds heeft gezien, dan zou ons oordeel geheel anders moeten uitvallen. Wij zouden dan moeten zeggen: er is zoo lang geroepen: zal er geen RONGE opstaan? Waar is RONGE? — Welaan hier is hij! Zeker die geheele Rongiaansche zaak riekt, en is een regt aas voor den *Kerkbode*, maar dit ter zijde gelaten: is dan hier niet dezelfde uitkomst: dat men eenige uiterlijkheden, eenige inrigtingen, zoo bijzonder voor den mensch geschikt, van de Katholieke Kerk moet overnemen, om

die, zoo mogelijk, in te enten op een Protestantisme, dat geen Christendom meer is? Overvloedig zou het dwaze van zulk eene onderneming of bedoeling blijken. Neem eens de bloesems van den boom af die ze voortbrengt, en beproef of ze nog tot vruchten zullen voortgroeijen! Die Pruissische *Agenda* waar de heer VAN DER HOEVEN als voorbeeld op verwijst, eene allerellendigste en zich zelve tegen sprekende uiterlijkheid, *ratatouille* door een militair despotisme aan de Protestanten voorgezet, heeft mogelijk zeer veel bijgedragen tot de schrikwekkende ontbinding, die daar plaats heeft. De makrobiotiek van het Protestantisme is veeleer die van een' zwaren zieke: van zich zóó stil te houden als mogelijk is. Ja, alles zou, om het leger van dezen lijder, dood stil en onbewegelijk moeten blijven: de politiek, de wetenschap, de kunst en de industrie zelve. Zoo heeft *Engeland* door meer en meer zijnen staatsvorm te veranderen in hetgeen men eene constitutie noemt, zijne Staats-Kerk ondermijnd. Zoo heeft de beoefening van wetenschap en kunst, voornamelijk in *Duitschland*, aan het Protestantisme onherstelbare slagen toegebragt; en zou men meenen, dat de spoorwegen, dat het cosmopolitisme der industrie aan het Protestantisme, aan *sectenwezen* voordeelig kan zijn? *Currite saecula!* zeide iemand, die voor het eerst den spoorwagen zag afgaan, en zijne oogen werden vochtig. Schoon wij ons niet uitgeven voor zulk een' SOCRATES, die midden op de markt staat te philosopheren, wij voelen toch dat hij gelijk had, en zeggen het dien vriend na: *Currite saecula! Novus rerum nascitur ordo!*

HANDHAVING VAN HET STATUS-QUO

DOOR DE

HAAGSCHE SYNODE.

JULIJ 1845.

Wo sind die Kanzler nun? So muss ich fragen:
Wo sind die Räthe? Wo die Schriftgelehrten?
Sie, die mit eitler Weisheit sich belehrten,
Und wusste keiner Tüchtiges zu sagen.

A. W. SCHLEGEL.

Met gespannen verwachting zag men in het begin dezer maand de beslissing te gemoet, welke de Haagsche Synode, in hare vergadering van dit jaar, omtrent de *zes Artikelen*, ter regeling van de *betrekking der Hoogleeraren in de godgeleerdheid tot de Nederlandsche Hervormde Kerk*, zou nemen. In hare zitting van 1844, had zij een *voorloopig* besluit goedgekeurd, waarop zij dit jaar, na ingewonnen advies der Theologische Faculteiten, moest terugkomen, om het finaal te handhaven, te wijzigen of te vernietigen. Niemand, onzes inziens, twijfelde er aan, dat de Synode *iets* zou vaststellen omtrent het *voorloopig* genomen besluit: alleen verkeerde men in de onzekerheid omtrent de strekking van dat *iets* zelve. Vroegere ondervinding had geleerd, dat men, zelfs over leerstellige vraagstukken, met weinig zekerheid de denkwijze der Synode *a priori* kon opmaken, en dat een oordeel over de regtzinnigheid der leer, aan haar toevertrouwd, «als aan het spel van wind en golven was

«prijs gegeven» (1). Al wie echter eene *finale* beslissing, in welken zin dan ook, heeft verwacht, ziet zich nu in zijne hoop te leur gesteld. De Synode heeft den moed niet gehad het gevaar te trotseren: op het gezigt van den MEDUSA-kop der *ongebreidelde vrijzinnigheid* is zij verschrikt terug gedeinsd, en in plaats van het zwaard der waarheid aan te gorden is zij, de hooge vertegenwoordigster der Nederlandsche Hervormde Kerk, als eene bloode, lafhartig gaan druipen. Alleen verregaande beginselloosheid gevoegd bij het bewustzijn van hare zwakheid heeft haar al het gevoel harer eigen waardigheid kunnen ontnemen, en haar voor elken beslissenden maatregel doen beven. Om een finaal

(1) *De Synode in de Hervormde Kerk*, blz. 48. In dezelfde brochure wordt dit met bewijzen gestaafd. «Bij de geheel onbepaald gelatene «regelmaat der regtzinnigheid, kan de Synode van het eene jaar den «*Neoloog*, die van het volgende den *Dordschgezinden*, die van het derde «den *Mysticus* ter Kerke uitjagen — allen met hetzelfde regt. Want «alles is aan de willekeur der Synode overgelaten, en die willekeur «is elk jaar in een' anderen zin te verwachten. Men zie slechts, hoe «die elk jaar anders zamengestelde Synode in dit opzigt elk jaar «wankelt! In 1833 verzocht zij den President [D^r. H. H. DONKER «CURTIUS] zijne *liberale* openingsrede te doen drukken; in 1834 was «zij zoo *bekrompen*, dat zij den benaauwden brief aan de predikan-«ten schreef; in 1835 weder zoo *vrijzinnig*, dat zij het merkwaar-«dige rapport op de adressen aannam. In 1841 was zij zoo *vrijzin-«nig*, dat zij het schoone rapport op de adressen eenstemmig als het «hare overnam; in 1842 zoo *bekrompen*, dat zij, in schijn dat rap-«port bekrachtigende, het inderdaad ontzenuwde; in 1843 weder zoo «*vrijzinnig*, dat zij genoegen nam in vele toen voor de vrijheid in-«gekomene adressen; in 1844 op nieuw zoo *bekrompen*, dat zij de «ellendige zes artikelen voorloopig goedkeurde» (blz. 47). «Van de «*zeven* Synodale vergaderingen,» merkt een ander Schrijver op, «waren er alzoo *vier* in eenen *vrijzinnigen* en *drie* in eenen *bekrom-«pen'* geest gestemd. Welk eene onverklaarbare onstandvastigheid en «ongelijkvormigheid — met zich zelve! Welk een dubben en weife-«len — welk een moedbetoon en zwakheid! enz.» (*Eenige opmerkingen, naar aanleiding van het onlangs uitgekomen geschrift*: «De «Syn. en de H. K.» *door een lid der Hervormde Gemeente*. Amsterd. Beijerink, blz. 9). Een weinig verder wordt al het verkeerde der Synode aan *menschenvrees* toegeschreven.

ja of *neen* uit te spreken heeft zij — we bedoelen hier altoos hare *legale meerderheid* — niet genoeg wilskracht en zelfstandigheid bezeten; daarom heeft ze noch *ja*, noch *neen* gezegd, maar liever een *mezzo-termine* gezocht, om zich voor het oogenblik van die lastige *zes Artikelen* te bevrijden; en hare hooge wijsheid heeft haar daartoe als middel aangegeven, om de beslissing der zaak tot *eene volgende Synode* te verschuiven, d. i. èn de Groningsche Schole èn de Symbolen-verdedigers *ad kalendas graecas* te verwijzen. De Hoogleeraar KIST heeft de verdienste — misschien deelt ze nog wel een hooger personaadje met hem — van dezen kleurloozen maatregel door zijn voorstel te hebben uitgelokt. Van een' zekeren FABIUS, die echter geen Professor was, staat er geschreven: *cunctando restituit rem:* — het zal nog te zien staan of de Leydsche Hoogleeraar door zijn temporisatie-stelsel, de zoo hevig geschokte theologische republiek in ons Vaderland zal redden. Het laat zich denken dat zijne wegsleepende welsprekendheid op de Hooge Kerkvergadering een' grooten invloed moet hebben uitgeoefend; — maar is het voorzigtig en wijs, zich met rhetorische phrasen te amuseren wanneer er *gehandeld* moet worden, wanneer de vijand dreigend aanrukt? *deliberante Senatu perit Saguntum!* Het mag dikwijls raadzaam zijn, van de toekomst redding te verwachten: — maar, wij vragen het iedereen, zou FABIUS zelf, had hij in den Senaat gezeten, toen de schrikwekkende mare klonk: «HANNIBAL (de Groninger Schole of de Zeven Mannen, zoo ge wilt) staat voor de poorten»!.... zou hij, de *Cunctator* bij uitnemendheid, in dezer voege *gepraeadviseerd* (1) hebben: «Laat ons

(1) De Hoogleeraren, door de theologische Faculteiten ter Synode afgevaardigd, hebben er eene præadviserende stem.

« tot een volgend jaar het nemen van afdoende maatrege-« len uitstellen, en liever nog een paar dozijn rapporten « maken; wie weet of middelerwijl de Karthager niet vreed-« zaam aftrekt? »

In goeden ernst: het jongste besluit der Synode heeft eigenlijk *niets* beslist. De zaak blijft in haar chaotisch wezen, en misschien meer dan ooit zal nu de strijd tusschen de aanhangers der Groninger school en hunne tegenstrevers in hevigheid en hardnekkigheid toenemen. De Synode heeft zich vergist indien zij gewaand heeft door de handhaving van het *status-quo* een' wapenstilstand te bemiddelen. In den boezem der Synode zelve liggen de kiemen van verdeeldheid (1), die in de Nederlandsche Hervormde Kerk het *twistvuur*, waarover de Hooge Kerkvergadering, twee jaren geleden, zoo jammerlijk klaagde (2), op nieuw met laaije vlammen zullen doen uitbarsten. Naauwelijks is het Synodaal besluit bekend geworden, en reeds verheffen er zich van alle kanten stemmen om het te bestrijden, en hen, die het « *uitbroedden* », te beschuldigen van het « *Christendom en de wetenschap te dooden* », en van de leeraars der Kerk, die zich tegen de aanmatigingen der Synode verzetteden, als « *kinderen, als kwade jongens te behandelen* » (3).

---

(1) Behalve de Hoogl. PAREAU hebben nog *zeven* leden der Synode verklaard, dat zij zich met het genomen besluit niet hebben kunnen vereenigen. Het is dus nu: *Zeven* tegen *Negen*.

(2) *Hand. der Synode* in 1843, blz. 12.

(3) *Een woord over het Besluit der Synode van* 1845, *omtrent de beruchte* zes Artikelen, *door den schrijver van de* « Bedenkingen » *over dezelve*. Haarlem, Erven F. Bohn, blz. 4. In deze brochure, welke slechts eenige dagen na dit *beruchte* besluit is verschenen, wordt de Synode met eene warmte, die soms wel in hevigheid overslaat, aangevallen. Wij kunnen ons niet onthouden het volgende er uit over te nemen: « De vergadering heeft besloten, na alleen op de adviezen der « Faculteiten gelet te hebben, de zaak op nieuw aan de Synodale « Commissie op te dragen, om, na overleg met de Faculteiten en corres-

Eer wij onze korte aanmerkingen voortzetten, willen wij onze lezers in staat stellen, om zelve over den inhoud van de door de Synode, in hare zittingen van **4** en **7 Julij** genomene besluiten, te kunnen oordeelen. Ten dien einde, deelen wij hier, als acte-stukken van het proces, de offi-

---

«pondentie met bevoegde besturen en personen, eene nieuwe voordragt «te doen aan *eene* volgende Synode. Treurig is het, dat wij schan-«delijkheden moeten opendekken. Hartverscheurend is het, dat wij «zulks doen moeten voor het groote publiek des vaderlands, voor de «oogen dus ook der Ultramontaansch-Jezuïtische partij, die juicht «in onze schande en jubelen zou over ons verderf! Maar wij moeten. «Zij, die de Hervormde Kerk tot de Roomsche zouden willen terug-«voeren door hun lichtdoovend streven, noodzaken er ons toe. Zij «noodzaken er ons toe, doordien zij in plaats van ruiterlijk voor den «dag te komen, echt Jezuïtisch een glimp aannemen, en even als «het voorleden jaar met het *daarop*, nu ook weer met een ander «enkel woord zich achter heillooze bedoelingen, als in eene hinder-«laag, willen verschansen.

«Er is besloten, dat *eene* Synode de zaak in overweging zal nemen. «Niet dus *de* Synode van het volgende jaar, niet die van een jaar «daaraanvolgend, niet die van over drie jaar.... maar.... *ééne* Sy-«node! *Eene* Synode dus, vroeg of laat zamengesteld, zoo als de «nu in de Synode bovendrijvende, of nog liever overheerschende «partij het wenscht. Zamengesteld uit lichtschuwers en wetenschap-«dooders. Zamengesteld uit menschen, die orthodoxie en Christendom, «waarheid en menschelijke leerstellingen verwarren. Zamengesteld «uit min doorzigtige leden, die zich door hen laten medeslepen, welke «hen om den tuin weten te leiden, en hen tot werktuigen hunner «wederregtelijke bedoelingen maken. Zamengesteld uit hen, die zoo «weinig in God en Christus gelooven, dat zij, als het geluk eens «wil, dat er een aantal mannen van hunne kleur door de provin-«ciale Ressorten benoemd worden; een aantal, groot genoeg, om «de zaak voor goed door te drijven; dan, welligt op ééns — mis-«schien over tien, wie weet over hoe veel jaren? — Als men niet «meer aan die Artikelen denkt, als men ze niet meer vreest, als «men ze lang voor dood en begraven houdt, dan op eens er meê «voor den dag zullen komen, en der Nederlandsche Hervormde Kerk «toeroepen: «Hier zijn ze! in volle kracht! Weg nu met de Profes-«soren, die weigeren er zich aan te onderwerpen! Weg met hen, «die, indien ze zich onderworpen hebben, overtuigd worden, er «tegen gehandeld te hebben! Leve nu de duisternis! Leve de ortho-«doxie! Vaarwel waarheid en wetenschap! Voor altoos vaarwel!» bl. 9.

ciële en niet-officiële berigten mede, welke tot hiertoe ter kennis van het publiek zijn gebragt.

De beraadslagingen der Synode lagen, althans voor de niet-ingewijden, nog in het geheim verborgen, toen de *Groninger Courant* van 11 Julij jl., door het volgende berigt, den sluijer kwam opligten:

«Met leedwezen verneemt men dat de Algemeene Synode der Ne«derlandsche Hervormde Kerk, in eenige van hare zittingen der «vorige week, een besluit omtrent de zes bekende artikelen genomen «heeft, hetwelk eene algemeene verbazing en verontwaardiging ver«wekken moet. Er had zich tegen die artikelen een groot aantal «personen, zoo predikanten als gemeente-leden, bij adressen tot de «Synode gewend, op verwerping der artikelen aandringende. Daar «waren er ingekomen uit *Noord-Braband*, uit *Gelderland*, uit *Zee«land*, uit *Zuid-Holland*, uit deze provincie, uit *Vriesland, Drenthe* «en *Overijssel*. Een bijzonder gemotiveerd adres was, van wege de «classis van Bommel, door den druk gemeen gemaakt. Uit de aan«zienlijke classis van Rotterdam was een door ruim twintig predi«kanten geteekend verzoekschrift ingediend. En echter heeft de Sy«node kunnen besluiten, alle die adressen zonder kennisneming ter «zijde te leggen, en alleen op de consideratien, door de drie theo«logische Faculteiten ingediend, lettende, een beslissenden maatregel «omtrent de artikelen te nemen. Om niet te zeggen hoe onchristelijk «het van de Synode gehandeld is, dat zij de stem van zoo vele pre«dikanten en leden der Hervormde Kerk, in eene zaak, die, als de «zaak van waarheid en vrijheid, allen aangaat, niet heeft willen «hooren, meenen wij er ook vooral op te moeten drukken, dat hier «een grondwettig regt van petitie is verkracht, bij art. 159 der «grondwet van ieder ingezeten, voor de bevoegde magt verzekerd, «een regt, voor welks handhaving de Minister van Eeredienst had «behooren te waken, als daartoe gesteld, om toe te zien, dat de «Staat, en ook de staatsburgerlijke regten der ingezetenen door de «Synode niet werden verkort. Het besluit der Synode luidt overigens, «zoo wij wel onderrigt zijn, dat de artikelen op nieuw in handen «der Synodale Commissie worden gesteld, opdat deze over dezelve «beraadslage, en na ingewonnen advijzen der Faculteiten, der be«voegde besturen en hijzondere personen op *eene* Synode nieuwe «voorslagen omtrent dezelve ter tafel brenge. De adressanten hebben «dus ongetwijfeld in zoo verre hunnen wensch verkregen, dat men «de zaak der artikelen voor dit jaar althans niet heeft durven door«drijven, en zelfs haar eenigzins op de lange baan geschoven heeft. «Maar aan de schennis van hun grondwettig petitie-regt doet dit «niets af, en zij zullen de handhaving daarvan bij Z. M. den Ko«ning en de Staten-Generaal hebben te zoeken. Zonder dat is zulk

«een belangrijk regt voor hen bij de Synode voor altijd verloren. «Overigens is in het besluit der Synode niet voorbij te zien, dat het «der Synodale Commissie is opgedragen, aan *eene* Synode nieuwe «voorstellen omtrent de artikelen te doen. Men heeft daarmede den «tijd willen afwachten, dat de Synode eenmaal zoodanig zal zijn «zamengesteld, dat men de aanneming van deze of dergelijke arti«kelen gaaf mag verwachten. De secretaris der Synode de heer «DERMOUT, heeft zijnen post nedergelegd eer men tot de beraadsla«ging over de artikelen overging. Ook daarin mogen de adres«santen een bewijs zien, dat zij, schoon niet gehoord zijnde, echter «niet vruchteloos hebben gepetitioneerd. Behalve den Hoogleeraar «PAREAU hebben, zoo gezegd wordt, de stemhebbende leden uit «*Groningen*, *Vriesland*, *Drenthe*, *Overijssel*, *Gelderland*, *Limburg*, «en het lid der Waalsche commissie aanteekening verzocht, van niet «tot het Synodaal besluit te hebben medegewerkt. Het is dus blijk«baar weder eene partij in de Synode, die de wending, welke de «zaak genomen heeft, aan dezelve hebben weten te geven. Onge«twijfeld levert de synode ieder jaar meer blijken op, dat het tijd «wordt, dat de Kerk tot haar regt kome, zelf hare bestuurders, «zelf hare afgevaardigden tot eene Synode, zelf hare hoofden van «die vergadering kieze, en niet meer gelijk tot hiertoe eene koninklijke, dat is eene ministeriele benoeming de zaak beslisse. Het is «de dure verpligting van hen die nu eenmaal, als adressanten «tegen de artikelen, zich voor de belangen der kerk in de bres «hebben gesteld, Z. M. eerbiedig te verzoeken, dat Hoogstdezelve dit haar regt aan de Kerk toesta, opdat eene dringend noodzakelijke hervorming van haar bestuur moge worden tot stand «gebragt.»

Eenige dagen later, las men in de *Leydsche Courant:*

«*Leyden*, 15 Julij. Tot rectificatie van het, zoo men hoopt niet «met boos opzet, geheel abusief gestelde en in ons voorgaande num«mer medegedeelde berigt uit Groningen, zijn wij van goeder hand «in staat gesteld onze lezers te vergewissen, dat de Algemeene Sy«node der Nederlandsche Hervormde Kerk, geenszins besloten heeft «de ter zake der zes bekende Artikelen bij haar ingekomen adressen «zonder kennisneming ter zijde te leggen, en evenmin dat zij be«sloten heeft de gezegde zes Artikelen op nieuw in handen te stellen «der Synodale Commissie, — dat de Hooge Kerkvergadering, na «*in de eerste plaats* besloten te hebben, om de onderhavige zaak der «regeling van de betrekking der Theologische Faculteiten op de Ne«derlandsche Hervormde Kerk, door de Algemeene Synodale com«missie, in overleg met de drie Theologische Faculteiten en daartoe «in correspondentie tredende met de bevoegde kerkelijke Besturen of «bijzondere personen, in *haren geheelen omvang* nogmaals geheel te «doen onderzoeken, daaraan onmiddelijk een tweede besluit heeft «toegevoegd, om al de ter dezer zake bij de Synode ingekomen con-

«sideratien, advijzen, adressen, enz. mede ten fine van onderzoek, «in handen der Algemeene Synodale Commissie te stellen, opdat «deze aan eene volgende Synode deswege rapportere en zulks noodig «oordeelende, nieuwe voorstellen doe.»

Eindelijk, wijl deze twee, in vele opzigten van elkander verschillende, berigten, de publieke opinie konden misleiden, achtte de Synode zelve (1) het noodzakelijk om, «*ter teregtwijzing en gedeeltelijk tot wederlegging*» van het *Groninger* berigt, door de «*textuele mededeeling der volgende Synodale besluiten, in twee onmiddellijk na elkander gehouden zittingen genomen,*» de ware toedragt der zaken op eene zoo goed als *officiële*, wijze toe te lichten. De ten dien einde in de *Staats-Courant* van 16 Julij jl. opgenomene Synodale besluiten, zijn van den volgenden inhoud:

«*Zitting van Vrijdag den 4n Julij* 1845.»

«De Synode hierop voortgaande met kennis te nemen van hetgeen «haar van wege het ministerie voor de Zaken der Hervormde Eere- «dienst was toegezonden, werd gelezen een besluit van Z. M. dd. 24 «Januarij jl., no. 109, geregistreerd sub no. 5885, bekrachtigende de «*instructie voor eene Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche «Hervormde Kerk*, gelijk dezelve, ingevolge Synodaal besluit van den «20n Julij des verleden jaars (Zie Hand. blz. 251) door de Synodale «Commissie aan de sanctie Zijner Majesteit was aanbevolen.

«Bij deze gelegenheid gaf de *Secretaris* te kennen, dat, uit aanmer- «king van de meerdere uitbreiding, welke de werkzaamheden der «Algemeene Synodale Commissie, volgens de nu bekrachtigde instruc- «tie, hadden bekomen, hij zich, in zijnen gevorderden leeftijd, vóór «het dadelijk optreden van welgemelde commissie in haren nieuwen «werkkring, wenscht ontslagen te zien van den post. dien hij nu tot «in het dertigste jaar heeft vervuld. De Vergadering, na bij monde «van den president haar leedwezen hierover te kennen gegeven, en «haren wensch te hebben uitgedrukt, dat Zijn Hoog Eerw. alsnog «mogt kunnen besluiten daarop terug te komen, heeft vermeend, de «door Z. H. E. bij herhaling aangevoerde redenen, die hem tot dit «besluit hadden geleid, te moeten eerbiedigen, en onder dankzegging

(1) «Deze mededeeling geschiedt op stellig verlangen der Synodale «Vergadering, bij algemeene stemmen, zoo wel der præadviserende «hoogleeraren in de godgeleerde Faculteiten, als van *alle* de leden der «hooge Kerkvergadering». (*Staats-Courant*).

«voor de zoo veeljarige gewigtige diensten, aan de Synode bewezen, «hares ondanks, in dezelve te moeten berusten.

«Hierna ging de Synode over tot de behandeling der zaak, betref- «fende de artikelen, tot nadere regeling van de *betrekking der hoog- «leeraren in de godgeleerdheid tot de Nederlandsche Hervormde Kerk*, «door de Synode van 1844, aan de godgeleerde Faculteiten der drie «hoogescholen, ten fine van consideratien toegezonden (zie Hand. «blz. 192), en de consideratien, dien ten gevolge bij haar ingeko- «men van de godgeleerde Faculteit van Leiden, sub. n°. 5982, van «de Hoogleeraren H. J. ROIJAARDS en H. E. VINKE, leden van de «godgeleerde Faculteit van Utrecht, sub n°. 6050 en van de god «geleerde Faculteit van Groningen, sub n°. 6081. Nadat de verga- «dering van den inhoud dezer consideratien had kennis genomen, «werd, na deliberatie, in omvraag gebragt, of men overeenkomstig «eene propositie van den Hoogleeraar KIST, aan de Algemeene Sy- «nodale Commissie den last zou opdragen, om, na in overleg te «zijn getreden met de drie godgeleerde Faculteiten, en het gevoelen «te hebben ingewonnen van bevoegde kerkelijke kollegien en perso- «nen, omtrent de onderhavige zaak in haar geheel, aan eene vol- «gende Synode een nader voorstel te doen; dan wel, of men, naar «het advijs van den Hoogleeraar PAREAU, het nemen van een be- «paald besluit ten deze tot na de behandeling der overige, betrek- «kelijk dit onderwerp ingezonden stukken zou uitstellen. De verga- «dering heeft tot het eerste besloten.

«De heer PAREAU, zich bedienende van het regt, den hoogleera- «ren, praeadviserende leden, bij art. 21 van het reglement van «orde toegekend, heeft de aanteekening verzocht, dat dit besluit ge- «nomen is, strijdig met het advijs door hem gegeven.

«Desgelijks hebben de heeren TE GEMPT, WINSEMIUS, HOEK, BOELENS, «DOORENBOS, SERRURIER, en SURINGAR, naar het regt, hun bij art. 20 «van gezegd reglement toegestaan, doen aanteekenen, dat zij zich «met bovengemeld besluit niet hadden geconformeerd.

«Nadat de president de vergadering tot den 7^{n} aanstaande had «geadjourneerd is de tegenwoordige zitting met dankzegging gesloten.»

«*Zitting van Maandag den* 7^{n} *Julij* 1845.»

«Na het gebed zijn de notulen der vorige zitting gelezen en goed- «gekeurd.

«Bij voortzetting der deliberatie, wegens de zaak, rakende de «nadere regeling van de betrekking der Hoogleeraren in de godge- «leerdheid tot de Nederlandsche Hervormde Kerk, en de stukken, «die betrekkelijk dit onderwerp bij de Synode waren ingekomen, werd:

«*Eerstelijk*, gelezen eene missive van het Provinciaal kerkbestuur, «van Overijssel, dd. 11 Junij ll., geregistreerd sub n°. 5998, voor- «stellende, dat, ten aanzien dezer zaak niet finaal worde besloten, «voor en aleer de consideratien der provinciale, en des noodig «ook der klassikale kerkbesturen daaromtrent zijn ingewonnen; en

«werd eenparig goedgevonden, aan het Provinciaal Kerkbestuur van «Overijssel berigt te zenden van het besluit, door de Synode in de «zitting van den 4n te dezer zake genomen, met hijvoeging, dat de «vergadering vermeent, daardoor aan deszelfs verlangen op eene «voldoende wijze te hebben beantwoord.

«*Ten tweede.* Voortgaande tot de behandeling van verschillende te «dezer zelfde zake bij haar ingezonden *adressen*, strekkende *deels* «tot adhæsie aan het ten vorigen jare door de Synode in de zittin-«gen van 15 tot 17 Julij voorloopig aangenomene, als van enz.; «*deels* om te verzoeken, dat het in 1844 voorloopig aangenomene «niet mogt worden in werking gebragt als van enz., heeft de Sy-«node eenstemmig besloten, al deze adressen, gedurende deze en de «volgende zittingen van hare tegenwoordige bijeenkomst, ter Syno-«dale tafel te leggen, en daarna dezelve te stellen in handen van de «Algemeene Synodale Commissie, ten einde daarop acht te geven, «en van dezelve dat gebruik te maken, als zij zal vermeenen te «behooren.»

Ziedaar dan het ellendige *senatus-consultum ultimum* der Haagsche Synode! Zij vaardigde het uit, toen de steeds toenemende verdeeldheid in de Hervormde Kerk van *Nederland* gebiedend vorderde, dat zij, als verdedigster der leer, als bode des vredes, met haar gezag van vertegenwoordigster der Kerk tusschen beide ware getreden, om het ontstoken twistvuur uit te blusschen en den verbroken band der eensgezindheid weder aan een te knoopen. Maar wat zeggen wij? Mogen wij eene *Hervormde* Synode van uit het *Katholieke* standpunt beoordeelen? Neen, erkennen wij liever dat de Haagsche Kerkvergadering in hare handelingen den invloed niet heeft kunnen ontgaan van het doodend beginsel, dat het Protestantisme zelve aankleeft. Het zou onbillijk zijn iets van haar te eischen, dat zij niet bij magte is te geven. Men vraagt haar uitspraken over de *leer:* en zij heeft geene bestemde leer. Het is haar onmogelijk te zeggen *wat* zij gelooft; zij durft zelfs niet binnensmonds te stamelen voor *wien* zij den Heere JESUS aanziet! Hoe wilt ge dat zij de *leer* van het Protestantisme zal opgeven, zij, die als beginsel moet huldigen, dat elkeen,

met de oogen in den Bijbel geslagen, zijn eigen *Symbolum* mag opstellen? Hoe wilt ge, dat zij als gezaghebbende u leere, *wat het wezen* en de *hoofdzaak* van hare belijdenis is, daar zij het zelf niet weet, en daarbij nog, als ge op hare plegtige verklaring *neen* zegt, u moet toegeven, dat ge toch ook wel gelijk hebben kunt. Van het liberaalste Groningianisme af tot het fanatiekste Scholtenianisme toe, zijn er zeker vele tusschen-schakeringen van opiniën over het *wezen* en de *hoofdzaak:* alle moet de Synode zoo niet billijken, dan toch eerbiedigen, wil zij consequent met het Protestantsch beginsel handelen. Als er sprake is van *leer*, van *geloof*, van het *wezen* en de *hoofdzaak* der Protestantsche belijdenis, dan *moeten*, willen zij het Katholieke Kerkgezag niet invoeren, al de leden der Synode elkanders opiniën, hoe diametraal tegenstrijdig die ook mogen zijn, als opiniën, als leer van het Protestantisme erkennen: elk hunner immers geeft terug wat hij in den Bijbel meent te lezen. STRAUSS zeî eens tegen den Heidelbergschen Hoogleeraar ULLMANN: « *Wij verschillen slechts door het meer of minder:* » dat was regt Protestantsch geredeneerd. Waarom zou dit Professor HOFSTEDE DE GROOT niet aan Professor BOUMAN kunnen zeggen? En als hij het zeide, wie zou met rede kunnen beweren dat hij, als Protestant, als aanhanger en verdediger van het *vrije onderzoek*, niet op het ware terrein stond? Kom aan, van lieverlede zal men dit wel beginnen te begrijpen. Wij zien reeds in het verschiet dat heerlijk tijdperk voor de Nederlandsche Hervormde Kerk aanbreken; men zal toch wel eens de absurditeit gevoelen, die er in gelegen is, om, zoo als het, vrij ondeugend, zeker Bremer Predikant PANIEL zeide, «*het Protestantsch* «*beginsel te verzaken, en in plaats van een' levenden, den*

«*papieren Paus der Symbolische boeken aan te nemen*» (1). Ja, wij zullen nog wel de dagen beleven, dat ook ten onzent geen Minister van de Hervormde Eerdienst, lessen van orthodoxie meer zal behoeven te geven, of aan de Theologische Faculteiten een *herderlijken brief* toe te zenden, om hare leeraren te vermanen van zich toch bij het *positive* Christendom te houden, gelijk nog, vrij onhandig, drie jaren geleden de Pruissische Minister EICHHORN aan de Theologische Faculteit van *Breslau* deed. *Dan* zal er meer vrede heerschen dan *nu;* dan zal in den boezem der Synode — indien zij niet, als *sinecure*, is afgeschaft — niet meer de ééne helft der Leden tegen de andere opstaan; dan zal het niet meer zijn *Acht* tegen *Acht*, of *Zeven* tegen *Negen*, maar bestendige eenigheid des geestes, godzalige verbroedering, hemelsche vrede. Dan zal Professor KIST niet meer *proponeren* en Professor PAREAU niet meer *protesteren*, maar beiden zullen harmonisch te gelijk *ja* en *neen* zeggen, zoo als het hun de geest ingeeft, en elkander liefdevol de broederhand toereikend, zich onderling vereenigen in — de *nulliteit*, gelijk het HEGEL wilde. Dat is de gouden eeuw, waarnaar wij smachten, dat is *de Kerk der toekomst!*.... En als die dagen des heils eens zijn aangebroken, en ooit Professor DES AMORIE VAN DER HOEVEN nog een tweede deel zijner Redevoeringen uitgeeft, dan zal de be-

(1) PANIEL *Beurtheilung von* KRUMMACHER'S *Replik.* 2e aufl. Bremen 1841, S. 103. — In een' ander schrijver (JOHANNSEN), die dezelfde vergelijking gebruikt, herinneren wij ons gelezen te hebben, dat, indien er te kiezen staat tusschen den papieren paus der symbolen en den levenden der Katholieken, het dan in allen gevalle raadzaam is zich aan den laatsten te houden, bij welken dan toch in voorkomende gevallen, als er twijfel ontstaat, *a papa male informato ad papam melius informandum* geappelleerd worden kan! — Er bestaat dus een Protestantsch Pausdom zoowel als een Katholiek; alleen hebben de aanhangers van het Protestantsche den troost van geen Ultramontanen te heeten.

gaafde redenaar, gelijk hij vroeger voor VAN DER PALM deed, een' en denzelfden lauwerkrans kunnen vlechten voor DERMOUT en MOLENAAR, MUURLING en VINKE, GROEN en WARNSINCK, voor Leidsche, Utrechtsche en Groningsche Hoogleeraren, voor liberalen en orthodoxen, omdat allen elkander onderling zullen absorberen en neutraliseren en niemand hunner een anderen naam zal willen dragen, dan dien van «*mannen van het ware midden*»..... *Dolce speranza!*

Maar wij mogen zóó de gebeurtenissen niet vooruitloopen. Ook is het nuttiger en doelmatiger op het tegenwoordige te letten, dan over de toekomst te profeteren. Vestigen wij dus liever nog een' blik op hetgeen wij onder onze oogen zien gebeuren: *le présent porte en soi l'avenir!*

De jongste besluiten der Synode gevoegd bij den steeds toenemenden invloed der Groninger school, moet noodzakelijk ten gevolg hebben, dat het rationalisme, hetgeen ons in tallooze geschriften uit *Duitschland* overwaait, meer en meer bij onze Protestantsche Theologen veld wint. Dit zien wij dan ook dagelijks gebeuren. De partij der *regtzinnigen*, die slechts door reactie is ten voorschijn geroepen, en daarenboven hare ontwikkeling grootendeels aan de toenemende spanning en hatelijkheid tegen het Katholicisme verschuldigd is, verliest dagelijks meer en meer haren invloed bij het wetenschappelijk Protestantsch Publiek, dat met *vrijheid* en *vooruitgang* dweept; en waarlijk, noch de gemoedelijke vertogen van talentvolle mannen zoo als GROEN VAN PRINSTERER en de zijnen, noch de dichterlijke (?) excentriciteiten van een DA COSTA over de «*boterhammen*», van den Apostel PAULUS, zijn in staat om de oogenblikkelijke *vogue* van het hollandsch piëtisme te bestendigen. De overwinning is dus tot nog toe aan den kant der Groninger schole, en zal haar wel verblijven. «De finale aanneming der *zes artikelen*», hooren

wij zeggen, «heeft de Synode nu niet eens durven voor-«stellen. Dat heeft dan toch de geboden tegenstand uitge-«werkt» (1)! Ja, zoo is het. De Synode *durft* niet meer in onze dagen zich als navolgster van hare Dordsche zuster te gedragen. Dat zou de tijdgeest en de hooggestegen zucht naar onafhankelijkheid onder Neêrlands «verlichte Protestanten» niet meer dulden. Vroeger, wij bekennen het, hebben wij nog aan de mogelijkheid geloofd, dat de Hooge Kerkvergadering de *zes Artikelen* zou kunnen ten uitvoer brengen; *nu* is het ons klaar, dat de Synode zelve aan die mogelijkheid wanhoopt.

Wij zijn dus de dagen nabij, dat het rationalisme, even gelijk in *Duitschland*, ook in de Nederlandsche Hervormde Kerk zal zegevieren. Dan is het rijk der *ongebreidelde vrijzinnigheid* voor goed gevestigd. Dan zal men nog wel: *de Bijbel alleen! de Bijbel alleen!* roepen; maar de vrienden der *vrije* Bijbel-kritiek zullen de roepers dagelijks met het bittere babylonisch hoonwoord: *Ubi est Deus tuus?* (2) te regt wijzen. Zie, mij dunkt, de Nederlandsche STRAUSSEN, FEUERBACHEN en BRUNO-BAUERS zijn reeds in aantogt, om ook ten onzent de handen te slaan aan de oprigting van een gebouw, dat den hemel zal trotseren, en waarvan het prototype in zekeren toren der vóórwereld te vinden is. O dagen van heil, wier morgenrood reeds is aangebroken!.... *Dolce speranza!*

Welke gewaarwordingen moeten toch wel onze Protestantsche broeders, die deze *teekenen des tijds* gadeslaan, bezielen? Het laat zich gissen, dat zij, die het wèl meenen met hunne Kerk, en wien nog liefde voor het Christendom in het harte zetelt, de tegenwoordige gebeurtenissen met

---

(1) *Een Woord over het Besluit der Synode van* 1845, enz., bl. 12.
(2) Waar is uw God?

bekommering aanschouwen. Diegenen onder hen, welke *oogen hebben* en *zien willen*, moeten zich moeijelijk den hagchelijken toestand van het Protestantisme, ook in *Nederland*, kunnen ontveinzen. De kwaal, waardoor het Protestantisme is aangetast, is eene doodelijke. Deszelfs toestand is die van een' zieke, bij wien de tegenstrijdigste geneesmiddelen het resultaat hebben van de ziekte in hevigheid te doen toenemen. De geneesheeren zelve, bij de sponde van den stervende geroepen, zijn het over de behandeling van den lijder oneens. Zij, die het redmiddel zoeken in eene verhitting der godsdienstige geschillen, zijn ellendige homoeopathen, die de genezing der kwaal door eene kwaal van denzelfden aard willen bewerken. Zij, die het geschokte en geïrriteerde ligchaam door *calmanten* — door dogmatische transactiën, waarbij altoos eenige geloofswaarheden verloren gaan — willen herstellen, zijn droevige allopathen, die, door het aanhoudend bloed-aftappen, den zieke langzaam vermoorden. Homoeopathen en allopathen werken te vergeefs: — kent ge nog eene derde medische behandeling, die genezing kan bewerkstelligen?.... Het ligchaam des lijders is afgemat, uitgeput, door een' inwendigen kanker verteerd; het ligt dáár zieltoogend, en de stuiptrekkingen, die het nog schokken, zijn de voorbode van de naderende ontbinding..... *Perinde ac cadaver!*

ZENDBRIEF

VAN Z. D. H.

ALEXANDER PRINS VAN HOHENLOHE,

BISSCHOP VAN SARDICA,

AAN DE R. K. GEESTELIJKHEID IN DUITSCHLAND.

Wanneer eene groote liefde tot God eenmaal 's menschen hart heeft vermeesterd, dan wenscht hij niet slechts, zelf alles voor en om Hem op te offeren, te lijden en te doen; dan verzucht hij niet alleen zonder ophouden, om zelf Hem hier op aarde altoos volmaakter, en eens oneindiglijk te beminnen: maar hij verlangt daarbij niets vuriger, dan dat de God zijner liefde door allen, in alles verheerlijkt en bemind worde, en allen medeijveren, om het goddelijk liefdevuur over de gansche aarde te ontsteken. Dat heilig verlangen vervult en doorwoelt hen onophoudelijk; soms kan de liefde zich niet langer bedwingen, en, bij gegeven gelegenheid, stort zij zich voor anderen, en in de teederste bewoordingen, uit. Daarin ademt dan de H. Geest, de Geest der alles-vereenigende liefde van den Vader en den Zoon. En wie die taal, zoo vol van hemelsche zalving, dan hoort of leert, hij voelt zijn hart voor haren zachten invloed zich ontsluiten en uitbreiden; vonken dier oneindige liefde dalen er in neder, en onze ontgloeide ziel geeft getuigenis, dat de Geest des Heeren tot ons heeft gesproken.

Wij vermeenen dit op den zendbrief te mogen toepassen, door den wegens zijne godsvrucht alom bekenden Prins VAN

HOHENLOHE aan de Geestelijkheid in *Duitschland* gerigt, toen hij, nu eenige weken geleden, tot Bisschop van *Sardica* was benoemd; en wij deelen hier den inhoud en eenige treffende plaatsen uit dat waarlijk Apostolisch schrijven mede; niet zonder vertrouwen dat de goddelijke liefde welke daarin zoo duidelijk spreekt, ook op onze lezers haren heilzamen en hartverkwikkenden indruk maken zal.

LIEVE BROEDERS IN CHRISTUS!

«Genade, vrede, heil en zegen zij u van den Vader onzes Heeren JESUS CHRISTUS, die u beschermt en vasthoudt in de stormen van buiten; en die u ondersteunt, versterkt en vertroost *in den nog heeter strijd van binnen.* Dat ja is het ware kenteeken der kinderen Gods, en wel vooral van den opregt katholieken Priester, dat zij strijden met wereld, vleesch en Satan tot aan hun' laatsten ademtogt; dat zij strijden onder het vaan van den LEEUW uit den stam van *Juda*, die zijne zegevierende banier ontrolt heeft, opdat allen, die daarop een' geloovigen blik slaan, weder uitgerust worden met hemelsche wapenen om de zege te behalen.»

«Die den zuchtenden PAULUS in zijn strijden heeft gesterkt, die den beangsten PETRUS boven de golven heeft gehouden... Hij is magtig, om mij en u lieve Broeders! te redden, als wij met een levendig geloof zijne reddende hand omklemmen en vasthouden; want God beproeft niemand boven Zijne krachten,... daar ook de zwakke door de genade sterk is.»

«De liefde dringt, zij geeft mij woorden, geliefde Broeders! om u de volgende waarheden mede te deelen, welke wij nu ernstig willen gaan overdenken.»

«In welken tijd leven wij?»

«Sedert vijftig jaren ging een magtig deel der verleiding, van *Frankrijk* uitgaande, naar *Duitschland* over. De Fransche omwenteling heeft een' vreesselijken droom gedroomd. De gevolgen van dien droom in het werkelijk leven waren gelijkvormige opvoeding, de staat werd godsdienst, en zij baarde eene Constitutie voor ideale menschen, niet voor zulken als met de daad bestaan. Zij stelde het *hebben* boven het zedelijk *wezen* en bragt het doodend Indifferentisme in het leven over, zoo als nog *nooit* te voren. Velen hebben dien bedwelmende beker gedronken, waardoor hoofd en hart van het *ééne noodzakelijke* zijn afgevoerd. Zoo gaat het sedert menig tiental jaren in *Duitschland* van erger tot erger. Of de kandelaar geheel omgestooten, of weggenomen zal worden, dat kunnen wij zondige menschen niet weten. Ik ken mannen van verstand — wijzer dan ik — die daarop niet willen zien, en op hunne plaats naar best

vermogen het goede deden. Zoo willen ook wij het doen. De arm des Heeren is niet verzwakt noch verkort, en Zijne liefde bemint nog immer, gelijk de Zoon nog altoos verlicht. Ook in onzen tijd geeft de Heer getuigenis en wordt Hem van de Zijnen getuigenis gegeven.»

Zoo drukt de vrome Bisschop voor zijne medebroeders zijne bezorgdheid over den tegenwoordigen toestand uit; en hij meent dat welligt nog grootere rampen zullen komen. Maar dan vooral ons zelven dikwerf herhaald: *Zoo ik den menschen zou behagen, kan ik geen dienaar van* CHRISTUS *zijn door* CHRISTUS *hebben wij overvloed van troost; non augustiamur; non destituimur; non derelinquimur.* Die LAURENTIUS na den dood van Vader SIXTUS, tot den heetsten strijd heeft gesterkt, zoodat hij, JESUS slechts ziende standvastig bleef. Hij zal ook onze sterkte zijn, dat wij in het vast geloof aan de R. K. Kerk niet wankelen; en wat er ook geleden moet worden voor den naam des Heeren, als God zich van ons bedienen wil om de kinderen der Kerk te versterken: met den grooten PAULUS moeten wij antwoorden: «gaarne zal ik mij zelven geven: *Libenter impendar. Non faciam animam meam pretiosiorem quam me*».

«God trooste u en stelle u gerust,» zoo gaat de Bisschop voort, «Hij sterke u met die wijsheid, welke een' DANIËL voor zijne vijanden ontzaggelijk maakte; Hij bescherme u in de leeuwenkuil; Hij beware u, dat in het vuur der beproeving geen hoofdhaar u verzengd worde. Wij willen met TOBIAS tot den Heer roepen: Gij slaat en behoudt. Om onze ongeregtigheden hebt Gij ons gekastijd, en om uwe barmhartigheid zult Gij ons verlossen.»

«O dat wij met woorden en werken het waar Katholiek geloof werkdadig en lijdend vertoonen als trouwe dienaren van het Evangelie; ook geve de H. Geest aan de R. K. Kerk trouwe kinderen, die vast staan in den storm zonder te wankelen, en die niet, aan het riet gelijk, heen en weder geslingerd worden door elke vreemde leering. Deze trouwe kinderen der Kerk, die de H. Geest vormt, hebben hun begin, hun' voortgang in het geloof, om in de liefde te kunnen volcinden.»

Doch daartoe hebben de geloovigen behoefte aan verschillende spijze; hieraan geëvenredigd onderrigt, goede

boeken, opdat het aanschijn der aarde vernieuwd worde.

Hoe dan, vraagt de ijvervolle Bisschop, zal de Katholieke Geestelijke met vrucht op zijnen tijd werken ?

Wij moeten met God beginnen, is het antwoord, de Kerk ingaan en haar als middel van den uitgebreidsten omvang leeren beschouwen, om door haar heil en zegen der menschheid aan te brengen.

Ten dien einde moeten de Priesters der negentiende eeuw zich als leden van één ligchaam aan elkander aansluiten; in één geest, in ééne liefde, alleen Gods wil trachten te volbrengen; niet angstig bezorgd, of deze door mij of door anderen geschiede, als God het mij niet beschoren heeft :

«Broeders, lieve Broeders! O dat mijn woord diep in uwe zielen dringe! De zekerste weg is, regtuit tot Christus te gaan. Wij moeten ons Katholiek Christendom niet bloot uit onze theologische handboeken hebben geleerd; wij moeten *persoonlijk* in CHRISTUS leven en verblijven (door de H. Eucharistie); Hem zoo nabij trachten te komen, dat, in het voortdurend gevoel van dien omgang, ons leven niet zoo zeer als het leven eens aanhangers op een zoo later en ver verwijderden tijd zich vertoone, maar veeleer als het leven eens leerlings, die den Verlosser zelf volgt, die Hem op den berg en in den tempel gehoord en naast Hem onder het kruis gestaan heeft.»

Hierop herinnert de Zendbrief wat de Kerk van hare Priesters vordert, om door de genade van J. C. zegen over hunne gemeenten te verbreiden: hoe zij zich aan de hunnen moeten toonen als van de wereld afgezonderd; hoe het godvruchtig Breviergebed te beschouwen is als de heiliging van onze taal met God, in gemeenschap met de gansche Katholieke Kerk op aarde en in den hemel en in gehoorzaamheid aan de Kerk: hoe allen in rij en rang zich vast moeten aansluiten aan den Apostolischen Stoel als het *middenpunt der eenheid,* terwijl zij voor het ééne noodzakelijke levend, met eene onverdeelde Apostolische liefde de Kerk zullen

beminnen en uit dat geheimzinnig huwelijk haar geestelijke kinderen voortbrengen. Een aanhoudend bidden en strijden is daartoe noodig, en de dagelijksche vereering der Moedermaagd wordt ten dien einde dringend aanbevolen. Nogtans bekoord te worden, is geen zonde, is geen schande. Ook de groote PACOMIUS in de woestijn van *Egypte* ondervond en erkende de bekoring — maar onbezweken.

«Waar dan, hoe en wanneer kan de Priester der negentiende eeuw voornamelijk werkzaam zijn?

«Waar? Bij de teederste jeugd.

«Hoe? Door opofferende liefde.

«Wanneer? Zoodra de zondaar door de genade Gods aangedreven, zich ter biecht aanbiedt.

Op de *eerste* vraag bemerkt onder anderen de godvruchtige schrijver: om de kinderen te winnen, moet men met de kinderen kind zijn, en CHRISTUS terstond reeds met liefde in het kinderhart leggen.

Op de *tweede:* in den omgang met de wereld moet alles in ons prediken.

«Bij den waren Katholiek haalt gij vrijelijk adem; bij den *onverschillige* wordt U de borst beklemd; bij een' mensch zonder geloof, kleeft u het woord op de tong; zij zal slechts ontbonden worden (en bemerk dit wel, lieve broeder!) door een blik vol geloof tot den Vader van alle licht. O! wilt het toch gelooven: niet onze wetenschap zal hem tot het geloof terug brengen, maar wel onze vrome wandel voor God.»

Ten *derde:* wanneer? Slechts de goddelijke genade voert den zondaar tot ons. Zonder haar is al onze moeite vruchteloos:

«Doch waar en hoe werkt zij bij zoovelen? Te vergeefs! De mensch, met grove zonden bezwaard, heeft en kent geen rust; de tijd slaat hem met geessels door het leven voort, en het einde is weldra daar. Ledigheid van hart heeft verdriet in het leven ten gevolge; Zij zoeke niets en zij vinden het niet. Het oog van den geest zoowel als van het ligchaam wordt zwak, hij heeft hulp noodig, neemt die aan en al de omtrekken van deze aardsche dingen staan scherper voor hem afgeteekend, en veel wordt onderscheiden wat hem vroeger niet in het oog viel. Dan begint hij te vergelijken. Reeds eene schrede is hij zijn heil nader! Langzamerhand komt bederf over het ligchaam; de gevolgen der

zonden doen zich gevoelen; de strijd van het vleesch bedaart; komt hier een duchtige slag van boven in het gewone leven bij — dan begint hij na te denken; weder is hij eene schrede genaderd, maar nog verre van bekeerd. Men heeft eindelijk de vijftig jaren bereikt, en komt tot de droeve klagt: Wat was mijn leven? Wat ben ik nog? Hoe lang kan het nog duren? En als het zoo voortduurt, wat zal er van geworden? Hier nu is het beslissend punt, naar boven of naar beneden. Zijn er goede werken voorafgegaan, dan vervolgt hij zijn weg naar boven; maar heeft de wensch den H. Geest weerstreefd, dan stort hij geweldig snel naar beneden.»

«Wordt het ernst met de bekeering, dan wordt er vrees en liefde opgewekt; vrees voor de toekomst; liefde tot God, wiens barmhartigheid hen tot dusverre geduld, en tijd ter bekeering gegeven heeft. Is het berouw der liefde gekomen, dan gaat het met de verbetering spoedig vooruit. Dikwerf bij verharde zondaars, als zij noch vóór middernacht het somber geluid der klok vernemen; ontwaakt het slapend geweten; dan is het noodgeschal voor hen. Zij springen op en blusschen wat nog gebluscht kan worden.»

«Een geoefend geneesheer erkent ligt zulke zieken;... CHRISTUS zij onder zondaren, en gij zult uit zondaren Christenen vormen!»

Dan volgt eene krachtige waarschuwing voor de verlichte vernuften dezer eeuw, die voor een ieder eene godsdienst willen maken, gewijzigd naar de denkbeelden des tijds en voor dit zoo korte schaduwleven; die meenen dat het Christendom geen levend Christendom meer zij, wijl er aan de Duitsche Universiteiten Godgeleerden als een PAULUS, STRAUSS en BRUNO zich bevinden.

«Zij miskennen,» zoo luidt des Bisschops bondige taal, «de gezonde kern der menschheid;... die dorheid van gevoel en gedachte, die valsche toepassing van de werkingen des verstands is zonder grond in de menschelijke natuur, de menschelijke behoeften en het menschelijk bewustzijn. Met een QUINET en MICHELET te gelooven: dat het Christendom zich in een soort van nieuw Menandrisme, door middel van Pantheïsme, Eclectisme en Syneretisme, laat oplossen, om daaruit eene godsdienst der toekomst zamen te rapen, verraadt eene even zoo groote onbekendheid met het echt gehalte van het Christendom, als de oppervlakkigheid van theologische Hyperrationalisten en Hypercritici, die met het snijmes gedachte en gevoel willen ontleden. Neen, mijne Broeders! gij weet het uit eigen ondervinding: het Katholicisme heeft zulk eene magt van eeuwig leven in zich, en wortelt zoo diep niet slechts in het geloof, maar in de waarachtige natuur van den mensch, dat het, als de zon, alle nevelen doordringt;

en eenmaal doorgedrongen zijnde, krachtdadig werkt tegen alle ongeloof naar buiten, en stroomen van levend water aanbiedt, die ons voeren ten eeuwige leven.»

Nog eene laatste vraag: «Hoe zich tegenover de Protestantsche regeringen en de Protestanten in het algemeen te gedragen,» wordt in dezen geest beantwoord:

«Weest regtgeloovige Priesters, dan levert gij goede Christenen; goede Christenen waren altoos getrouwe onderdanen, en zoo dient gij den Staat zonder juist zelve dienstknechten van den Staat te zijn.» ... Zelfstandigheid siert den Katholieken Priester en geeft hem verstand en kracht.

«De Protestanten moeten onze daden toonen, dat de liefde in hare heerlijke werking het hoofddoel is, waarnaar de Priester streeft; den Heer is het oordeel voorbehouden. Wordt gij van hen door toevoeging van de gewone benamingen beleedigd, verheugt u dan, het ging toch den Heer niet beter; en bedenkt het woord, dat zulke oordeelen verzacht: de waarheid erkent ligter de dwaling, dan de dwaling de waarheid.»

En nu wordt de Zendbrief met deze zalvende, en teedere opwekking gesloten, welke wij geheel overnemen:

«Hebben wij een' wijzen ijver voor Gods heiligen wet; ijver tegen ongeloof en onzedelijkheid is edel en mag er wezen. Onze dagorde zij eenzaam, overdenken en bidden voor God; herderlijke diensten, verrigt, met een hart, tot God den almagtige opgeheven.»

«Houden wij steeds het oog gevestigd op de behoeften der Katholieke Kerk in het algemeen en het eerst op die van ons vaderland. Een ieder betoone zijnen Bisschop gehoorzaamheid; vertrouwen en liefde. Zoo zal dan alles goed gaan; gij zult Priesters zijn naar het Hart van Godt en in den Geest der H. Kerk. De Zaligmaker zal mij dikwijls herinneren voor u, lieve Broeders! te bidden; ik wil ook niet weerstreven en gaarne in de achtste uur voor u bidden, hoe onwaardig ik ook ben.»

«Onze Heer en Verlosser JESUS CHRISTUS, die voor ons allen in namelooze smart zijn bloed; aan het kruis stervend, vergoten heeft, zegene ons allen, als onze Opperherder u, ons dierbaar Duitsch-Vaderland, de algemeene Roomsch-Katholieke Kerk. In zelfverloochening willen wij op den smallen weg wandelen, biddend, de wenschen met eene zuivere liefde beminnend, geduldig lijdend; God aanbidden en beminnen; goed doen en ons laten lasteren, om weder goed te doen, zoover de eeuwige liefde gelegenheid geeft.»

«Het smelten van het ijs — het verbrijzelen der rotsen is alleen de zaak van God. Wij kunnen het niet.»

«Maar moedig vertrouwend in nederigheid! God leeft, bemint en regeert heerlijk, verlaat de Zijnen nooit. Wij willen *Zijnen wezen* — geheel en eeuwiglijk.»

«God, mijne dierbare Broeders! zegene u in uwen staat; zalve u met zijn Geest tot uitverkoren strijders voor Zijne heilige Kerk, die in onze dagen van binnen en van buiten zoo magtige vijanden, en ach! Zoo zwakke verdedigers heeft.»

«Doch Israëls wachter slaapt niet. Hij is magtig genoeg, om alléén zijn rijk te beschermen, en ook uit steenen zonen van Abraham, en om zijnen Zoon hoog geprezen in eeuwigheid, ijverige Apostelen te verwekken.»

«En nu beveel ik u allen, lieve Broeders! aan Gods genade. Hij beminne u zoo, en bevinde u zoo voor Zijne liefde, dat door U en en in U altoos dat alleen geschiede, wat Hem behagelijk, en u lieve Broeders! voordeelig is.»

Grofswardein, 8 April 1845.

ALEXANDER PRINS VAN HOHENLOHE,

Benoemd Bisschop van Sardica, *Domproost en Vicarius-Generaal van het Grofwardeiner Bisdom.*

Hetgeen wij hier uit den Zendbrief mededeelden, zal genoegzaam den geest doen kennen, die uit de zalvende taal des diep-gevoelenden Bisschops ons toespreekt. Lijden en beminnen is zijn woord! het woord van alle vromen en alle Heiligen! het woord der Bruid van JESUS CHRISTUS! «Het *kruisig Hem* is hier op aarde niet ver van het *Hosanna!*» En liefde, lijdende en opofferende liefde voert spoedig tot JESUS, den verheerlijkten Koning van het lijden. De knecht toch is niet beter dan zijn Heer; en zalig degene, die zijn kruis zal dragen als Hij! Eene wijle slechts! En met de getrouwe dienaren zal Hij in de alles-vergeldende glorie des gekruisten deelen. En het lijden dezer aarde wordt door het zegelied der Hemelen vervangen!

INCIDENT

IN DE KAMER DER PAIRS VAN FRANKRIJK,

[*Zitting van den* 15ª *Julij ll.*

DE JESUITEN.

.... *De Markies* DE BOISSY vraagt van den minister van buitenlandsche zaken (GUIZOT) onder anderen, verklaringen omtrent de zending van den heer ROSSI aan het hof van *Rome*.

De Heer GUIZOT: .... Ik ga over tot de laatste interpellatie van den achtbaren pair, voor welke ik hem dankzeg. Hij zal mij de gelegenheid verschaffen om eenige gezochte duisterheden, eenige onzekerheden zonder grond, te doen verdwijnen.

Toen het gouvernement des konings besloot te *Rome* te onderhandelen over hetgeen de congregatie der Jesuiten betrof, had het daarvoor deze rede, dat het, zonder een der regten van de tijdelijke magt op te geven, zonder zijne positie ten aanzien van het vraagstuk in het geringst te veranderen, het voor veel verkieslijker hield, zich van dit soort van wapenen niet te bedienen: het had ze, behield ze, maar het keurde beter ze niet aanstonds te gebruiken. Eene worsteling, om welke rede ook, van de tijdelijke tegen de geestelijke magt, is immer een hoogst ernstig feit geweest.

Ernstig, zelfs onder de voormalige regeringsvorm, in dien tijd ook toen men toch, aan het einde eener dergelijke worsteling, het absoluut gezag aantrof. Wanneer, namelijk, in dien tijd tusschen het gouvernement en de geestelijke magt, of eene of andere religieuse congregatie, een geschil oprees, dan werd het beslist door het absoluut gezag; had dit eenmaal uitspraak

gedaan, dan werd deze zuiver en eenvoudig ten uitvoer gelegd; maar heden is de zaak niet uit, als het gouvernement eene beslissing genomen heeft; dan toch staat het tegenover al de individuele vrijheden die wij bezitten: de vrijheid der drukpers, de vrijheid der Kamers, de vrijheid der personen, de vrijheid der bezittingen. Na zijne beslissing te hebben genomen, na het vraagstuk te hebben opgelost, vindt de tijdelijke magt zich verwikkeld in eene onafgebrokene worsteling met al die vrijheden.

Dit zeg ik niet om er mij over te beklagen, of het te betreuren: ik verheug mij, daarentegen, dat die vrijheden bestaan, dat zij in het belang van allen bestaan, en dat allen, ook zij die overwonnen werden, zich er van bedienen kunnen, om nog de verdediging hunner zaak voort te zetten; het is niet, en was nooit, het inzigt van 's Konings gouvernement, daaraan eenige hindernis in den weg te leggen, in deze zaak evenmin als in eenige andere; maar het moest wel erkennen, dat, bij den aard onzer instellingen en den toestand der magt in het midden dier instellingen, de strijd, zoo die eenmaal uitbarstte, zeer langdurig, zeer verwikkeld, zeer bemoeijelijkt zoude zijn; dat hij dit of dat niet voorzien gevolg kon hebben, hetwelk de wijsheid gebood te voorkomen.

Behalve deze rede die gewigtig is, had 's Konings gouvernement nog eene andere reden die niet minder weegt. Het vreesde dat, zoo het de tijdelijke wapenen die het zeer wettiglijk in handen had, al aanstonds ging aanwenden, een gedeelte der Katholieke Kerk van *Frankrijk* in een misverstand zou vervallen, en meenen dat ook zij in een bijzonder geschil betrokken en gekrenkt was. Dit wilde 's Konings gouvernement niet: het zou zoo iets als een groot kwaad hebben aangezien.

Sedert zijn opkomen, ik aarzel niet het te zeggen, heeft het gouvernement des Konings veel gedaan voor de Kerk en voor de godsdienst. Ik zeg dat niet tot achterdeel der vroegere gouvernementen; want sedert 1802 hebben alle gouvernementen voor de Kerk en voor de godsdienst veel gedaan;

allen hebben zij beseft dat dit was hun pligt en hun belang. Evenwel kan men het zich niet ontveinzen, dat de Katholieke Kerk, sedert zestig jaren, in *Frankrijk*, zeer dikwijls en zeer hevig is aangevallen, ja, dulde men de uitdrukking, is verguisd; en dat zij, niettegenstaande alles wat de onderscheidene gouvernementen gedaan hebben om haar op te beuren, niettegenstaande al den steun die zij haar verleend hebben, vreesachtig en wantrouwend geworden is in al hare betrekkingen met de tijdelijke magt.

Ik aarzel niet te zeggen, dat zij, ten aanzien van 's Konings gouvernement, zich bedriegt, dat zij ongelijk heeft; dan het is zoo, daar zijn natuurlijke, vergeeflijke dwalingen, verknocht aan eene lange reeks van feiten, en tot zekere hoogte, uitlegbaar door de herinneringen aan deze of geene magt, en dezen of genen tijd.

Het behoort tot de pligten van een verstandig en welgezind gouvernement die innige gevoelens der Katholieke Kerk te begrijpen, te begrijpen dat daar nog openc wonden zijn die men niet moet aanraken.

Om dan eene zoodanige aanraking te vermijden, om de Kerk van *Frankrijk* niet te doen gelooven dat zij in den strijd gemengd was, om voor te komen dat de geestelijkheid de Jesuiten-zaak, verschoont de uitdrukking, als hare eigene zaak aanzag, daarom heeft het gouvernement des Konings besloten, niet dan in het geval van volstrekte noodzakelijkheid, gebruik te maken van zijne tijdelijke wapenen, en ofschoon deze steeds behoudende, het vraagstuk naar *Rome* over te brengen.

Te *Rome* hebben wij de dingen gezegd zoo als wij ze in *Frankrijk* zagen; wij hebben er den toestand der gebeurtenissen, den toestand der wetten, den toestand der geesten uiteengezet; wij hebben gewild dat deze toestanden door het hof van *Rome* goed gekend, goed begrepen zouden worden.

De kamer hoort dat ik van het hof van *Rome* spreek, van het Romeinsch gouvernement, en van niemand anders.

De gebeurtenissen, de wetten, de toestand der geesten, alzoo, zijn getrouw en opregt onder het oog van het hof van *Rome* gebragt, en daar heeft toen 's Konings gouvernement bijgevoegd: «Het is in onze magt, een dat kwaad genezend middel aan te wenden, een bloot geestelijk middel, waar bij de wapenen der tijdelijke magt niet zullen gebruikt worden; wij verzoeken u de uwe te gebruiken.»

Hier kon ik stilstaan; ik kon mij bepalen tot u nu te zeggen, dat de congregatie der Jesuiten in *Frankrijk* zich werkelijk verstrooijen zal, dat hare huizen gesloten, hare noviciaten ontbonden zullen worden; dat, derhalve gedaan, zal worden, hetgeen 's Konings gouvernement gevraagd heeft. Ik zou mij tevreden kunnen houden met u op het bereikte doel te wijzen, zonder mij te bemoeijen met den weg, langs welken men ons geleid heeft. Doch ik verklaar mij nader; ik kan het doen zonder hinder voor iemand.

Zoo als het gouvernement gehandeld heeft met het hof van *Rome*, zoo heeft het hof van *Rome* gehandeld met de *Societeit van* JESUS. Gelijk het gouvernement des konings zich slechts van de zedelijke middelen, van den zedelijken invloed had willen bedienen, gelijk het niet anders gezocht had dan de waarheid te doen kennen, latende vervolgens de zaken over aan de beslissing der goed ingelichte geestelijke magt, zoo heeft het hof van *Rome* met de Jesuiten gedaan.

Wij hadden ons niet bediend van onze tijdelijke wapenen; dat hof heeft zich niet bediend van zijne officiele en wettelijke wapenen. Het heeft aan de *Societeit van* JESUS de waarheid der dingen, der feiten, der wetten, den toestand der geesten in *Frankrijk* doen kennen, gevende alzoo aan de *Societeit* zelve te beoordeelen wat haar te doen stond, welk gedrag zij in het belang der openbare rust, der Kerk, der godsdienst te houden had. Met eene ware en groote voldoening kan ik zeggen, dat in deze zaak de handelwijze van allen verstandig, vereerend, en overeenkomstig ieders pligt geweest is.

De *Societeit van* JESUS heeft geoordeeld, dat het haar pligt was, den staat van zaken, waarover *Frankrijk* zich beklaagde en waarin een gevaar voor de openbare rust, voor de Kerk, voor de godsdienst zigtbaar was, te doen ophouden. Van alle zijden is men, alzoo, met vrij inzigt en goede behandeling te werk gegaan.

Ik vraag het de Kamer, was dat niet de liberaalste, met de godsdienstigheid het meest overeenkomende, de vreedzaamste, de bevredigendste wijze van beslissing des vraagstuks?

Ik zeg: de liberaalste handelwijze, want wij hebben geen ander middel dan de overtuiging gebezigd. Wij hebben ons gewend aan het vrije inzigt, aan de rede der magt, met welke wij handelden; deze magt heeft op hare beurt het zelfde gedaan.

Ik zeg ook: de handelwijze die met de godsdienstigheid het meest overeenkomt; want de magt tot welke wij ons gewend hebben, is de geestelijke magt zelve, het hoofd der Kerk.

Ik voeg er bij: de vreedzaamste, de bevredigendste handelwijze, want wij hebben geen strijd aangegaan; want het vraagstuk is met wederzijds goedvinden, met instemming van allen, door overeenkomst van ieders rede en vrijen wil, beslist. Dat was, ik durf het zeggen, de hoogste en tevens voorzigtigste politiek, die in 't werk gesteld kon worden om uit een zoo zware moeijelijkheid te geraken.

De graaf DE MONTALEMBERT. Ik vraag verlof voor één woord.

Ik zelf zou deze discussie niet aangevangen hebben, omdat mij vele stukken ontbreken, die noodzakelijk zijn tot eene goede waardeering van den waren aard der te *Rome* genomene maatregelen daar 's Konings gouvernement zich geluk mede wenscht; maar nu een ander de discussie heeft aangevangen kan ik niet nalaten in weinige woorden te zeggen, wat ik gevoel wegens den uitgang dezer zaak en wegens de gevolgen van den uitslag door 's Konings gouvernement verkregen.

Voorop en bij wijze van beginsel, dit: ik hoop dat, na hetgeen de heer minister van buitenlandsche zaken zoo even ge-

zegd heeft, niemand, wanneer ooit de vraag over de Jesuiten in de toekomst, of onder het spreken over het verledene, weêr op het tapijt komt, hun het verwijt nog zal toevoegen, hetwelk wij van dit spreekgestoelte en elders zoo dikwijls gehoord hebben, namelijk dat zij aan een vreemd hoofd gehoorzamen; want, naar hetgeen de heer minister straks zeide, moet men het hun hoogelijks ten goede rekenen, dat zij voor dat vreemde hoofd, 't geen hun zoo dikwijls ten verwijt is gemaakt, die ondergeschiktheid, dien eerbied, die lijdelijke gehoorzaamheid hebben, waardoor het 's Konings gouvernement mogelijk geworden is, de overwinning, waarmede het zich geluk wenscht, te behalen. Eens voor altijd sta het dan vast, dat het den Jesuiten geene misdaad is aan dat vreemde hoofd te gehoorzamen; nimmermeer make men er hen een verwijt van.

Ik hoop, dat allen mij dit zullen toestemmen; want, voorzeker, indien de lieden daar we van spreken, niet verpligt waren geweest aan dat vreemde hoofd te gehoorzamen, dan zou de overwinning van het gouvernement over hen niet zoo gemakkelijk gevallen hebben, en houdt het maar voor ontwijfelbaar, dat die vrijheden, waarvan de heer minister u, zoo even, de welsprekende optelling voorhield, volstaan zouden hebben om hun een gemakkelijk en veilig middel, tot het ontkomen van hetgeen hun nu opgelegd is, te verzekeren.

Dan het is nu eenmaal zoo; de oplossing is gegeven, ik neem haar aan in de uitdrukkingen waarmede de heer minister haar omschreven heeft. Mij is geen middel ter hand om zijne verzekeringen te toetsen, en ik heb ook geenerlei inzigt om ze in den tegenwoordigen staat der zaak te betwisten; maar, na de gelukwenschingen die het ministerie zich gebragt heeft, gevoel ik behoefte om u te zeggen, dat in deze zaak de geheele vraag niet ligt; dat er in de worstelingen, sedert eenige jaren op dit spreekgestoelte en elders zoo vaak gevoerd, heel wat anders ligt dan het vraagstuk over de Jesuiten. Toen de heer minister van buitenlandsche zaken, zoo even, zeide, dat

de geestelijkheid nu geen gevaar liep de zaak der Jesuiten voor de hare aan zien, vergat hij dat de geestelijkheid hare zaak reeds had, en dat niet alleen de geestelijkheid, maar daarenboven alle Katholieken, alle godsdienstige lieden in Frankrijk, zich ernstig bezig hielden met eene zaak, die, zoo als zij de vraag over de Jesuiten was voorgegaan, deze ook overleven zal, namelijk de zaak der vrijheid van godsdienst, en der vrijheid van onderwijs. Wat behoort tot hetgeen de heer groot-zegelbewaarder onlangs de Katholieke partij noemde — benaming welker juistheid ik niet behoef te onderzoeken — dat is niet alles Jesuit, niet allen hebben hun generaal te *Rome*, en allen, de Jesuiten uitgenomen, blijven in bezit der vrijheden welke de heer minister straks heeft opgeteld. Gij heb nog ten onder te brengen dat wat men den Jesuiten-geest heeft genoemd, en hen die er mede bezield zijn, dat wil zeggen allen die de onafhankelijkheid des gewetens en der Kerk willen.

Wat is er dan, dank hebbe de oplossing, straks door den heer minister van buitenlandsche zaken medegedeeld, voorgevallen? Een onvoorzien feit is voorgevallen, dat beken ik; 't geen men aanzag en beschreef als de voorhoede der katholieke armée, heeft plotseling, op bevel des aanvoerders, de wapenen moeten nederleggen, en stilzwijgend onder het vuur des vijands voorbij trekken. Dat is een zegepraal voor u, ik beken het; maar het is vóór alles de zegepraal der tucht en eener heldhaftige gehoorzaamheid. Maar nu, nu staat daar nog voor u gansch het leger, de eigenlijke hoofdschaar, al de Katholieken onder de aanleiding dier vier en tachtig Bisschoppen, die verleden jaar tegen het ontwerp van wet op het middelbaar onderwijs gereclameerd hebben, van die zestig bisschoppen die het *Gallikaansch Handboek* (1) veroordeeld hebben. Dat alles staat nog daar. Het vraagstuk is derhalve gansch niet opgelost door hetgeen te *Rome* voorgevallen is en door het voordeel dat gij behaald

(1) Van den heer Dupin.

hebt; ik zeg voordeel, want ik verfoei alles wat maar van verre naar kwade trouw gelijkt, en ik wil de waarde van het voordeel door het ministerie behaald verminderen noch betwisten.

Dan, het overige eens daargelaten, wat lag er in de vraag over de Jesuiten? Niemand voorzeker zal mistasten omtrent den zin van hetgeen ik zal zeggen. Daar lag eene groote belemmering in voor het gouvernement, maar ook voor anderen dan het gouvernement lag er belemmering in. Niet mij zal men het inzigt toeschrijven om een enkel woord te willen zeggen, dat kwetsend, of maar onverschillig zou kunnen zijn voor mannen die ik lief heb en meer dan ooit vereer, en welke ik warmer dan iemand ander verdedigd heb. Ach! wanneer ik denk aan het tegenwoordig lot dier mannen, aan die twee of drie honderd Franschen, de eenigen onder ons, welke, Franschen zijnde als wij, uit hun verblijf, uit hunne gewoonten, uit hunne eigendommen, uit hunne bibliotheken, althans wat sommigen hunner betreft, uit hun gemeenschappelijk leven, uit al hunne hulpbronnen, al hunne genoegen, al hunne levensgewoonten, verdreven worden, en nu genoodzaakt zijn om eene toevlugt te gaan bedelen bij onzekere of onverschillige vrienden; wanneer ik denk aan al die jonge lieden, op welke de heer minister straks wees toen hij van de ontbinding der noviciaten sprak, en die zich nu weer in die wereld gedompeld vinden, voor welke zij geen aanleg hebben en waaruit zij zich vrijwillig verwijderd hadden; wanneer ik denk aan het beklagelijk lot, hun opgelegd door eene politiek, die medogenlooze vooroordeelen beheerschen, dan is er slechts voor één gevoel plaats in mijn hart, voor het gevoel van medelijden; en ik ben overtuigd dat de heer minister dit gevoel deelt, en dat hij zelf het lot dezer slagtoffers beklaagd. Dit gevoel is in zijn gemoed als in het mijne. Daarmede zeg ik duidelijk genoeg, dat ik mij eerder 't hart zal uitrukken dan dat ik mannen, wier ramp mij zoo heilig is, hier, op welke wijze

ook, zou verraden of verlaten. Maar men zal mij toch toelaten te zeggen, mij die hen zoo goed ik kon verdedigd heb en besloten ben hen altijd te verdedigen, dat hunne verdediging ook eene belemmering was voor de zaak der godsdienstvrijheid. In wat zin versta ik dat woord? Allen ontmoeten belemmeringen, alle zaken dezer wereld hebben de hare, men moet zich dit kunnen getroosten. Wij hebben ons de belemmering getroost der onregtvaardige, onbillijke, ongerijmde, monsterachtige impopulariteit, die ter oorzake van verouderde vooroordeelen, den Jesuiten aankleeft; wij hebben ons die belemmering getroost, met moed, met genoegen, en, ik durf het zeggen, met eer, zoo als men zich belemmeringen die niet dan vereerend zijn getroosten moet. Die belemmeringen nu, gij hebt er ons van bevrijd; ik zeg er u geen dank voor, ik wensch er u geen geluk mede; dat verhoede God! Maar gij zult mij ten minste toelaten, er van te doen blijken, en niet te dulden dat de wereld ons door uwe overwinning neergeworpen en verwonnen acht.

Ja, dat zeg ik nog eens: door uwe overwinning, want overwinning is er, hebt gij ons van die belemmering verlost; van nu voortaan kan men niet meer, tegen over hen die de vrijheid der Kerk en de vrijheid van onderwijs vragen, men kan niet meer op doen rijzen dat spook van Jesuitisme. Wij wenschen er ons geen geluk mede, maar wij zullen er ons ook niet boven mate om kwellen. Dat spook heeft, ongetwijfeld zeer ten onregte, maar toch inderdaad, vele lieden, bij welke de godsdienst min of meer gold, tegen ons ingenomen: het is een wapen geweest in de hand der ongodsdienstigheid, dier schijnheilige ongodsdienstigheid, die niet belijden wil wat zij is, en daarom het gevaarlijkst is van allen. De gansche wereld moet dat gevoelen, en de gansche wereld erkent het.

Duldt het, dat ik, hoewel altoos kort, wat hooger opklim, een weinig hooger dan de heer minister van buitenlandsche zaken gedaan heeft. Hoe zijn de Jesuiten in de zaak gemengd

geworden? Dacht men aan hen voor drie jaren? Neen, waarlijk niet! Men spotte, daarentegen, in de andere kamer en overal met hen die dat, wat ik zoo even het spook van Jesuitisme genoemd heb, opriepen. Hoe zijn ze dan in de vraag gekomen? Hoe zijn ze binnen de kampplaats der hartstogten, der politieke worstelingen gesleept? Allen weet gij het, 't is gebeurd ten gevolge van den strijd over het onderwijs, over het monopolie der Universiteit. Vroeger dacht niemand aan hen. Daar bestond eene belofte van vrijheid, in het charter; daar bestond een ander ding dat men het monopolie der Universiteit noemde, monopolie in lijnregte tegenspraak met die belofte in het charter, en dat volgens de erkentenis van allen.

Men ondernam dan het beleg van dat monopolie; men poogde het te doen ophouden. Wat deden zij toen die bij de verdediging, bij de instandhouding van dat monopolie belang hadden? Ik spreek hier niet van het tegenwoordig ministerie, noch van eenig ander, maar van zekere lieden die bijzonder belang hadden bij dat monopolie, dat zich nu op eens ingesloten zag door een talrijk leger, een leger vol van kracht, en dat onder de vanen van het charter aanrukten. Zij deden gelijk men in eene belegerde plaats doet; zij hebben eene goed berekende afleiding gemaakt; zij hebben een hevigen uitval gedaan (*Beweging*); zij hebben hun plan met bekwaamheid beraamd; zij zeiden bij zich zelven: Ha! gij komt ons aanvallen in den naam van vrijheid en van het charter; nu zullen wij eene afleiding maken, en op uwe ligst wonderbare en meest blootgestelde zijde, met name de Jesuiten, zullen wij ons storten: dat was fijn uitgedacht, en dat is zeer goed geslaagd. (*Verschillende beweging.*)

Wat deden toen het gouvernement en de oppositie? Ik wil ten aanzien eener geëindigde zaak met geene tegenbeschuldigingen optreden; maar ik moet niet te min zeggen, dat Frankrijks staatsmannen, zoo de gouvernementale als die van de oppositie, zich droevig op sleeptouw hebben laten nemen door die

lieden, die bij het behoud van het universiteits-monopolie zoo veel belang hadden, en wier hartstogt, gelijk dezer dagen zoo veel besproken is, zoo weinig voorzigtig was. Men is begonnen, vergeet nooit van waar de aanval uitging, men is begonnen in het collège de France en elders. Daarin hadden het gouvernement en de oppositie ongelijk, dat zij zich lieten slepen door die beweging, die zoo lang ontstond, dat zij er zich de werktuigen, de medepligtigen van maakten, dat zij er, ik zeg niet de hartstogten en de vooroordeelen tegen de Jesuiten, maar de gevolgen dier hartstogten en vooroordeelen van aannamen; daarin hadden zij ongelijk, dat zij die gevolgen aannamen in hun eigen geest, en dat zij, gelijk de heer Guizot, zoo even, gezegd heeft, zich te werk gesteld hebben om dezelfde gevolgen te doen aannemen door eene andere magt, voor welke wij slechts buigen kunnen.

Zietdaar dan 't geen gebeurd is: de uitval is ondernomen, heeft het gouvernement medegesleept, en is geslaagd. Dan, met het slagen en door het slagen zelf heeft de zoo wel berekende en zoo werkdadige afleiding opgehouden, en het beleg van het monopolie duurt nog, en zal nog langen tijd duren; want, en ten dezen aanzien geloof ik niet dat de heer minister van buitenlandsche zaken mij zal tegenspreken, het geestelijk gezag waartoe hij zich gewend heeft en waarop hij, vóór een oogenblik, toespeling maakte, heeft zeer zeker geen blaam, geen afkeuring uitgesproken over de mannen, die het nuttig geoordeeld heeft ter zijde te stellen. Niets van dien aard wordt, geloof ik, aangetroffen in de maatregelen die wij niet kennen en die hem alleen bekend zijn. Maar, zoo er ten aanzien der Jesuiten geen blaam, geen afkeuring aanwezig is, die is ook niet aanwezig ten aanzien der andere krachten, werkzaam in deze zaak.

Er is geen blaam, geen afkeuring aanwezig ten aanzien der Bisschoppen, der Priesters, der Leeken, die, lang vóór de Jesuiten en veel meer dan zij, in den strijd gemengd zijn

geweest en er in gemengd zullen blijven. Dit alleen, voor zoo ver ik de zaak begrijpen kan, is aanwezig: het geestelijk hoofd der Jesuiten, of de heilige Vader, of hun generaal, daar is weinig aangelegen.....

De heer minister van buitenlandsche zaken: daar is integendeel veel aan gelegen.

De graaf DE MONTALEMBERT: Nu dan, de heilige Vader, daar gij 't toch zoo wilt, de heilige Vader heeft niet gewild dat die mannen langer tot voorwendsel van den strijd strekten, en dat zij er de eerste slagtoffers van waren.

Dit vastgesteld, zoo moet men het wel erkennen: niets is geëindigd, niets is veranderd; er is niets wezenlijks ten zij dat er een voorwendsel te minder is. De vraag over het onderwijs blijft in haar geheel; de vraag over de godsdienstige vrijheid der Kerk, binnen deze kamer zoo vaak door mij en door anderen behandeld, blijft ook in haar geheel. Men heeft getracht beide vragen met die over de Jesuiten te verwarren: beide liepen groot gevaar in de vraag der Jesuiten als opgeslorpt te worden en er mede onder te gaan. Maar nu kan dat geen plaats meer hebben; gij hebt ze van elkander gescheiden.

Nog eens, ik zeg er u geen dank voor, dat zij verre; ik wensch er u geen geluk mede; ik doe slechts, uit mijn oogpunt, blijken van eigenlijke waarde der uitkomst door u verkregen,

Maar nu, is het mogelijk, dat gij te *Rome* eene nieuwe onderhandeling aanknoopt, gelijkend aan die waarin ge overwonnen hebt? Zult gij langs diplomatischen weg van *Rome* de verklaring verkrijgen, dat het onderwijs waar tegen wij ons uit naam van het Charter verzetten, onberispelijk is, dat men het ten onregte bestrijdt; dat b. v. de boeken te *Rome* op den *Index* geplaatst, volkomen goed zijn voor het onderrigt der jeugd in Frankrijk, dat de bisschoppen ongelijk hebben in hun zoo eenstemmig, zoo nadrukkelijk, zoo openbaar verzet tegen

de handhaving des tegenwoordigen staats van het onderwijs, en der wetgeving op het stuk van godsdienst? Niets is onmogelijk, ik weet het; maar voor het minst zal men mij toelaten te zeggen, dat voor die uitkomst de grootste der onwaarschijnlijkheden bestaat. Overigens, wanneer gij, die ik voor Gallikanen hield, naar *Rome* zult gegaan zijn om die beslissing te vragen en te verwerven, dan, de mogelijkheid eens verondersteld, dan zouden wij, die ons voor Ultramontanen aanzien, niets anders te doen hebben dan het hoofd te buigen. Maar eer dat zóó is, weet het wel, is niets afgedaan; tot dan toe dragen wij het hoofd in de hoogte; de eene hand op het evangelie, de andere op het charter, zullen wij reclameren al wat wij gereclameerd hebben, en wij zullen in geenerlei opzigt iets laten vallen van onze billijke vorderingen, noch van den moed waarmede wij ze gedaan hebben.

Het volgend jaar, alzoo, verwachten wij u op dit terrein. Dit jaar, is de zaak in die der Jesuiten opgeslorpt geworden. Het toekomend jaar, zal dit zoo niet zijn; de gansche zaak zal in hare oorspronkelijke kracht en nadruk op nieuw voorkomen, en wij zullen zien of er acht geslagen zal worden op de menschen, op de vraag van 80,000 petitionarissen, welker reclames wij bij de andere kamer hebben ingezonden, en welke die vrijheid van onderwijs reclameren, die zij bij de wet, in het verleden jaar door u gestemd, niet genoegzaam gewaarborgd achten.

Ziedaar wat ik verlangde u te zeggen bij deze discussiën, waarvan ik voorwaar het initiatief niet zou genomen hebben: ziedaar wat ik niet mogt nalaten u te verklaren, nadat de discussie door anderen was aangevangen.

Het is niet noodig ten slotte te zeggen, dat ik, gelijk altijd, eeniglijk in mijn eigen naam spreek; dat de indruk, het besluit, waarmede ik u bekend gemaakt heb, persoonlijk zijn.

Men weet wel dat ik op eigen kosten strijdvoer, zonder daarvoor vergelding of aanmoediging, hoegenaamd, te hopen;

dat ik daarbij het oog slechts heb op de eer der Kerk en op de mijne, altoos bereid zijnde om de mijne aan de hare ten offer te brengen. Ik voer den strijd ook zonder ooit de regten en belangen der vrijheid uit het oog te verliezen, van die vrijheid, die niettegenstaande alle misrekeningen, allen afval en alle afwijzingen, mij immer dierbaar en heilig zal zijn, en waaraan ik nimmer zal wanhopen.» (*Goedkeuring op verscheidene banken*).

Na deze warme en schitterende improvisatie van den edelen pair, kwam de heer GUIZOT nogmaals op het spreekgestoelte, 1°. om te zeggen dat de Kerk geen leger binnen Frankrijk is; en dat er geen oorlog tusschen haar en het Fransche gouvernement bestaat; 2°. om acte te nemen van de erkentenis des vorigen sprekers, dat een slecht voorwendsel was weggenomen, en van zijn ijver om te verklaren dat de Congregatie der Jesuiten niet is de Katholieke Kerk; 3°. om te verklaren dat de onderscheidene vraagstukken, door den heer DE MONTALEMBERT aangeduid, met name dat over het onderwijs, op nieuw aan de Kamer zullen onderworpen worden.

Zoo werd deze gedenkwaardige discussie besloten. De plaats ontbreekt ons om de menigte van gedachten, bij het lezen en overwegen der hier medegedeelde redevoeringen in ons opgekomen, mede te deelen. Wij wenschen, dat onze lezers zelve er over nadenken, en wij zijn zeker, dat zij onze gedachten dikwijls treffen zullen; daarom meenen wij te kunnen volstaan met slechts nog weinige regels hierbij te voegen.

Hetgeen over en met de Jesuiten in *Frankrijk* is voorgevallen, strekt hun grootelijks tot eer. Vooreerst de aanval en de verdediging. De aanval kwam van eene zijde, die men niet christelijk mag noemen; ter gelegenheid van de vraag naar vrijheid van onderwijs, door het charter beloofd, en met het doel om deze vrijheid, in de eeuw en het land der vrijheid, in ijzeren kluisters geboeid te houden; de aanval werd gedaan met wapenen en doorgezet op eene wijze, waarover zij, die

geene vrienden der Jesuiten zijn, maar toch niet dat godsdienstloos en vrijheid-moordend standpunt innemen, veeltijds bloozen moesten. De verdediging, daarentegen, ging uit van het edelste, dat de Katholieke Kerk van Frankrijk toonen kan; en werd er bij die verdediging ook al eenige onvoorzigtigheid begaan, men kan haar geene aanwending van lage, verachtelijke, misdadige wapenen te laste leggen. — In de tweede plaats, de gevolgen van de strijd. De haat der ongodsdienstigen tegen de Jesuiten werd verlevendigd en vergroot, en bij hen, die ze niet kenden, werden twijfelingen en achterdocht opgewekt en gaande gehouden, waardoor zij ongunstig jegens de Societeit gestemd werden; maar dit kan in deze omstandigheden den Jesuiten tot geen oneer verstrekken, terwijl, daarentegen, voor alle ernstige onderzoekers, die den aard en de geschiedenis der instellingen en personen niet uit romans, maar uit echte stukken trachten te kennen, de gelegenheid daartoe, op eene voor de Jesuiten zeer vereerende wijze, vermeerderd is: wij willen slechts wijzen op de ook door *de Katholiek* reeds bekend gemaakte geschriften van pater RAVIGNAN en van den heer CRETINEAU JOLLY. Maar een ander iets is alleropmerkelijkst: het Fransche Gouvernement, ofschoon in de beweging tegen de Jesuiten medegesleept, heeft zich echter van de beschuldigingen niet overtuigd getoond; de *Globe* b. v., die gezegd wordt zijne inspiratiën te ontvangen van den heer GUIZOT, den protestantschen GUIZOT, de ziel van het Fransche Gouvernement, de *Globe* vond in de Jesuiten het berispelijkste, dat, gelijk dit dagblad meent, de Societeit van Jesus geene instelling voor onzen tijd is. De zaak uit dat oogpunt beschouwd, wordt het begrijpelijk hoe het Gouvernement zich kan laten medesleepen. Hoe toch kon het groot belang stellen in eene instelling, die het voor een anachronisme hield ?. Toen nu het opofferen dezer instelling een middel kon worden tot het bereiken van geliefde oogmerken, was het gouvernement daartoe spoedig besloten. En werpt men ons den Katholieken Minister MARTIN *du Nord*

tegen, dan verklaren wij zijne handelwijze met één woord, van eene tamelijk gelijke zijde uitgesproken: *de Jesuiten mogen heiligen zijn; maar wat doen we met heiligen die ons de pest brengen?* Nog eens: vereerend is het voor de Jesuiten, dat het Fransch gouvernement aan hunne schuld niet geloofd heeft. — Eindelijk de afloop van den strijd. Het Fransch gouvernement vraagt te *Rome* de ontbinding der Societeit, niet op grond van schuld, maar van de toestanden. De Paus, echter, ontbindt de Jesuiten in Frankrijk niet, daarin hadde men eene veroordeeling kunnen zien; een ander middel wordt gekozen, een middel zoo vereerend voor de Jesuiten, dat het in de geschiedboeken voor altijd opgeteekend, altijd ten hunnen voordeele getuigen zal. De Paus, voorzeker met medeweten des Franschen gezants, stelt hetgeen het Fransche gouvernement hem voorgelegd had, in handen der Societeit zelve. Zoozeer was het Opperhoofd der Kerk, zoozeer was Frankrijk overtuigd van de wijsheid en van den geest van opoffering der Jesuiten, dat deze teedere, henzelven rakende vraag aan hunne eigene beslissing werd toebetrouwd: men maakte hen regters in hunne eigene zaak! Eere den Jesuiten, op welke het Opperhoofd der Kerk en de regering van een groot volk zich aldus durven verlaten! Eere den Jesuiten, die dit vertrouwen niet hebben te leur gesteld!

Eene tweede opmerking, die wij meenen niet te moeten achterhouden, is deze. De graaf DE MONTALEMBERT, de warmste verdediger der Jesuiten in Frankrijk, erkent, dat de aanval tegen de Jesuiten eene list geweest is, om de vraag naar vrijheid van onderwijs op den achtergrond te schuiven, ja zelfs hatelijk te maken. De *Historisch-Politische Blätter*, die te *Munchen* verschijnen, hebben dit aanstonds begrepen, toen de aanval begonnen was; daarom betreurden zij het, dat de Fransche strijdlust de Katholieken verleidde om het terrein van het Charter ten aanzien van het onderwijs te verlaten, ten einde op historisch en godgeleerd terrein de Jesuiten te gaan ver-

dedigen. Wat is het gevolg geweest? De strijd is al heviger en heviger geworden, en de *slagtoffers* er van zijn de *Jesuiten*. Daarenboven, de strijd over de Jesuiten heeft de impopulariteit, die zoo onregtvaardig in Frankrijk op de Jesuiten drukt, eenigermate aan de vrijheid van onderwijs doen kleven, en daardoor die vrijheid zelve achteruitgezet. Eene groote les voor allen die de Katholieke Kerk verdedigen. Hare bestrijders zijn immer uit op het maken van afwendingen, de behandeling der hoofdvraag trachten zij altoos te ontgaan; Spaansche inquisitie, monniken, Jesuiten, ergerlijk gedrag van geestelijken, deze en zoodanige onderwerpen, die ter hoofdzake niets doen, vullen hunne schriften. Laten wij, door dit nieuwe voorbeeld geleerd, hen noodzaken zich bij het eigenlijke vraagstuk te houden.

Eene laatste opmerking drukken wij aldus uit. In een groot land, bij een vrijheidlievend en verlicht volk, onder eene regering uit volkskeuze ontstaan, wordt een vraagstuk van politico-godsdienstigen aard opgeworpen, en doet eene hevigen strijd ontbranden; de betrokkene godsdienst-gezindheid is de Katholieke. Wat doet de regering? Hakt zij den knoop dóór met haar eigen zwaard? Neen, maar zij wendt zich tot het Opperhoofd der Katholieke Kerk, en in overleg met dat Opperhoofd wordt de zaak op eene die regering hoogstwelgevallige wijze ten einde gebragt. Eene les, inderdaad voor alle regeringen; eene nieuwe wederlegging van oude lasteringen; een triomf voor den H. Stoel!

BOEKAANKONDIGING.

GESCHIEDENIS DES OUDEN EN NIEUWEN TESTAMENTS, door *Bernard Overberg*. Uit het hoogduitsch vertaald, door J. J. Jansen, R. K. Pastoor te Almelo. Met kerkelijke goedkeuring. Tweede herziene en verbeterde Uitgave. — Deventer, J. W. Robijns. Eerste en tweede deel blz. XII, 522 en blz. 308 in 8°. .

Vooral in het godsdienstig onderwijs heeft OVERBERG zich een grooten naam verworven. Reeds vroegtijdig hadden zijne talenten hem den weg gebaand tot eene hooge kerkelijke waardigheid, maar hij wees die ootmoedig van de hand, en verzocht niets anders, dan als hulpgeestelijke in eene landelijke gemeente geplaatst te worden. Als zoodanig was hij ongeveer vier jaren te *Everswinkel* werkzaam geweest, toen de Vicaris-Generaal van het Munstersche Bisdom, VON FÜRSTENBERG, bij wien het plan eener op te rigten Normaalschool tot rijpheid gekomen was, er op bedacht werd, om OVERBERG aan het hoofd derzelve te plaatsen. De faam van OVERBERG's zeldzame begaafdheid in het geven van katechetisch onderwijs had VON FÜRTENBERG op dat denkbeeld gebragt; doch alvorens zijne keuze te bepalen wilde hij door zich zelven leeren kennen, wat anderen hem van OVERBERG verhaald hadden. Op zekeren Zondag, wanneer OVERBERG des namiddags te twee uren de Christelijke leering zou houden, bestelde hij extra-post en gaf bevel aan den postillon, om hem niet vroeger of later, dan onmiddellijk na twee uren te *Everswinkel* te brengen. Het bevel werd stiptelijk volbragt. Zonder dat OVERBERG het wist, hoorde VON FÜRSTENBERG het onderrigt met bewondering aan, en bevond dat hier de faam door de wezenlijkheid overtroffen werd. Hij deed OVERBERG aanstonds het voorstel om de betrèkking van Normaal-leeraar op zich te nemen, en moet er hem bij te verstaan

gegeven hebben, dat hij het niet, zoo als vroeger, toen hij hem de plaats van huisonderwijzer in een voornaam huis had voorgeslagen, in zijne vrije keus liet, die al of niet aan te nemen. OVERBERG, hoewel het verkeer met het landvolk zijner hooge christelijke eenvoudigheid en zijnen diepen ootmoed gevalliger was, volgde in den geest van gehoorzaamheid het bevel van zijn Overste; doch hij behield zich voor, na verloop van een bepaalden tijd, de plaats aan een ander te mogen overdoen, en tot het landvolk terug te keeren.

Als Normaal-leeraar te *Münster* aangesteld, bleef hij toch voortgaan met zijn geliefkoosd katechetisch onderwijs. Gedurende de week gaf hij dit afzonderlijk in het fransche Klooster; maar des Zondags, wanneer hij een overzigt hield over het door de week verhandelde, geschiedde het in 't openbaar. «Dit onderrigt», zegt KATERKAMP, «werd met de grootste deel-«neming door alle standen bijgewoond; maar inzonderheid «waren het de Studenten in de godgeleerdheid, welke er zich «heen begaven en die indrukken mede bragten, welke onze «plattelandsche pastoors, zoo dikwerf er sprake van OVERBERG «is, in verrukking brengen. Men meende van den goddelijken «Kindervriend, toen Hij de kleinen tot zich riep, zich geen «betere voorstelling te kunnen maken, dan wanneer men zich «gestalte, toon en houding van dien man Gods voorstelde. «De Studenten in de godgeleerdheid misten hier niets van «hetgeen de katheder over het leerstellige en zedekundige «grondigs kon opleveren; zelfs vonden zij hier, wat geen ka-«theder geeft: een onuitputbaren rijkdom van passende beelden «en gelijkenissen, en van toepassingen op het dagelijksche «leven, waardoor de godsdienstleer voor kinderen en eenvou-«digen allezins bevattelijk werd, en toch voor beschaafden eene «groote belangrijkheid behield; vooral ook, omdat deze duide-«lijkheid met eene hemelsche zalving gepaard ging, waardoor «het voorgedragene na aan het hart werd gelegd.» —

Die zelfde eenvoudigheid en zalving ontmoeten wij eveneens

in OVERBERG's werken. Zijn *Handboek* zoowel als zijne *Geschiedenis*, die wij hier aankondigen, strekken er ten bewijze van. — Deze laatste schreef hij, gelijk uit de Voorrede blijkt, voor meer gevorderde kweekelingen, en ook voor onderwijzers, zoo tot hun eigen onderrigt als dat hunner scholieren (1). Het verhaal is afgedeeld in lessen, en «zooveel het cenigzins kon met de eigene woorden en spreekwijze der H. Schrift voorgedragen» (Voorr. bl. V). Achter de meeste lessen laat OVERBERG ééne of meerdere zedekundige opmerkingen volgen, die uit het verhaalde worden afgeleid. Dáár waar zij ontbraken, heeft de Eerw. Vertaler ze aangevuld, en dikwijls — wij geven hem gaarne dien lof — is hij er wel ingeslaagd. De aanmerking die wij, Deel I bl. 307, aantroffen, is karakteristiek. Op de woorden die ELISEUS sprak, toen hij door ELIAS geroepen werd: «*Vergun mij afscheid te nemen van mijn' vader en mijne moeder, dan zal ik u volgen,*» zegt de Eerw. Vertaler: «Hoe groote wilvaardigheid, verlichting en edelmoe«digheid treffen wij aan in den edelen ELIZEUS! Op den eersten «wenk toch van boven is hij bereid vader en moeder, knech«ten, vee en landerijen te verlaten, en de stem des Heeren «te volgen.... Gave God dat 's mans edele handelwijze ook «nu nog op vele harten heilzamen invloed bekwame, dat 's mans «edel voorbeeld ook nu nog velen ten spoorslag mogt strek«ken tot groote ondernemingen in den Heere»! — De Eerw. JANSEN had toen reeds sedert lang het plan beraamd, zijne pastorij en al zijne betrekkingen te verlaten, en als eenvoudig missionaris naar onze Koloniën te vertrekken. Op zijn aanhoudend en dringend verzoek werd het hem eindelijk toegestaan. Maar de Heer vergenoegde zich met het offer van den wil: — de Eerw. Heer JANSEN vergezelde den Bisschop

(1) Men houde in 't oog, dat hier geen sprake is van *gemengde* scholen: in *Pruissen* heeft iedere godsdienstgezindte hare eigene scholen. In zoodanige nu wordt het onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenis met voordeel gegeven; in *gemengde* scholen kan het niet anders dan hinderlijk zijn voor de kinderen van verschillende gezindten. — *Nederland* levert er het bewijs van.

van *Cytrum* naar *Curaçao*, doch stierf slechts weinige dagen na zijne aankomst!

Wat nu de vertaling zelve betreft, zij is veel beter dan die der eerste uitgave, maar toch niet geheel gezuiverd van germanismen. «Het doel *bestreven*» (bl. 4); «van het ooft des booms... *af te laten*» (bl. 5.); uwe oogen zullen *verklaard* worden» (bl. 6 en 8), en dergelijke meer, zijn onhollandsche uitdrukkingen, die wij gaarne vermeden hadden gezien. — Druk en papier zijn goed.

HERRINNERING AAN DE EERSTE H. COMMUNIE, benevens eenige gebeden bij de Maandelijksche H. Communie, bijzonder ten gebruike van jongelingen en jongedochters, door een *R. K. Pastoor*, vrij naar het Hoogduitsch. 's Bosch, J. J. Arkensteyn en Zoon, 1844.

De verdienstelijke Schrijver van dit werkje heeft te regt begrepen, dat het beter is, het kwaad te voorkomen dan geneesmiddelen aan te wijzen als de wond geslagen is. Hij heeft de kinderen willen waarschuwen aangaande hetgeen zij, na de Eerste H. Communie, te duchten hebben. Zulke teedere punten aan te roeren heeft voorzeker zijne moeijelijkheden; maar de Schrijver doet het met voorzigtigheid en maakt zijne jeugdige vrienden niet verder bekend met al de geheimen van het kwaad, dan het noodig is om ze te verafschuwen. De voorbehoedmiddelen daarentegen worden in een helder daglicht geplaatst, en de noodzakelijkheid derzelve op eene bevattelijke wijze aangetoond.

Ook de Eerw. Vertaler heeft zich verdienstelijk gemaakt door dit nuttige werkje in onze taal over te brengen. Wij wenschen het in veler handen, daar het «ook voor vele volwassenen zeer bruikbaar is». — Wij geven ter dezer gelegenheid ook in bedenking, of het niet vrij wat doelmatiger zoude zijn, om bij gelegenheid der Eerste H. Communie, althans bij het verlaten der Christelijke Leering, in plaats van eene prent, zulk een boekje den kinderen tot aandenken te geven. Hierdoor zou men, meer dan door eene prent, het *nuttige* met het *aangename* vereenigen.

DE GRIEKSCHE PATRIARCH JEREMIAS

EN

DE PROTESTANTSCHE THEOLOGANTEN

VAN

WURTEMBERG.

Het strekt tot geen gering bewijs van de waarheid der Katholieke leer, dat de Grieken niet slechts vóór hunne afscheuring deze leer hebben beleden, gelijk zulks bijzonder door ARNAULD en RENAUDOT bewezen is, maar dat zij ook later en tot op onzen tijd eene zoo groote overeenstemming met de Katholieke Kerk hebben bewaard, dat zij daarmede zich zelven, in zoo ver zij *niet* overeenstemmen, veroordeelen. Hunne leer over de voortkomst van den H. Geest biedt, als men er een redelijken zin aan geven wil, hetzelfde begrip aan, hetwelk de Katholieke Kerk vasthoudt; het verdere verschil loopt voornamelijk over discipline en vrij onverschillige punten der Liturgie, en hunne miskenning van het Pauselijk gezag is, bij al wat zij belijden, eene grove inconsequentie. Reeds vroeg hebben de Protestanten, het belang van de getuigenis der Grieken voor de waarheid der Katholieke leer inziende, beproefd dat oude Oostersche gebouw te ondermijnen, hetwelk dààr zoo onbewegelijk, en men mag zeggen zwijgend, hunne menig-

vuldige dwalingen wederlegt en veroordeelt. Vele bijzondere redenen zou men kunnen opgeven, waarom die pogingen mislukt zijn en moesten mislukken, doch de laatste en hoogste reden der geschiedenis is altijd de goddelijke Voorzienigheid, is het bestuur, dat CHRISTUS van den Vader ontvangen heeft, en hetwelk zijne bedoelingen in het behoud, in de verheerlijking en in de volmaking der eeuwige Kerk vervult. Zoo wij dus, gelijk overal, ook hier ten laatste slechts op God verwijzen en aanbidden kunnen, hebben wij niettemin grond, om dat goddelijk bestuur te danken voor het goede, dat wij reeds door hetzelve bereikt zien; voor die getuigenis, welke het de Grieken zoo vele eeuwen lang ten voordeele der Kerk heeft doen afleggen; voor het mislukken van de gezegde pogingen der Protestanten, waar door die oude getuigenis zoo veel te schitterender geworden is, en ons de stellige pligt wordt opgelegd er ons voordeel mede te doen, en de wapenen, ons hierin tegen de dwaling gegeven, te gebruiken. Met dit doel zullen wij onzen lezers een kort verhaal geven van hetgeen door het Protestantisme is in het werk gesteld, om de kerken van het Oosten in zijne dwaling te doen vallen, en deze buitenwerken te overmeesteren, welke de Katholieke stad, schoon op afstand van haar gelegen, zoo krachtig beschermen.

MELANCHTON is de eerste geweest, die de Grieken tot zijne partij zocht over te halen. Hij gaf eene overzetting der *Augsburgsche Confessie* mede aan zekeren DEMETRIUS MYSIUS, welke door den Patriarch van *Constantinopel* JOASAPH naar *Duitschland* gezonden was, om over de zoo veel geruchtmakende leer meer bepaalde berigten in te winnen. Bij deze vertaling voegde hij eenen brief, waarin hij den Patriarch verzekerde: «dat de Protestanten de H. Schriftuur, «*de leerstellige besluiten der HH. Kerkvergaderingen en de leer*

«der *Griecksche Kerkvaders* ATHANASIUS, BASILIUS, GREGORIUS, «EPIPHANIUS enz. *getrouw waren gebleven*, dat zij daartegen «de schandelijke dwalingen van PAULUS van *Samosate*, van «de Manichaeën, en van alle, door de *H. Kerk gevloekte*, «*dwaalleeraars* verafschuwden, en ook de door onwetende «Latijnsche monniken (!) uitgedachte bijgeloovigheden en «godsdienst verwierpen (1).» Door deze grove logentaal, waarin hij zijne eigene Protestantsche gevoelens ontkende, en een geheel anderen grond voor de Hervorming veronderstellen deed, dan zij in eenigen zin had, meende MELANCHTON den Patriarch te kunnen bedriegen, en hem, wat zeker zijne eerste zorg was, voor de zaak der Protestanten te zullen innemen. Het viel echter tegen zijne berekeningen uit; hetzij de Patriarch niet onwetend genoeg was, om zich zulke dingen te laten wijs maken, hetzij andere beletselen tusschen beide kwamen, de brief van MELANCHTON bleef onbeantwoord.

Meer bekend is de poging, die, vijftien jaren later en met hetzelfde doel, bij JEREMIAS, eenen anderen Patriarch van *Constantinopel*, werd aangewend. De gezant des Duitschen Keizers bij de Verhevene Porte DAVID VON UNGNAD, een ijverig Protestant, zocht, zoo hij zeide, voor zich en de zijnen naar eenen predikant. STEPHANUS GERLACH, een Wurtemberger, uit de kleine stad *Knittlingen*, nam het hem gedane voorstel van den Duitschen gezant aan, en wel op raad en aandrang van den destijds beroemden predikant ANDREA, die zich van deze gelegenheid ter uitbreiding en verheerlijking van het Protestantisme wonder veel scheen voor te stellen. Een ander niet minder bekwaam ijveraar, MARTINUS CRUSIUS, Hoogleeraar aan de hooge school van *Tu-*

(1) CRUSIUS, *Turco-Graecia* pag. 557.

bingen, en die GERLACH weleer tot leerling had gehad, gaf aan het plan, dat men zich voorspiegelde, een nog meer dadelijk gevolg. Hij vertaalde eene niets beduidende predikatie van ANDREA, vervaardigde daarbij eenen zeer vriendelijken brief voor den Griekschen Patriarch, en stelde dit aan zijnen leerling ter hand, ten einde hij er ter geschikter ure gebruik van zoude maken. Ook ANDREA wilde nu niet achter blijven, en gaf insgelijks eenen brief voor den Patriarch JEREMIAS mede.

Ziedaar dan eene tweede poging begonnen, waarvan men met grond meer vrucht, dan van MELANCHTON's schrijven, verwachten mogt. Ook aan lieve veinzerijen ontbrak het niet: de geleerde CRUSIUS zegt onder anderen in zijnen brief: «vroeger in de meening te zijn geweest, dat het «Christendom in *Turkije* was ondergegaan (!) doch later (*na den brief van* MELANCHTON, wordt door hem in eene aanteekening gezegd) het tegendeel te hebben vernomen; «weshalve hij niet konde nalaten de Grieken over het steeds «voortdurend bestaan der Kerk geluk te wenschen; tevens «verlangde hij den Patriarch een bewijs te geven van het «groot belang, dat hij stelde in de Grieksche taal en in alles, «wat de Grieken aanging». Dat het voor CRUSIUS, ofschoon Hoogleeraar in de oude letterkunde, hier juist om de Grieksche taal niet te doen was, weet de lezer zonder dat wij het opmerken, en ook de Patriarch moest wel iets meer veronderstellen. CRUSIUS immers verzekerde, dat in *Tubingen* «de leer van CHRISTUS *zuiver* en *omstandig* geleerd werd», zeide «dat hij en de Patriarch onophoudelijk voor elkander «zouden bidden, gelijk het de leden *van één zelfde ligchaam* «betaamde; dat GERLACH zeer orthodoxe gevoelens had, en «Grieken en Protestanten in éénen CHRISTUS gedoopt waren «en in éénen Verlosser geloofden». De vertaalde preek

kon, zoo als er gezegd werd (1), als eene proeve van het Protestantsche geloof dienen.

Wat kon de Patriarch, indien hij slechts naar zulke verzekeringen en volgens deze preek te werk ging, anders vermoeden, of de Protestanten waren, als de Grieken, slechts van den Paus afgevallen, en kwamen ook in het overige nagenoeg met hen overeen?

Intusschen was men bijna al te voorzigtig geweest. In de preek was zoo weinig van de leer, waardoor de Protestanten zich onderscheiden, te vinden, dat het vooral aan den Patriarch, als daarmede weinig of niet bekend, geenszins kon in het oog vallen. Echter moest deze preek toch iets beteekenen, en daar zij over den Goeden Herder handelde, meenden de Grieken daarin een zijdelingsch verwijt tegen hunnen Opperherder te moeten vinden. Dit gaf CRUSIUS aanleiding tot het schrijven van eenen tweeden brief, waarbij hij op nieuw eene vertaalde preek voegde «*van onzen bisschop*» gelijk hij zich uitdrukte (2). Zij was namelijk van denzelfden predikant ANDREA, en hield, aangaande de tusschen Katholieken en Protestanten betwiste punten, volstrekt niets in. ANDREA ging in den brief, dien ook hij er weder bijvoegde, nog verder, en verzekerde, dat Grieken en Protestanten in de hoofdzaken met elkander overeenstemden.

Een half jaar was verstreken en nog geen antwoord ontvangen. Nu meenden ANDREA en CRUSIUS eenigzins openhartiger te moeten te werk gaan, en zonden aan JEREMIAS, opdat «de H. Vader» zoude kunnen zien «*welke dan hunne godsdienst zij,*» de vertaling der Augsburgsche Confessie, welke door MELANCHTON reeds vroeger gezonden was; ofschoon — wij mogen dit hier wel aanmerken — deze Confessie, ook wat de duidelijkheid betreft, vrij wat te wenschen overlaat.

(1) *Turco-Graecia*, pag. 411—414. (2) *Ibid.* pag. 416—419.

Eindelijk kwam in het begin van 1575 een brief ten antwoord opdagen. Deze was vóór het ontvangen van de laatst toegezonden geloofsbelijdenis geschreven, en hield behalve eenige vriendelijke betuigingen toch reeds de vermaning in: «om aan het ware geloof der Grieken steeds «getrouw te blijven, niet te wankelen, niet met nieuwig-«heden zich op te houden, niet af te wijken van den Bijbel «noch van de zeven heilige Kerkvergaderingen of de heilige «Vaderen, maar alles te gelooven, wat de Kerk gelooft, «hetzij dit geschreven staat of niet» (1).

Het laat zich van zelve begrijpen, dat deze vermaningen niet zeer welkom waren; echter was het, ten minste naar het plan, dat men volgde, volstrekt geen zaak daar iets van te laten blijken. Immers niet alleen was de bedoeling een of ander voor het Protestantisme gunstig antwoord uit te lokken, en daarvan tegen de Katholieken gebruik te maken, maar de onderhandelingen werden door de Tubinger leeraren vooral ondernomen, omdat zij overtuigd waren, dat, gelijk ten opzigte van de Katholieken, wanneer men hen Protestant wil maken, *iets* gewonnen reeds *alles* gewonnen is, het zoo ook van de Grieken zou blijken, dat *iets* van hen gewonnen reeds *zeer veel* gewonnen is. Men getroostte zich dus deze onzachte teregtwijzing ongemerkt te laten voorbijgaan, en in een' volgenden brief werd, onder veel dankbetuiging, verzekerd, dat men volstrekt geen nieuwigheden wilde, dat zulks den Protestanten alleen door den Paus verweten werd, omdat zij door den *van God verlichten* LUTHER onderwezen, de dwalingen van *Rome* hadden verworpen. Verder zeiden zij, dat zij voor een half jaar de Augsburgsche Confessie hadden gezonden, «in de hoop,

(1) *Turco-Graecia*, pag. 420—422.

«dat, zoo soms door den grooten plaatselijken afstand, tus-«schen hen en de Grieken eenig onderscheid *in sommige* «*gebruiken* (!) mogt plaats hebben, zij toch in de hoofd-«stukken niets nieuws aankleefden, maar datzelfde geloof «behielden, hetwelk van de H. Apostelen en Profeten en «*van de zeven op de H. Schrift gestemde Kerkvergaderingen* «is overgeleverd» (1).

Behalve dezen zoo bedriegelijk opgestelden brief, schreef CRUSIUS een woord van bemoediging aan JOANNES ZYGOMALAS, den Rhetor van den Patriarch, en aan den zoon van ZYGOMALAS, den Protonotarius THEODOSIUS, van welker gunstige denkwijze hij door GERLACH onderrigt was. Nog in hetzelfde jaar 1575 werden, op aanraden van GERLACH, vijf nieuwe exemplaren van de Augsburgsche confessie naar *Constantinopel* gezonden.

In het begin van het volgende jaar gaf de Patriarch vooreerst berigt, dat hij op de Augsburgsche Confessie zoude antwoorden. JOANNES ZYGOMALAS en zijn zoon THEODOSIUS klaagden daartegen in hunne brieven over hunne groote armoede; verhaalden, hoe zij de Protestanten tegen de in *Constantinopel* wonende Katholieken verdedigden, en baden des te vuriger om de voor de Protestantsche zaak zoo onontbeerlijke ondersteuning — namelijk om GELD (2). THEODOSIUS verzocht niet alleen in zeer klare termen, dat men hem op zijnen tijd betalen mogt, maar dat men de Duitsche Vorsten ter ondersteuning der Grieken zoude aansporen. Ten einde dit vooreerst in *Wurtemberg* gemakkelijker zou gaan en beter gelukken, had hij er eenen brief bijgevoegd voor den Vorst des lands, en eenen anderen zeer vleijenden voor de Tubinger studenten (3).

(1) *Acta et Scripta Theol. Wirtemb. et Patriar. Const.* etc. p. 2—4.
(2) *Turco-Graecia*, pag. 428. (3) *Ibid.* pag. 431—435.

Men weet naauwelijks wat men schandelijker noemen moet, of deze bedelbrieven, of het antwoord dat CRUSIUS er aan gaf. Hij overlaadt de ZYGOMALA's met lof over hunne liefde tot den naaste, hunne godsvrucht enz., en belooft hun zijne pogingen voor de gevraagde geldelijke ondersteuningen te zullen in 't werk stellen; bij voorraad zond hij hun reeds een sommetje toe (1).

Wij willen uit de wijze, waarop men den Patriarch zocht te benaderen, en tot eenige stappen ten voordeele van het Protestantisme over te halen, de gevolgen hier niet trekken; 't is meer overeenkomstig met onze bedoeling, wanneer wij opmerken, dat de Patriarch ten minste niet gedwongen werd tegen het Protestantisme te spreken, en zijn getuigenis door aanzoeken, als die, welke men gedaan had, nog des te grooter gewigt verkreeg. Hij zond eindelijk den 15 Mei 1576 het lang verwachte antwoord (2).

Hij begint met de Wurtembergsche geleerden te prijzen dat zij, gelijk zij hem geschreven hadden, *de zeven eerste algemeene Kerkvergaderingen aannamen*, en geeft dan eene verklaring of belijdenis der Grieksche leer, waarvan de hoofddeelen zich in dezelfde orde, als die der *Augsburgsche Confessie*, waarop hij zijne aanmerkingen maakt, elkander volgen. Dat hij soms niet juist genoeg is in zijne beoordeeling, moet toegeschreven worden, deels aan het bedrog der Wurtembergers, die gezegd hadden de eerste zeven Kerkvergaderingen aan te nemen, deels aan de duisterheid en voorbedachtelijke dubbelzinnigheid der Augsburgsche Confessie zelve, die hij als Griek nog veel minder overal begrijpen kon. Zoo wordt b. v. in deze Confessie gezegd, dat de Protestanten de Mis behouden hebben, en slechts eenige misbruiken hebben weg-

(1) *Turco-Graecia*, pag. 449. (2) *Acta* etc. pag. 54—143.

genomen. Dit kon hij natuurlijk niet voor logentaal aanzien, en vindt derhalve zeer goed, dat men alzoo gehandeld heeft. Overigens laat hetgeen hij zegt geen twijfel over, of hij beleed dezelfde leer, die de Grieken thans nog belijden.

In zijne aanmerkingen op het tiende hoofddeel der Augsburgsche Confessie leert hij de *transsubstantiatie*, en spreekt bij het dertiende bovendien van het H. Misoffer, welks voornaamste deelen hij beschrijft, en van hetwelk hij zegt, dat het voor levenden en dooden wordt opgedragen.

Bij het veertiende hoofddeel leert hij het bestaan eener Hierarchie, en verwerpt de dwaling, dat tusschen priesters en leeken geen onderscheid te maken is.

Bij het zevende hoofddeel zegt hij, dat er slechts *ééne* ware Kerk is en dat er *zeven* Sacramenten zijn; bij het elfde zegt hij nog bepaaldelijk aangaande de biecht, dat men verpligt is zijne zonden, niet in het algemeen, maar ieder in het bijzonder, te belijden, en dat de priester aan den zondaar eene boete moet opleggen.

Bij het achttiende hoofddeel erkent hij de vrijheid van den wil. Bij het vierde hoofddeel verwerpt hij insgelijks de leer der Protestanten, dat men alléén door het geloof reeds geregtvaardigd wordt, en leert tevens, bij dit en de twee volgende hoofddeelen, dat de goede werken ter zaligheid noodzakelijk zijn; weêrspreekt, bij het twaalde hoofddeel, de Protestanten over de boete of voldoening; berispt hen, bij het twintigste hoofddeel, dat zij het vasten, de broederschappen, het kloosterleven en de ceremoniën voor onwettig verklaren, en bewijst deels het nut, deels de noodwendigheid der goede werken. Wederom beveelt hij later den maagdelijken staat en het kloosterleven aan.

Aangaande de gemeenschap der Heiligen leert hij, bij het een en twintigste hoofddeel, de vereering der Heiligen,

onderscheidt dezelve van *aanbidding*, verklaart dat de Heiligen onze voorsprekers bij God zijn; dat men ze door het bouwen van kerken, oprigten van beelden, enz. met regt vereert, en hen voor levenden en dooden mag aanroepen. Bij het twaalfde hoofddeel, leert hij, dat de goede werken ook voor de overledenen nuttig zijn.

Geene gelegenheid laat JEREMIAS voorbijgaan om over die punten te spreken, welke de Grieken van de Katholieken onderscheiden. Hij wil dat het bijgevoegde woord *Filioque* verworpen worde; dat men voor de Eucharistie gerezen brood gebruike; dat het, gelijk zulks bij de Grieken gebeurt, aan priesters geoorloofd zij te huwen; dat men aan de leeken ook den kelk toesta, en bij het toedienen van den Doop zich met de afwassching van het hoofd niet tevreden stelle.

De Patriarch was en bleef dus een orthodoxe Griek, en zoo weinig gezind iets van het Protestantisme over te nemen, dat hij zijn opstel eindigde met de zeer dringende vermaning aan de Protestanten, om voor het behoud hunner ziel en zaligheid, tot de ware Grieksche Kerk over te gaan. In den brief, welke dit toegezonden antwoord verzelde, liet hij zich in denzelfden zin uit, en gaf aan de Wurtembergers zijne hoop te kennen, dat zij hunne dwalingen verlaten zouden, als welke aan den mensch de veroordeeling berokkenen (1).

Wat er verder werd geschreven en teruggeschreven, verdient hier geene bijzondere vermelding. De Wurtembergers waren nu wel genoodzaakt zich openlijker te verklaren, en, in tegenoverstelling van hetgeen zij aangaande de Kerkvergaderingen en Oudvaders gezegd hadden, te beweren, dat de H. Schrift eenige kenbron der openbaring was, enz.

(1) *Acta* etc. p. 54—55.

Te vergeefs zochten zij hunne redenen ingang te verschaffen, door hun geschrift van een aantal Protestantsche hoogleeraren en voorname predikanten te doen onderteekenen, of door aan den Patriarch en de beide ZYGOMALA's drie fraaije zakhorloges te zenden. JEREMIAS schreef hun met des te meer nadruk terug, dat zij van hunne dwalingen moesten afzien. In eenen laatsten brief verzocht hij eindelijk, dat men hem met deze zaak niet meer lastig zoude vallen, en toen ook dit niet baatte en er al wederom een geschrift terug kwam met een nog grooter getal onderteekeningen, ten bewijze der zoo zeldzame Protestantsche eenheid, voorzien, antwoordde hij volstrekt niet meer.

Dat zijne leer die van zijne geheele Kerk was, blijkt ten overvloede uit hetgeen de Grieksche Kerkvergadering van *Jerusalem* in het jaar 1672 over de door hem gehouden briefwisseling oordeelde: «Voor vijftig jaar», dus werd er gezegd, «hebben MARTINUS CRUSIUS van *Tubingen* in *Duitsch-*«*land* en eenige andere valsche wijzen der Luthersche «nieuwigheid — die eene zuster der Calvinistische en slechts «in eenige punten van haar verscheiden is — aan den toen-«maligen bestuurder der Kerk te *Constantinopel* de hoofd-«stukken hunner ketterij gezonden, om, gelijk zij zeiden, «te weten, of zij met de leer der Oostersche Kerk over-«eenstemden. Maar de beroemde Patriarch heeft hun drie «antwoorden, eigenlijk wetenschappelijke verhandelingen, «teruggezonden, hunne geheele ketterij theologisch en or-«thodox wederlegd, en van het begin af de gansche in de «Oostersche Kerk heerschende orthodoxe leer uitgelegd. «Zij hielden echter niet op, en bekommerden zich om zij-«nen vromen ijver niet» (1).

(1) HARDUIN, Conc. T. XI. p. 185.

Zoo vervulde de Grieksche Kerk plegtig en openbaar eene der bedoelingen, waarvoor haar de goddelijke Voorzienigheid bestemd had, en werden de pogingen verijdeld, wier wel-gelukken onberekenbare gevolgen zoude gehad hebben. Wat nu de Lutherschen te vergeefs getracht hadden, beproefden, aanvankelijk met meer geluk, schoon met geene betere uitkomst, de Calvinisten. Ook van dit voorval zullen wij later de geschiedenis mededeelen.

HET H. SACRAMENT VAN MIRAKEL TE AMSTERDAM.

ANTWOORD

AAN DEN SCHRIJVER DER RECENSIE IN DEN «ALGEMEENE KONST- EN LETTERBODE» VAN 4 EN 11 APRIL 1845. (1)

Het vijfde eeuwfeest van het Mirakel van *Amsterdam* gaf, zoo als te voorzien was, aanleiding tot veel geschrijf. Al spoedig ontbrak het niet aan dagbladen, tijdschriften en pamphletten, die de waarheid der gebeurtenis — sommigen zelfs met blinde vooringenomenheid en toomelooze hatelijkheid — bestreden. Een en ander dier geschriften zag reeds het licht eer het werkje, dat wij te dier gelegenheid hebben uitgegeven, verschenen was. Maar al had men

(1) Onvoorziene omstandigheden hebben de vroegere plaatsing van dit artikel verhinderd. *(De Redactie.)*

ook regtstreeks — zoo als later gebeurd is — *op zulke wijze* ons schrijven aangevallen, wij zouden de pen niet opgevat hebben, en zullen het ook nimmer doen, om zulk geschrijf te wederleggen. Wil men zijne partij bestrijden, — de vrijheid der drukpers geeft er regt toe; maar men doe het met eerlijke wapenen en op bescheidene wijze; want elk, die wèl denkt, zal ten volle beämen, hetgeen de Weled. heer Dr. J. P. HEIJE den schrijver der *Dichterlijke* (?!) *ontboezeming*, getiteld: *Het Feest der Dwaasheid*, heeft toegevoegd: «dat men over punten van den aard, als de daarbij bedoelde, zijne meening niet anders dan ernstig en gemoedelijk mag uiten.... dat alle spot in dezen te misprijzen is» (1).

De schrijver der bovengemelde recensie heeft zich, in dit opzigt, van vele anderen gunstig onderscheiden. Wij betuigen hem daarvoor onze achting; doch die achting, — waarom zouden wij 't verbergen? — zou grooter zijn, indien hij, in een ander opzigt, zich even eens onderscheiden had, en met zijn' naam, voor zijn gevoelen was uitgekomen (2). Doch hierom alleen, daar het ons niet om den persoon, maar om de zaak te doen is, zullen wij niet nalaten, op «een en ander bezwaar, dat [hem] nog altijd tegen den getuigbrief [des Amsterdamschen Magistraats], den *cardo* van [onze] argumentatie, is bijgebleven,» te antwoorden. Zijn eerste bezwaar is het volgende:

«Moge nu, gelijk wij zagen, Prof. PLUYM voldingend

---

(1) Zie *Handelsblad*, 22 Maart 1845.

(2) Het is opmerkelijk dat allen, die onlangs *tegen* het *Mirakel van Amsterdam* hebben geschreven, zich achter het anonyme verborgen hebben. Met hen, die er *voor* schreven, had juist het tegendeel plaats. Dat het boekje: *Beknopt verhaal enz.*, bij VAN LANGENHUYSEN te *Amst.*, hierop eene uitzondering maakt, is alleen daaraan toe te schrijven, dat het een herdruk is van een vroeger uitgegeven werkje, welks schrijver reeds eenige jaren *overleden* is.

«hebben bewezen, dat FLORIS VAN BOEKHORST dezen Ge-«tuigbrief heeft *kunnen* afgeven, moge hij evenzeer te regt «hebben aangetoond, dat ook in andere Brieven, zoowel «als in dezen, Schout, Schepenen en Raden in 't alge-«meen vermeld, niet met name genoemd worden, (uit «welke bijzonderheid mede tot zijne onechtheid was be-«sloten,) dan nog blijft hij altijd voorbeelden schuldig «van een getuigbrief, waarin noch namen, noch quali-«teiten, noch woonplaatsen van de daarin bedoelde personen, «van hen, op wier getuigenis de brief wordt gegeven, ver-«meld worden, en geenszins kunnen wij met hem toe-«stemmen blz. 141: ««dat men dan alvorens diende aan ««te toonen, dat hier de namen dier personen, die des-««tijds genoeg bekend waren, iets afdeden tot de waar-««heid eener daadzaak.»»

Het eerste en tweede punt zouden wij door andere bewijzen, uit de regtspleging en uit voorbeelden van dien tijd ontleend, nader kunnen staven; doch vermits de Schrijver zelf erkent; dat wij die beide punten voldingend bewezen hebben, behoeven wij niet verder daarover uit te weiden, en bepalen ons alzoo bij het derde: dat noch namen, noch qualiteiten, noch woonplaatsen in den getuigbrief vermeld worden.

De Schrijver houde het ons ten goede; maar, hoezeer Z. E. het «geenszins met ons kan toestemmen», meenen wij toch van de zoo even aangehaalde woorden niets te moeten terugnemen. In den getuigbrief betrof het namelijk eene daadzaak: *het niet-verbranden der H. Hostie in het vuur;* dáárover, en niet over de personen, die er bij betrokken waren, moest eene verklaring worden afgelegd door den Magistraat. Op dezen rustte de verpligting, en op zijn standpunt was hij in staat gesteld, over de ge-

loofwaardigheid der getuigen te oordeelen; en nadat zulks geschied is, verklaart hij, «*dat alles waar is*», getuigt hij te «*weten, dat alles in waarheid geschied is, zoo als «het beschreven en verhaald is*». — Wat deed het nu voor de tijdgenooten tot de waarheid af, dat die verklaring al dan niet inhield, hoe die personen genaamd werden, wie zij waren, of waar zij woonden? Het feit was immers openlijk bekend geworden, de namen dier personen konden onmogelijk verborgen blijven, en elk een kon zich van de waarheid overtuigen. — Maar voor de nakomelingen dan? — Welnu; onderstellen wij eens: er waren *namen* in den getuigbrief vermeld geworden — namen als deze: *Pieter Jans soen, Heyn Pieters soens wijf* enz. — zou dit voor hen, die, drie eeuwen daarna en later, de waarheid van het gebeurde *a priori* in twijfel trekken, een grooteren waarborg voor de echtheid van den getuigbrief hebben opgeleverd? Naar het gebeurde te oordeelen, achten wij ons wel geregtigd om het te betwijfelen. Le Long toch, beweerde wel, dat de brief onecht was, omdat de *namen* van Schout, Schepenen enz. niet vermeld worden, niettegenstaande — niet een enkele brief, maar — eene menigte van openbare stukken voor het tegendeel pleit (1). Wagenaar ging nog verder, en durfde zelfs in twijfel trekken — al waren ook *naam* en *qualiteit* duidelijk opgegeven — of er wel een *Ridder* floris van der boekhorst bestaan hadde, die destijds Baljuw van *Amstelland* geweest is. — Wat zou nu dezen of dergelijken bestrijders belet hebben, om eveneens het bestaan der met naam vermelde personen te loochenen, en te beweren, dat niets

(1) Vergel. aub. miraei *Diplom.* cet. t. I, p. 208; het *Groot placaetboeck*, de *Handvesten v. Amstelredam*, de *Handv. v. Vlaardingen* enz. passim.

gemakkelijker is dan zulke namen, die geene familie-namen zijn, uit te denken en in een verdichten brief in te lasschen? Het valt immers zoo ligt bedenkingen te maken, wanneer men zich bepalen wil bij een: «het is zoo niet»....

Recensent geloove echter niet, dat wij, door de opmerking: «*dat men dan alvorens diende aan te toonen enz.*» de moeijelijkheid hebben willen ontwijken. Neen: *toen* evenmin als *nu*. Want dat wij de gemelde woorden in ons werkje schreven, was enkel, omdat wij meenden regt te hebben — en wij meenen het nog — van onze partij de bewijzen te vorderen: dat bedoelde namen in den getuigbrief *moesten* uitgedrukt worden. Naar ons inzien toch, is de eigenlijke grond, waarop de gemaakte bedenking rust, geen andere dan een anachronisme: «Zóó geschiedt het *nu*, dus moest het *toen* ook zoo geschied zijn.»

Deze toestand der zaak is door de niet-toestemming van onzen Recensent in geenen deele veranderd; wilden wij derhalve bij de gemaakte opmerking ons blijven bepalen, wij zouden in ons regt zijn. Maar ter bevestiging van de waarheid willen wij thans wel een stap verder gaan, en er bijvoegen: *dat de namen der getuigen niet behoefden vermeld te worden, en dat zulks geheel overeenkomstig is met de wijze van regtspleging van dien tijd.*

De bewijzen daarvoor vindt men in het werk getiteld: *Summe ruryael*, of *rurale*, hetwelk «*is gheprent in die vermaerde coopstadt van Antwerpen, op die Lombaerden vest, tegen die gulden hant over, Syme Symon Cock. In den iare ons heeren* M. CCCCC. *ende* XLIJ. *den* XXIIJ. *dach van December.*» De schrijver, of «copulateur van desen boecke» is JAN BOTTELGIER, Raedt des Coninkx: «Ende ic Jan Bot«telgier — dus lezen wij in de *Prologhe* — in alle ma-

«nieren van weghen, gheneycht wesende totter edelre «practiken, des stijls vanden waerliken *(wereldlijken)* houe, «merckende dat die menschelijke natuere in my seer cranck «is, so heb ick versaemt ende gheset in ruraelsce summe, «het ghene dat ick onthouden hebbe, van wise clercken, «in waerlicke ende gheestelicke regten, van veelrehande «manieren, ende in waerlicke houen, alsowel int parlement «als daer buten.» Blijkens zijn testament, in het werk zelf (fol. CLXXVII en volgg.) medegedeeld, heeft de verzamelaar in het jaar 1302 geleefd, en alzoo in dezelfde eeuw, waarin de meergemelde getuigbrief verleend is.

In dit werk nu, handelt de schrijver onder anderen over het aan partijen afgeven van copie der brieven «gheset in ghetuychnissen». Van zulke copie zegt hij, dat zij alleen den inhoud der zake mag mededeelen, zonder van de getuigen melding te maken; en de reden, die hij daarvoor aanvoert, is, *omdat het wereldlijke* (civiele) *hof, volgens de aangenomen regtspleging* (het niet-geschreven regt) *niet gehouden is publicatie van getuigen te doen.* Zie hier den tekst:

«Fol. C.XXI^{ro} Cap. 253. *Copie te hebben vanden brieuen gheset in ghetuychnisse.*»

«Na dat die brieuen gheset zijn in ghetuychnisse, in «wat sake dattet si, voer waerlike *(wereldlijke)* rechter «of waerlicke commissarien, in dien die partie daer af «begeert te hebben die copie, om te reprocheren, in «dyent hem goet dunct. Weet dat dan in presencie van «den rechter oft vanden commissarien, hi daer af behoort «te hebben ghesichte ende int lange hooren lesen, in te- «genwoerdicheyt van sinen rade, ende sien oft daer in «gheen rasure noch vicien en zijn te wraken. Maer hi en «behoort daer af anders gheen copie te hebben, dan tbe-

«ghinsel dmiddel, ende dat eynde. Dats te weten die «saken dat die brieuen in houden, ende den datum, dat «si ghemaect werden ende die redene waer om dat hi «daer af gheen copie en heeft *Om datmen in waerlicke «houen niet ghehouden en is te doen publicatie van tuygen,* «so en behoortmen ooc van brieuen:... Maer in houen «*daermen useert vanden bescrevene rechte,* als in gheestelike «houe, weet dat daer van allen tuyghen, ende van haren «ghetuychnisse, ende ooc van alle brieuen, gheset we- «sende in forme van getuychnisse, men is sculdich publi- «catie aen partie aduerse.»

Wij willen wel toegeven, dat zulk eene gewoonte vele ongeriefelijkheden ten gevolge konde hebben: het is zoo. Maar het bestaan derzelve, in den aanvang der 14e eeuw, is niettemin een feit, zoo als het een feit is, dat die gewoonte hier te lande, algemeen is blijven voortduren tot in de helft der 16e eeuw; want toen eerst werd zij, op verzoek der Staten van *Holland*, door PHILIPS II, bij *Octroy*, dd. 17 Dec. 1555, afgeschaft (1).

Het niet-vermelden van de namen enz. der getuigen is derhalve geen bewijs tegen de echtheid van den getuigbrief. Integendeel: juist deze bijzonderheid pleit voor deszelfs authenticiteit, omdat de voorgeschreven vormen in acht genomen zijn.

Uit hetzelfde werk *(Summe rurale)* zouden wij, des gevorderd, nog andere punten kunnen aanvoeren, waardoor de echtheid van den brief, wat den vorm betreft, in alle opzigten gestaafd wordt; doch om bovenaangehaalde reden vergenoegen wij ons, dezelve hier ter plaatse alleenlijk aan te stippen. Zoo blijkt, onder anderen, uit de

(1) Zie *Groot Placaet-boeck*, D. II, col. 1483, volgg.

capitt. 27, 28, 253, 279; 280, 284: 1°. dat de Baljuw *bevoegd* was, van eene zaak, als die van het Amsterdamsche wonder, kennis te nemen; 2°. dat hij, dewijl er een geregtelijk onderzoek moest plaats hebben, bij den Hove moest tegenwoordig zijn; en 3°. dat hij met de leden van het hof, te weten den Schout, de Schepenen enz. het stuk door de respectieve zegels bekrachtigen moest: zoodat de bewuste getuigbrief niet alleen al de vereischten van een authentiek stuk in zich vereenigt, maar zelfs in geen anderen vorm kon opgesteld zijn, en mitsdien de vorm geen de minste bedenking kan doen ontstaan.

De Schrijver der recensie spreekt vervolgens over het *slot* van den getuigbrief, en maakt daarover de volgende aanmerking: «Evenmin kunnen wij toegeven, dat het slot «van den getuigbrief in het *Mirakelboekje*, de verklaring «van den baljuw behelzende, en deze zelfde verklaring, «bij MARIUS voorkomende, (die niet den geheelen brief «mededeelt,) vertalingen van een en hetzelfde stuk zouden «wezen. Naast elkander gedrukt, gelijk ze bij Prof. PLUYM «voorkomen, zijn wij eer nog in onze meening versterkt, «dan met Z. Hoogg. van gedachte geworden, dat het, ook «zelfs vrije, vertalingen naar hetzelfde oorspronkelijk docu«ment konden wezen».

Wij betuigen, dat deze vertalingen ons nog altijd voorkomen, «zoo merkelijk niet te verschillen», daar het verschil vooral hierin bestaat, dat bij MARIUS, en eveneens in het *Latijnsche Getijdenboekje*, FLORIS V. BOECHORST, de schout enz. *tweemaal* en in het *Mirakelboekje* slechts *eens* vermeld worden. Wij zijn echter niet zóó aan dit ons gevoelen gehecht, dat wij het voor een beter niet zouden willen opgeven, en geven dus hier eene tweede oplossing, die betrekkelijk de gemaakte tegenbedenking door anderen wordt voor-

gesteld: namelijk, dat het zeer waarschijnlijk is, dat er twee verklaringen, eene in het latijn en eene in het nederduitsch, bestaan hebben, — iets, hetgeen in dien tijd niets buitengewoon is — en dat alzoo het slot uit het *Mirakelboekje* eene letterlijke *copie* van den nederduitschen tekst, en dat van MARIUS eene vertaling van den latijnschen is.

Na de zoo even aangehaalde woorden laat onze Schrijver volgen :

«Wat den inhoud betreft, vinden wij groote zwarigheid «in de tijdsbepaling: «« *doe men schreef M.CCC. ende XLV.* «« *des Dinxstdachs voor Palmdach, welke was den sestienden* «« *dach in Marti*»», eene bepaling, welke overeenstemt met «die bij den anonymen beschrijver van Holland, achter «PONTANI *Rerum et urbis Amstelod. Hist. p.* 17: «17 *Kal.* «*Apr.*» doch, zoo zij echt ware, Paschen op den 28 Maart «doet invallen, terwijl intusschen deze feestdag in 1345 «op den 27 Maart plaats had. Wij twijfelen, of de zaak «genoegzaam door Prof. PLUYM is opgehelderd, met te zeg-«gen bl. 7: «« daar het wonder op den avond en in den «« nacht van Dingsdag op Woensdag, 15—16, plaats had, «« kon het op den eenen zoowel als op den anderen dag «« gesteld worden.»»

Ook deze zwarigheid laat zich gemakkelijk oplossen. Doch vooraf moeten wij hier doen opmerken, dat onze, zoo even aangehaalde, woorden niet zoo zeer doelden op den getuigbrief zelven als op het verschillend gebruik der Schrijvers, van het wonder op den 15n, of op den 16n Maart te plaatsen. De reden van dit verschil ligt alleen hierin, dat de *bediening* en het *begin* des wonders op den 15n, het vinden der H. Hostie op den 16n had plaats gehad. Van daar dat de schrijver van het *Chronicon Tielense* zegt: «*decima quinta die mensis Marcii* (den 15n Maart)»;

en daarentegen de *Anonymus* achter PONTANUS: «17 *kalend. April.* (den 16ⁿ Maart)» (1). — Wij zijn dus nog schuldig gebleven, de woorden van den brief zelven: «*doe men schreef* enz.» nader toe te lichten. Wij voldoen er mits dezen aan.

Verre van ook hier de moeijelijkheid te willen ontwijken, zullen wij er nog bijvoegen, dat ook het *Latijnsche Getijdenboekje* hetzelfde aangeeft. Aldaar lezen wij:... *miraculo quod circa sacrosanctum Sacramentum... Deus... est operatus... in dicto anno supra millesimum trecentesimo quadragesimo quinto ante festum palmarum feria tertia que erat decima sexta Martii* (het wonder, dat God gewrocht heeft jegens het Allerh. Sacrament... in gemeld jaar 1345, opDingsdag vóór Palmzondag, welke was de zestiende Maart). Zal dit nu een gegrond bewijs tegen de echtheid van den getuigbrief wezen? Wij antwoorden volmondig: neen; omdat eene naauwkeurige vergelijking ons de stellige overtuiging gegeven heeft, dat de woorden: «*welcke was den sestienden dach in Marti: que erat decima sexta Martii*» niet in den getuigbrief *kunnen* gestaan hebben, en derhalve eene inlassching van lateren tijd zijn. Immers in alle stukken, hetzij bijzondere of openbare, als: *Schepenbrieven, Octroijen, Privilegiën* enz., welke van het jaar 1275 tot aan en na het jaar 1350, hier te lande zijn uitgevaardigd, is het de vaste gewoonte, de dagteekening aan te geven door de *hoedanigheid* van den dag, niet door den *hoeveelsten* der maand. Zoo schrijft men altijd: Zondag, Dingsdag enz. vóór of na zulken feestdag, nooit: den 20ⁿ, 25ⁿ April, Mei enz. Men raadplege de stukken van dien tijd, in ons

(1) Zie *Het H. Sacr. v. Mir.* blz. 105 en 109.

werkje medegedeeld (1); men doorbladere het *Groot Placaetboeck*, de *Handvesten van Vlaardingen*, de *Handvesten van Amstelredam* enz., en in geen derzelve zal men de dagteekening door den *hoeveelsten* der maand vinden aangewezen. En deze regel is zóó algemeen, dat wij onder die menigte van stukken slechts één enkel hebben aangetroffen, waarin hij niet wordt opgevolgd: namelijk, in een *diploma* van Graaf WILLEM van den jare 1342, hetwelk den 9n *december* gedagteekend is (2).

Maar zou dan — vraagt men welligt — ook het stuk in questie geene uitzondering op dien regel kunnen zijn? Ook dit ontkennen wij; want — en dit is een ander bewijs voor de inlassching — in het *Mirakelboekske* wordt niet eenvoudig gezegd: *den 16n Maart*, maar: *Dinxstdach voor Palmdach, welcke was den sestienden dag in Marti;* welke wijze van dagteekenen men te vergeefs door één eenig voorbeeld zal trachten aan te toonen. En dat zulks voor het onderhavige stuk geen bloote veronderstelling, of een negatief bewijs is, blijkt niet alleen uit het slot van den getuigbrief zelven, waarin, zonder zulke bijvoeging, gezegd wordt: *feria quinta infra octavas paschae (des donredaechs in der Octavam van Paesschen)* (3), maar ook uit het verhaal van A LEYDIS, die volkomen hetzelfde, in het Latijn, mededeelt (4), en waarin nogtans die bijvoeging niet voorkomt, maar enkel gezegd wordt: *Anno Domini MCCCXLV feria tertia ante diem Palmarum* (het jaar des Heeren 1345, Dingsdag vóór Palmdag); zoodat de woorden: *welcke was*

(1) Zie *Het H. Sacr. v. Mir.* blz. 16, 18, 22, 148—152, 189.
(2) *Hand. v. Amstelredam* D. I, blz. 10.
(3) Zie *Het H. Sacr. v. Mir.* blz. 13 en 140.
(4) T. a. p. blz. 112.

den sestienden dach in Marti door den Schrijver van het *Mirakelboekje* daar tusschen gevoegd zijn.

Wat mag nu de aanleidende oorzaak tot deze verkeerde opgave geweest zijn? Wij gelooven, geen andere dan eene vergissing zoowel van den schrijver van het *Mirakelboekje* als van den zamensteller van het *Getijdenboekje* (1). Van het wonder gewagende, was men meestal gewoon den 16n Maart (het *vinden* der H. Hostie) op te geven. In den brief stond: *feria tertia ante diem Palmarum (des dinxstdachs voor Palmdach);* de schrijver wilde, misschien tot juistere bepaling, de dagteekening er bijvoegen, die de overlevering bewaarde, maar plaatste ze verkeerdelijk bij de bediening, in stede van bij het vinden der H. Hostie. Dan, welke ook de reden der verkeerde opgave moge geweest zijn, de woorden «*welcke was den sestienden dach in Marti*» kunnen, zoo als wij bewezen hebben, niets anders dan als eene inlassching beschouwd worden.

Ten slotte moeten wij hier nog opmerken, dat Recensent zich vergist heeft, wanneer hij zegt, dat de tijdsbepaling in het *Mirakelboekje* «overeenstemt met die bij den anonymen beschrijver van *Holland*, achter PONTANI, *Rerum* cet.: «17 *kal. Apr.* [16 Maart]». — Die *overeenstemming* zou dàn eerst bestaan, als de *Anonymus* daar bijgevoegd had: *feria tertia ante diem Palmarum* (Dingsdag vóór Palmzondag); nu echter, kan deze aanhaling evenmin *tegen* ons gelden, als de tijdsbepaling in het *Chronicon Tielense* (15 Maart) *voor* ons dienen kan. Noch de een noch de andere spreekt van *dingsdag* of *woensdag*, maar beiden

(1) Men herinnere zich, dat deze het verhaal niet *woordelijk* opgeeft, maar slechts den inhoud des briefs *(contentum literarum)* mededeelt. Zie t. a. p. bl, 120.

vermelden slechts het wonder, te weten: dat de H. Hostie door een' zieke uitgebraakt, in het vuur geworpen en ongeschonden daarin gevonden werd; en *hierop* zijn de twee dagteekeningen, onder verschillend opzigt, toepasselijk. Om de juiste dagteekening aan te geven, zou men beide te zamen moeten voegen en schrijven: 15—16 Maart.

Het laatste bezwaar door Recensent tegen den getuigbrief ingebragt, is het volgende:

«Dat de schrijver van een oud, zeldzaam, Latijnsch «*Getijdenboek*, van 1555 of later, den brief nog zou gezien «hebben, kunnen *wij*, uit de plaatsen door Prof. PLUYM «er uit medegedeeld, niet opmaken. De schrijver van het «*Getijdenboek* zegt, dat zijn verhaal is getrokken: ««*excerp-*«*ta, ex libris et literis per notarios et sigilla confirmatis,* ««*in quibus miracula ipsa plenius declarantur*»» noemt zijn verhaal: ««*contentum literarum historie inuentionis et con-*««*seruationis ter sancti ac venerabilis Sacramenti in medijs* ««*flammis*»»; doch wie twijfelt, of hij kan, op gezag van «oudere, thans welligt verlorene, schrijvers even hetzelfde «beweerd hebben? Opmerkelijk is het weder, dat dit *Ge-*«*tijdenboek* alleen het slot van den getuigbrief in het Latijn, «hetzelfde, dat bij MARIUS in het Hollandsch voorkomt, «mededeelt; niet den geheelen getuigbrief....»

De Schrijver van het *Getijdenbockje* verzekert, dat zijn «*verhaal getrokken is uit boeken en brieven door notarissen en zegels bevestigd*», zegt uitdrukkelijk dat het is: «*de inhoud van den brief* (of de brieven) *betreffende de geschiedenis van het vinden en het behoud des H. Sacraments in het midden der vlammen*». Naar het ons voorkomt, zal elk, die onbevooroordeeld leest en aan de woorden hunne eenvoudige en natuurlijke beteekenis toekent, bij de eerste lezing wel niet anders er uit opmaken, dan dat de Schrijver-*zelf* zijn

verhaal heeft overgenomen uit den bezegelden getuigbrief, waarin «het vinden en het behoud des H. Sacraments in het midden der vlammen» verhaald en bevestigd wordt. Wil men echter in die woorden een anderen zin zoeken, die er — wij ontkennen het niet — wel in te vinden is, dan zal men toch ook de bewijzen dienen te leveren, dat *deze* en niet de *eerste* beteekenis door den Schrijver is bedoeld geworden. Wij twijfelen zeer, of de geachte Recensent, in het onderhavige geval, zich daartoe in staat zal bevinden; maar in de veronderstelling ook, dat hij er in slagen mogt, zal het dan iets *tegen* ons bewijzen? zal het dan uitgemaakt zijn, wat LE LONG beweerde: dat «niemand ooit verklaard heeft, die brieven gezien te hebben, en het bestaan daarvan, zoo al geen verdichtsel, aan grooten twijfel onderhevig is?» — Of de Schrijver zelf van het *Getijdenboekje* het verhaal uit den getuigbrief heeft overgenomen, dan of anderen vóór hem dit gedaan hebben; of de brief vroeger of later is gezien geweest, zal toch, als bewijs tegen LE LONG, wel op hetzelfde uitkomen; want in het een zoo wel als in het ander geval zal men den schrijver eenvoudig op zijn woord moeten gelooven, of — aantoonen, dat hij niet geloofwaardig is, omdat hij of bedrogen is, of getracht heeft anderen te bedriegen. Wij zullen het bewijs gerustelijk afwachten.

Wat Recensent op het einde hier nog bijgevoegd heeft, is in de daad minder «opmerkelijk» dan het hem toeschijnt: de aard van het *Getijdenboekje* duidt het genoegzaam aan. De zamensteller moest zijn verhaal afdeelen in *lessen (Lectiones)*, die op afzonderlijke dagen van het *Octaaf* moesten gelezen worden; de vorm van den getuigbrief was daartoe minder geschikt. Hij gaf daarom den inhoud in andere bewoordingen, doch plaatste, als officieel stuk,

het slot, dat hij in de *lessen* niet vermeldde, vóóraan in zijn boekje.

Wij meenen door het bovenstaande de bezwaren, die aan Recensent nog altijd tegen den getuigbrief waren bijgebleven, voldoende te hebben opgelost. Bij de verdere bedenkingen, die niet tegen den getuigbrief gerigt, en door hem zelven, als minder belangrijk, slechts aangestipt zijn, zal het, uit dien hoofde, niet noodig, zijn te vertoeven. Op een paar derzelve zullen wij evenwel onze aanmerkingen nog mededeelen, zonder echter te willen geacht worden, als of wij in de andere toestemmen, of ze niet wederleggen kunnen. Dat wij ze stilzwijgend voorbijgaan, geschiedt alleen, omdat wij er niet meer gewigt aan geven willen, dan Rec. zelf daaraan schijnt te hechten.

«Ook de overige strijdigheden bij de verschillende schrij-«vers, zoo wat de handelende personen, het jaartal 1342, «1345 of 1347, als de kleinere bijzonderheden der gebeur-«tenis aangaat, worden door den S. als niets beduidend «weggecijferd, geenszins kritisch onderzocht en vereffend».

Wij moeten bekennen, dat deze woorden ons eenigzins verwonderd hebben. Het is waar, wij beschouwden, in de onderwerpelijke zaak, die strijdigheden van weinig belang, en wij gelooven, dat velen met ons, als het eene andere zaak gold, eveneens denken zouden; — maar hebben wij ze als niets beduidend *weggecijferd?*.... Is het dan wegcijferen, als men aantoont, dat 1345 het ware jaartal is? Is het wegcijferen, als men het verhaal volgt van schrijvers, die blijkbaar uit de bronnen geput hebben, en de redenen opgeeft, waarom men van anderen afwijkt, die sommige omstandigheden verschillend hebben medegedeeld? En nu wij dit werkelijk gedaan hebben, moet het ons dan

niet bevreemden, dat Recensent, die zooveel naauwkeurigheid aan den dag legt, dit alles op bladz. 170—173 over het hoofd schijnt gezien te hebben?

Gewag makende van de verbeterde lezing, die wij van de corrupte plaats bij MATTHEUS p. 389 sq. gegeven hebben, oppert Rec. de volg. bedenking: «Tot dus verre had men, «uit de eerste plaats [die van MATTHEUS, p. 229] opgemaakt, «dat de miraculeuse Hostie in 1421 verbrand was, hetgeen zou strijden tegen hare onbrandbaarheid in 1345; «doch in boveng. HS. leest men: «*die heilighe stede daer «dat heylig Sacrament plach te rusten,*» hetgeen een goeden zin oplevert, schoon, hetgeen de Prof. niet schijnt «opgemerkt te hebben, nog altijd strijdig met de plaats «op p. 229, dat zij naar de Oude Kerk was overgebragt «en daar bestendig gebleven.»

Wij merken hierbij op, dat, als de gemelde Hostie in 1421 verbrand was, er wel uit volgen zou, dat zij in 1452 niet meer verbranden *kon;* maar — dat het strijden zou tegen hare onbrandbaarheid in 1345, — daarin heeft Recensent zich vergist. Al ware het ook dat zij in 1421 of 1452 verbrand, of naderhand vergaan ware, dan streed dit nog geenszins tegen hare onbrandbaarheid in 1345. Dat zij *toen* niet verbrand is, was niet omdat zij uit haren aard onbrandbaar is, maar omdat de Heer ze tegen het vuur bewaarde.

Eveneens vergist zich Recensent, als hij in de woorden bij MATTHEUS op p. 229 en p. 389 eene tegenstrijdigheid meent te vinden. Z. E. schijnt zich niet herinnerd te hebben, dat de *Hollandsche Beka* van tijd tot tijd vermeerderd is. De woorden: «*daer ist gebleven tot in den daghe van huden,*» worden reeds gevonden in de oudere HSS. der Koninklijke Bibliotheek, die niet verder loopen dan

1393. Als nu zulk *Chronicon* later tot 1426 wordt voortgezet, zonder dat aan het *vorige* iets veranderd wordt, volgt daar dan uit, dat in 1426 al het vorige nog in *statu quo* was? — Zie hier de zaak: in 1393 *kan* de miraculeuse Hostie nog in de *Oude Kerk* geweest zijn, maar vóór 1415 is zij overgebragt geworden naar de *H. Stede;* want de brief van het Kapittel van *'s Hage* (1) zegt met duidelijke woorden: «indien het voorzeide Sacrament uit dezelve Kerke St. Nicolaes waer in het alsnu bewaart wort in de voornoemde Capelle t' eenige tyd *weder* zal worden overgebracht: *quod si Sacramentum predictum de eadem ecclesia S. Nycholai in qua pro nunc reservatur ad cappellam prefatam aliquo tempore fuerit* REPORTATUM.» In 1415 werd zij tijdelijk bewaard in de *Oude Kerk*. In 1421 was zij nog niet naar de *H. Stede* weêr overgebragt; doch in 1452 was zij daar werkelijk. Dit blijkt zonder tegenspraak uit onderscheidene schrijvers (2). En hierdoor is tevens beantwoord aan de vraag, die Recensent verder voorstelt: «Zou zij ooit derwaarts (naar de *H. Stede*) overgevoerd zijn?»

Op dergelijke wijze zouden wij de nog overige punten van de recensie kunnen behandelen, doch wij achten voldaan te hebben met het beantwoorden der voornaamste.

A. J. PLUYM.

---

(1) *Handv. v. Amst.* D. I. p. 421. Vergel. *Het H. Sac. v. mir.* bl. 26 en 101.

(2) T. a. p. bl. 174—175.

EEN WOORD AAN

PROFESSOR P. J. VETH,

OVER

VRIJE WETENSCHAP EN LICHTSCHUWE SEMINARIEN.

Αἰσχρὸν σιωπᾷν.

De Amsterdamsche Hoogleeraar VETH, wiens net geschrevene recensiën over onze vaderlandsche *Aurora's*, *Vergeet-mij-nietjes en Muzen-Almanakken*, de getrouwe lezers van *de Gids* — waaronder wij ons ook rekenen — met zooveel genoegen doorbladeren, heeft onlangs, in een der jongst uitgekomen nommers van genoemd tijdschrift, het hem zoo eigen terrein der litterarische kritiek verlaten, om op dat der theologische post te vatten. In plaats van ons fijne aesthetische opmerkingen te leveren over de «gallicismen» van jufvr. TOUSSAINT en de «vreemde en wanstaltige affectatie» in de poëzij van den heer TEN KATE, verkoos zijn Hooggel. ditmaal, met al het *à-plomb* van een Godgeleerde van professie, ook eens op zijne beurt te theologiseren — over de Synode in *den Haag*. Niemand zal het den begaafden Professor euvel afnemen, dat hij, nu elkeen, zelfs het profane *vulgus*, zich het regt van spreken over die levens-vraag van het Protestantisme aanmatigt, ook niet verkiest alléén te zwijgen; te meer, om dat hij zich wel bewust moet zijn van veel aangenamer en onderhoudender, zelfs over de

Synode, te kunnen praten dan menig ander. Deze overtuiging deelen zeker vele lezers met hem, en ons; en wij durven wel, zonder vrees van tegenspraak, te verzekeren, dat verre de meesten veel liever de fraai gestelde artikelen van Professor VETH lezen en herlezen, dan de laffe jaarboekjes-novellen, aan welke hij zoo geestig de roede der kritiek kan doen gevoelen. Daarenboven heeft de Amsterdamsche Hoogleeraar eene verdienste, die wij op hoogen prijs stellen: — er heerscht schier altoos in zijn schrijven, ook wanneer hij polemiseert, een zekere *ton de bonne compagnie*, die u terstond overtuigt, dat ge met een beschaafd, wel opgevoed man te doen hebt; de jeugdige Orientalist weet meestal over zijne vertoogen een waas van echte humaniteit te verspreiden, welke vele zijner eerwaardige en hooggeleerde ambtgenooten, maar al te dikwerf missen — niet zoo zeer uit boos opzet, zullen wij er ter correctie bijvoegen, als wel uit mangel aan eene goede opvoeding en kieschheid van smaak en gevoel. — Dit weinige, om onzen lezers en den heer VETH zelven de overtuiging te geven, dat wij zijne verdiensten weten te waarderen en zijn persoon blijven hoogachten, ook dan wanneer wij hem, ten aanzien van sommige zijner beweringen, hier of daar een hard woord moeten toespreken.

Nu ter zake. Het *thema* van 's Hoogleeraars theologische bespiegelingen, was, gelijk wij gezegd hebben, de zóó veel en zóó verschillend besprokene Synode-quaestie. In eene uitvoerige beoordeeling (1) van een vijftal brochures over de beruchte *Zes Artikelen*, heeft hij zijn gevoelen met eene vrijmoedigheid geuit, die hem, op zijn standpunt, eer aandoet. Het was den heer VETH «eene behoefte, dit

(1) Zie *de Gids*, 9e Jaarg. nº. 7, blz. 497—531.

«gewigtig onderwerp, ook van zijne zijde, zoo veel moge-«lijk toe te lichten, alvorens over het voorloopig besluit «der Synode een definitief en onherroepelijk vonnis worde «geveld». Het was echter niet, dit verklaart hij in ge-moede, om de Synode te «intimideren»; dat er door hem van gevaar voor het dierbare Protestantisme werd gespro-ken, maar enkel om de hooge Kerkvergadering «van het «gewigt des oogenbliks ten volle te overtuigen». De fakkel der tweedragt, zegt de Professor, is wel reeds ontstoken, doch het vuur is nog niet aan het gebouw der Protestantsche Kerk gelegd; «nog kan de schade welligt voorkomen wor-«den, nog is het tijd die fakkel weder uit te dooven» (1).

Wij mogen den heer VETH in zijne veelomvattend betoog niet schrede op schrede volgen. Het kan trouwens hier onze toeleg niet zijn, om andermaal de Synode-quaestie te be-handelen; elders hebben wij er het onze over gezegd (2), en wij meenen hierbij te kunnen berusten, want ook voor ons is «het *rem actam agere* noch onze roeping, noch onze «neiging». Had Professor VETH den zoo veel geruchtmaken-den Synode-twist slechts op dezelfde wijze, als het meeren-deel der jongste pamphletschrijvers toegelicht, wij zouden zeker zijne bijdrage gelezen, maar ons niet geroepen hebben gevoeld om daarover met ZijnEd. te confereren. Nu echter vinden wij ons door de wijze, waarop hij de zaak heeft beschouwd, om meer dan eene reden daartoe ge-drongen.

De Hoogleeraar heeft zich bij de beoordeeling der *Zes*

---

(1) Een onzer Protestantsche kennissen, die het met den heer VETH niet eens was en soms wel den *mauvais-plaisant* uithangt, zei ons bij het lezen dezer laatste woorden, terwijl hij op *uitdooven* drukte: «Moeten nu waarlijk de liberalen ook als *dompers* fonctionneren?»

(2) *De Katholiek*, Dl. VII, blz. 357.

Artikelen op een geheel ander standpunt, dan de meeste zijner voorgangers, geplaatst. Hij beschouwt de bemoeijingen der Synode vooral, ja bijna uitsluitend, in hare betrekking tot de *wetenschap*. Hij verwijt aan de vertegenwoordiging der Protestantsche Kerk in *Nederland* een besluit genomen te hebben, dat «voor de belangen der «wetenschap, en daardoor ook in de gevolgen voor de «ware belangen der kerk, verderfelijk is». Hij beweert dat de Synode «de theologische faculteiten aan de hoogescho«len beschouwt als Hervormde Seminariën, *uitsluitend* be«stemd om jonge lieden tot het leeraarsambt bij de Neder«landsche Hervormde Kerk op te leiden; dat zij geene «andere Godgeleerde wetenschap erkent, dan die eene «dienaresse is der Hervormde Kerk; dat zij elk weten«schappelijk gevoelen, dat met de leer der Hervormde «Kerk, *voor zoo verre die voor uitdrukkelijke bepaling vat«baar is* (1), in strijd mogt geraken, het regt ontzegt om «zijne stem op de Nederlandsche hoogescholen te verhef«fen, en dat zij het akademisch onderwijs, voor zoo veel «aanstaande Godgeleerden betreft, niet beschouwt als een «middel tot algemeene, veelzijdige, zelfstandige weten«schappelijke vorming, maar ingesteld, om reeds van den «aanvang af, de leerlingen van de waarheid der Hervormde »leer te overtuigen, en van den geest der Hervormde Kerk «te doen doordrongen zijn.»

Deze grieven, welke de heer VETH tegen het besluit der Synode, in het belang der vrije wetenschap, oppert, noemt hij het «πρῶτον ψεῦδος in de stellingen, waarvan het uit«gaat». Zijns inziens is de Synode daardoor met de vroeger door haar geuite beginselen in tegenspraak geraakt. Immers,

(1) Dit wil, onzes inziens, zoo veel zeggen als: «'t is moeijelijk «voor een Protestant te verklaren *wat* hij gelooft.»

de Synodale commissie had, in haar verslag van 1843, verklaard, dat zij, in over enstemming met de van *Utrecht* en *Groningen* ontvangene adviezen, overtuigd was, *dat de wetenschap ligt buiten het regtsgebied der Kerk;* en nu, slechts een jaar later, wil zij de vrije wetenschap tot «*dienares der Kerk verlagen*»! Dit overslaan van eene opinie tot de tegenovergestelde, deze beginselloosheid van de leden der Synode doet den heer VETH ironisch uitroepen: «Aan wat «consequente hoofden is toch het bestuur over de Neder-«landsche Hervormde Kerk opgedragen!» (1)

De gansche, hierboven medegedeelde tirade, en vooral het slot, is lang geen vleijend compliment voor de vertegenwoordigers van ons vaderlandsch Protestantisme. Wie heeft niet, tot walgens toe, overal en bij alle gelegenheden, als een der gezegendste vruchten der Hervorming, ook hier te lande, hooren aanprijzen: hare wel geslaagde pogingen ter verspreiding van verlichting en wetenschap, haar onvermoeid ijveren tegen de onkunde en het bijgeloof van het Katholicisme? Dat zijn van die genootschaps-phrasen, die elk Protestant van echten stempel, met een' stoet van meer of min brommende epitheten, ettelijke malen in zijn leven moet uitgalmen. Professor VETH schijnt die traditionele bewondering niet te deelen. In plaats van zijne hoogwaardige ambtsbroederen als beschermers en voortplanters der wetenschap te huldigen, roept hij hun verontwaardigd toe: «Ge zijt vijanden der wetenschap; uw «toeleg is, haar weldadig licht geheel uit te dooven, en die «edele beheerschster der geesten tot eene verachtelijke slavin

(1) In eene aanteekening zegt de heer VETH: «Niet ten onregte noemde de Schrijver van *de Synode en de professoren in de godgeleerdheid* de Synode een vrouwelijk wezen, *varium et mutabile semper.*» — Wij laten deze definitie voor ZijnEd^{a}. rekening.

«te verlagen ; met regt zal men uwe pogingen verderfelijk «voor de ware belangen der Kerk noemen! »

Wij mogen in dezen huisselijken twist geene partij kiezen: onze bemiddeling, wij hebben redenen zulks te denken, zou toch niet worden aangenomen. Doch als onpartijdige toeschouwers van den strijd, is het ons geoorloofd op te merken, dat het den vertegenwoordigers der Nederlandsche Hervormde Kerk hard moet vallen, van een' Leeraar uit hun midden, zulke verwijten te moeten hooren. Maar ook dit verschijnsel heeft zijne uitlegging in de geschiedenis. Lang genoeg heeft de Hervorming al de lauwerkroonen der wetenschap, die eene reeks van eeuwen om het hoofd der Katholieke Kerk hadden gevlochten, met het slijk harer verachting bezoedeld : — nu werpen het haar hare eigen kinderen in het aangezigt terug ! Vroeg of laat, maar ééns toch komt de vergelding.

Meer belang voor ons, Katholieken, hebben, in het vertoog van den heer VETH, de bemerkingen, die ons en onze Kerk meer bepaaldelijk betreffen. — De Professor wil het duidelijk maken, waarom men b. v. te *Leiden* of te *Groningen* geene *Katholieke* theologische faculteiten aantreft. In plaats van de redenen hiervan, voor het verledene in de godzalige verdraagzaamheid onzer vaderen, in de *Placaeten* van *Hun-Hoogmoghenden*, en voor het tegenwoordige in den nog anormalen toestand van ons Hooger Onderwijs te zoeken, vindt hij het billijker, de Katholieke Kerk zelve verantwoordelijk te maken voor hare niet-vertegenwoordiging aan de universiteiten des lands : «Zij wordt eigenlijk «niet buiten gesloten» ; zegt hij, «zij sluit zich zelve buiten. «Zij moet van zelve alle aanraking met het licht der vrije «wetenschap schuwen, en verlangt niets anders dan haar «theologisch onderwijs in den donkeren schuilhoek harer

«seminariën te begraven». Als ge hieraan twijfelt, lezer, zal het u de redenering van den Professor wel duidelijk maken. Zie hier zijn *argumentum, ex visceribus rei petitum.*

«De Roomsche Kerk (1), als zoodanig, negeert het «beginsel van vrij onderzoek; zij eischt onderwerping van «alle wetenschap, maar inzonderheid der Godgeleerde, «aan hare beperkingen of beslissingen. Zij verwerpt dus «het beginsel der akademie, *vrij onderzoek*, dat deze om- «gekeerd met alle Protestantsche gezindheden (die wel eens «de toepassing geweigerd, maar nimmer het beginsel ge- «loochend hebben) gemeen heeft. De theologische faculteit, «die in waarheid hare roeping, het vrij wetenschappelijk «onderzoek, in acht neemt, is *eo ipso* Protestantsch..... «Eene Roomsch-Godgeleerde faculteit, zoo als zij in «*Duitschland* hier en daar nevens de Protestantsche zijn «opgerigt, is een onding, dat aan inwendige contradictie «lijdt, wijl Roomsche Kerk en vrije godgeleerde weten- «schap elkander wederkeerig uitsluiten.»

Ge hebt het talent, Professor, om vele dingen in weinig woorden te zeggen. Het zou ons, en misschien wel iedereen, moeijelijk vallen u, in een even beknopt bestek, de ongegrondheid uwer beweringen aan te toonen. Wij kunnen hier geene apologie van onze Kerk schrijven, noch eene geschiedenis van al hetgeen zij voor de wetenschap gedaan heeft. Evenwel mogen we u met bescheidenheid herinneren, dat de eerste middelen ter verspreiding en beoefening der wetenschap van de Kerk uitgingen; dat de eerste weten-

(1) De heer VETH affecteert in zijn gansch opstel om *Roomsche* Kerk te zeggen, waar elk ander *Katholieke* zou gezegd hebben. Wij kunnen niet gelooven dat hij kleingeestig genoeg is, om hierdoor den schijn te willen aannemen, als of hij geloofde dat de uitdrukkingen «*Roomsche* Kerk» en «*Katholieke* Kerk», wanneer men van het *Katholicisme* spreekt, niet identiek dezelfde zijn.

schappelijke inrigtingen in *Europa*, dat de eerste Universiteiten, door de Pausen werden gesticht, en dat, vóór er nog Akademiën bestonden, die *eo ipso* Protestantsch waren, de Katholieke Kerk er reeds, door hare scheppende vruchtbaarheid, een aantal had te voorschijn geroepen. Het zou onbescheiden zijn over uwen tijd te beschikken; anders wilden we u naar HURTER's geschiedenis van INNOCENTIUS III (4e Dl.), of zelfs naar de *Geschichte der Pädagogik* van VON RAUMER verwijzen: dáár zoudt ge kunnen lezen, wàt de wetenschap, vooral de theologische, aan de Katholieke Kerk te danken heeft (1). — Wat ge verder zegt over de innige contradictie, waaraan «Roomsch-Godgeleerde faculteiten» lijden, hierop zullen we straks nader terugkomen. Vooraf moeten wij, uit achting voor onze Duitsche naburen, eene uitdrukking gispen, die u, wij hopen zulks, in de warmte der discussie is ontvallen. De Katholieke theologen van *Duitschland* zullen het u lang niet vriendelijk afnemen, Professor, dat ge de faculteiten, welken zij tot sieraad strekken, zoo maar *sans façons* een *onding* noemt. Ge hebt,

(1) Op eene andere plaats geeft echter de Hoogl. aan *zijne* Kerk ook het hare. Het Protestantisme, wordt daar gezegd, ging wel uit van een protest tegen de aanmatiging der Kerk «om *alle* wetenschap tot «hare dienares te verlagen; maar, in magt aangewassen, begon het «zich weldra, niet slechts wat het beginsel van vrij onderzoek, maar «ook wat de resultaten van het onderzoek betreft, te formuleren. «Het werd ongetrouw aan zijne praemissen, en verviel tot de klaar«blijkelijkste inconsequentie van het vrije onderzoek te willen binden «aan en dwingen tot vooraf bepaalde resultaten; van eene reeks van «vraagstukken tevens tot het voorwerp van vrij onderzoek te maken, «en de uitspraak van dat onderzoek te praejudiceren, en van als «ketters uit te werpen, die evenwel niets anders hadden gedaan, «dan het beginsel van vrij onderzoek te handhaven, wanneer het «vrije onderzoek niet juist de vooraf voorgeschrevene uitkomsten had «opgeleverd. De Nederlandsche Hervormde Kerk maakte zich mede «aan deze inconsequentie schuldig.» — Men gelieve zich te herinneren, dat het een *Protestantsch Leeraar* is, die hier spreekt.

meenen wij, vroeger *Duitschland* bezocht. Zijt Ge ook te *Freiburg*, te *Tubingen* of te *Munchen* geweest? Denkt Ge, dat mannen, gelijk HUG, MÖHLER, VON DREY, WINDISCHMANN, DIERINGER, HEFELE (om geene andere te noemen), denkt Ge dat zij dwaas genoeg zouden zijn, om hun leven en hunne schitterende talenten toe te wijden aan eene hersenschim, aan een *onding*, dat in zich zelf de kiemen van zijne vernietiging draagt? Als ge er aan kondet twijfelen, zouden we u aan aanraden, om er den Freiburgschen hoogleeraar STAUDENMAIER eens over te spreken: deze heeft de inrigtingen, die ge zoo *ex tripode* veroordeelt, nog al grondig en veelzijdig beschouwd (1); het zou hem misschien wel gelukken, u een weinig gunstiger voor de Katholieke wetenschap en hare beoefenaars te stemmen; en in allen gevalle, Professor! zou u eene inniger kennismaking met de Duitsche dialektiek, geen kwaad doen.— Maar laat ons liever, ten minste met eenige woorden, de hoofdstelling van uw vertoog aanroeren. Hiertoe moeten we u verlof vragen, om ook op onze beurt eenige oogenblikken met u te theologiseren.

Het punt van onderzoek, dit lijdt geen twijfel, geldt hier niet *alle* wetenschap hoegenaamd, maar bepaaldelijk de *theologische*. De vrijheid, waarvoor Ge ten gunste der theologische wetenschap strijdt, is hare emancipatie van alle kerkelijk gezag; ieder Godgeleerde moet, volgens u, zijn eigen *Symbolum* maken, en het niet, reeds gemaakt, van de Kerk ontvangen. Een christelijk *geloofs-regel* — om de zaak met haren naam te noemen — en *vrije godgeleerde wetenschap*, zijn onvereenigbaar.

---

(1) Vgl. STAUDENMAIER, *Ueber das Wesen der Universität und den innern Organismus der Universitäts-wissenschaften.*

Trachten we de zaak duidelijk te begrijpen, en laten we ons door den bedriegelijken klank van een paar genootschaps-woorden niet superdiaboliseren.

Wat mag toch wel de uitdrukking «*vrije wetenschap*» beteekenen, in hare toepassing op de theologie? En in hoe verre kan deze eene *vrije wetenschap* genoemd worden, in den zin, dien Ge aan deze woorden hecht? *that is the matter.*

Het punt van onderzoek aldus bepaald zijnde, mogen we verder vragen: Wat is *theologie;* wat is, meer bepaaldelijk *leerstellige* theologie? — Zij is, onzes inziens, de kennis, de wetenschappelijke kennis en daarstelling der geopenbaarde goddelijke waarheid; zij is de wetenschap des geloofs. Theologie is het begrip der godsdienst, in haren wetenschappelijken vorm. Het positive aller christelijke theologie is de goddelijke openbaring. Zonder goddelijke openbaring, als grond en laatste reden van hare beschouwingen en van haar onderzoek, is de godgeleerde wetenschap in onbetwistbare tegenspraak met zich zelve en met haren naam. De positive openbaring wordt opgenomen en vastgehouden door het geloof; en dit is de reden, waarom, in de theologie, alle ware christelijke kennis van het geloof uitgaat, en waarom zonder dit goddelijk beginsel, al het theologisch *weten* noch grond, noch waarheid hebben kan. De theologie, als wetenschap des geloofs, grondt zich daardoor op God, den grond van alle gronden (1); en daarin ligt de absoluutheid van een weten, dat van zoodanig steunpunt uitgaat. Het dogma, welks kennis de theologie beoogt, is dus eene, van de goddelijke waarheid afstammende en door het bewustzijn der alge-

(1) STAUDENMAIER, *Die christl. Dogmatik.* I, 34.

meene Kerk gestaafde, geloofswaarheid. De christelijke dogma's zijn eeuwige, goddelijke, absoluut-zekere waarheden, die op geen *waar-schijnen*, maar op *waar-zijn* berusten. Hetgeen de dogma's waar maakt, is niet eene empirische, historische, tijdelijke waarheid, maar eene eeuwige, onveranderlijke, objectief-zekere, absolute, goddelijke. Worden deze kenmerkende eigenschappen van het dogma geloochend, dan is het dogma niets meer, dan eene menschelijke opinie, dan eene min of meer systematische en geleerde uiteenzetting van subjective meeningen eeniger individu's of partijen, met al het wankelende, willekeurige en onbestemde, dat hiervan onafscheidelijk is. Immers, wil men de geloofs-waarheden, de leer des Christendoms, afhankelijk maken van de resultaten, die het vrij onderzoek zal opleveren, dan moet men tot beginsel aannemen, dat de goddelijke openbaring al datgene is, wat er elk wijsgeer, naar den geest van zijn systeem, van maken wil.

Vergeef ons, Professor, dan al te aphoristischen vorm dezer weinige aanmerkingen. Wij moeten kort zijn, en durven genoeg op uwe gezonde en onbevooroordeelde redeneerkunde rekenen, om u zelf de verdere consequentiën uit de door ons aangestipte praemissen te doen afleiden. — Voor als nu echter weten wij dat de heer VETH hieromtrent onze denkwijze, welke die aller Katholieken is, niet deelt. Het zou onheusch zijn hem geene gelegenheid te geven om ook zijn eigen gevoelen te verdedigen.

«Het idee van vrij onderzoek,» zegt hij, «gedoogt «niet, dat eene eenige quaestie gepraejudicieerd, in den «zin eener bepaalde belijdenis vooraf beslist worde. Een «resultaat kan niet *a priori* worden vastgesteld; zoo wordt «de wetenschap vernietigd. En men mag evenmin vooral «eischen, dat de uitkomsten van het godgeleerd onderzoek

«in den zin van *Rome*, *Port-Royal*, *Augsburg* of *Geneve* «zullen moeten uitvallen, als dat de resultaten van het «medisch onderzoek het stelsel van BOERHAAVE, BROWN, «STAHL of BROUSSAIS zullen moeten bevestigen.»

In deze redenering, Professor, komt alles hierop aan, dat men zich een duidelijk denkbeeld vorme van de bemoeijingen der theologische wetenschap ten opzigte van het *vaststellen* der christelijke leer. Ge wilt geene resultaten *a priori;* Ge acht het doodelijk voor de godgeleerde wetenschap, dat eenige quaestie in den zin eener bepaalde belijdenis worde gepraejudicieerd. Deze uwe denkbeelden, dunkt ons, zou men getrouw terug geven, met te zeggen: een Godgeleerde mag volstrekt niet eene reeds *vastgestelde* leer aankleven; hij moet er zelf eene scheppen; hij moet *onderzoeken*, en hetgeen hij vinden zal, dat moet hij voordragen als de leer des Christendoms, dat is voor hem en voor die hem willen volgen, geloofs-waarheid en Evangelische leer. — Waarde Professor! Welk een aantal theologen hebben, sedert drie eeuwen, onophoudelijk onderzocht; hoe vele hebben, toen zij een resultaat meenden gevonden te hebben, in verrukking uitgeroepen: Εὕρηκα, Εὕρηκα! — en dan ging er telkens een groot gejuich op onder de menigte, die hen bewonderde, en duizenden schaarden zich om den nieuwen leeraar; maar — 's anderen daags stond er een ander op, die ook weer zocht en ook weer «*ik heb 't gevonden*» uitriep, en zoo volgde zich het *zoeken* en *vinden* en het *vinden* en *zoeken* onafgebroken op; — nog zoeken ze, Professor, de theologische Alchimisten, naar het goud der waarheid; en volgens u, moet men eeuwig aan het zoeken blijven. Wie denkt hier niet, bij die tantalische pogingen om de waarheid vast te grijpen, aan dat soort van menschen, waarvan PAULUS zeide, dat zij *onophoudelijk*

leeren, en nooit tot de kennis der waarheid komen (1).

Geheel anders, 't is niet te ontkennen, gaat het hieromtrent in het Katholicisme toe. De Katholieken, die aan eene goddelijke openbaring gelooven, en als bewaarster dier openbaring, de door CHRISTUS gestichte Kerk erkennen, moeten noodzakelijk het onderzoek der theologische wetenschap, in zijn laatste ressort, aan de uitspraak dier Kerk onderwerpen. Dewijl zij eene positive openbaring aannemen, en eene absolute, blijvende, eeuwige en onveranderlijke — hoewel zich ontwikkelende — waarheid erkennen, behoeven zij die waarheid niet meer te *zoeken*, maar kunnen slechts de reeds *gevondene* verklaren, verdedigen, en door de wetenschap toelichten. Voor hen *ontwikkelt* zich de christelijke waarheid, maar *verandert* niet. Het is dus eene grove dwaling te beweren, dat alle ontwikkeling in de Katholieke wetenschap onmogelijk is, omdat zij van vaste resultaten uitgaande, eenige onfeilbaar zekere waarheden als grondbeginselen van haar onderzoek aanneemt en een *Symbolum* heeft, waarin zij haar geloof formuleert. De geschiedenis der Kerk heeft het tegendeel bewezen. Immers de christelijke leer, waarvan wij de eenvoudigste uitdrukking in de Apostolische geloofs-belijdenis vinden, heeft zich, volgens de behoeften der tijden, op de algemeene Conciliën nader bepaald en uitgedrukt: en dit zich zelf-bepalen kan men als hare historische ontwikkeling aanzien, omdat *zich-ontwikkelen* juist het tegendeel van *zich-veranderen* is (2). De ketterij zelve, gelijk TERTULLIAAN met veel waarheid opmerkt, heeft aan de Kerk gelegenheid gegeven, om hare leer in een helder daglicht

(1) II *Timoth.* III, 7.

(2) Vgl. STAUDENMAIER, t. a. p., S. 50.

te plaatsen; en de waarheid schitterde dan met te luisterrijker glans door het haar tegen overgestelde contrast der dwaling.

«Maar wat blijft er dan voor de godgeleerde wetenschap over»? hooren wij den heer VETH ons toeroepen. «Indien ge resultaten *a priori* vaststelt, en de uitkomsten van uw onderzoek van reeds aangenomene beginselen afhankelijk maakt, doodt ge de wetenschap; een godgeleerden moet even vrij zijn als een geneeskundige, enz.»

Deze tegenwerping is niet nieuw, Professor! Voor zestien of achttien eeuwen, werd het reeds aan de Katholieke Kerk door ketters en sophisten verweten: «dat zij der «wetenschap vijandig was, en hare ontwikkeling zocht te «beletten». Het kan u niet onbekend zijn, welk antwoord daarop door menig Kerkvader werd gegeven. Wij zouden hier gansche bladzijden uit IRENAEUS, TERTULLIAAN, CLEMENS van *Alexandrië*, ORIGENES, enz. kunnen uitschrijven, maar achten dit overbodig, omdat Ge, op de bloote herinnering dier groote mannen, welke èn Kerk èn wetenschap innig lief hadden, u ook wel voor den geest zult kunnen brengen, hoe zij de belangen van beide, van uit het christelijk standpunt, wisten te handhaven. De wetenschap — zoo redeneerde zij — die zich tegen God verzet, is van hare verhevene bestemming afgevallen; zij is eene telg der menschelijke hoovaardij, niet eene dochter der eeuwige Wijsheid. Het Christendom is van vroegeren oorsprong, dan zijne wetenschappelijke beoefening. Wat in den geloofsregel bevat is, dat is de blijvende grondslag voor de bespiegelingen des vernufts, voor de *oefening des geestes*,

gelijk het een Apologeet der eerste eeuwen noemt (1). Het positive van het christelijk geloof is juist datgene, wat noch door de gewone *Empirie*, noch door zuiver *Apriorisme* kan gevonden worden (2). De speculative rigting van den onderzoekenden geest kan derhalve geene andere zijn, dan de door het oorspronkelijk Christendom zelf aangewezene. De inhoud, de grond-elementen der theologie, blijven gevolgelijk te aller tijd goddelijk, eeuwig, onveranderlijk; de wetenschappelijke vorm daarentegen, is tijdelijk, aan verandering onderworpen, en als vrucht van den menschelijken geest, ook vatbaar voor volmaking. Bij al haar streven staat de wetenschappelijke vorm tot haren inhoud, als het tijdelijke tot het eeuwige. Dit is de reden waarom de goddelijke inhoud der geloofs-leer te ieder tijd onafhankelijk is van den vorm en de wijze van opvatting. De wetenschap kan nieuwe methoden, nieuwe gezigtspunten uitvorschen, enz. enz.; nimmer kan zij de christelijke leer zelve vinden; — een helderdenkend theoloog van vroegeren tijd, VINCENTIUS van *Lérins* heeft het in twee woorden gezegd: *non nova, sed nove.*

De gevolgtrekkingen uit deze praemissen laten zich van zelve maken. Indien TERTULLIAAN — die nog al scherp kon zijn — in onzen tijd nog leefde, zou hij misschien, ronduit gezegd, er uit afleiden, dat eene Protestantsch-godgeleerde

(1) «Manente forma ejus (regula fidei) in suo ordine, quantum «libet quaeras et tractes..... Adversus regulam nihil scire, omnia scire «est». TERTULL. *de praescr. haeret.* c. 14.

(2) Dit erkent zelfs SLEIERMACHER: «Das Eigenthümliche der «christlichen Gemeinschaft kann weder rein wissenschafftlich begrif«fen oder abgeleittet, noch bloss aufgesesst werden. Den kleine wis«senschafft kann das Individuelle durch den blossen Gedanken erreichen «und hervorbringen, sondern muss immer bei einem algemeinen stehen «bleiben. *Der chr. Glaube*, I, 4. — Vgl. SUAUDENMAIER, t. a. p. «I, 50.»

faculteit een *onding* is, dat aan inwendige contradictie lijdt. Wij, die meer dan ééne reden hebben om bescheidener, dan de groote Afrikaan, te spreken, vergenoegen ons met te beweren, dat eene godgeleerde faculteit, wil zij *Christelijk* blijven, *eo ipso* Katholiek moet zijn.

Deze *thesis* willen we 't liefst door daadzaken bewijzen; de taal der feiten is trouwens voor velen de welsprekendste. — Ge kent, Professor, den gang en de ontwikkeling der Protestantsche theologische wetenschap in onzen tijd. In *onzen tijd*, zeggen we met opzet, omdat vroeger, volgens u, de meeste Protestanten *inconsequent* genoeg waren — en vele zijn het nog — om vrijheid van onderzoek als beginsel te huldigen, en, in de toepassing daarvan, eveneens te handelen, alsof zij Katholiek waren. Van zulke Protestanten kan hier geen sprake zijn; maar slechts van zoodanigen, die, gelijk Gij, het ééns aangenomen beginsel van vrij onderzoek, tot zijn laatste consequentiën durven doorvoeren, en voor den gapenden afgrond van het rationalisme niet terugdeinzen. — Welaan, wat heeft de Protestantsche godgeleerde wetenschap van het Christendom gemaakt, en welke zijn de *resultaten*, door het vrije onderzoek, *a posteriori*, geleverd? Als Ge, gelijk wij op dit oogenblik, eenige Duitsche — of ook Nederlandsche — theologen, op uwe schrijftafel hebt liggen, Professor, dan zal het u niet moeijelijk vallen, om, in eenige oogenblikken, de *balans*, zoo als het STRAUSS noemt, der christelijke geloofswaarheden op te maken; en wie weet, of het resultaat u voor geen bankroet zou doen vreezen, en in het toppunt der ontwikkeling de kiemen des vervals aanwijzen? Wij mogen veronderstellen, Professor, dat Ge de meeste der hedendaagsche *consequent*-Protestantsche theologen hebt gelezen. Met welk genoegen, of liever, met

welke godsdienstige begeestering voor den triomf der evangelische waarheid en voor de zaak des vrijen Christendoms moet Ge met SLEIERMACHER hebben uitgeroepen: « De vrije « wetenschap is aan geene vastgestelde resultaten gebonden: « de geloofs-begrippen veranderen alle vijftien jaren! » (waarom niet alle *tien* of alle *vijf?*) Van bestemde geloofswaarheden willen we niet eens gewagen: anders ligt daar DAUB (1) voor ons open, waarin we kunnen leeren, dat de geboorte van JESUS niets meer dan eene *parabel* is; en de sierlijk geschreven *Evangelische Dogmatik* van HASE (2), waarin het nederdalen van een' God op aarde *non sens* genoemd wordt, en het geloof der Christenen aan de Triniteit, van eene heidensche Satyre (de *Philopatris* van LUCIANUS) wordt afgeleid! Genoeg; de heer VETH weet wel dat dit slechts weinige proeven zijn van de heilzame *resultaten* des vrijen onderzoeks; elk student in de godgeleerdheid kan ze met eenige dozijnen vermeerderen. We mogen er niet méér afschrijven, omdat wij verpligt worden, kort te zijn. Overigens is ook eene rijkere optelling van feiten — waarvan er elk in onze bewijsvoering een argument zou worden — overtollig, omdat wij het beginsel kunnen opgeven, waardoor ze alle voortgebragt en gewettigd worden (3). Dit beginsel is onlangs door vaderlandsche godgeleerden verkondigd; wien wel niet de verdienste der uitvinding, maar toch die der acclimatisatie in *Nederland*

---

(1) *Syst. d. chr. Dogmatik*, I, S. 207.

(2) *Lehrb. d. Evang. Dogmatik*, S. 347, 627.

(3) « Partim jam ex historia apparebat quod rei natura luculenter « explicat, *dogmaticam nostro aevo convenientem non posso inveniri « in Jesu Christi et Apostolorum theologia*, quippe continente modo « ideas dogmaticas, easque isti aevo accommodate propositas. » P. HOFSTEDE DE GROOT et L. G. PAREAU, *Encyclopaedia theol. christ.* p. 122. — Wij hopen, bij tijd en gelegenheid, op dit Werk terug te komen.

toekomt. «Eene voor onze eeuw passende dogmatiek,» zeggen twee Groninger Hoogleeraren, «kan in de theologie «van JESUS CHRISTUS en der Apostelen niet worden gevon- «den». *Amen!* Dat is het vrije onderzoek in zijne hoogste kracht, dat is *essence* van consequent-Protestantisme. Nu is het ons klaar wat *vrije* godgeleerde wetenschap is, en welke de *resultaten* zijn, waarnaar men reikhalst. Het Evangelie en de leer van den Zoon Gods is een *a-priori-stische* antiquiteit, die de vrije wetenschap hindert. Weg dus met die verouderde leer; wij, theologen, zullen er eene maken die beter is! Een theoloog, moet, *eo ipso* dat hij Protestant is, met evenveel vrijheid b. v. over de Godheid van CHRISTUS voor en tegen mogen argumenteren (1), als een geneeskundige over het al of niet nutritive van beenderen-bouillon of de meer of mindere frequentie van het ader-laten. Elk lid der godgeleerde faculteit heeft evenveel regt om de godlasterende droomerijen van FEUERBACH en BRUNO BAUER als resultaat van zijn onderzoek op te geven, als elk lid der medische, om het materialistisch systeem van BROUSSAIS tot het zijne te maken. Leve de wetenschap! Weg met alle resultaten *a priori!* Van daag zoeken we nog; maar morgen zullen we, van af de hoogte der universiteits-katheders de gevondene waarheid verkondigen; en misschien zullen we uitkomsten van ons onderzoek in eene *Glaubenslehre*, gelijk die van STRAUSS, zamenvatten, waarin de *Auflösung* van alle christelijke

(1) Dit schijnt niet alleen theoretisch te gelden, maar ook praktisch van toepassing te zijn. Onlangs zei ons een Candidaat tot het predikambt, die zeer verlangde geplaatst te worden, dat hij, vóór in eene gemeente te preken, eerst de denkwijze dier gemeente trachtte te polsen, om zich daarnaar te regelen. — Een veel beteekende bekentenis, die ten bewijze kan strekken, hoe diep het Protestantisme niet alleen objectief, maar ook subjectief bij velen gezonken is.

geloofswaarheden het eind-resultaat wezen zal, wanneer de goddelijke openbaring in den smeltkroes van het rationalisme zal zijn gezuiverd! *Abyssus abyssum invocat!* Wat zegt ge, waarde Professor VETH? zou eene theologische faculteit, om christelijk te zijn en te blijven, niet *eo ipso* Katholiek moeten wezen? Zou eene Protantsch-godgeleerde faculteit niet een on.... zijn, dat aan inwendige contradictie lijdt, wijl goddelijke openbaring en vrij onderzoek (gelijk Gij het wilt) elkander wederkeerig uitsluiten? *Tu ipse videris.*

Wij behoeven naar geene transitie te zoeken, om tot het tweede punt, waarvan in den titel van ons opstel gewag is gmaakt, over te gaan. De betrekkingen tusschen de godgeleerde wetenschap en de inrigtingen, waarin deze wordt beoefend, is zoo naauw, dat men bezwaarlijk, van de eene kan spreken zonder van de andere te gewagen. Toen derhalve de heer VETH de theologie der Katholieken zoo vinnig had aangevallen, kon hij moeijelijk hunne *Seminariën* onaangeroerd laten. Deze immers zijn, althans in vele landen, de gewone inrigtingen, waarin Katholiek-godgeleerd onderwijs gegeven wordt. Professor VETH noemt ze niet alleen *donkere schuilhoeken*, waarin het theologisch onderwijs wordt begraven, maar brandmerkt ze openlijk als *afrigtings*-plaatsen, waar bekrompenheid en lichtschuwheid huisvesten. Het is bij het sluiten van zijne verhandeling, dat de Hoogleeraar ons dien *coup-de-grâce* toebrengt. Wij worden ten voorbeeld gesteld, niet ter navolging, maar ter waarschuwing.

« Welaan dan, de student in de godgeleerdheid verlate « de hoogeschool, den zetel der vrije wetenschap en van « het zelfstandig onderzoek; men beroove hem zooveel

«mogelijk van de gelegenheid, om eigene inzigten te ver-«krijgen, en vorme hem tot een gehoorzamen dienaar der «Kerk, d. i. van hen, die over haar gesteld zijn, of, het «zij te regt of ten onregte, voor het oogenblik daar de «meest geldende stem hebben. En is eene beoefening der «godgeleerdheid op de hier bedoelde wijze aan de hooge «school ondenkbaar, welaan, men rigte *Hervormde Semi-«nariën* op voor de leerlingen van *den Haag*, even be-«krompen en even ligtschuw als die, waarin *Rome* zijne «dienaren *afrigt* tot het gehoorzaam volbrengen zijner «bevelen.»

Het zijn de laatste woorden dezer *expectoratie*, welke wij ons, als Katholieken, bijzonder aantrekken. Wij beschouwen ze als hoonend voor onze Kerk, als beleedigend voor de Katholieke wetenschap en hare beoefenaars; en daar de inrigtingen, waarover de heer VETH den staf heeft gebroken, de *eenige* zijn, waarin men ten onzent de priesters en leeraren onzer Kerk voor hunne verhevene bediening opleidt, kan het ons niemand ten kwade duiden, dat wij uit achting voor de waarheid, uit liefde voor onze Kerk en voor de haar gewijde wetenschap, en ter verdediging van *Neêrlands* Katholieken, den aangewreven blaam van ons afwerpen. — We willen hier slechts kort, maar met een', der zaak betamelijken, ernst spreken.

Zou de heer VETH de instellingen kennen, welke hij, in bewoordingen, die van hartstogtelijkheid niet zijn vrij te spreken, der algemeene verachting prijs geeft? Heeft hij ooit een Katholiek seminarie bezocht, met het doel, om zich, door inlichtingen van bevoegde personen ontvangen, in staat te stellen van een regtvaardig oordeel over deze te kunnen vellen? Kent de Amsterdamsche Hoogleeraar het opvoeding- en onderwijzing-systeem, dat de Katholieke

Kerk, met zoo veel menschenkennis, in het opleiden der jonge kweekelingen voor het Heiligdom, volgt? Heeft hij berigten ingewonnen over den staat van het theologisch onderwijs der Katholieken in 't algemeen, en meer bepaaldelijk over dat hunner seminariën hier te lande? Op al deze vragen durven wij gerustelijk «*Neen*» antwoorden. Wij moeten den heer VETH verdenken van geoordeeld te hebben zonder genoegzame kennis van zaken, en van ons, en in ons, alle Katholieken, onverdiend en onregtvaardig beleedigd te hebben. De Professor heeft ook wederom hier, gelijk het zoo dikwerf geschiedt, den invloed ondergaan van anti-Katholieke vooroordeelen, en alles door een Protestantsch *prisma* gezien.

Maar wij stellen vertrouwen genoeg op de regtschapenheid van den heer VETH, om ons van zijn onregtvaardig vonnis op *hem zelven* te durven beroepen. Zijn Hooggel. leere beter kennen, hetgeen hij nu niet kent; en wij durven verzekeren, dat hij ten minste zal eerbiedigen — want veel sympathie met ons, kunnen wij toch wel niet hopen — hetgeen hij nu zoo ligtzinnig heeft veroordeeld. — Om hem hiertoe gelegenheid te geven, durven wij den heer VETH uitnoodigen, om een onzer Katholieke seminariën met een bezoek te vereeren. Dat van *Warmond* b. v. ligt, — dank zij den alles vereenigenden stoom, — in zijne nabijheid. Hij kan daar, wij zijn er zeker van, op eene hartelijke en heusche ontvangst rekenen. — Welaan, Professor! kom, en betreed zonder schroom onzen gastvrijen grond; er liggen geen voetangels of klemmen; Ge zult er geen *donkere schuilhoeken* vinden, maar een luchtig, open gebouw, even doorzigtig als de harten van die er in wonen. Alle deuren zullen voor u geopend worden, alle stemmen zullen u antwoorden; want het daglicht schijnt overal

in ons verblijf, en niemand onzer, heeft, Gode zij dank, iets te verbergen. Kom vrij, Professor, en Ge zult dingen zien, die Ge misschien nooit te voren hebt aanschouwd, een tooneel waarvan Ge u misschien geen denkbeeld vormdet. Een honderdtal jongelingen, als broederen bij elkander wonende, als broederen van hetzelfde huisgezin elkander liefhebbend, allen naar één doel strevend: God te dienen, hart en verstand te veredelen en te beschaven. De lucht, die zij inademen is zuiver; besmet wordt ze nooit door de verpestende dampen der hartstogten (1). O wat aangename geur van warme godsvrucht ademt er in die stille afzondering! Onschuld en reinheid van zeden, doen er in de jeugdige gemoederen onvermoeiden ijver voor de studiën, liefde voor de wetenschap bloeijen. En die wetenschap, met welke inspanning wordt zij beoefend, omdat zij een middel moet wezen, om den Heer te dienen en zijne Kerk te verheerlijken! — Waarde Professor! kom bij ons en leer ons kennen, dan zult Ge — we zeggen het met innige overtuiging — ons en de Katholieke wetenschap niet meer verachten.

Niemand, wij vertrouwen zulks, zal zich vergissen omtrent de bedoelingen, die ons bij het schijven van dit kleine opstel hebben geleid. Hetgeen wij lief hebben, innig

---

(1) Op de Universiteiten — dit getuigen ons Protestanten — is het anders gesteld. Onlangs lezen wij in eene, met talent geschrevene, brochure over de Synode-quaestie:

«Daar verlaten onze zonen het ouderlijke huis, vol geest en moed, «vroom en rein, zoo wij hopen, maar zeventien of achttien jaren «oud; en Gij (Hoogleeraars) ontvangt ze als mannen; Gij geeft ze «de volle vrijheid op éénen dag, de vrijheid, die zoo velen bedwelmt, «als de ruime lucht den gevangene, die hun hoofd blootstelt aan het

lief hebben, onze Kerk en de theologische wetenschap, waren gelasterd; de inrigtingen, waarin wij zelve werden opgevoed, waarin wij nog werkzaam zijn, en welker bloei en goede naam ons naauw ter harte gaan, werden der publieke verachting prijs gegeven. Wij meenden zulke grove aantijgingen niet ongemerkt te mogen laten voorbijgaan, vooral, omdat de aanval door iemand geschiedde, voor wien wij achting genoeg hebben om hem tegen te spreken. Dagelijks worden de Katholieke Kerk en hare dienaren verguisd; meestal zwijgen wij, omdat het dikwerf onmogelijk is, om, zonder van een betamelijk gevoel van eigenwaarde afstand te doen, met kampvechters van zekeren stempel eene lans te breken. Ditmaal kon elk eerlijk man den toegeworpen handschoen opnemen. Wanneer ge, door het gedrang van een hoop gepeupel voortgestuwd, uws ondanks heen en weer gesleurd wordt en grove plebeiershanden u in de lendenen ploegen: dan zijt ge slechts bedacht om uit het gedrang te geraken, zonder u te willen verlagen, om den onkieschen bejegeners te woord te staan; — maar als u een fatsoenlijk man, al is 't ook maar in 't voorbijgaan, met opzet *coudoyeert*, dan moet er eene *explicatie* plaats hebben, en ge vraagt voor de aangedane beleediging voldoening, omdat gij dengene, die ze u toebragt, achting toedraagt.

EEN PROFESSOR AAN EEN R. K. SEMINARIE.

«schitterend licht der kennis, ook van de gevaarlijkste vergiften, «hun hart aan het vuur der hartstogt; — en één, twee jaren later «keeren er, helaas! tot ons weder, op de proef bezweken: de «dwaasheid in het hoofd en de zonde in het hart!» (*Adres van de Protestantsche Christenheid aan de Hoogeschool.* Amst. T. F. Schleyer, bl. 7.)

VERSCHEIDENHEDEN.

HOE MEN TOT BIJBEL-VERSPREIDING OPWEKT.

Wij hebben vroeger beloofd deze bijdrage te zullen leveren; wij willen woord houden. — Onze lezers weten reeds hoe Dᵉ. DOMELA NIEUWENHUIS te *Utrecht* tot bijbelverspreiding opwekt (1), thans willen wij hun mededeelen, hoe Dᵉ. VOET VAN CAMPEN dit te *Leiden* doet.

Het doel van beiden was: opwekking tot en bevordering van bijbel-verspreiding; maar de wijze van behandeling ver van elkander verschillend. De eerste betitelt zijne *Philippica* met den naam van: *redevoering*, de ander noemt zijne opwekking eenvoudig weg: *toespraak*. De stijl van den eersten is zwellend en winderig, draagt menig kenmerk van valsch vernuft, en is soms niet ongelijk aan den *furieusen* stijl van den held van *Wittemberg*, dien hij hier en daar tot model schijnt genomen te hebben; de stijl van den anderen daarentegen, is gemoedelijk-waterig, temerig, en gelijkt meer naar den echten preekstijl van de 17ᵉ en 18ᵉ eeuw. En evenwel wordt men bij het lezen van die *toespraak* wel eens opgewekt, om met den dichter te vragen:

Tant de fiel entre-t-il dans l'âme des dévots?

«*Onverschilligheid en aardsgezindheid, onkunde en vooroordeelen, bijgeloof en ongeloof, waanwijsheid en allerlei booze menschen-vonden; — heerschappij van bijgeloof en Kerkgezag, die zich boven de Openbaring des hemels verheft; beveelt wat God verbiedt; verbiedt wat God beveelt; — verijdeling van den raad des Eeuwigen; — gewetensdwang; — klakkeloos aanranden*

(1) Zie *de Katholiek*. Dl. VI. bl. 401.

der heiligste belangen; — heimelijke en openbare woelingen; — kunstenarijen van bijgeloof en geestelijke heerschappij; — onwaarachtige beschuldigingen en moedwillige laster; — banvloek eens menschenkinds; — blijkbaar verkeerde bedoelingen der tegenstanders » — met deze stopwoorden is vooral het eerste gedeelte der *toespraak* doorweven en opgevuld; en de man die ze voordroeg en in druk gaf, durft verklaren: *dat de Christelijke liefde hem dierbaar is*, spreken van *ijver*, *die met verstand en voorzigtigheid gepaard is*, van *zachtmoedigheid en bescheidenheid*, en van *liefde jegens hen, die in godsdienstige leer-begrippen en kerk-gebruiken van* de Protestanten *verschillen!* Welken indruk een en ander op zijne hoorders gemaakt heeft, weten wij niet; maar indien Dominé gewoon is zóó te preêken voor zijne gemeente en voor de militaire gevangenen te *Leiden*, dan is het gemakkelijk vooruit te berekenen, wat er van de Christelijke liefde der eenen en van de zedelijke verbetering der anderen worden zal.

Zoo ver, in het algemeen, wat den geest betreft, die in de toespraak ademt. Of dat nu die geest is, waarvan de Heer V. v. C (blz. 22) zegt: *de geest des Evangeliums gedoogt of verschoont zelfs de minste hatelijkheid niet*, daarover mogen onze lezers beslissen, en kan de Leeraar — eens nadenken.....; wij zullen nu het stuk zelf eens nagaan.

De titel luidt als volgt: «*De Bijbel-verspreiding in* 1844. *Toespraak over den tegenstand tegen de verspreiding des Bijbels, beschouwd als een bewijs van hare deugdelijkheid, gehouden in de openbare Godsdienst-oefening tot opening der jaarlijksche Algemeene Vergadering van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, Afdeeling* Leiden, *op den* 17^den^ *Ooctober* 1844, *door* J. E. VOET VAN CAMPEN, *Medebestuurder der Afdeeling.*» — Men kan er al dadelijk uit opmaken, waarover de toespraak loopen zal en tegen wien zal worden losgetrokken. Nu, dat mag ook wel; de titel is er lang genoeg voor.

De Heer V. v. C. schijnt zich bijzonder te hebben toegelegd op

de leer der contrasten; licht en donker staan telkens naast en tegenover elkander, en — dit spreekt van zelf — doen het Protestantisme heerlijk uitkomen. Z. E. begint met te zeggen, «dat het niet gemakkelijk is, bij eene gelegenheid als deze, een onderwerp te vinden, welks behandeling even geschikt kan geacht worden voor eene gemengde vergadering, als gepast voor de omstandigheden en behoeften des tijds.» Dat laat zich begrijpen; doch de man weet er zich uit te redden: spreekt van den Bijbel, en van de Christelijke liefde, en van den eenigen grooten Menschen-redder, maar — vermijdt zorgvuldig wat de eene of andere leerstellige opinie zou kunnen hinderlijk zijn. De Sociniaan en Mennoniet, de oud- en nieuw Luthersche, de Afgescheidene en weder Afgescheidene, de streng Orthodoxe en de Liberale Groninger, de Remonstrant en Contraremonstrant, RONGE zelfs en CZERSKI hadden veilig onder zijn gehoor kunnen zijn, zij zouden niets aanstootelijks in de toespraak gevonden hebben — de uitzondering goldt enkel de Katholieken. — Dan hoe *moeijelijk* het ook schijnen mogt, om tusschen al die klippen door te varen; *moeijelijker* werd nog de keuze, omdat er reeds herhaaldelijk over de Bijbelverspreiding zooveel gesproken en geschreven was, dat de stof als uitgeput beschouwd kon worden. En toch, niettegenstaande al die *moeijelijkheden*, heeft de keuze van een onderwerp den Heer V. v. C. «geene langdurige overweging of wijfeling veroorzaakt.» Gelukkig voor den spreker, die zich alzoo niet lang vooraf behoefde te kwellen, en al dadelijk bij zijne hoorders den indruk kon te weeg brengen, dat de opgedragen taak hem teregt was toevertrouwd.

De tegenstand tegen de Bijbel-verspreiding is het *thema*, dat de Heer V. v. C. geschikt geoordeeld heeft èn voor eene gemengde vergadering èn voor de omstandigheden en behoeften des tijds. Nieuw is het wel niet, zoo min als de *variatiën*, die hij er op maakt; maar *Rome* en de Paus komen in het spel, en dit is genoeg, om bij zekere soort van menschen de

aandacht op te wekken, en gaande te houden.

Na eenige algemeenheden komt de Heer V. v. C. dadelijk tot hetgeen hij noemt: *de hoofdbron*, *waaruit de hevigste tegenwerking*, *sedert eeuwen*, *ontsproot*, en wijst hij met een: *helaas!* «op den boezem dier Moederkerk, aan wier — let wel — onvervalschte melk zich de vroegste Christenheid laafde, doch die onze vaderen (CALVYN, LUTHER *enz*), om het ontoereikend en bedorven voedsel, dat zij gaf, ten laatsten gedwongen waren, te verlaten». — Voor dit laatste de bewijzen? — In vredes naam, vraag ze niet; de man zou er meê verlegen zitten: als de zaak grondig werd onderzocht, dan zou er wel eens uit kunnen blijken, dat niet het voedsel der Moeder, maar de bedorven en vleeschgezinde smaak der ontaarde kinderen de oorzaak des afvals geweest is; en wat dan?.....

«Reeds van het begin der middeleeuwen — zegt de Heer V. v. C. — was het Woord des Allerhoogsten een gesloten en verboden boek geworden.» Hier ten minste, bij zulk eene grove beschuldiging, mogten wij het een of ander bewijs verwachten. Niets van dit alles. Z. E. vond het zeker gemakkelijker, daar stilletjes over heen te stappen, of, om juister te spreken, met een geweldig grooten sprong op iets anders te te springen, en «van het begin der middeleeuwen», d. i. van het einde der V^e^ eeuw, zoo maar op eens tot op onzen tijd neer te komen. Immers op de zoo even aangehaalde woorden laat hij onmiddellijk volgen: «en naauwelijks had zich ons Genootschap gevestigd, of de stem van het *Vatikaan* verhief zich bij herhaling, tegen deszelfs heilzame bedoelingen.» — De sprong moge nu wat groot zijn, de man is toch waar hij wezen wilde, en bevindt zich regt tegenover de Bulle van Z. H. GREGORIUS XVI, d. d. 8 mei 1844, die tegen de Bijbel-genootschappen gerigt is. Maar de Predikant dacht er zeker niet aan, dat hij op dat oogenblik bevestigde, wat Z. H. geschreven had: dat namelijk «die Bijbel-verspreiders niet ophouden de Kerk en den H. Stoel van PETRUS te belasteren, als of deze reeds

sedert vele eeuwen het geloovig volk van de kennis der H. Schriftuur poogde af te houden, terwijl er evenwel vele en schitterende blijken bestaan, van de bijzondere werkzaamheid, waarmede zelfs in de latere tijden de Pausen en, onder hunne leiding, de overige Katholieke kerkvoogden zich beijverd hebben, om de Katholieke bevolkingen in de kennis van het geschreven en ongeschreven Woord Gods te doen toenemen.»

De gezegde Bulle wordt nu volgender wijze aangekondigd: «Gij kent allen, ook zonder dat ik den titel noeme, het geschrift, dat voor weinige maanden van Rome is uitgegaan, waarin de verspreiding en het gebruik des Bijbels, zelfs in Kerkelijk goedgekeurde overzettingen, onbewimpelder, stouter en strenger, dan men in onze eeuw verwachten zou, den volken verboden..... wordt.» — Zou men dit lezende, en in de vooronderstelling dat de Heer V. v. C. de Bulle zelve *goed* gelezen heeft, niet in den waan gebragt worden, dat de Paus den Bijbel volstrekt en zonder eenige beperking aan de volken verboden heeft? — En evenwel is deze bewering bezijden de waarheid: vermits de Paus niet *alle* Bijbel-verspreiding verbiedt, maar wel *die* en *zóó* als zij door de protestantsche bijbel-genootschappen geschiedt. Naar het voorschrift van PIUS IV, worden de Bijbels *in de landstaal niet* verboden «aan hen, wien men oordeelen mogt dat de lezing *tot vermeerdering van geloof en godsvrucht* zou verstrekken,» en wordt zelfs op gezag van BENEDICTUS XIV, de verklaring daarbij gevoegd, «dat als *geoorloofd* aangezien wordt het lezen van overzettingen in de landstalen, *die door den apostolischen Stoel goedgekeurd* of *met aanteekeningen, ontleend uit de HH. Kerkvaders of uit geleerde Katholieke schrijvers*, uitgegeven worden.» — Zoo luidt het woordelijk in de Bulle; en niettemin durft de Heer V. v. C. «onbewimpeld, stout en streng» beweren, dat *daarin de verspreiding en het gebruik des Bijbels, zelfs in* (alle?) *Kerkelijk goedgekeurde Overzettingen..... den volken verboden wordt.* Wij willen de goede trouw des predikants niet in het minste verdenken,

maar raden hem toch welgemeend, om voortaan eerst beter te lezen, alvorens zulke beschuldigingen te uiten en op het papier te zetten.

Slaan wij nu eens gade «de enkele blikken,» die de heer V. v. C. slaat «op de *hoofdoorzaak*, waar uit de tegenwerking (tegen de Bijbel-verspreiding) ontstaat; — op *de middelen*, waarvan zij zich bedient, — en op *de bedoelingen*, die zij heeft.»

De *hoofdoorzaak*, waarom Rome zich tegen de Bijbelverspreiding verklaart, is: «omdat het Bijbel-licht de oogen opent voor de kunstenarijen van bijgeloof en geestelijke heerschappij;» en om dat de menschen dan zien zouden, dat de Kerk «op het zuivere Woord van CHRISTUS niet is gegrond.» — Wij vooronderstellen niet dat de Leeraar deelt in het dwaalbegrip van zoo menigen Protestant, dat LUTHER namelijk het eerst den Bijbel in de landstaal overgebragt en de verspreiding er van bevorderd zoude hebben; wij gelooven veeleer dat het hem niet onbekend is, dat, na de uitvinding der drukkunst en lang vóór dat LUTHER zijn Bijbel uitgaf, in *Duitschland*, *Frankrijk*, *Spanje*, *Boheme*, *Belgie*, *Italie*, te *Rome* zelfs de Bijbel in de *landstaal* is uitgegeven, en herhaaldelijk, te *Venetië* tot dertig malen, gedrukt geworden (1); — wij stellen dus den Predikant deze vraag voor: indien Rome bevreesd ware, dat door het Bijbel-licht zijne kunstenarijen enz. aan den dag zouden komen, waarom verbood het dan destijds de uitgave des Bijbels niet, wat toch zoo gemakkelijk had kunnen geschieden, en zeker in de Italiaansche Staten geen tegenkanting ontmoet zou hebben? — Zoo lang de ijveraar voor de Bijbel-verspreiding deze moeijelijkheid niet zal hebben opgelost, zal hij met geen schijn zelfs van grond zijne beschuldiging kunnen regtvaardigen. Wil hij intusschen de redenen kennen,

---

(1) Eenige bijzonderheden betrekkelijk dit punt, ontleend aan het grootere werk van Dr. WISEMAN, vindt men in een onlangs uitgegeven boekske getiteld: *Volks-gesprekken over de Katholijke Godsdienst* door H. W. P. JUNIUS.

waarom de Paus de Protestantsche Bijbel-verspreiding tegenwerkt en veroordeelt, hij kan ze in de Bulle zelve vinden.

Nu de *middelen*. «En welke zijn dan — vraagt de Predikant — de wapenen onzer tegenstanders? Geen echt Protestant, die niet gaarne met verstand en hart in de beslissende uitspraken van het Woord des Waarachtigen berust! Maar de eenige Bijbelplaats, in den Banbrief aangevoerd, is de honderdmaal misbruikte taal van PETRUS, als hij *van dingen* in PAULUS *brieven* spreekt, *zwaar om te verstaan, die de ongeleerde en onvaste menschen, gelijk ook, de andere schriften, verdraaijen tot hun verderf;* maar echter, wel verre van de lezing dier schriften daarom te ontraden of te verbieden, alleen waarschuwt *voor de verleiding der gruwelijke menschen.*» Ook hier schijnt de Heer V. v. C. weer niet goed gelezen te hebben. De Paus haalt de gemelde woorden van den H. PETRUS aan, en maakt er deze opmerking bij: «Hieruit is het u duidelijk, dat, reeds van de eerste tijden des christelijken naams, dit de eigen kunst der ketters was, dat zij, het ongeschreven Woord Gods verstootende, en het gezag der Katholieke Kerk verwerpende, de schriftuur of *met de daad* vervalschten, of door *zinverklaring* verdraaiden (1);» — doch dat de H. PETRUS dáárom de lezing dier schriften ontraadt of verbiedt, daarvan spreekt de Paus geen enkel woord, ofschoon de Heer V. v. C. het als zoodanig doet voorkomen. — Maar toegegeven eens, deze gevolgtrekking werd uit de woorden des H. PETRUS afgeleid, zou die zoo ongerijmd wezen? of zou het meer logisch klinken: «*ongeleerde* en *onvaste* menschen verdraaijen tot hun verderf de brieven van PAULUS en andere schriften;» *dus* moet men ze maar laten begaan?....

Intusschen wordt het meer en meer duidelijk, dat de Heer V. v. C. volstrekt niet begrepen heeft waarover eigenlijk in

---

(1) TERTULL. Lib. *de Praescript. adv. haeret.* Cap. 37, 38.

de bewuste Bulle gehandeld wordt; anders toch is het onverklaarbaar, hoe hij redeneren kon, zoo als hij gedaan heeft. Hij gaat altijd van de meening uit, dat de Paus hier regtstreeks tegen het *lezen* des Bijbels in de landstaal zijne stem verheft; en dit is het geval niet. Z. H. veroordeelt de protestantsche Bijbelgenootschappen, en geeft er de reden van op; maar wat aangaat het lezen en hebben van boeken der H. Schrift in de landstaal overgezet, daaromtrent beroept hij zich alleenlijk *op de reeds voorlang uitgevaardigde voorschriften.* In deze voorschriften waren de redenen ontwikkeld, waarom die lezing beperkt — *niet* verboden — was: de Paus behoefde ze niet te herhalen. Had de Heer V. v. C. dit begrepen, dan zou hij geen bewijzen gezocht hebben, waar ze niet te zoeken waren.

Wat dus in de *toespraak* over deze bewijzen gezegd wordt, laten wij onaangeroerd, omdat het volstrekt niet te pas komt. Slechts een enkel gezegde, dat daarbij voorkomt, kunnen wij niet onopgemerkt laten doorgaan. — «Doch zoo arm — zoo lezen wij daar — Rome zich gevoelt in het voeren van Bijbeltaal, zoo rijk is het in de aanhaling van menschelijke getuigenissen.» — Wij bepalen ons bij een paar aanmerkingen.

Er is niemand die het zal afkeuren, dat men daar, waar het te pas komt, zijne rede door aanhalingen uit het Woord Gods bekrachtigt; maar er bestaat eene soort van menschen, die met zekere affectatie, overal en bij elke gelegenheid, te pas en te onpas, hunne rede met bijbelteksten doorweven, en die alles profaan vinden wat niet op deze wijze voorgedragen wordt. Men zou bijna zeggen, dat het eene erfelijke gewoonte is, die van de ouders op de kinderen overgaat, en zoo diep er in is geworteld, dat het schier eene tweede natuur is. Die taktiek is immers zeer oud. De volgelingen van PAULUS van *Samosate*, de Priscillianisten, Eunomianen, Jovinianen en andere *anen* en *isten* wisten er behendig gebruik van te maken, om het onhoudbare hunner stellingen aannemelijk te doen voor-

komen, en er een glimp van gezag aan te geven (1). — Is het niet zeer natuurlijk dat de nakomelingen het voorbeeld volgen van hunne vaders in den geloove?

Rome nu, dit wete de Heer V. v. C., heeft een anderen oorsprong en volgt dat voorbeeld niet, maar dat zulks niet voorkomt uit een *gevoel van armoede aan Bijbeltaal*, daarvan zou Z. E. zeker overtuigd zijn, indien hij slechts eenigzins bekend ware met die menigte van stukken, die van daar uitgingen en waaruit juist het tegendeel blijkt.

Nu «nog slechts een enkele blik *op het doel* van den tegenstand.»

De Heer V. v. C. en de zijnen «veroordeelen niet, die hen verdoemen (?).... maar bij al de zachtmoedigheid (?) hunner harten, kunnen zij wat zwart is, den naam van wit niet geven.» — En wat is dan al dat zwarte? — «De Kerk heeft Overleveringen,.... en de waardij van deze moet boven de Goddelijke Schriften staan..... Men heeft Getijboeken en Brevieren, (de predikant weet het zeer juist) Processiën, Rozenkransen (en wat daar verder wordt opgenoemd).... En al die uiterlijke toestel moet de zinnen boeijen; langs verschillende wegen, den teugel in het beangstigd geweten leggen, en.... (tot hiertoe zijn het slechts *middelen*, nu komt het eigenlijk *doel*) den heimelijken toegang banen tot heerschappij in Huisgezin en Maatschappij, in Kerk en Staat. Maar dan ook geen Bijbel, dien het volk lezen kan!»

Dierbaar is onzen ijveraar *de Christelijke liefde; hoog staat bij* hem *de waarheid aangeschreven* (bl. 6); *gaarne* spreekt hij *over de liefde jegens hen, die in godsdienstige leer-begrippen en kerk-gebruiken van* hem *verschillen* (bl. 21); maar hoe dit alles overeen te brengen zij, met de evengenoemde beschuldiging, daar toch *de liefde geen kwaad denkt*, dit verklaren wij

(1) Verg. VINCENT. LIRINENSIS *Commonitorium*. Cap. XXV—XXVII. Eene vertaling van dit geschrift vindt men in de *Kleine Ned. Bibl.* van den WelEerw. Heer HOEPERMANS; de lezing, vooral van hoofdd. XXV—XXVII, bevelen wij aan.

niet te begrijpen. Wij willen wel aannemen, dat hij niet zelf de zaak onderzocht heeft, en enkel op het gezag van anderen voortgaat; maar is dat genoegzaam om in eene zaak van zoo groote aangelegenheid eene verdenking te uiten, die geen grond heeft...? Wij laten die verdenking geheel voor rekening van den Heer V. v. C. en achten ons niet verpligt daarop te antwoorden, alvorens hij ten minste getracht hebbe den grond derzelve door eenige bewijzen te staven.

De Predikant begroet vervolgens «met zegenbede de Leden en Voorstanders van het Genootschap,» en noodigt hen heel gemoedelijk uit: «komt! ontlast uwe barten en verpoost mij, voor eenige oogenblikken, zingende uit het 36ste onzer Evangelische gezangen, het 5de vers.»

Na het zingen van dit vers, *verheugt hij zich tot het aangenamer en rustiger deel zijner toespraak genaderd te zijn;* doch het duurt niet lang, of het wordt weer vrij *onaangenaam* en *onrustig*; want zoodra hij maar denkt aan *den tegenstand* tegen de Bijbel-verspreiding, dan *wordt het vuur zijns ijvers* nog *krachtiger aangeblazen.* Het rooven van het Woord der verzoening — het voor geld verkoopen van aflaat van schuld — het plaatsen van ziel en geweten onder de voogdij van feilbare menschen — het voeden met werken van eigene geregtigheid en ijdele boetdoeningen; — deze beschuldigingen tegen de Kerk worden weder op gelijke wijze, dat is, zonder het minste bewijs, daarheen geworpen; en om het geheel zoo volkomen mogelijk te maken, volgt er ten slotte: «En de ongelukkige schare wordt, op het bed des doods, tot den rustigen overgang naar CHRISTUS regterstoel ingewijd door eene plegtigheid, die het Woord van CHRISTUS niet kent.» — Hoe dan? Heeft dan de Predikant, die voor den Bijbel zoo ijvert, nimmer gelezen wat in den zendbrief van den apostel JACOBUS aan het Vde hoofdd. geschreven staat *over de zalving des zieken met olie, het behoud des zieken en de vergeving der zonden?....* Het is waar, de Aartsvader der Hervorming vermeette zich

dien brief uit de rij der kanonieke Schriften uit te schrappen en noemde hem een strooijen brief — omdat er wat al te duidelijk in stond, dat *het Geloof* ZONDER *de werken dood is*; — maar toch de Dordsche Vaderen hebben hem als kanoniek opgenomen en de Hoog Mogende Heeren Staten hebben het met hun gezag bekrachtigd! — Of zou misschien de Heer V. v. C. onder *de voogdij* dier *feilbare menschen* niet *geplaatst* willen zijn? Zou hij met de Groninger School het Woord Gods *in* den Bijbel *zoeken?* — Wij weten het niet, en kunnen er dus niet over oordeelen. Maar in allen geval achten wij het niet ongepast hier eens te herinneren wat de geleerde HUGO DE GROOT over de gemelde plaats des Apostels dacht. «Aangaande het ge«bruik om zieken te zalven, kan men niet twijfelen, of het «is van af de eerste tijden tot den tijd dezer scheuring onaf«gebroken in alle kerken onderhouden geworden. Wie heeft «bevel gegeven dit gebruik af te schaffen? Wie heeft gezegd, «dat het eertijds geholpen heeft, en nu niet helpt, ook tot «gezondheid des ligchaams?» (1).

Wij hebben nu den Predikant reeds ver genoeg gevolgd, en laten het overige der *toespraak* onaangeroerd, ofschoon het hier en daar nog al stof levert tot aanmerkingen. Onze lezers kunnen thans genoegzaam beoordeelen *hoe de Heer* VOET VAN CAMPEN *tot bijbel-verspreiding opwekt*. De middelen tot dat einde aangewend komen op het volgende neer.

De Heer V. v. C. zegt: dat de Bijbel van het begin der middeleeuwen een gesloten en verboden boek was; — en dit is onwaar.

Dat de Paus het gebruik des Bijbels zelfs in kerkelijk goed-

---

(1) Mos ungendi infirmos, quin sit à primis temporibus, dubitari non potest: mansitque per omnes Ecclesias non interruptus ad tempora usque hujus dissidii. Quis jussit eum morem abrumpere? quis dixit olim profuisse, nunc non prodesse, etiam ad corporis sanitatem? HUGO GROTIUS. *Votum pro pace eccl.* Oper. Theol. Amstelæd. 1679. Tom. III, pag. 669.

gekeurde Overzettingen verbiedt; — en dit is, ten deele althans, onwaar.

Dat *Rome* vreest, dat door het Bijbel-licht de oogen voor zijne kunstenarijen geopend worden; — en dit is onwaar.

Dat de Paus de woorden des H. PETRUS misbruikt; — en dit is onwaar.

Dat *Rome* zich arm gevoelt aan Bijbeltaal; — en dit is onwaar.

Dat het doel van *Rome* is, den heimelijken toegang te banen tot Heerschappij in Huisgezin en Maatschappij, in Kerk en Staat; — en dit is onwaar.

Dat de Kerk bij het bed des doods eene plegtigheid verrigt, die het Woord van CHRISTUS niet kent; — en dit is onwaar (1).

Heiligt het doel de middelen?....

HOE ER VOORHEEN PREDIKANTEN ZONDER BIJBEL WAREN.

Het klinkt vreemd, wanneer men van Protestantsche Leeraren, die onophoudelijk «*den Bijbel alleen! den Bijbel alleen!*» moeten preken, hoort verzekeren, dat zij in hunne Bibliotheek, — als zij er al eene hebben — niet één exemplaar van den Bijbel bezitten. Zonder kwaaddenkend te wezen, moet men er toch wel uit besluiten dat zij, indien het feit waarheid is, den Bijbel ook niet lezen (2); want men kan moeijelijk veronderstellen dat zij, gelijk men van PICUS DE MIRANDULA en van andere middeleeuwsche domkoppen verhaalt, de gansche Schriftuur van buiten weten. — Vroeger had ik mij, lieve

---

(1) Door het bepaaldelijk opsommen van deze punten, willen wij niet gehouden worden, in de overige toe te stemmen. Dit is er ver af. Wij hebben alleenlijk de meest opvallende aangegeven.

(2) Wat meer is, het *lezen* schijnt, zelfs in onze dagen, niet altoos uit het *bezitten* te volgen. Onlangs vonden wij in een' der beroemdste Duitsche Exegeten (RÜCKERT) de bekentenis, dat hij den brief van den H. PAULUS aan de *Galaten* «*sedert vele jaren*» niet gelezen had. (RÜCKERT, *Der Brief Pauli an die Epheser*, S. 27.)

lezer, nooit een' Predikant zonder een dikken *Folio*-Bijbel naast zich, kunnen verbeelden: dit was, dacht ik, voor dergelijke personaadjes een *accessoire obligé*. Als ik onlangs de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde* Kerk, door YPEIJ en DERMOUT, niet had doorbladerd, zou ik nog in die dwaling verkeeren. Zie hier, wat ik niet zonder verwondering las:

«In het jaar 1612 [het waren toen zoo godzalige tijden!], «werd, bij visitatie, de Bibliotheek van zekeren WILHELMUS «JOHANNES, predikant te *Odoren*, geene zes guldens waardig «verklaard, en in dezelve te vergeefs gezocht naar *Bijbel* «en *Testament*, dat is, volgens de toen gewone wijze van «spreken, welke nog in Vriesland ten platten lande plaats «heeft, naar het O. en N. Testament..... Ten jare 1626 «bevond men, dat RUDOLPHUS MEIJERUS, predikant te *Vries*, «noch studeerkamer had, noch boeken. Hij stierf ten jare 1631. «Verscheidene voorbeelden ook waren er in *Drenthe*, dat pre«dikanten, uit hoofde hunner onkunde, van den heiligen dienst «afgezet, en tot schoolmeesters werden aangesteld, om hen «geen gebrek te doen lijden..... In menige andere oorden van «ons vaderland was het te dien tijde niet beter gesteld, maar «allengs is toch de predikanten stand eerwaardiger, en ook «het zoo politiek als Kerkelijk toezigt op denzelven meer streng «geworden.» (1)

Slechts ééne eeuw was er verloopen, sedert het Protestantisme hier te lande was gevestigd, toen dergelijke voorvallen plaats grepen. Dit geeft stof tot nadenken, over het licht door de gezegende Hervorming ontstoken. — Het hier medegedeelde herinneren wij bescheiden aan al diegenen onzer Protestantsche broeders, die gaarne en *à tout propos*, over de domheid en de bekrompenheid der Katholieke geestelijkheid spreken.

X.

(1) YPEIJ en DERMOUT, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk*, Dl. I, *Aanst.* bl. 228.

BOEKAANKONDIGING.

HISTOIRE RELIGIEUSE, POLITIQUE ET LITTÉRAIRE DE LA COMPAGNIE DE JÉSUS, composée sur les documens inédits et authentiques, par *J. Crétineau-Joly*. Ouvrage orné de portraits et de Fac-simile. Tomes II, III et IV. Paris, Paul Mellier, 1845. pagg. 524, 522 et 515 8°. (1)

DERDE ARTIKEL.

Sedert de twee eerste artikelen, welke wij geleverd hebben over den voortreffelijken arbeid, door den heer CRÉTINEAU-JOLY ondernomen, is de schrijver sneller voortgegaan dan de kritiek. Wij hebben nog slechts het eerste deel behandeld, waarin wij met zijne hulp den oorsprong aanwezen der dappere krijgsmagt, welke zich onder de vanen van den doorluchtigen Spanjaard kwam scharen; de hinderpalen, welke zij reeds bij hare opkomst te overwinnen had; den grondslag, waarop hare Constitutiën rusten, en de diensten, welke zij der Kerk bewees, met die tevens vurige en beradene verknochtheid, welke de instellingen, die tot hooge bestemmingen geroepen zijn, kenmerkt. Heden liggen drie nieuwe deelen voor ons, die ons, als het ware, eene nalatigheid verwijten, welke evenwel van onzen wil onafhankelijk was. Overigens, bedroeven wij ons slechts ten halve daarover; zij stelt ons in de gelegenheid eene zegepraal aan te teekenen, in plaats van die te moeten voorbereiden, in den beperkten kring, welke aan eene oordeelkundige en onpartijdige kritiek wordt opengesteld. Dit werk heeft als van zelf zijnen weg gemaakt, zoo door het hooge belang, dat aan zulke gewigtige onderwerpen verbonden is,

(1) Zie *l'Ami de la Religion*, T. CXIX, 1845.

als door de diepe ervarenheid van den schrijver, die ze behandelde. De regtschapene lezers, die nog eenige vooringenomenheid, voorzeker zeer verschoonbaar onder den regen van schotschriften die haar dagelijks belasteren, tegen de *Societeit van* JESUS koesterden, hebben hunne twijfelingen en vooroordeelen afgelegd. Wat hare bewonderaars betreft, — en hun getal neemt dagelijks toe onder de regtschapene gemoederen, omdat zij beseffen dat die voorbeeldelooze verbittering haren oorsprong vindt in den onverzoenbaren haat, waarmede de hartstogten alles vervolgen wat hun wederstreeft, — wat hare bewonderaars betreft, deze hebben de overtuiging erlangd, dat hunne genegenheid ten volle geregtvaardigd is. En inderdaad, nooit was een godsdienstig genootschap, even als alle anderen uit de evangelische Raden geboren, den naam, dien het draagt, waardiger. In die lange reeks van helden, wier godsvrucht dikwerf den graad van heiligheid bereikte, en wier moed tot het heldhaftige opklom, vindt men er schier weinigen, die aan de menschelijke zwakheid den tol betalen, welken zij elders maar al te dikwijls invordert. De *Societeit*, zonder een oogenblik haren roep op deze wereld uit het oog te verliezen, verbant onmiddelijk uit haren schoot de leden, die harer onwaardig zijn geworden of die hare onschendbare reinheid zouden kunnen in gevaar brengen. Om het in 't voorbij gaan te zeggen; een der eeretitels van die *Societeit*, die in zoo vele opzigten schitterde, is, dat zij niemand aanneemt, wiens roeping geene langdurige proef heeft ondergaan, en zóó de zielen vormt, dat zij ten einde toe den krachtigen indruk behouden, die haar bij den aanvang werd ingeprent.

De in de drie deelen, welke wij zullen doorloopen, opgeteekende gebeurtenissen zijn talrijk en boeijend. De Instelling van den H. IGNATIUS is in weinige jaren opgewassen, of beter gezegd, heeft geene kindschheid gehad. Naauwelijks telt zij eene halve eeuw, en reeds heeft zij hare gestichten in alle koningrijken; *vijf duizend* Jesuiten verspreiden zich over alle

gebied van wetenschap, onderwijs, apostel- en martelaarschap. Hoe groot ook het getal der gebeurtenissen zij, welke in deze twee deelen zijn begrepen, kan men dezelve echter tot drie hoofdzaken terug brengen. De *Societeit* werpt, over geheel *Europa* een, dikwijls onomstootbaar, bolwerk op tegen de nieuwe leeringen der ketterij: zij woekert met haar leven, te midden der zieke-huizen en der toenmaals menigvuldige besmettingen; zij gaat naar verafgelegene oorden de weldaden en de beschaving des kruises overbrengen. Slechts vlugtig schetsen wij hier de voornaamste omtrekken dezer prachtige tafereelen, om er eenige gevolgen uit af te leiden.

Het eerste deel van den heer CRÉTINEAU-JOLY had *Europa*, tot in deszelfs grondslagen door de beroeringen der Hervorming geschokt, achter gelaten. Aardsche belangen, eer- en hebzucht, wulpschheid en verlangen naar onafhankelijkheid, bragten spoedig den geest van godsdienst in verwarring, of liever, verstrekten denzelven nu tot masker, dan tot middel van vooruitgang. Het Protestantisme had geene andere strekking, dan om den grondslag en de hierarchie der Kerk omver te werpen, en ware in zijn vernielingswerk geslaagd, zoo God niet aan zijne instelling de belofte der onvergankelijkheid gegeven had, tegen welke de poorten der hel nooit zouden vermogen. De leerlingen van IGNATIUS waren, in dien tijd van worsteling en van behoud, een magtig werktuig voor de Pauselijke magt. Waar ook het Katholiek beginsel aangetast wordt, ziet men de *Societeit van* JESUS toesnellen, om het te verdedigen. De hervorming der zeden van de geestelijkheid, waarvan een aantal leden in eene, hunner onwaardige, verslapping verkeerden; het herstel der oorspronkelijke kloostertucht; de strijd tegen ketterij in kerkvergaderingen, in staatkundige bijeenkomsten, op den christelijken kansel, in verdedigings-geschriften; de uitroeijing der dwaling in gansche steden; de bevestiging van het geloof bij gansche bevolkingen; het aan 't waar daglicht brengen van de Katholieke leer; zieddaar de

edele taak van het instituut. Deszelfs werking mengt zich in het bijzonder leven van elken staat; niets belangrijks wordt buiten hetzelve tot stand gebragt. Het spreekt, het handelt, het strijdt, ja sterft op de bres, maar laat steeds opvolgers van zijnen geest en trouw na. Men begrijpt dat de heer CRÉTINEAU-JOLY, zonder geroepen te zijn de algemeene geschiedenis te schrijven, niettemin de onoverzienbare botsingen heeft moeten behandelen, welke, in de 16e en 17e eeuwen, *Europa* zoo hevig schokten. Hij heeft dit met eene wijze bescheidenheid gedaan, welke echter noch de ontknooping van het drama, noch de zoo ingewikkelde beweging van al de drijfveren, welke de tegenstrijdigste belangen in beweging bragten, uitsluit. Met zijne helden van het eene koningrijk naar het ander overstekende, stelt hij ze ons voor, onder het gezag en op het bevel van den H. Stoel de leiding hebbende der vergaderingen van *Spiers*, *Worms*, *Neurenberg*, *Regensburg*, *Saltzburg*, *Maintz* en *Keulen*. In *Italië* wordt de tweede Generaal der orde, LAYNEZ, het orakel der Kerkvergadering van *Trente* door zijne overredende en wegslepende welsprekendheid. In de tusschenpozingen der zittingen, beschaamt hij, bij de onderhandelingen van *Poissy*, twee leeraars, waarop het Protestantisme boogde, THEODORUS BEZA en PETRUS MARTYR. Te *Parijs* behandelt hij op den kansel, zoo in 't latijn als in 't fransch, de voornaamste waarheden des geloofs. PASQUIER-BROUET en SALMERON gaan het geloof der leren, die onder de vervolgingen van HENDRIK VIII zuchtten, versterken. Later, wanneer de onverzoenbare ELISABETH het gebouw zal hebben afgebroken, dat hare zuster MARIA had opgerigt, en de wreedste wetten tegen de Katholieken en hunne Priesters zal hebben uitgevaardigd, zullen CAMPIAN en PARSONS niet aarzelen die dreigende gevaren te gaan trotseren. Uit het bloed der vreedzame slagtoffers zal eene geestelijke nakomelingschap oprijzen, die het werk van het Katholicisme zal opvatten, dáár, waar hunne voorgangers het hun hadden achtergelaten, toen zij het schavot beklommen. Men vindt de Jesuiten weder

in *Engeland*, hetzelfde doel, namelijk het heil der zielen, najagende, bij de zamenzwering van het buskruid; die gebeurtenis, welke de partijgeest zoo zonderling misvormd heeft, maar waarover de geschiedschrijver een helderen dag heeft geworpen, door aan elk zijn aandeel in dezelve aan te wijzen. In het Noorden heerscht dezelfde ijver. CANISIUS, na de ziel van de rijksvergadering van *Augsburg* geweest te zijn, beantwoordt het aanklagend pamflet van ILLYRICUS, onder den naam van *Centuriones* bekend. POSSEVIN begeeft zich naar *Zweden*, om er, met overleg van den zwakken JAN III, het Katholicisme, waarvan het volk was afgevallen, te herstellen. Al leed hij schipbreuk, zoo door de zwakheid van den vorst, die voor zijne overtuiging niet openlijk durfde uitkomen, als door de worstelingen der partijen, niettemin bleef de onderneming roemrijk. Dezelfde *Pater* treedt op als middelaar tusschen den Koning van *Polen* en den Russischen Czaar, om de belangen van het voorvaderlijk geloof te regelen. Hoeveel andere namen schitteren in dat tijdstip? BELLARMINUS, TOLETUS! Hoeveel geestkracht in die harten, geheel aan de zaak der Kerk gewijd! Hoe glansrijk schitteren die verhevene geesten!

(Het vervolg in een volgend Nommer.)

HET LEVEN VAN DEN H. ALOYSIUS VAN GONZAGA, van de Societeit van Jesus. Oorspronkelijk in het Italiaansch geschreven door den eerw. pater *Virg. Cepari*, naar de Fransche vertaling van den heer *Calpin*, door *J. v. d. L.* Voorafgegaan door eene oefening, om op eene doelmatige en vruchtdragende wijze den vollen aflaat te verdienen, welken Paus Clemens XIII op de zes Zondagen vóór (of na) het feest van den H. Aloysius heeft ver-

leend (1). 's Gravenhage, A. P. van Langenhuysen. Kerkelijk goedgekeurd.

Wij hopen dat dit stichtend en welgeschreven werkje voortdurend vele lezers onder onze Katholieke landgenooten, vooral onder onze Katholieke jeugd, moge vinden. — De eerwaarde P. CEPARI, die, van hetgeen hij verhaalt, voor een goed gedeelte ooggetuige is geweest, schildert met eenvoudige, maar toch levendige kleuren den beminnenswaardigen ALOYSIUS. Een en ander zijn gronden tot aanbeveling.

Het leven van den Heilige is in drie deelen gesplist. In het *eerste* worden ons zijne afkomst, geboorte, opvoeding en jongelings-jaren in de wereld geschetst. Het *tweede* doet hem als religieus kennen. Het *derde* bevat eenige documenten betrekkelijk zijnen heiligen levenswandel en de wonderen door God, op zijne voorbede, gewrocht. — De levensgeschiedenis wordt voorafgegaan door de oefening genaamd : *de zes Zondagen van den H. Aloysius*. Die oefening beoogt door de voorstelling der deugden, waarin ALOYSIUS meer bijzonder heeft uitgemunt, vooral de christelijke jeugd ter navolging aan te sporen. En waarlijk, eene rustige overweging dier deugden, gedurende den tijd van zes weken, zal in velen, dit vertrouwen wij, het verlangen doen ontstaan om den heiligen jongeling vooral in reinheid, ootmoed en zelfsverloochening tot hun voorbeeld te kiezen. — Tot meerdere opwekking heeft Paus CLEMENS XIII aan die oefening de gunst van den vollen aflaat verbonden.

Voor dat wij deze korte aankondiging sluiten, willen wij hier eene gedachte mededeelen, welke sedert eenigen tijd in ons opkwam, zoo dikwijls wij werkjes hadden aan te kondigen van gelijke gehalte, als het bovenstaande.

Wij houden het namelijk voor een verblijdend verschijnsel voor het Katholicisme in ons Vaderland, dat zulke godvruch-

(1) Deze *oefening* is ook afzonderlijk afgedrukt en bij denzelfden Uitgever verkrijgbaar.

tige werkjes meer dan vroeger worden gezocht en gelezen. Het bewijst, dat het leven in den geest der Kerk, onder de geloovigen meer en meer vooruitgaat, dat onze Katholieke Landgenooten meer en meer beginnen in te zien, hoe noodig het is in het godsdienstige leven onafhankelijk te zijn van allen niet Katholieken invloed; dat het eene verkeerd begrepen toegevendheid, of liever eene verderfelijke zwakheid is, in de keuze van godsdienstige oefeningen zich door het onverdraagzaam geschreeuw van andersgezinden te laten influenceren; dat men eindelijk daaraan zich storende, zou moeten ophouden Katholiek te zijn; want den Protestanten, bepaaldelijk den hedendaagsche, is nimmer genoeg afgeschaft.

En is het ook inderdaad niet eene belagchelijke en kleingeestige bekrompenheid, als Katholiek zich door een Protestant b. v. die, op zijn standpunt, altoos over afgoderij, bijgeloof, domheid, aflaats-handel enz. enz. raaskalt, te laten leiden, en naar *zijne* voorschriften *Katholiek-godsdienstig* te willen zijn? Kan het doode Rationalisme, hetgeen hedendaags het meerendeel der Protestanten aankleven, kan het beginsel des ongeloofs voor ons Katholieken, die *uit het geloof leven*, het beginsel van godsdienstige handelingen zijn? En zoo neen, zou het dan geene belagchelijke en bekrompene kleingeestigheid, geene miskenning der Katholieke beginselen zijn, eene of andere godsdienstige oefening door de Kerk toegestaan, achter te laten, omdat andersgezinden, onverdraagzaam genoeg, daarover boos worden en er op schelden? Zal men, als Katholiek, de heilige Maagd en andere Heiligen niet eeren en hunne voorspraak niet inroepen, omdat sommige Protestanten leugenachtig ons beschuldigen, dat wij haar voor eene Godin, en de Heiligen voor even zoo vele Verlossers naast CHRISTUS, den eenen en eenigen Verlosser, houden? Zal men b. v. aan geenen rozenkrans bidden, omdat de Protestanten daarmede, onkiesch genoeg, den spot drijven? Zullen wij geenen aflaat trachten te verdienen, omdat de Protestanten niet weten wat de aflaat is,

en niettemin, onbetaamlijk genoeg, wat dwaasheden daarover aan elkander vertellen? Zullen wij ons in geene Broederschap laten inschrijven, omdat de Protestanten, die wanen, duizend mijlen boven ons, zich in het licht door LUTHER onstoken, te baden, op het woord alleen van *broederschap* de schouders ophalen en glimlagchen? Gewis niet, zoo wij gelooven en door het geloof kennen en op eigen grond staan. Want dan zullen wij met medelijdend en christelijk verstand, dat schelden en raaskallen hooren, dat schouder-ophalen en glimlagchen aanzien, maar intusschen onzen eigen weg gaan, zelfstandig zijn, den geest alleen onzer Kerk raadplegen, naar dien geest leven en ook bidden, dat God zijn licht doe opgaan over hen, die wanen in het licht te wandelen, maar die in de duisternissen des doods gezeten zijn.

Dat dit door velen onzer Katholieke landgenooten wordt begrepen noemen wij een verblijdend verschijnsel, en niets verlangen wij vuriger, dan dat die geest van onafhankelijkheid van allen uitwendigen, niet Kerkelijken, invloed in het godsdienstige, zich meer en meer ontwikkele in geloof en kennis, in geduld en liefde, opdat er geen spoor van die vernederende schroomvalligheid, welke door eene verdrukking van meer dan twee eeuwen werd veroorzaakt, bij *Neêrlands* Katholieken meer overblijve.

HET SCHOOLWEZEN

EN

HET GODSDIENSTIG ONDERWIJS.

Eene langdurige gewoonte en een ingeworteld gebruik hebben zich menigwerf eene veelvermogende kracht weten te verzekeren; de Wetgevende magten eerbiedigden vaak derzelver invloed, mits al de vereischten tot het alom erkende *verjaringsregt* waren vervuld. Ja, men zag alsdan derzelver voorschriften nevens het beschreven regt gerangschikt en zorgvuldig nageleefd. Nimmer echter erkende eenige Wetgever het bestaan van verjaringsregt, wanneer *kwade trouw*, *misleiding* of *geweld* de kiem tot die gewoonte gezet, dezelve had doen ontwikkelen, of in stand gehouden had. Zoodra één dier gevallen bestond, werd steeds deze gewoonte, dit gebruik als *misbruik* gekenmerkt, dit voorgegeven regt een *onregt* verklaard, ja, wat meer is, deszelfs verdere uitoefening als *wanbedrijf* geschandvlekt. En bij deze beslissing ontviel der gewoonte hare kracht, verdween haar regt, en schaamde men zich, van aan derzelver vorderingen langer gehoor te geven.

Het is waar, zelfs het edelste hart, eenigen tijd de vruchten geplukt hebbende van eenige gewoonte, of van eenig gebruik, waant zich, bij het eerste verzet tegen dit zijn bezit, in zijne regten gekrenkt, wederstreeft krachtvol deze veronderstelde krenking, en bekampt, zelfs met uitspattenden wrevel, zijne gewaande regtsverkorting; doch geeft gij dit edel geschapen hart tijd tot ernstig nadenken,

laat gij zijn gezond oordeel in kalmte uwe regtsgronden wikken en wegen, en vooral betrouwt gij op de eerlijke inspraak van zijn waarlijk regtminnend gevoel, dan zult gij het gezond verstand de dwaling, de *loyauteit* het misbruik, en liefde tot regt het gepleegde onregt onbewimpeld, onbeschroomd, onbaatzuchtig hooren erkennen, en gij zult aan het heilige regt regt zien wedervaren.

Veel rekenende op de grootheid van ziel van het beschaafde gedeelte onzer Landgenooten, ofschoon aanklevende Godsdienstige begrippen van de onze verschillende, hebben wij ook den tijd aan de rede, aan het verstand en aan het gevoel gelaten (1), om over het hoogst belangrijk punt van het Schoolwezen, en bijzonderlijk van het Bijbels-Geschiedenis-Onderwijs, door Protestantsche Onderwijzers ook aan Katholieke kinderen te geven, in kalmte en ruste na te denken; om over een jaren-lang onregtvaardig bestaand gebruik, over eene met het natuurregt strijdende gewoonte een regtvaardig oordeel te kunnen vellen.

En wij hebben ons niet vergist. Velen, ja, velen onder hen hebben het ONREGT erkend; en wij mogen er bijvoegen, dat men dan ook op de groote meerderheid der plaatsen een stapje gedaan heeft, om *regt aan regt* te doen wedervaren. Zekere toenadering laat zich van *vele* zijden ontwaren.

Doch niet allen zijn versierd met een zoo regtschapen hart. Er zijn mannen, die doof voor rede, doof voor regt, doof voor gevoel zijn. Het moge schending van 't natuurregt wezen; volkomen moge het gezond verstand daarvan overtuigd worden; het inwendig gevoel moge met de over-

(1) Sedert ons Nummer van November van het vorige jaar.

tuiging instemmen; weg met de gedachte aan schending, weg met de overtuiging, weg met het gevoel, — het was eenmaal zoo, het bestond zoo, het is een gebruik, het is eene gewoonte, — het is dienstig, nuttig voor het eigenbelang — en daarom.... het is even heilig als het beschreven regt.

Zie daar de taal, den geest van *eenigen* onzer Schoolmannen. Doorblader vooral der *Boden* en der *Wekkers* schriften en gij zult, in een stijl, den maatschappelijken stand dier mannen waardig, dat voorgedragen zien, waarover wij klagen.

Maar laat ons, voor dat wij dit ontwikkelen, deze laatste klasse van Schoolmannen, en eenige andere hoofd-leiders eens meer van nabij leeren kennen; dit zal veel tot de beoordeeling der zaak van het Schoolwezen en van het Onderwijs kunnen afdoen.

Niets, behalven de Schoolmeestersstand is heilig in de oogen der eersten; niets dan hun belang moet ontzien worden; niets, dat tegen hun eigenbelang strijdt, moet gespaard worden; dit is hunne leer; dit is hunne les. Bewijzen wij dit.

De aanspraken des Konings sedert 1817 tot 1843, bij de opening van de Vergaderingen der Staten-Generaal gehouden, worden met den toetssteen van het *Wekkerverstand* beproefd (1); die van het jaar 1844 wordt *gepersiffleerd*.

Zijne Excellentie de Gouverneur van Zuid-Holland had, zoo als wij D. 6, bl. 277 mededeelden, eene *Circulaire* uitgevaardigd, om den Onderwijzeren voorzigtigheid te bevelen en het gebruik van den *Bijbel* enz. op de Scholen te verbieden; Z. Exc. wordt deswege niet ontzien; men

(1) *Wekker*, N°. 42, 18 October 1844.

durft aan Z. Exc. verklaren: dat *één persoon niet als* AUTOCRATOOR *of* MONARCH *beslissen zal of mag: dat boek, dit gezang* IS VERBODEN..... Men predikt het verzet: *Elk Schoolopziener*, zegt men, *leze en oordeele*, WAT HEM TE DOEN STA..... En men eindigt met deze kiesche woorden: *Mogten de voorbeelden of het voorbeeld van* ÉÉNEN *ter waarschuwing strekken voor de vele anderen, en mogt de publiciteit aan den* ENKELEN *voorzigtigheid, en aan allen* WIJSHEID *en* KENNIS *leeren*» (1).

Ja, Z. Exc. zal voorwaar, door dit geschrijf van deze Schoolmeesters, tegen hem zelven gerigt, ofschoon zij ambtenaren van den Staat zijn, gevoelen, welke de gevolgen reeds zijn, en nog zijn zullen, van de *Circulaire*, door Z. Exc. dato 7 Mei 1844 uitgevaardigd (2), en van de beslissing der Provinciale Staten, door Z. Exc. *geprovoceerd*, waardoor èn Gemeente-besturen èn Provinciale Staten *onbevoegd* verklaard zijn, en zich zelven *onbevoegd* verklaard hebben, *om van het Onderwijs op de Scholen kennis te nemen* (3).

Ook den Minister van Binnenlandsche Zaken wordt elke bemoeijing ten kwade geduid, zoo zij niet in het belang der bestaande Schoolmeesters is strekkende; bij elke verleende dispensatie wordt Z. Exc. directelijk of zijdelings gehekeld, als of de Minister, ja, zelfs de Kroon, de wenken der Schoolmeesters, op straf van ongenade, getrouwelijk moesten naleven.

En men zoude bijna kunnen gelooven, dat dit klagen

---

(1) *Wekker* N°. 28, 1845. P. WEILAND zegt juister *autocraat* of *autokraat*.

(2) Zie *Katholiek*, D. V, bl. 381.

(3) Wij zullen over den afloop der *Beraadslagingen*, bij de onderscheidene Provinciale Staten, nopens de in 1844 ingediende *Adressen* der Aartspriesters tegen de Bijbel-Geschiedenis, afzonderlijk verslag geven.

over *dispensatie* het Ministerie heeft overgehaald, om van het *dispensatie-regt* geen gebruik meer te zullen maken. Trouwens *men verzekert*, dat de Minister dit stellig beloofd zoude hebben, niet zonder verkorting der regten van de Kroon (1). Overigens schijnt men zoo overtuigd van de zwakke toegeeflijkheid van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, aan de wenken der Schoolmannen, dat men bij elke belemmering of bij elken hinderpaal aanraadt, van zich slechts derwaarts te wenden, en daarbij geeft men de volgende verzekering: « wanneer naar aanleiding daar« van zulks onder het oog van het Ministerie van Binnen« landsche Zaken komt, dan zal daaromtrent wel spoedig « eene algemeene verordening daargesteld worden. »

Zelfs de Provinciale Schoolcommissien moeten lessen van deze uitstekende *pedagogen* ontvangen (2). Daar wordt ernstige verantwoording afgevorderd van datgene, wat bij de jaarlijksche Vergadering door haar gedaan en niet gedaan is. Men *hoopt*, dat de *verslagen* met kennis van zaken gedaan zijn. Men *weet niet*, of de belangen der Onderwijzers behartigd zijn. *Evenmin hebben* die MANNEN *sporen* ontdekt, dat men pogingen heeft aangewend, om het getal hulp-Onderwijzers te vermeerderen. Men beklaagt zich over de geheimhouding nopens het reglement voor de Weduwen en Weezen van Onderwijzers, met deze woorden: « het reglement ligt « reeds ter *sanctie* bij Z. M. den Koning, en WIJ ONDER« WIJZERS WETEN er niets stelligs van » (3).

In het voorbijgaan bemerke men de vorderingen en den stijl van de Schoolmeesters van onzen tijd, enz. enz.

---

(1) Intusschen raadt men wel aan, *sanctie te vragen*, om het *Overijsselsche* huishoudelijk Schoolreglement buiten werking te stellen. (*Wekker* N°. 22, 1845.)

(2) N°. 43, 1844. (3) N°. 48.

Men beoordeelt ook gestadig de afgenomen *examina* (1); Schoolmeesters behoorden dezelve af te nemen, zelfs bij de Provinciale Commissien (2).

Evenmin worden de Schoolopzieners in hunne afzonderlijke daden gespaard; zij plegen steeds onregt, wanneer de een of ander Schoolmeester wordt gehinderd (3).

De Gemeente-Besturen hebben ongelijk, zij begaan onregt, zoodra zij tegen het financieel of ander belang der Schoolmeesters handelen (4).

De Onderwijzers zijn en moeten de hoofdpersonen zijn, en boven aan staat het NEDERLANDSCH ONDERWIJZERS GENOOTSCHAP.

Deze maken dan ook Concept-Wetten en plannen en Rapporten voor en over het Onderwijs en Schoolwezen (5).

Overigens GEENERHANDE DWANG of LASTGEVING KAN OF VERMAG in AANMERKING TE KOMEN van de zijde der Schoolcommissien enz. nopens *leermethode, schoolwerkjes* enz. (6), de Schoolmeester is *vrij* in zijne school — *charbonnier est maître dans sa maison.*

Zij bemoeijen zich intusschen zelfs met de *catechisatien, welke*, zoo als zij verklaren, met het Onderwijs zelve in verband staan; zij keuren daarbij af, schrijven daarbij voor, als bijna hoogste magt hebbende, als *autocratoors* en *monarchen* (7).

Deze zelfde mannen stellen ook als zoodanige de volgende vraag ter behandeling voor: «Wat kan door het «*Nederlandsch Onderwijzers Genootschap* worden gedaan, «om de sedert 1804 aangenomene spelling onzer moeder-

(1) N°. 49 enz. (2) N°. 23, 1845 bijvoegsel enz.
(3) N°. 46, 48, bis, 49, 1844; N°. 20, 1845.
(4) N°. 48, 1844; N°. 25, 1845. (5) N°. 42, 1844.
(6) N°. 44, 46, 47, 48. (7) N°. 42.

« taal (naar SIEGENBEEK) vooral in de schoolboeken te be-
« houden en haar voor verdere aanvallen (na die van BILDER-
« DIJK) te bevrijden? En, *ingeval in dit stelsel gebreken be-*
« *staan, die verbetering vereischen, op welke wijze zoude men*
« *daartoe kunnen geraken, en wat moet er gedaan worden,*
« *om de in te voeren verandering algemeen te doen naleven*»?

Wat zegt gij nu, lezers, van al deze vorderingen, van al deze bemoeijingen, van dezen toon van een gedeelte der School? Van dat gedeelte der School, hetwelk aan al wat Onderwijzer is, dien geest zoude willen inboezemen en reeds al te veel daarin geslaagd is? — En zal nu het *Nederlandsch Onderwijzers Genootschap*, waarvan de hoofdzetel te Groningen geplaatst is, welk genootschap van alle zijden wordt aangewakkerd en reeds is *geconstitueerd*, dien geest niet helpen voortplanten en staande houden? De *constitutie* van dit *Genootschap* is een der merkwaardigste voortbrengselen van onzen tijd. Ieder *Schoolmeester* wordt genoopt en gedrongen *lid* van hetzelve te zijn of te worden, de Schoolopzieners geleiden de onder-afdeelingen en vooral *die* Schoolopzieners, welke den Katholieken *niet het minste* vertrouwen inboezemen, omdat hun werkkring, hunne geschriften, hunne daden tegen hunne onpartijdigheid overluid spreken.

Men verwijt den Katholieken eenen *usurpatie-geest*, wanneer deze niets anders verlangen en vragen, dan ook ten hunnen opzigte te zien toegepast, hetgeen de Goddelijke Wet, de menschelijke Wet, de Natuur Wet hun toekent, maar hoe zal men nu het gedrag, de eischen, de klimmende stoutmoedigheid dier Schoolonderwijzers kenmerken? — En welke is de aanleidende oorzaak dier aanmatiging van magt? De zwakheid van het hooger bestuur, de medewerking van vele SLECHT GEZINDE Schoolopzieners,

het drijven van geheime Genootschappen doen deze nieuwe schoolmagt (1) in den Staat opstaan, waarover men zich spoedig, en toch te laat, beklagen zal; welke schoolmagt in *strijd* is met al de Wetten over het Lager Schoolwezen uitgevaardigd. Het is immers een directe aanwas van kracht der ondergeschikten tegen de gezaghebbenden. De eigenaardige *pedanterie* was de kiem dier schadelijke aanmatiging, welker groei in het anti-Katholiek monopolie, gelijk eene plant in de trekkas, door alle mogelijke middelen bevorderd is, welke door de Schoolopzieners-Dominés aangekweekt wordt, opdat zij zoo krachtig mogelijk opwasse. Deze laatsten willen, des noods met vermindering van hun eigen gezag, die aanmatigingsplanten tot eene digte, doornige hegge tegen de zachtere en menschelijker plannen van het hooger Bestuur doen opgroeijen; ja, de strekking van hun streven is, om het Lager Schoolwezen van het hooger Bestuur geheel onafhankelijk te maken, tegen het Provinciaal Bestuur te wapenen, aan den invloed der plaatselijke Besturen of te verzekeren, of des noods te onttrekken, in een woord, om eenen onschendbaren Staat in den Staat te bevestigen; maar vooral poogt men, het geheel Schoolwezen voor Katholieken ongenaakbaar, ondoordringbaar te maken (2). Want vergissen wij ons niet; het is wel eene lagere klasse der School-

---

(1) Ds. DELPRAT, Schoolopziener in het 8e District van Zuid-Holland, zegt: «Uit den boezem der onderwijzenden zelven kan het «gebouw worden geschraagd en verbeterd. Nu eerst heeft hunne stem «*een voorheen ongekend gezag verkregen:* want het is van bevoegden «geworden.» *Wekker* No. 22, 1845.

(2) Ten bewijze zie men de onderscheidene redenen ter aanbeveling van de Onderwijzers genootschappen: het heet steeds; «dat de «tijdsomstandigheden eene meerdere aansluiting, eenen naauweren «band en eene meer algemeene en krachtige medewerking van allen «wenschelijk en noodzakelijk maken.» (*Wekker* No. 22, 1845 enz.) En de befaamde RONGE zegde dan ook aan de Schoolonderwijzers:

mannen, welke hunne gedachten verraadt en verspreidt; maar deze zienswijze ligt in de plannen van hooger geplaatste mannen in het Schoolwezen.

Waren dit de plannen niet van vele diergelijke Schoolmannen in *Nederland*, hoe zoudet gij anders kunnen begrijpen, dat *Schoolopzieners* zich zelven genoeg zouden kunnen verlagen, om aan zoodanige schrijvers hunne gedachten te zenden, hen te prijzen, hen te roemen? Hoe zoudet gij kunnen beseffen, dat zij, zelven ambtenaren, zoodanig de pen zouden durven voeren, waren zij niet overtuigd van bijval bij eenigen hunner overheden, die hen rugsteunen. Worden zelfs eenige, anderzins zeer geschikte en onpartijdige, Onderwijzers niet aangemoedigd, door bij ons bekende Schoolopzieners en Schoolmannen, om bijna 's wekelijks, bij de aankomst des *Wekkers*, hunne pennenvrucht aan den heer C. KRAAY op te zenden; wij kennen zoodanigen, die grootendeels aan deze hunne gemeenschap met Schoolopzieners enz. deze *correspondentie* te danken hebben, en van dag tot dag hunne onpartijdigheid zien wegkwijnen.

Maar zegt gij: Vermogen *eenige* mannen dan zoo veel? Stel van de eene zijde *zwakheid* en *toegeven*, en van de andere *sluwheid* en *doorzetten*, en voeg daarbij den invloed van Protestantsch gezinde — en daardoor hunnen eed van onpartijdig en zonder aanzien van personen en Godsdienst te zullen handelen, dagelijks verbrekende —

«Gij kunt veel, zeer veel uitwerken, want gij hebt niet slechts de «lagere scholen, maar gij hebt ook de herhalingsscholen onder u, «en gij staat door de kinderen in het naauwste verband met de «ouders..... Gij bezit eindelijk de kostbare schat van onderlinge bijeen«komsten te hebben. Dáár bemoedigt, dáár versterkt, dáár onder«wijst gij elkander, en treedt gij hand aan hand tegen uwe onder«drukkers op.»

Stadsbesturen, ook de in anti-Katholieken geest werkende Plaatselijke Schoolbesturen, en het zal u niet bevreemden, dat deze nieuwe magt zich in den Staat durft vertoonen, ja wordt aangemoedigd en gesterkt. Velen zien het gevaarlijke van de gebeurtenis volkomen in; maar een grooter monster zweeft hun steeds voor de oogen: *het Katholicismus hier, het Katholicismus daar, het Katholicismus van alle zijden;* zij zien wel ten duidelijkste het heilige regt der Katholieken, zij gevoelen het, werpen hun zelfs het een en ander, maar als gunst, er van toe, doch de zoo diep te betreuren haat, de onheilbarende wrok tegen de Katholieke Godsdienst, hun als aangeboren, doet hen eene menigte van maatregelen goedkeuren en toejuichen en ondersteunen, welke hun anderzins edel hart inwendig laakt, hun zoo juist doorschouwend oog misprijst, en hun gevoel hun in elk ander geval verbieden zoude. Maar *nu*..... ook *zij* billijken ze. Het zijn wel drogredenen, waarmede men de stem van het geweten tracht te smoren; men handelt wel tegen den eed, — men handelt wel onregtvaardig..... *maar het geldt Katholieken*..... Katholieken moeten zich alles laten welgevallen; wat ze nog met ons gelijk hebben, houden ze immers als gunst van ons!!

Wilden wij bewijzen van deze hunne inwendige stemming aanvoeren, oh! wij zouden de hatelijkste gezegden en de onbillijkste, ja, onregtvaardige daden van eenige Schoolopzieners en Schoolcommissien kunnen opgeven. Wij zouden zelfs in de steden Leiden, 's Gravenhage, Haarlem, Dordrecht, niet minder in Zeeland daadzaken kunnen vermelden, die niet den toets der grondwettige gelijkheid kunnen doorstaan; daden waarbij het Besluit des Konings van 2 Januarij 1842 met voeten wordt vertrapt.

Ook *enkele* Onderwijzers volgen nog deze voetstappen,

en wij zouden van onder N....., van onder R...., van onder A... enz. daadzaken kunnen mededeelen; doch de bevoegde Autoriteit is nopens dezelve ingelicht en derzelver werking zullen wij afwachten (1).

En evenwel, niettegenstaande deze daadzaken, niettegenstaande den aangegeven partijdigen, vijandigen en hoogst onregtvaardigen geest, niettegenstaande den ingezogenen haat, bespeurt men, *over het algemeen* gesproken, van de zijde van Protestantsche Schoolmannen, *bijzonderlijk in de praktijk, eenige* beginnende neiging tot billijker handelwijze, welke men gewis met een gevoelig hart erkennen moet, en erkennen zal.

Wat nu het Godsdienstig Onderwijs in de *Openbare* Scholen betreft, wilde men gehoor geven aan die kleine factie van Schoolmeesters, die onder de *Boden* en *Wekkers* zich rangschikken, dan wordt door «zekere partij — te weten de Katholieke — «alles in het werk gesteld, om in ons «midden alle Godsdienstig Christelijk onderwijs, zoo wel «als den Bijbel, van onze Scholen te verbannen, en be«dient zij zich daartoe van beslniten, die door haar met «sluwheid verwrongen worden, om ze aan haar doel te «kunnen dienstbaar maken» (2).

Wij Katholieken moeten bekennen, dat het eerste gedeelte dezer zinsnede geheel waarheid is (3), en waarom

---

(1) Welligt laten wij het *billijkheids* gezinde Nederland over eenige dier daadzaken oordeelen. (2) N°. 51, 1844.

(3) Wij willen dáárom echter niet *partij* genoemd worden. Wij vragen de loyale uitvoering der grondwet ten aanzien van het onderwijs; daartoe te geraken, door wettige middelen te geraken, en alzoo ons te bevrijden van een anti-Katholiek, en daarom reeds onwettig schoolmonopolie, dat is ons streven. *Zij* moeten den naam van *partij* dragen, die in hun geldelijk belang en in het belang hunner opiniën, anderen van het genot van door de grondwet gewaarborgde regten pogen uit te sluiten.

zoeken de Katholieken dit? Om dat de ondervinding helaas! te veel geleerd heeft; wat, in Protestantschen mond, zoogenaamd Godsdienstig Christelijk Onderwijs voortbrengt; omdat, men moge den Katholiek voor nog *zoo dom* houden, hij echter niet dom genoeg is, om zich door opgesierde magtspreuken zand in de oogen te laten strooijen, en zich al dommelende te laten omleiden in zaken, waar het voor hem een gewetenspligt is, te waken, te staan en te handelen; immers het geldt het zielenheil zijner kinderen; eindelijk omdat het laf en eens mans onwaardig is, zich te laten mishandelen, dáár waar *Wet* en *Regt* hem beschutten en verdedigen.

En wij zullen er bijvoegen, dat het besluit der Katholieken *eenparig* en *onherroepelijk* genomen is, om door alle mogelijke *wettelijke* middelen zoodanig onderwijs op de *openbare* Scholen, waar ook hunne kinderen onderwezen worden, te bestrijden en van *dezelve zoo veel mogelijk te weren*.

Nopens de verwringingen der Besluiten verwijzen wij gerust naar onze artikelen D. 5, bl. 268, 299, 380, 387, 447. D. 6, bl. 66, 217, 273, en wij tarten de *Wekkers* en de *Boden* uit, de door ons aangevoerde bewijzen op goede gronden te wederleggen, en redenerender wijze, niet met schimpwoorden of met magtspreuken, derzelver ongeldigheid aan te toonen; eene poging daartoe ware beter dan door het roekeloos uitstrooijen van vuigen laster *zuivere* Wetuitlegging te bezwalken.

Nopens het zoo valschelijk miskende doel der Katholieken, is reeds zoo dikwijls door ons eene verklaring afgelegd, dat wij gemakshalve verwijzen naar ons D. 6, bl. 297; aldaar kan de man van goede trouw en van goeden wil, hetzelve geboekt vinden.

Wij stemmen ten volle in, met den schrijver in den *Wekker*, die in N°. 51, zegt: *dat het wijze omzigtigheid* is, het *Onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenis te geven op uren buiten het gewone schoolonderrigt, om daardoor alle noodelooze ergernis te voorkomen.* Wij beamen dit, echter alleen voor zoo verre, als onze Protestantsche landgenooten het voor hunne eigene kinderen oorbaar vinden mogen, van door eenen Protestantschen Schoolonderwijzer, in plaats van door hunnen leeraar, hunnen kinderen het Godsdienstig onderwijs te doen geven; de Katholieke kinderen intusschen kunnen alsdan, zonder tijdgemis voor hunne overige studie, zich aan dit onderrigt onttrekken, om hetzelve alleen van hunne Geestelijke herders te ontvangen, zonder verandering, zonder verminking, en in den geest van hunne leerstellig Godsdienstige beginselen.

Want wij zijn het met dien zelfden schrijver in den *Wekker* N°. 51 weder volkomen eens, dat het *moeijelijk wordt, om zich geheel te onthouden van deze of gene uitlegging of meening*, en «*dat men met een naar het doel gegeven onderwijs der Bijbelsche geschiedenis op het gebied van dogma of* GELOOFSLEER *treedt* (1). Want deze schrijver moge later de *dogmata* in *algemeene Christelijke* en *bijzondere Kerkelijke dogmen* splitsen, in de practijk van het onderwijs worden zij zeldzaam gedeeld, en het is niet mogelijk, deze schifting goed daar te stellen (2).

---

(1) N°. 51, 1844, bl. 2, N°. 52, bl. 1.

(2) De *Katholiek* beweert daarenboven, dat er, in den gemeenden zin, ter naauwernood algemeen Christelijke dogmen bestaan. Men moge eene formule kunnen uitdenken, welker bewoording Onkatholieken en Katholieken goedkeuren; niet ligt zal men eene zoodanige kunnen opgeven, die beiden in denzelfden zin verstaan. Waarom niet? Omdat de scheiding van Katholiek en Onkatholiek tot de diepste diepte, tot de begrippen van de goddelijke en van de menschelijke natuur doorgaat. De *Katholiek* hoopt dit nog eens nader uit een te zetten.

Het is dan ook om deze zeer goed gevoelde reden, dat reeds op zeer vele scholen de Bijbelsche Geschiedenis of niet meer gegeven wordt, of afzonderlijk voor Protestanten, of dat de Katholieke ouders hunne kinderen gebieden, zich huiswaarts te begeven, zoodra dit onderrigt eenen aanvang neemt. En het is, naar ons oordeel, hoogst raadzaam, dat de Katholieke Geestelijkheid haren invloed bezige, ten einde de kinderen dit onderrigt, wanneer het door Protestantsche Onderwijzers nog mogt gegeven worden, van den beginne af aan verlaten. De laster moge vrij deze handelwijze trachten te verdraaijen en van al uitdenkbaar kwaad betichten; maar bij hen, waar gezond verstand, gevoel en eer- en pligt-besef nog heerscht, zal deze pligtsvervulling geprezen worden, en de laster zal zich zelven spoedig de verdiende verachting berokkenen.

Hoe zal men nu met dien toenaderenden geest tot vermijding van *noodelooze ergernis* overeenbrengen de handelwijze dier Schoolopzieners, welke bij de Examens zoodanige vragen over de Bijbelsche Geschiedenis voorstellen, dat de *Wekker* zelf in zijn N°. 49, bl. 1 zich deswege beklaagt: «*Er zijn*, zegt hij, *vragen gedaan over de Bijbelsche Geschiedenis, die dáár niet voegden*»? Dit daarmede *overeen te brengen* is ondoenlijk, maar het uit te leggen is zeer gemakkelijk. Dat examen toch over de Bijbelsche Geschiedenis is, zoo als wij in onze vorige artikelen aantoonden, wel in strijd met de wet van 1806; maar dit punt van examen behaagt aan vele Schoolopzieners, omdat zij meerendeels tot de *Dominékratie* behooren, dat is: predikanten zijn of predikantsch; omdat zij eene gelegenheid daarbij vinden, de Protestantsche aspiranten te leeren kennen, en de Katholieke aspiranten in de droevige noodzakelijkheid brengen, van of tegen hun gemoed of onvolledig te ant-

woorden, of een in het oog van den examinateur verkeerd antwoord te geven, waarom deze dan, op eene *quasi legale* wijze, den Katholieken aspirant een gewenschten rang, of de eerste, of eene *gelijke* plaats in het vergelijkend examen kan weigeren toe te kennen (1).

Wij verklaren het; zoodanige handelwijs is *onwettig*, onregtvaardig.

En indien al een Schoolopziener zulke onregtvaardige inzigten niet heeft, zal dan toch het Godsdienstig verschil tusschen den examinerende en den geëxamineerde, door het examen zelf nu geschil geworden, zal dat niet op den eerste ten nadeele van den tweede terug werken? Zal bij de vergelijking der aspiranten de Godsdienstige sympathie en antipathie geen invloed op die vergelijking hebben? Of heeft men geen menschelijk gemoed meer, wanneer men Schoolopziener geworden is? Zoo zal dan de uitkomst dikwijls onregtvaardig zijn, waar de inzigten zelve van geene onregtvaardigheid kunnen beschuldigd worden. — Gaan wij al verder.

Eenige Schoolopzieners wenschen het besluit van de Synode der Hervormden in de hand te werken, waarvan wij in ons artikel van November gewaagden, en volgens hetwelk de Schoolonderwijzers tot hulp-katechiseermeesters zouden gebezigd worden. Maar is daarom dit doel en zoodanig examen, tot dat einde, met de Wet bestaanbaar? Oh!... Neen.

En wanneer men nu tevens in overweging neemt, dat men in verschillende plaatsen willekeurig goedvindt, zelfs

---

(1) De *Wekker* n°. 16, 1845, bl. 1, zegt: «onregtmatige en oneven-«redige bevoorregting loopt op onderdrukking van eenen bijzonderen «stand uit, en heeft eindelijk zeker omverwerping van orde, Wet «en Regt ten gevolge.»

de Ondermeesters, vóór hunne aanstelling, een vergelijkend examen af te nemen, en hun bij die gelegenheid vragen over de Bijbelsche Geschiedenis te doen, alsdan kunnen wij tot slotsom zeggen: door eenige Schoolopzieners, door eenige Schoolcommissien *wordt er veel, willekeurig, tegen de wet gehandeld.* — Het is vooral door dat *zoogenaamd vergelijkend examen*, dat vele *misbruiken* ontstaan zijn en nog dagelijks ontstaan; en daardoor verklaart het zich, dat niet door de belangstellenden in 't algemeen, maar slechts door zekere partij de vergelijkende examens hoe langer zoo meer worden ingeroepen en aangedrongen; zoo namelijk worden de Protestantsche Onderwijzers begunstigd, en, zeggen wij het regt uit, zoo worden de Katholieken gehinderd, belemmerd, zelfs wel eens gestraft. Wij achten ons verpligt in een volgend artikel, het punt der *vergelijkende examens* ernstig en wetkundig te onderzoeken.

Verzwijgen mogen wij het ook niet, om den geest der Schoolmannen nog juister te doen uitkomen, dat zij hoogelijk de Regering der stad Amsterdam laakten, van eenen Israëliet tot lid der plaatselijke schoolcommissie te hebben benoemd. Eene menigte onkiesche vragen en gezegden kwamen bij deze laking in den *Wekker* N°. 23, bl. 4 voor, welke in N°. 25 dan ook eene teregtwijzing moesten ondergaan.

Ook vindt men in den *Wekker* eene menigte artikelen om de *Bijzondere scholen der tweede klasse* buiten de wet te zien gesteld. Deze zijn een doorn in de oogen van vele Schoolonderwijzers; eerstens het eigenbelang gedoogt geene scholen voor jonge lieden van beschaafderen stand; ook de Katholieke ouders kunnen eenigen invloed op deze onderwijzers uitoefenen en hetgeen het ergste is: er zijn ENKELE scholen van dien aard door Katholieke Onderwij-

zers bezet, en de Katholieken zenden bij voorkeur hunne kinderen aldaar ter school. Dit is eene ongehoorde zaak!!! dit is eene kleine beperking van het protestantiseren der Katholieke jeugd.

Uit al het vorenstaande zal het voldoende gebleken zijn, dat er nog bij *vele* Schoolmannen een godsdiensthaat bestaat, ofschoon zij openlijk schrijven, daaraan *vreemd te zijn*, en dat het *voortdurend doel van hun streven is: algemeene verdraagzaamheid, menschenliefde, volksgeluk bij het verspreiden* van licht en kennis (1).

Ten gevolge van dien verblindenden haat wordt alle billijke vraag der Katholieken als onregtvaardig verklaard, misvormd voorgedragen, misduid; terwijl elke klagt, als op eene verregaande onwaarheid gegrond, zonder behoorlijk onderzoek, verworpen wordt. En dit moet bijzonderlijk op het punt der Bijbelsche Geschiedenis worden toegepast.

Immers het blad van hetzelfde N°. 51 des *Wekkers* omslaande, vindt men reeds dadelijk het *Adres der Aartspriesters aan de Provinciale Staten* een *aanval op onze schoolwet* genaamd; men bestrijdt hetzelve met de stelligste ontkenning van het bestaan van eenige reden van klagt; men verzekert, dat men in de lagere scholen zich niet bezig houdt met *zulk leerstellig onderwijs, waarover de gezindheden verschillend denken;* dat de Bijbel *er niet verklaard wordt, noch leerstellingen daaruit ontwikkeld worden;* men sommeert zelfs de Aartspriesters, *om éénen onderwijzer op te noemen, die zich schuldig maakt, om in de gewone schooluren zulk een leerstellig onderwijs te geven, als ergerlijk is voor de kinderen van andere gezindheden* (2); men duwt overigens hun toe, dat aan elke godsdienstige gezindheid *geenszins zulk*

(1) *Wekker* n°. 1, 1845.

(2) Verschillende, te *'s Gravenhage*, enz.

eene vrijheid en bescherming, als elk burger of elk kerkgenootschap voor zich noodig verklaart, is gewaarborgd; integendeel alleen zulk eene, als met de wetten van den staat overeenkomstig is; en men eindigt met deze hooghartige bemerking. «Dat toch geene advocaten of priesters gaan «oordeelen over de doelmatigheid van wetten omtrent het «schoolwezen; maar dat men dit overlate aan de mannen «van het vak, die alleen in dezen de bevoegde regters «zijn, of dat men ten minste hunnen raad inwinne, die «op ondervinding gegrond is, vóór men luchtkasteelen «gaat bouwen, die nimmer verwezentlijkt kunnen worden, «die ten minste op onzen grond geene fundamenten kunnen «hebben» (1). En ziedaar nog een der gematigdste stukken van den *Wekker*, ofschoon, wij mogen het niet ontveinzen, zijne stemming sedert November 1844 in eenige stukken veel bezadigder is geworden, hetwelk hij bijzonderlijk heeft getoond in zijne artikelen tegen het *Nijmeegsche Schoolblad* (2). Maar vele hatelijke stukken vindt men ook thans nog bij hem. In N°. 6 moest weder een schimpstuk tegen het Katholicismus geplaatst, en dan ook verzekerd worden, dat in België pogingen worden aangewend, *om het licht te dooven en het gewetcn des volks aan geestelijke kluisters te leggen* (3).

In N°. 8 bl. 3, worden de hatelijkste uitvallen tegen de Katholieken opgenomen, waarbij de raadgeving voorkomt, dat men niet *vreezen* moet, dezen *ergernis te geven*, door een *echt Protestantsch* godsdienstig onderwijs. Dadelijk volgt daarop eene reeks van bespottende en hatelijke vragen aan de Katholieken nopens het onderwijs gerigt, welke Katholie-

(1) Men zie ook n°. 10, 1845.

(2) N°. 49, 50, 1844; N°. 1, 1845. N°. 10, 11.

(3) Wie een stellig bewijs tegen dezen laster vinden wil, onderzoeke de Wet in België nopens het *Lager Onderwijs* daargesteld.

ken evenwel niet dan onzijdigheid verlangen. Dit zelfde hervindt men N°. 24, bl. 2; N°. 35 enz.

In N°. 14 is weder onkunde en bijgeloof het doel des Katholicismus; zelfs wordt dit in werking vertoond in het vroeger, vóór het jaar 1795, zoo slaaflijk onderdrukte Noord-Braband, waar echter niet dan Protestantsche *Heerenknechts* enz. als Schoolmeesters geplaatst en geene Katholieke onderwijzers gedoogd werden. Dit bekent men zelf, en evenwel wordt door den vuigen laster daarbij nedergeschreven, dat de R. K. Geestelijkheid juist die domheid zocht. N°. 20 moet leeraren, dat de Katholieken, onder den naam van *terughoudende partij, het licht niet kunnen verdragen*, zich *tegen het licht verbitteren, zich met krachtinspanning van hetzelve verwijderen* en *anderen in de duisternis trachten mede te slepen.*

N°. 24, onder den Titel: *Wat zou Rome nu willen?* is geheel eene *rapsodie* van lage beschimpingen der Katholieken in Nederland, der Katholieke Organen, der Katholieke leden der Staten Generaal, der Katholieke Geestelijkheid. Zijne Hoog Eerwaardigheid de Bisschop van Luik, de Generaal der Jesuiten, de Instituten van Culenborg en Velzen; alles moet bespottelijk worden voorgedragen. De lage laster speelt zijne gewone rol. Verre beneden ons is het, dit geschrijf te wederleggen. Is dit evenwel uit de pennen van de heeren Redacteurs des *Wekkers* voortgekomen, dan beklagen wij de Katholieke kinderen, die bij hen ter schole gezonden worden (1).

---

(1) Ook de overneming (in n°. 37) van een schimpstuk uit de *Wespen*, — zonder eenig wetenschappelijke doel, — tegen den H. SIMON STYLITES enz. gerigt, toont welke de *ware, gevaarlijke* geest der Redactie des *Wekkers* is. Ouders let wel op, bij welken Schoolonderwijzer gij uwe kinderen ter school zendt! — Ook de schrijver van het: *God laat zich niet bespotten*, is een *onderwijzer*.

In N°. 17 komt als *berigt* voor: dat te Parijs de bestuurders der kostscholen en opvoedings gestichten, zich hebben vereenigd, om gemeenschappelijk de mededinging der Geestelijkheid tegen te werken. Zeker wordt dit als een blijk van onpartijdigheid, van billijkheid, ten voorbeelde aangegeven. Eenige regelen verder, wordt hoog geprezen eene Protestantsche Dames-vereeniging in diezelfde stad, welke «een Seminarium voor onderwijzers opgerigt heeft «en dagelijks nieuwe aanzoeken om ondersteuning ter op«rigting en tot onderhoud van Protestantsche scholen ontvangt.» Mogten Katholieke Dames dit voorbeeld eens durven volgen, smaad- en laster-kreten zouden er opgaan. Geene woorden genoeg zouden te vinden zijn. Maar neen, «deze (Protestantsche) krachtdadige bemoeijingen van dit «gezelschap zijn thans meer noodig dan ooit, daar — zeggen deze Protestantsche Schoolmeesters — «de roomsche «prosolijtenmakerij ook de onmondige kinderen van het «geloof hunner vaderen zoekt afvallig te maken.»

Dit is meer dan voldoende, om te doen uitkomen, hoe deze Schoolmannen over de plannen en de gezindheid der huidige Katholieken denken, en ligt laat zich alzoo uitleggen, dat zij het verlangen der Katholieken, om hunnen kinderen de Bijbelsche Geschiedenis door zoodanige mannen niet te zien onderwijzen, zoo onheusch beoordeelen. Wij zagen het.

En wat zijn nu de gevolgen van hunne eigene handelwijze, van hun eigen geschrijf? Mistrouwen en vooroordeel tegen hen — en tegen hun onderwijs. — «En rusten «er veroordeelen bij de ouders tegen het onderwijs, te«gen den onderwijzer, dan vindt de onderwijzer geen geloof «en geen vertrouwen, en al zijne lessen en vermaningen «zijn bij de kinderen vruchteloos» (1).

(1) *Wekker* n°. 21, 1845, bl. 1.

Schoolonderwijzers en Schoolopzieners, en schrijvers over de school, volgen veel liever de wijze raadgevingen van den schrijver E in den *Wekker*: Men houde zich «buiten alle godsdienstig geschil en vermijde zorgvuldig zich «met ongepasten ijver daarover uit te laten; men zij zachtmoe«dig en verdraagzaam, betoone eerbied voor ieders meenin«gen; met zulk eenen zin en ijver, met zoodanigen geest «bezield en door denzelven gedreven, zal men de vooroor«deelen van kerkelijke regtzinnigheid overwinnen en daar «mede ook de tegenwerking, die men ondervindt» (1).

Uit *de* LASTER-*boden* willen wij ons bewijs van Godsdienst-haat niet aanvullen. Het lust ons niet, in al die logentaal den voet te zetten. Alleen zullen wij bemerken, dat hun thema is: «de toeleg blijkt middagklaar om het onderwijs en de «vorming der jeugd geheel aan de geestelijkheid te on«derwerpen» en men weet waarom..... om domheid en bijgeloof enz. enz. staande te houden of weder in te voeren. Hun systema over godsdienstig onderwijs is het volgende: Ieder Kerkgenootschap zorge, dat het den kinderen «der gemeente aan geen godsdienstig onderwijs in «het christelijk geloof, naar het Woord van God *of de leer «der Kerk* (hoe vreemd!!!) ontbreke. Predikant en priester «beijveren zich als om strijd hetzelve aan de jeugd te ge«ven. Maar de *burgerschool* zij en blijve de oefenplaats ter «verkrijging van algemeen nuttige kundigheden, en tevens «de kweekhof van godsdienstige en zedelijke beginselen in «het hart der kinderen, welke aan christenen van allerlei «naam betamen, en den grond leggen tot een godvruch«tig, deugdzaam en gelukkig leven in den christenstaat» (2). Overal intusschen waarschuwing, om geene Protestantsche

(1) *Wekker* id. bl. 2, 3.
(2) *Kerkb.* n°. 17, 1845, bl. 68.

kinderen aan Katholieke onderwijzers toe te betrouwen, maar Protestantsche onderwijzers, deze zijn de eenige bevoegde voor de Katholieke kinderen. *Twee maten, twee gewigten* is billijkheid, regtvaardigheid in zekere oogen en harten.

De TIJDSPIEGEL draagt van zijne zijde zijn plan van opvoeding op deze wijze voor!! «Wij willen onze kinderen op-«leiden in liefde tot den God der liefde; den liefderijken «CHRISTUS in hunne zielen als doen wonen, dat wenschen «wij, zonder de beknellende banden van een enkel leer-«stellig geloofssysteem, dat in deszelfs geheimzinnige voor-«stelling dikwerf voor den *meester* even onverklaarbaar is, «als voor den leerling» (1).

Dat dit systeem geheel met het verlangen der afgescheidenen, door de *Reformatie* vertegenwoordigd, in strijd is, zal ieder dadelijk gevoelen. Men gewaagt dan ook reeds van den «verbazenden triumf, welke de Roomsche Kerk behaalt, «in zoo ver thans, uit den aard der zaak, Bijbel en Christe-«lijke Geschiedenis van het Vaderland prijs gegeven wordt, «te meer, dewijl het stelsel van afzonderlijke uren, zich met «een grootendeels werktuigelijke godsdienst veel beter dan «met een godsdienst in geest en in waarheid vereenigen «laat.» Op schimpwoorden, al zijn dezelve ook zonder zin en geheel in strijd met de waarheid, tegen eene Godsdienst, welke leer en leven met elkander in overeenstemming zoekt te brengen, en daarom de jeugd zoo gaarne in eene gestadige godsdienstige atmosphere ziet opgroeijen, moeten onze lezers steeds voorbereid zijn, als wij de afgescheidenen aanhalen: want het anti-Katholicismus is hun eerste dogma (2).

Het *Nijmeegsche Schoolblad*, deelt ook noodwendig in

(1) *Wekker* n°. 26.
2) *Reformatie* n°. 5, bl. 280 enz.

dien haat; de haat bedwelmt en rukt buiten het ware gezigtspunt; het onjuiste gezigtspunt doet gispen, hetgeen in zich evenwel juist is, en deze vergissing doet de zaken verkeerd voordragen; in het geheel bestrijdt men met onheusche wapenen en begint — en eindigt men met lage uitdrukkingen en onwelvoegelijke woorden, en dit alles moet heeten: christelijke liefde en waarheid. Wie hiervan bewijzen verlangt, leze het N°. van November 1844, over het Adres des Aartspriesters van Gelderland aan de Provinciale Staten van dat gewest gerigt; men wil overigens de H. Schrift, of liever den protestantschen Bijbel als schoolboek gebezigd zien; dit wordt, volgens dat blad, bij art. 22 van het reglement A gebiedend voorgeschreven. Men zie ook het N°. voor Mei 1845 bl. 98. Deze partij ijvert voor *bijzondere* scholen. Gaarne zagen wij, dat hare wenschen vervuld wierden en dat men «aan een ieder gave, «wat hem toekomt: *vrijheid*; vrijheid aan de Roomschen, «om Roomsche (1), vrijheid aan de Protestantschen, om «Protestantsche, vrijheid aan het Nut van 't Algemeen, om «algemeen-christelijke *Bijzondere* scholen te hebben; de «meest mogelijke vrijheid, voor *Bijzonder* onderwijs, met «handhaving van eene strikte neutraliteit op de van Staats-«wege bestaande *openbare* scholen» (2).

De heer P. M. GÖRLITZ, onderwijzer te Rotterdam, in zijne *Bedenkingen over de zedelijk godsdienstige opleiding in de openbare* scholen, *een woord aan de* TIJDGENOOT; ook B. J. ZIJLSTRA, schoolonderwijzer te Middelberk, in zijn: *Eenige denkbeelden omtrent de noodzakelijkheid van het christelijk beginsel bij het lager onderwijs*, en een schrijver in den *Wekker*, n°. 37, trachten

(1) Waarom de Katholieken blootelijk *Roomschen*, het Katholicismus 't Romanismus genoemd; kende de schrijver het gezegde van den H. PACIANUS niet: *Christianus mihi nomen: catholicus cognomen?*

(2) Nummer December 1844, bl. 43.

den middenweg voor te slaan, die in de practijk niet te bewandelen is, wanneer men 't menschen hart in aanmerking neemt.

Dat de Katholieken bij deze behandelingen niet gespaard worden, ligt in de schrijfwijze der Protestanten, in het algemeen, waarbij het Katholicismus steeds door *laster* moet verguisd worden.

De schrijver van het werkje : *De vrijheid van onderwijs in Belgie, waarschuwing voor Noord-Nederland*, is nog veel milder in de uitspreiding van den laster. De man kent België niet; niet eens de organieke wet op het lager onderwijs in dat Rijk van 23 September 1842, noch deszelfs constitutie. Wij verwijzen hem naar de *Catholieke Stemmen* bl. 333 en volgende.

Wij zien dus *op welke wijze*, sedert de maand November van het vorige jaar, de strijd over het godsdienstig onderwijs op de *openbare* scholen, door *eenigen* is gevoerd en voortgezet. Wij zien de voortdurende haat van *eenigen* tegen het Katholicismus, van alle zijden voortgeplant. Wij zien de maatregelen, die tegen het Katholicismus door *eenige* Schoolmannen genomen zijn. Daarentegen bespeuren wij duidelijk, dat het regt der Katholieken, ofschoon zij sedert zoo veel maanden rustig, doch evenwel steeds wakende, ja *zeer sterk wakende* aanschouwers van den strijd zijn gebleven, bij regtschapen harten, onder onze Protestantsche Landgenooten weerklank heeft gevonden, en dat velen hebben ingezien, dat het vroegere gebruik, de vroegere gewoonte, om de Katholicken in het Onderwijs geheel te onderdrukken, hunnen kinderen een anti-Katholiek onderrigt op te dringen, hunne geloofsgenooten uit het onderrigt te houden, onmenschelijk, onbillijk, onwettig is. God geve, dat allen dit inzien mogen, en bij bloote Waakzaamheid van onze zijde, volle regt den Katholieken wedervare.

HET KERKELIJK JAAR.

VIERDE VOORLEZING.

DE FEESTKRING DER VERLOSSING.

De levende en dadelijke vertegenwoordiging van het Leven des Heeren werd reeds zigtbaar in den feestkring der menschwording, waarin wij de verwachting, komst, verschijning en voortgaande openbaring van den Zaligmaker zagen aangeduid, hernieuwd en voortgezet: maar meer nog komt dit uit in dezen tweeden feestkring, der *Verlossing*, die door lijden is volbragt; nu lijden is offeren, en offeren de hoogste daad! hier schijnen de tijden als in een te vloeijen; hier is het de ééne CHRISTUS, dien gij hoort zuchten in de profeten, die in eigen persoon klaagt, die zucht en lijdt, maar te gelijk nog verwint in zijne ledematen, in zijn ligchaam, dat de Kerk is; want naar zijn eigen woord lijdt en sterft zij nog onophoudelijk met Hem, om met Hem onophoudelijk te verrijzen (1); lijden en strijden is hier verwinnen en zegevieren, en verwinnen en zegevieren niet anders dan lijden en strijden. En het is alsof hier vooral de Kerk, bij het regelen harer feesten, alle eeuwen en tijden in één oogpunt zamenvatte,

> En worst'lend aller stem door een haar tegenvlood;
> Zoo mengt zij eene taal van leven en van dood,
> Van blijdschap en van smart, en breekt als bij herzinning
> Den kreet des jammers af voor dien der overwinning (2).

Hoogst *dadelijk* en *handelend* wordt het laatste gedeelte

(1) Verg. *De Katholiek* I^ste^ D. bl. 73.
(2) *De Katholiek* II^de^ D. bl. 160.

van CHRISTUS' leven in deze heilige tijden vertegenwoordigd; toen toch in het verlossingswerk, heeft de Heer de hoogste — ik mag zeggen — de eeuwige daad, en daarin alles volbragt, daar Hij — DE GODMENSCH — offerde; zich zelven offerde; aan een vertoornden God, voor allen, voor alle tijden zich opofferde; hetzij in de Hem afbeeldende figuren, hetzij in zijn eigen weleer lijdenden, maar nu verheerlijkten en ons verheerlijkenden Persoon. Hoogst *dadelijk* is deze feestkring, wijl wij allen geroepen zijn met dien eeuwigen Hoogepriester *mede te offeren*, willen wij in waarheid ledematen van dat Hoofd zijn; met Hem één en gelijkvormig worden; persoonlijk leven in zijn leven; persoonlijk lijden in zijn lijden; persoonlijk deelen in de bevrijding en verheffing, door zijn alles–verzoenend en verheerlijkend offer voor allen verworven (1). Voorwaar een stout heldendicht alleen zou eenigzins naar waarde dezen feestkring der wereldverlossing, de alle eeuwen doordringende daad der daden, dien alles verwinnenden strijd kunnen bezingen. Dat verheven denkbeeld dan ook, van *lijden, strijden* en *verwinnen*, doet de Kerk allerwege en gedurig in deze dagen uitkomen, om ons onophoudelijk en in alles daartoe aan te sporen. Welzalig hij, die hare stem volgt, en opgeroepen tot een' strijd, waar ons zelfgevoel voor huivert:

> In hooger liefde ontbrandt, en op 't gezigt eens Gods
> Hersteller door zijn kruis des menschelijken lots,
> Langs dit bebloede spoor beproeft Hem na te schrijden,
> Zich zelv' ten offer biedt en zegepraalt in 't lijden!

Welzalig hij, die in deze boetedagen zich voelt opgewekt, om in dien geestelijken strijd zoo niet:

---

(1) Men verwachte hier geen leerstellig betoog dezer waarheden; het onderwerp vordert slechts dat de gedachten, welke de feestgetijden uitdrukken, worden aangegeven.

.... In marteling en vier

toch op eene geheimzinnige wijze :

Te sterven met zijn God, den bloedigen laurier
Te plukken, dien omhoog zelfs de Engelen benijden
En Christus 't eerst verwierf, om 't menschdom te bevrijden.

O ! bij den dood van elken regtvaardige, zullen de wolken boven hem opengaan, en bij zijn zegevierend sterven, met het sterven zijns Meesters vereenigd, mogen wij telken male zingen :

Het is volbragt ! — 't gejuich van geesten zonder tal
Vermengt zich als een zee met 's werelds lofgeschal,
En op de wolken, die weer golvend nederdalen,
Blijft JESUS' heilig kruis in zegeviering pralen (1).

Voorbereiding dan tot dien heldenkamp, strijd, zegepraal en bezitneming van het veroverd rijk, zijn de hoofdgedachten van dezen feestkring, die 70 *dagen* vóór den dag der zegepraal aanvangt, en met *de Hemelvaart des Verwinnaars* sluit. Deze voorlezing zal *de voorbereiding, aankondiging* en *het naderen van den grooten strijd* met *de voorspelde overwinning* (van *Septuagesima* tot *Palmzondag*) herinneren ; dan zullen wij het hoogste van dien grooten strijd met den kreet der overwinning (in *de Goede Week*) ; vervolgens *de Overwinning* zelve (in *de Paaschdagen*), en eindelijk *het zegevierend binnentreden van het herwonnen Koningrijk* (op *Hemelvaartsdag*) in eenige voorlezingen herdenken.

I.

VOORBEREIDING EN AANKONDIGING VAN DEN STRIJD, OF SEPTUAGESIMA TOT PASSIEZONDAG.

Ik ben niet gekomen, sprak de Heer, om vrede te

(1) CONSTANTIJN. Heldendicht IVe. Zang. DE MIDDELAER. Dec. 1841.

brengen, maar het zwaard (1); de Zoon des menschen moest lijden, en alzoo zijne heerlijkheid ingaan (2); de knecht is niet beter dan zijn Heer (3); ook wij moeten met CHRISTUS lijden, om met Hem verheerlijkt te worden (4); Hij heeft zich vernederd en de gedaante van een' dienstknecht aangenomen (5); wij worden allen in slavernij geboren en zijn dienstknechten der zonde, en onder de magt onzes vijands; en het rijk, dat wij op dezen te veroveren hebben, het rijk der Hemelen, lijdt geweld en alleen de geweldigen nemen het in (6); daarom is 's menschen leven een strijd op aarde (7).

Weest mijne navolgers, zegt de groote Apostel, gelijk ik het van CHRISTUS ben (8), en hij gewaagt onophoudelijk van dien geweldigen strijd, dien wij te strijden hebben (9); van de wapenen des lichts, die wij moeten aantrekken; van een helm, dien wij nemen, van een zwaard, dat wij moeten aangorden; ik strijd zoo, niet alsof ik in de lucht sla, maar ik tuchtig mijn ligchaam en breng het onder bedwang (10); en hij getuigt, aan het einde zijner worstelingen gekomen: ik heb *den goeden strijd gestreden*, mijn loopbaan volbragt; overigens wacht mij de kroon der geregtigheid, welke de Heer, de regtvaardige Regter, te dien dage mij geven zal (11).

En wie zijn de vijanden, tegen welke wij te strijden hebben?

Geest en stof, ziel en ligchaam zijn wij, en kunnen derhalve innerlijk en uiterlijk aangevochten worden; onze vijanden zijn zienlijk en onzienlijk (12); zij vallen ons aan

(1) MATTH. X, 34. LUC. XII, 51. (2) LUC. XXIV, 26.
(3) JOAN. XIII, 16. (4) ROM. VIII, 17.
(5) PHILIPP. II, 7. (6) MATTH. XI, 31. LUC. XVI, 16.
(7) JOB. VII, 1. (8) I COR. IV, 16; XI, 1.
(9) I TIM. I, 18. (10) I COR. IX, X.
(11) II TIM. IV, 7, 8. (12) Verg. EPH. VI, 12.

zoo van binnen als van buiten. Tegen beiden hebben wij ons te wapenen; tegen den duivel en de wereld, die in den booze gesteld is (1), buiten ons; tegen onze bedorven natuur in ons zelven; de H. JOANNES noemt, wat in de wereld is: begeerlijkheid der oogen, begeerlijkheid des vleesches en hoovaardij des levens (2); vernedering, versterving en onthechting van dit aardsche staan daar tegen over, en zullen de wapenen zijn, waarmede wij, onder de kruisbanier van onzen met doornen gekroonden Aanvoerder geschaard, die vijanden zullen te bestrijden hebben.

En daar die vijanden blijven, zoo lang wij zelven zijn, moet er ook onophoudelijk gewaakt, en voortdurend gestreden worden; eerst met den dood derhalve wordt de volslagene overwinning behaald, die door de kroon der eeuwigheid vergolden wordt.

Reeds de aanvang van dezen feesttijd stemt de geloovigen, door hen tot vernedering, versterving en offers van liefde op te wekken, tot dien grooten strijd, en helpt hen daardoor de bedorvene natuur verwinnen.

Bij vele Christenen begon in vroeger eeuwen het vasten reeds *zeventig* dagen vóór Paschen, van waar de Zondag *Septuagesima* zijn naam ontleende; anderen vastten *zestig*, anderen *vijftig*, en weder anderen *veertig* dagen vóór Paschen, waaraan de verschillende benamingen der Zondagen *Sexagesima*, *Quinquagesima* en *Quadragesima* zijn toe te schrijven (3). Om meer eenheid in dit opzigt te hebben, werd eerst de gewoonte van 70 dagen te vasten meer algemeen gemaakt, en die tijd herinnerde aan de 70jarige gevangenschap der Joden; want meermalen wordt het leven

(1) I JOAN. V, 19. (2) I JOAN. II, 16.

(3) 70ste, 60ste, 50ste, 40ste dag. Zie een ongenoemden schrijver achter de werken van den H. AMBROSIUS.

van den Christen, dat zich met den geest van CHRISTUS niet heeft vereenigd, vergeleken met het leven van het Joodsche volk, dat in zijne boeijen naar den voorspelden Redder verzuchtte, en in Babylonië, door boete tot de herovering van het beloofde land zich voorbereidde.

Later werd de vaste *veertig* dagen vóór Paschen, en eigenlijk met Aschwoensdag begonnen; dit herinnerde den tijd, door MOZES en ELIAS in onthouding doorgebragt, en vertegenwoordigt de *veertig* dagen, die de Heer in de woestijn heeft gevast, opdat wij daarin ook met ons Goddelijk Hoofd ons zouden vereenigen. Toch bleef de vaste van 70 dagen in gedachtenis, en de Kerk wekt reeds met *Septuagesima* den geest van boetvaardigheid op, en gedenkt het droevig lot der gevallene menschheid; de Priester kleedt zich aan het altaar in het somber paarsch, het teeken van rouw en boete; de vreugdezangen zwijgen; het *Te Deum* en blijde *Alleluja* wordt niet meer gehoord, terwijl het Breviergebed met het boek der schepping begint, en spoedig Adams diepen val en deszelfs rampzalige gevolgen vermeldt. Op dien zelfden Zondag vraagt reeds het eerste gebed der Kerk den Heer: dat wij, die regtvaardiglijk om onze zonden worden gestraft, tot glorie van zijn Naam, door JESUS CHRISTUS genadiglijk mogen *verlost* worden; dan wordt door den Apostel aan de geloovigen *de strijd* herinnerd, en de onvergankelijke kroon getoond, die den verwinnaar toeft; hij gewaagt van zijn eigen strijd en van de tuchtiging zijns ligchaams; van de lotgevallen der Vaderen, die allen onder de wolk geweest, en allen bij de *verlossing uit hunne slavernij*, door de zee zijn gegaan (1). Het Evangelie roept allen op; want de laatsten zullen de eersten en de eersten de laatsten zijn (2).

(1) I COR. IX, 24—27; X, 1—5. (2) MATTH. XX, 1—16.

Den volgenden Zondag (Sexagesima) vermeldt de Apostel andermaal en uitvoerig zijn lijden en strijden; en hij leert ons, zoowel als het Evangelie van dien dag, onze drievoudige vijanden — duivel, wereld en vleesch — nader kennen (1). De laatste Zondag vóór de vaste (Quinquagesima) spreekt van de wetenschap en profetiën, die te niet gaan, van de liefde die volmaakt is en blijft, maar ook wederom van het lijden, dat haar wacht (2); en het Evangelie verkondigt ons den inhoud van dezen feestkring met de plegtige woorden, die de Zaligmaker tot de twaalf sprak: Ziet, wij gaan opwaarts naar Jerusalem, en alles zal volbragt worden, wat wegens den Zoon des menschen door de Profeten geschreven is. Want Hij zal overgeleverd worden aan de Heidenen, en Hij zal bespot, gegeeseld en bespogen worden. En nadat zij Hem gegeeseld hebben, zullen zij Hem dooden en ten derden dage zal Hij verrijzen. Maar zij verstonden het niet, en deze zaak was voor hen verborgen (3).

Aschwoensdag komt, en de plegtigheid van dien dag duidt ons onze broosheid en afhankelijkheid aan; wat wij *zijn* en wat wij *worden*. Asch wordt gewijd; asch van de altoos-groenende, maar nu verdorde palmen; asch van de verbrande zegetakken des vorigen jaars; zoo zal datgene zelfs, wat er van de palmen der overwinning overblijft, ons onze nietigheid leeren. De priester bestrooit zich zelven en het hoofd der geloovigen met het gewijde stof, en de Kerk herinnert ons daarbij het vonnis des doods, met de vernederende woorden: *Gedenk, o mensch! dat gij stof zijt en tot stof zult wederkeeren;* en zij bidt: Geef ons, Heer!

(1) II Cor. XI, XII. Luc. VIII, 4—15.
(2) I Cor. XIII, 1—13. (3) Luc. XVIII, 31—43.

dat wij *de wapenhandeling van den christelijken strijd* met heilig vasten beginnen, opdat wij, tegen den boozen geest *ten strijde gaande*, met de kracht der onthouding mogen gewapend zijn.

Dan kondigt zij met de woorden der profeten hare vaste aan: Keert u tot mij met vasten, weenen en klagen! Steekt de bazuin in Sion; stelt een vastedag in! Dat de priesters, de dienaren des Heeren, tusschen het voorhof en het altaar weenen en zeggen: Spaar, Heer, spaar uw volk, en geef uw erfdeel niet te schande (1)!

Vervolgens leert zij, *hoe* wij vasten en het loon van aalmoezen en goede werken, niet van de menschen op aarde, maar van onzen Vader in den hemel verwachten moeten; want aalmoezen behooren vooral ons vasten te begeleiden, en het kerkgebed des priesters dringt hierop gedurig aan. «Gelukkig, sprak reeds ORIGENES, die ook *daarom* vast, om «den arme te voeden» (2); en de H. AUGUSTINUS zegt: «wat gij u zelven door schaarscher te leven onttrekt, legt «dat bij de hemelsche schatten weg. Ontvange de honge- «rende CHRISTUS, wat de vastende Christen minder bekomt. «De vrijwillige kastijding worde de ondersteuning van wie «niet heeft; de vrijwillige verarming van den overvloedige «worden de noodzakelijke toevloed van den arme» (3). Deze geest van vernedering, versterving en onthechting van het aardsche goed keert in alles terug: eenvoudig is het gewaad der geloovigen; velen leggen hunne sieraden af; geene huwelijken worden plegtig gesloten; geene feesten gevierd; maar treurgezangen gezongen en de rouwklagt der boete onophoudelijk gehoord; en ieder dag, aan het einde van

(1) JOËL II, 12—19. (2) ORIG. Hom. X in Levit.
(3) S. AUG. Serm. LXXIV *de Div.* al. 210. *Voluntaria copiosi inopia fiat necessaria inopis copia.*

het offer, roept de Priester over het volk: Vernedert uwe hoofden voor God! en iederen dag herhaalt de Priester: Wij danken U, almagtige Vader! die door het ligchamelijk vasten de zonden beteugelt, den geest verheft, en deugd en vergelding verleent door CHRISTUS onzen Heer (1).

De lessen en Evangelien, niet slechts der Zondagen, maar van iederen dag der week, zijn allen in denzelfden geest. Behalve de Zondagen zijn bijkans alle Epistelen uit het oude verbond genomen, en herinneren aan gepleegde versterving en boete, als van ESTHER, JUDITH, NINIVE, DAVID; of wijzen op Hem, door wien wij redding, verzoening, en het rijk van den eenwigen vrede verhopen; of stellen gansche geschiedenissen voor van personen, die den Verlosser afbeeldden, terwijl hiermede de Evangelien dikwerf geheel overeenkomen, en gelijksoortige voorbeelden van ontferming verhalen. Nu eens wordt de vervolgde en verloste onschuld voorgesteld in de geschiedenis der gelasterde SUSANNA; dan in de bevrijding en verheffing van den vernederden en verkochten en gekerkerden JOZEF; dan de redding van Israël door den waakzamen MARDOCHEUS, of het behoud der Jongelingen in den oven te *Babylon;* dan weder wordt de schuld-verzoening aangezegd door de voorspellingen der groote Profeten, vooral door ISAÏAS, die als vooruit de lijdensgeschiedenis des Heeren schijnt te beschrijven; door de reiniging van NAAMAN van *Syrie*, waarmede de zuivering der melaatschen, de kwijtschelding van schuld aan eene vrouw, in echtbreuk bevonden, het heil aan de Samaritaansche vrouw geschied, de genezing van den blindgeborene, en de roerende gelijkenis van den verloren zoon in de Evangelien overeenkomen. Dan vermeldt het Epistel

(1) Praefatie van de Vaste.

de verwinning van den dood zelven, als ELISEUS en ELIAS aan de droeve moeders hunne kinderen wedergeven, en het Evangelie verhaalt de opwekking van den eenigen zoon der weduwe van *Naïm*, en van den beminden LAZARUS, reeds een prooi des bederfs geworden, of de vernedering van de helmagt wordt aangekondigd, wanneer de duivelen worden uitgedreven, zoo als uit de dochter der Cananeesche vrouw.

In dien geest zijn alle Epistelen en Evangelien van dezen tijd, en des Zondags vooral wordt de aard dezer dagen en de meer en meer naderende strijd ons kenbaar gemaakt.

De les van den eersten Zondag der vaste toont ons de aanvechtingen, het lijden en kampen des Apostels (1), en het Evangelie vertegenwoordigt ons den Zaligmaker, door den Satan in de woestijn bekoord (2).

De eerste ADAM werd aangezocht en verwonnen in het Paradijs; in de ledige aarde, als in eene woestijn, is hij uitgebannen, in eene woestenij wilde de tweede ADAM bekoord worden, maar onverwonnen; drievoudig was de verzoeking, drievoudig de overwinning ons ten voorbeeld. Bekoring tot hoogmoed, zinnelijkheid en aardsch bezit is beiden geschied; aan ADAM tot hoogmoed: gij zult kennen goed en kwaad; aan CHRISTUS: toon U Gods Zoon, de Engelen zullen u dragen. Aan ADAM werd eene zinnelijk schoone vrucht aangeboden; CHRISTUS werd gevraagd van steenen brood te maken. Aan ADAM werd gezegd: Gij zult Gode gelijk zijn; tot CHRISTUS: dit alles zal ik u geven, zoo gij nedervallende mij aanbidt. ADAM viel, CHRISTUS verwon; zijn wij met ADAM drievoudig gevallen, met CHRISTUS moeten wij de drievoudige aanvechting verwinnen.

---

(1) 2 COR. VI, 1—10. (2) MATTH. IV, 1—11.

Den tweeden en derden Zondag (1) spreekt de lesse weder van den strijd der zinnelijkheid, van dien slaanden Engel in het bedorven vleesch, die ten allen tijde den mensch het meest en het vernederendst heeft gekweld; die duivel, sprak de Heer, moet door vasten en gebeden worden uitgeworpen (2).

Inmiddels komen de wet en de Profeten, MOZES en ELIAS, op den berg den Heer getuigenis geven. ELIAS, die *den dood niet gezien heeft;* MOZES, die op eene geheimzinnige wijze *gestorven* en *begraven* is. En de stem des Vaders bekrachtigt hunne getuigenis en noemt den Verheerlijkte zijnen Zoon, in wien Hij zijn welbehagen heeft; maar wij vernemen op dienzelfden berg, dat de strijd *een strijd des doods* zal wezen; want zij spraken over den uitgang, dien hij in *Jerusalem* voltrekken zou, en JESUS gebood, dat niemand daarvan spreken zoude, tot dat de Zoon des menschen *van de dooden* zou zijn opgestaan (3).

Het Evangelie van den derden Zondag in de vaste stelt ons de uitbanning van den stommen duivel voor, en daarin eene overwinning op den Satan behaald; en het gewaagt van den sterkere, die den welgewapende overwint en zijne buit verdeelt: een bewijs, hoe het rijk Gods waarlijk is gekomen (4).

Den volgenden Zondag doet de Apostel ons denken aan het *Jerusalem*, dat hier beneden met deszelfs kinderen *in slavernij* is, en aan die *vrijheid*, door welke CHRISTUS *ons heeft vrijgemaakt* (5); en het Evangelie roept ons toe: dat het Paschen, *het verlossingsfeest* der Joden — de afschaduwing onzer Bevrijding — nu op handen is. En op het

(1) I THESS. IV, 1—17; EPH. V, 1—9.
(2) MATTH. XVIII, 20.
(3) MATTH. XVII, 1—9.
(4) LUC. XI, 14—28.
(5) GAL. IV, 22—31.

wonder der brooden, door CHRISTUS verrigt, sprak het volk: deze is waarlijk de Profeet, die in de wereld moet komen, en zij wilden den Heer koning maken; doch hij week alleen naar den berg (1); want zijn rijk is van deze wereld niet, en de uur zijner verheerlijking was nog niet gekomen; want de CHRISTUS moest lijden en alzoo zijne heerlijkheid ingaan.

Doch dit lijden is nabij; de groote strijd neemt eerlang een begin; de naam reeds van den volgenden Zondag duidt het ons aan; den Zaturdag te voren worden de standaards van den koning als uitgedragen, en het beroemde loflied van de kruisbanier aangeheven (2);

«De standaards des konings komen te voorschijn; het geheimenis van het Kruis schittert uit, waaraan het Leven den dood ondergaan, en door den dood het leven heeft voortgebragt.

«Door het wreede staal der lans gewond, vloeit de zijde des Heeren van bloed en water, om ons te wasschen van de onreinheid onzer zonden.

«Nu is vervuld, wat het trouwe lied van DAVID zong, als hij tot de volken sprak: God heeft van het hout geheerscht!

«O schoone en schitterende boom! door het koninklijk purper gesierd; uitverkoren stam, die waardig werd, zoo heilige leden te dragen!

«Zalig gij, wijl aan uwe armen de losprijs der wereld gehangen heeft; aan U is in het goddelijk ligchaam die

---

(1) JOAN. VI, 1—15.

(2) *Vexilla Regis prodeunt.* Men weet niet of deze lofzang aan THEODULPHUS, FORTUNATUS of AMBROSIUS is toe te schrijven. B. F. LUBLINK WEDDIK geeft in zijne *Proeve over den invloed des Christendoms op de Poëzij* VENANTIUS FORTUNATUS als dichter en eene andere dan onze gewone lezing op (bl. 137). B. TERHAAR vermeldt in zijn gelijk getiteld werk denzelfden beroemden Hymnedichter als auteur van dit lied (bl. 279).

losprijs als gewogen, en het heeft het overwigt op de buit des afgronds behaald.

O Kruis! onze eenige hoop, wees gegroet, in dezen lijdenstijd; vermeerder de godsvrucht der vromen, en delg de misdaden der schuldigen uit.

«U bron des heils, U, heilige Drievuldigheid! love alle geest; en geef hun, wien gij den kruistriomf verleent, ook de eeuwige vergelding!»

O! wij gevoelen het nu, op het zien van het kruis, dat de dagen des lijdens naderen. Goede Meester! onze ziel verteedert en ontvonkt; wij hebben uwe stem gehoord en verlangen met u het strijdperk in te gaan:

Uw kreet, uw kreet van smart weerklonk door 't hart der volken;
Wij willen met uw kruis uw weg op door de wolken
Tot U, tot U, die met uw wonden eens bebloed
Aan 's Vaders zijde straalt, nog offert en ons voedt
Met eindelooze liefde, opdat niet wij meer leven;
Maar offerend met U, met u ons zelven geven,
Ons zelv' vernietigen, wat gij niet zijt, vertréen
En ademen in U, in 't Alomvattend Een!...

II.

HET NADEREN VAN DEN GROOTEN STRIJD EN DE AFGEBEELDE OVERWINNING, OF PASSIE-ZONDAG TOT PALM-ZONDAG.

Met den vijfden Zondag der Vaste begint de Kerk ons het lijden des Heeren nadrukkelijk voor oogen te stellen, en vereenigt zij zich met hare kinderen geheel met zijne goddelijke smart. Daarom wordt deze Zondag de *passie-* of *lijdenszondag*, en deze week de *lijdensweek* genoemd; beelden en kruisen worden omhuld, ten teeken hoe de Heer zich verborg, en blijven tot aan het feest der verrijzenis over-

dekt; en opdat men geen toon van vreugde verneme, wordt in de H. Mis en in de Getijden nu ook het *Gloria Patri* uitgelaten.

De les van dezen Zondag spreekt van het zoenbloed der Oude wet, en van CHRISTUS den Opperpriester der toekomende goederen, die door zijn bloed eene *eeuwige verlossing* heeft bewerkt (1); het Evangelie beschrijft ons den Verlosser als den Onschuldige, die van geene zonden overtuigd kan worden, en doet ons de verbittering der Joden kennen, daar zij steenen opnamen, om op den Heer te werpen, die zich voor hen verborg en uit den tempel ging (2). Ook geheel in den geest dezer dagen zijn de zinrijke woorden der Praefatie, die de priester in den lijdenstijd op plegtigen toon doet hooren: Wij danken U, Almagtige Vader, die het heil van het menschelijk geslacht aan het kruishout hebt verbonden, ten einde waar de dood uit voortgekomen is, daar het leven uit zoude verrijzen, *en hij die aan het hout eens verwon, aan het hout ook verwonnen zou worden*, door JESUS CHRISTUS onzen Heer. En de lofzang van de kruisbanier wordt deze dagen gedurig in de Kerk herhaald.

Want dat kruis is het verheven herinneringsteeken van den bloedigen strijd, die meer en meer nadert. Met elken dag dezer week neemt de stoutheid der vijanden toe, en groot is het getal dergenen, die den regtvaardige vervolgen.

Wat een JONAS eenmaal leed, een DANIEL verduurde, een AZARIAS vol vertrouwen bad, wat een JEREMIAS smeekte, om door zijne vervolgers niet beschaamd te worden, dat alles wordt in de lessen dezer lijdensweek vertegenwoordigd, terwijl de Evangelien hieraan in zin en gebeur-

(1) HEBR. IX, 11—15. (2) JOAN. VIII. 46—59.

tenis beantwoorden, en telken dag duidelijker de aanslagen der Joden op den Heer doen uitkomen.

Reeds zenden de oversten en schriftgeleerden dienaren uit, om JESUS te vangen en Hij spreekt: nog een weinig tijds ben ik bij u; ik ga tot Hem, die mij gezonden heeft. Gij zult mij zoeken en niet vinden, en waar ik ben, kunt gij niet komen. Nu wandelt hij niet meer in Judea, maar in Gallilea rond, want de Joden zochten Hem te dooden en als Hij met de zijnen opging naar den feestdag, zoo was het niet openlijk, maar in het verborgen; want zijne vijanden zochten Hem en spraken: waar is Hij? en groot gemor was er in de schare over Hem, en niemand sprak openlijk over Hem, uit vrees voor de Joden. Verlos mij van mijne vijanden, o mijn God! en bevrijd mij, o Heer, van die opstaan tegen mij! En zij beschuldigen den eeuwigen Zoon des Vaders, dat Hij God gelasterd heeft, en namen steenen op, om Hem te steenigen. Maar ik zal onder de onschuldigen mijne handen wasschen, en zalig die onbesmet wandelen in den weg des Heeren. Zoo laat de Kerk (1) den Verlosser door den mond der Profeten of Hem zelven spreken, en meermalen doet zij ons nederknielen en uitroepen: Help ons, o God! gij God onzes Heils, en verlos ons om de glorie van uwen naam, o Heer!

Inmiddels hebben de goddelooze Joden tot elkander gesproken: komt laat ons aanslagen tegen den regtvaardige smeden, en zij vergaderden en zeiden: wat zullen wij doen, daar deze mensch vele teekenen verrigt. En de Hoogepriester van dat jaar sprak: gij weet niets, en gedenkt niet, dat het u nuttig is, dat één mensch sterve voor het

(1) Zie *Miss. Rom.*

volk, opdat allen niet omkomen. En van dien dag af overlegden zij, om Hem te dooden. Zij hebben een kuil gegraven, om mij te vangen — zoo zucht de Profeet — en verborgen strikken voor mijne voeten gespannen. Gij, o Heer! gij weet hunne aanslagen, die zij maakten tot mijn verderf. En de haat tegen den Gezalfde strekt zich reeds tot zijne vrienden uit; de oversten der priesters dachten er aan, om ook LAZARUS om te brengen, wijl velen om Hem in JESUS geloofden. Ziet gij niet, zeiden de Fariseën tot elkaar, ziet gij niet, dat wij niets vorderen? de geheele wereld loopt Hem na! En van alles bewust, zeide de Heer aan zijne leerlingen: de uur komt dat de Zoon des menschen zal verheerlijkt worden. Zoo de graankorrel niet in de aarde valt en sterft, blijft zij alleen; doch als zij gestorven zal zijn, brengt zij vele vruchten voort. En eene stem uit den hemel sprak van den Zoon: ik heb verheerlijkt en zal verheerlijken! en de Heer zeide: nu zal de vorst dezer wereld uitgeworpen worden; en als ik van de aarde zal opgeheven zijn, zal ik alles tot mij trekken, waarmede Hij te kennen gaf, *welken dood* Hij sterven zoude.

Doch het lijden des Zoons is te innig met de smarten der Moeder verbonden, dan dat de Kerk ook haar niet zoude gedenken, die met Hem heeft geleden en onder het kruis gestaan; ook hare zevenvoudige weeën worden op den Vrijdag dezer week ons herinnerd, opdat wij, die zij tot hare kinderen aannam, het gedenken zouden, wat smarten wij onzer Moeder hebben gekost, en uit het voorbeeld van haar, die vol was van genade, zouden leeren, met haren Zoon te lijden, en onder het kruis te staan. Het Epistel van dezen dag herdenkt de heldendaad van JUDITH, die een afbeeldsel was der Moedermaagd. Op

het feest der *Zeven Weeën*, en meermalen in dezen vastetijd, doet het ziel-verscheurend *Stabat Mater* op weemoedigen toon de klagten der schreijende moeder hooren; een innig medelijden wekt dit teeder treurgezang in ons op; het is de moedersmart in hare eenvoudige en verhevene uitdrukking (1). O! zij ook, die het hoogste in de verwinning deelde, zij wilde ook het hevigst van den strijd onderstaan.

Al drong de pijn haers kints haer sterk door bloet en aders
Noch sterker 's werelts heil en d'eer des eeuw'gen Vaders;
Gelijk die beid' haer Soon ook veel meer sneen door 't hert
Dan speer of spijkerslag, dan ziel of lichaems smert.
Is 't vleesch schoon swak, haer geest door d' ingesproken zegen
En 't sterk geloof gehardt, kampt met gewelt daertegen.
Sy lijdt en strijdt tot dat s' ook alles overwinn'
Waer was op aerden ooit zoo kloek een kruisheldin. (1)

Heeft Maria dan zevenmaal-gewond onder het kruis gestaan, haar kroongestarnte is er te luisterrijker door, en haar voorbeeld des te troostender voor ons In elke traan toch, die de strijdende liefde schreit, schittert de hoop op de overwinning door en lacht reeds de goddelijke vrede. Want moedig strijden is hier gedurig verwinnen

(1) Dit alberoemd en veel vertaald kerkgezang wordt aan den Franciscaner kloosterling JACOPONUS toegekend. Deze dichter, wiens eigenlijke naam JACOPO DE BENEDETTI was, werd na zijne geboorteplaats JACOPO DE TODI geheten, en was vriend en tijdgenoot van DANTE. Hij heeft meer andere *geestelijke gezangen* gedicht, die vol zijn van vuur en zalving, en nog in *Italie* bewonderd worden. Hij is in het hertogdom *Spoleto*, op hoogen ouderdom en in geur van heiligheid, in 1306 gestorven. Eenige lofspraken en bijzonderheden omtrent het *in zachten en teederen weemoed onnavolgbaar Stabat Mater*, gelijk Ds. TERHAAR zegt, zijn te vinden in zijn bovengenoemd werk, bl. 327—331.

(2) W. SLUYTER, Predikant tot *Eibergen*, Lof der heilige Maegt MARIA. Met approbatie der Inspectores des Zutphenschen classis, die hetselve bevonden hebben conform Godts woort gestelt te zijn. A°. 1669.

en den voorsmaak van den eeuwigen vrede genieten; dit wordt ons nu aangeduid op den invallenden *Palmzondag*, wanneer ons, te midden van de smaadtaal der zamengeschoolde vijanden, de zegepalm wordt vertoond, en de geestdrift vermeld van *Jerusalems* volk, dat zijn' Koning onder vreugdekreten de stad binnenvoerde, maar helaas! om na een weinig tijds, Hem, onder een schandhout gebukt, des te smadelijker te verstooten.

Het wijden en uitdeelen der palmen en de plegtige optogt met die takken, beteekent de zegenpralende intrede van CHRISTUS binnen *Jerusalem*, vijf dagen vóór zijnen dood. Laat de Herder, die van verre het sterven aanschouwde van dien goeden Meester, door 't gansche land bemind, ons zeggen, wat hij kort te voren had gezien.

Ik zag 't met eigen oog, hoe hij nog kort geleden,
In volle zegepraal de stad kwam ingereden.
In geestdrift stroomde 't volk de wijde muren uit,
Het strooide met gezang, als waar 't een konings bruid,
Gebloemte en geurig loof, en palm en dadelbladen;
Sloeg kleed en mantel af, en wierp ze op zijne paden,
Klom over heg en struik, en riep in blijden toon,
Bij 't zwaaijen van zijn palm; Hosanna DAVIDS zoon!
«Gezegend Israels vorst, die komt in naam des Heeren!» (1)

Hosanna Davids zoon! gezegend Hij, die daar komt in den naam des Heeren? O koning van Israël, Hosanna in den Hooge! zoo heft het koor aan, als de priester dezen dag op het altaar treedt, en bidt: dat God, die ons door den *dood* van zijnen Zoon deed hopen, wat wij gelooven, door zijne *verrijzenis* ons doe komen tot de eeuwige glorie, naar welke wij opwaarts streven. Dan verhaalt het Epistel

(1) Mr. J. F. A. LEESBERG. Herdersdichten. bl. 66.

de verlossing en uittogt uit Egypte, en het verblijf van Israëls volk onder *Elims* palmboomen. Het Evangelie beschrijft de intrede zelve in *Jerusalem*. Inmiddels beramen de Opperpriesters den dood des Heeren, en wij vernemen, te midden van dien triomf, de stille bede van Gods zoon tot zijnen Vader: Vader, is het mogelijk, laat deze kelk voorbijgaan!

Nu geschiedt de palmwijding met het gebed: Dat deze palm- en olijftakken gezegend worden. En gelijk gij Noë uit de ark komende, als een afbeeldsel der Kerk, en MOZES uit *Egijpte* gaande met de kinderen van Israël, gezegend hebt: vergun ons ook aldus, dat wij deze palm- en olijftakken dragende, met vruchten van goede werken, JESUS CHRISTUS te gemoet mogen gaan. Dan verheft de priester zijne stem en zingt: Alles dient U, Almogende Vader en is u onderworpen, wijl alle schepselen u erkennen voor hun' Schepper en eenigen God. Al wat gij gemaakt hebt, verkondigt uwen lof, en uwe Heiligen danken U, omdat zij dien grooten naam van Uwen eenigen Zoon, voor de koningen en magtigen dezer wereld, met vrijmoedige stemmen mogen belijden. De engelen en aartsengelen; de tronen en heerschappijen staan met grooten eerbied voor Uwen zetel, en zingen met heel het hemelsch heirleger de lofzang uwer glorie, en zeggen onophoudelijk:

Heilig, heilig, heilig is de Heer, de God der heirkrachten! hemel en aarde zijn vol van uwe glorie; Hosanna in den Hooge! Gezegend die daar komt in den naam des Heeren, Hosanna in den Hooge!

En terwijl het eenstemmig koor die woorden met de engelen herhaalt, spreekt de priester een lang gebed, waarin het feestgeheim ten duidelijkste is uitgesproken. O God! zoo bidt hij, geef dat de harten uwer geloovigen

door eene zalige godvruchtigheid begrijpen, wat het geheimenis beteekent van de palm- en olijftakken, waarmede het volk, onzen Verlosser door een goddelijk ingeven te gemoet gaande, den weg bestrooide, dien hij betreden moest. De palmtakken beteekenen *de zegepraal, die hij behaalt over den vorst des doods*: de olijftakken verkondigen eenigermate, dat de zalving van den H. Geest aanstaande is. Want geheel die zalige menigte heeft van dan af begrepen, hoe er door die plegtigheid beteekend werd, dat onze Verlosser, medelijden hebbende met de ellende der menschen, *tegen den vorst des doods zoude strijden*, voor het leven der gansche wereld, en door *zijn eigen dood zou zegepralen*. En daarom heeft zij, het voornemen Gods volbrengende, dit alles gedaan, *om ons den luister onzer overwinning kenbaar te maken*. Door het geloof aan de geheimen, daarin begrepen, bidden wij U, Almagtige Vader, door denzelfden uwen eenigen Zoon onzen Heer JESUS CHRISTUS, *dat gij ons, in Hem en door Hem, de overwinning doet behalen over het rijk des doods*, opdat, gelijk gij ons de genade verleend hebt van zijne ledematen te worden, wij ook deel mogen hebben in de glorie zijner verrijzenis.

Nog eens wordt gebeden dat God, die weleer eene duif door een olijftak den vrede deed verkondigen, deze geheiligde palmen weder ten zegen doe strekken; en andermaal wordt gesmeekt, dat het volk *naar den geest* volbrenge, hetgeen dien dag *uitwendig* gevierd wordt: dat het namelijk *den vijand verwinnen*, en de voetstappen van CHRISTUS moge drukken.

Daar vangt de plegtige optogt aan! De gekruiste CHRISTUS wordt vooruit gedragen; wij volgen en aanbidden en gaan opwaarts naar *Jerusalem*, om in zijne *overwinning*, maar ook, om buiten de legerplaats in

zijnen *smaad* te deelen. Wij volgen dat kruis, want wij weten :

dat die beeltenis
De zegevaan van Christus is:
Een Machtige, gehard ten strijde.
Die met een scherp, tweesnijdend zwaard,
Zijn glorie uitbreidt over de Aard,
Die Hij van satans jok bevrijdde! (1)

Wij scharen ons mede ten strijde en tér verwinning, onder het herhalen van hetgeen bij *Jerusalems* intrede geschiedde. Het Hosanna davert! de palmen wuiven in aller hand! Wij groeten U, zoo roept het volk, wij groeten U, o Koning en Schepper der Wereld! die gekomen zijt, om ons te verlossen. Hosanna, Hosanna in den hooge!

Aan de tempeldeur gekomen, die gesloten is — ten zinnebeeld van den nog niet geopenden hemel — heft de schaar een' schoonen lofzang aan, die het blijde Hosanna immer doet wederkeeren (2).

Opent uwe poorten, zoo klinkt eene stem, opent uwe poorten, o vorsten, en gij eeuwige deuren gaat open! en de koning der glorie zal binnengaan.

Wie is die koning der glorie? vraagt een koor uit het binnenst des tempels.

Het is de sterke en magtige Heer, de Heer die magtig is in den strijd.

Zoo luidt het ten tweeden en ten derden male op steeds klimmenden toon. Dan wordt met den voet van het kruis de

(1) J. J. L. TEN KATE, St. Christophorus. Ned. Muzen-Almanak voor 1845.

(2) De Hymne *Gloria, laus et honor*, naar men meent door den abt THEODULPHUS omstreeks 818 in de gevangenis vervaardigd. Zie *Conférences sur les cérémonies de la semaine sainte*, par MGR. WISEMAN, p. 34.

kerkdeur opengestooten, ten teeken hoe door het kruis de hemel geopend is, en men zingt; als de Heer de heilige stad binnentrad, zongen de kinderen der Hebreën en verkondigden het eeuwig leven; met palmtakken in de hand zongen zij: Hosanna in den hooge!.... En het volk ging uit de stad Hem te gemoet met palmtakken en riep: Hosanna in den hooge, Hosanna, Hosanna in den hooge!

Die blijde toonen stijgen ten hemel, en worden door de Engelen der zegevierende Kerk opgevangen en vervolgd; maar op aarde is de triomftogt geëindigd, de zegezangen zwijgen, en somber vermeldt des priesters stem, wat in dien vreesselijken nacht den Heer is wedervaren; de palm der verwinning wordt, onder het verhaal dier smarten, wel in de hand gehouden, ten teeken hoe het lijden zelf verwinnen is, maar ook tot driemaal toe wordt nu onder hetzelfde Misoffer de droeve kruiskreet van den stervenden Verlosser herhaald: God! mijn God, zie neder op mij! Waarom hebt gij mij verlaten? En wij hooren, hoe Hij zocht, die Hem troosten zou, en Hij vond er geen; en hoe Hij klaagt, dat allen die Hem zagen, Hem zoo wreedelijk hebben beschimpt!

Doch weder wordt bij die diepe vernedering de verhevene verwinning aangekondigd: op den Heer heeft hij gehoopt en Hij zal Hem verlossen; in heerlijkheid heeft hij mij opgenomen! een toekomstig geslacht zal den Heer toegezegd worden, en de Hemelen zullen zijne regtvaardigheid vermelden. Want Hij heeft zich zelven vernederd, gehoorzaam geworden tot den dood, ja tot den dood van het kruis; en daarom heeft God Hem verheven en een' naam gegeven, die boven alle namen is, opdat in den naam van JESUS alle knieën gebogen worden van die in den Hemel, op de aarde en onder de aarde zijn, en alle tong belijde,

dat de Heer JESUS in de glorie is van God den Vader!

En wij moeten, zoo vermaant ons de Kerk door den Apostel op dezen dag, hetzelfde gevoelen hebben, dat in CHRISTUS JESUS was.

En wij bidden met haar, dat wij onzen Koning in zijn *lijden* en *strijden* mogen navolgen, om in zijne *zegepraal* te deelen.

En wij nemen den palmtak naar onze woning mede, opdat wij daardoor — volgens het gebed der Kerk — gezegend en van alle kwaad verlost mogen worden. En wij hechten dat zegeteeken bij het gewijde water aan onze rustplaatsen vast. Daar zal het blijven, om ons dezen dag te herinneren; dikwerf zal het zegenende droppelen sprengen over ons, onze legerstede en onze woningen, vooral bij het dalen van den nacht, of als wij moeten toeven op het bed der smarten. En nadert ook voor ons de laatste nacht des lijdens: dan zien wij vol vertrouwen op dat Kruis, ons heden in zegepraal vooruitgedragen; en wij zien nog eens die palmen van verwinning en vrede, en gedenken den onsterfelijken zegetak, als eene vriendelijke hand daarmede in dien alles-beslissenden strijd ons brandend voorhoofd zal besproeijen en verkoelen.

Het laatste uur gaat slaan, of liever het oogenblik nadert der eeuwige verwinning.

HET PROTESTANTISMUS

EN HET

OORSPRONKELIJK CHRISTENDOM(1).

Bij zijn begin stond het Protestantismus, zoo als men weet, met het voorgeven op, het oorspronkelijk christendom, dat in het papendom geheel onkenbaar geworden, ja eigenlijk verloren zou gegaan zijn, weder in het leven terug geroepen en hersteld te hebben. Die hoovaardige gedachte was bij de Hervormers tot zulke hoogte geklommen, dat zij den oud-geloovigen zelfs den christelijken naam ontzegden en hen daarentegen *slangen-gebroed, grondsop van sophisten*, ja *heidenen* noemden, zoo als op de Regensburger godsdienstige bijeenkomst plaats had.

Overigens is de bewuste bewering, welke onwillekeurig aan de Novatianen, Catharen, en dergelijken herinnert en reeds bij de oudste sekten gevonden wordt, juist niet met de Hervormers en eerste ijveraars gestorven; maar heeft zich als een hatelijk erfdeel gedurende de drie eeuwen staande gehouden, en moet heden nog hier en daar op kansels en katheders, bij bijzonder plegtige gelegenheden, een treffenden indruk te weeg brengen. Ja in den jongsten tijd schijnen de Protestanten deze hoovaardige aanspraak op het oorspronkelijk christendom al meer te vergrooten, naar mate zij in het vernietigen van het oorspronkelijk erfgoed,

(1) Hefele, *Theologische Quartalschrift.* 27ste Jahrg. 2te. Quartalheft. Tübingen, 1845.

den Bijbel en de Schriften der Apostolische Vaders, vorderingen maken.

Het schijnt derhalve niet overbodig, dit onderwerp op nieuw te overwegen en daaraan eenige bladzijden te wijden, daar onder de Protestanten weleer een MATHIAS FLACIUS en anderen geheele boekdeelen daarover gevuld, en zich vergeefsche moeite getroost hebben, om het onbewijsbare te bewijzen.

Bij den eersten blik is het reeds ongeloofelijk, dat de Kerk van Christus twaalf geheele eeuwen in duisternis en de schaduwe des doods zou gezeten hebben, geheel verlaten van den H. Geest, tot dat in *Saksen* de ster opging, welke de wolken doorbrak, de duisternis overwon en uit het Labyrinth der Katholieke Kerk, langs den draad van eene nieuwe ARIADNE den keerweg naar het oorspronkelijk christendom ontdekte. Dit is bij den eersten blik reeds ongeloofelijk, zeg ik, want toch wat ware van de belofte des Heeren geworden, dat de poorten der hel zijne Kerk niet overweldigen zouden? Deze gedachte wordt nog verhoogd, wanneer wij ons herinneren, hoe menig andere daarmede zamenhangende eigenroem van LUTHER en diens vereerders voor het licht der geschiedenis verdwijnt. Ik meen bijv. al dat gezwets wegens het terugvinden van den geheel verloren Bijbel; hoe dezelve vroeger *onder de bank* gelegen had en eerst door LUTHER te voorschijn gebragt was. Wij weten toch, dat er *voor* de Bijbelvertaling van LUTHER minstens dertig duitsche overzettingen bestonden, en dat LUTHER's kennis van den Bijbel geenszins onmiddellijk als eene *oasis* in de woestijn is, maar veeleer het bekende spreekwoord: *Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset*, de bron aanduidt, waaruit hij grootendeels zijne schriftkennis puttede.

Zoo bestonden er dan vóór LUTHER duitsche Bijbelvertalingen en goede uitleggers, en in geen tijdperk der Kerk was de Bijbel of diens kennis verloren.

Wij willen thans echter het verwijt, alsof de Kerk twaalf geheele eeuwen van den H. Geest beroofd geweest is, laten rusten, en liever ons met onze hoofdvraag bezig houden, of het Protestantismus zich over zijne gelijkenis met het oorspronkelijk christendom mag beroemen?

In stede van elk uitvoerig antwoord konden wij gewisselijk op Hand. II. 42 verwijzen, waar de oude christenen met de woorden worden afgemaald; «Zij bleven volharden in de leer der Apostelen.» Wij konden in tegenstelling hiermede op de Leipziger twistrede verwijzen, waar LUTHER alreeds den brief van JACOBUS als een «stroobrief» verwerpende, in het oorspronkelijk-christelijk «volharden in de leer der Apostelen» eene bres geschoten heeft, door welke van toen af de *critici* van zijn genootschap indringende, het eene bolwerk der Apostolische leer na het andere vernielden, tot dat de nieuwe DAVID eindelijk de geheele reusachtige vesting in de lucht deed springen en de zijnen van alle «volharden in de leer der Apostelen» ontsloeg.

Gewisselijk zal men hier op de, aan de andere zijde van het Protestantismus staande, schaar van Bijbelgeloovigen wijzen en ons aantoonen, hoe zij met aandachtige houding het heilige boek hunne vereering bewijzen. Deze, zal men mij zeggen, — ja zij zelven zeggen het vaak en luide genoeg — deze zijn de eigenlijke nakomelingen der oudste Kerk, de ware gemeente des Heeren, de wederherlevende zonen en dochters van het oorspronkelijk christendom. Ik wil aannemen, dat al hun eerbied voor den Bijbel opregt en ongekunsteld is, op geen blind aannemen steunt, ook het licht van onderzoek niet schuwt. Zelfs wil ik hierin

nog toegeeflijker zijn dan hunne eigene geloofsgenooten, van welke één, hun allen zonder uitzondering *onhistorischheid*, dat is, wanneer wij het vreemde woord vertalen, hardnekkigen wederstand tegen historisch-kritisch onderzoek verweten heeft. Maar wij willen van onzen kant, ongeacht zulke belijdenis uit hun eigen legerkamp, nog aannemen, dat er ook onder de verstandelijk-handelende protestanten nog vele opregt Bijbelgeloovigen zijn; maar wij zullen juist aan deze, die nog niet door het verwerpen van den Bijbel hunne verhouding tot het oorspronkelijk christendom openlijk aan den dag gelegd hebben, toonen, hoe weinig ook zij tot die trotsche voorgevens geregtigd zijn.

Dat het protestantsche *leerbegrip* zulke aanspraken niet ondersteunt, ja dat het veeleer van het geloof der *oude* Kerk merkelijk en in zeer wigtige punten verschilt, zoo wel in het algemeen als in het bijzonder aan te toonen, is de taak van Symboliek en Polemiek, van welke gene zich ook in den laatsten tijd, met onmiskenbaren roem en krachtige werking, in dit opzigt heeft onderscheiden. Diens uitkomsten ontheffen ons dus in dezen van een nieuw onderzoek; waarom wij onzen blik, in stede van op het leerstuk, veel liever op het *leven*, de eeredienst, de tucht en inrigting der Kerk van de vroegste tijden wenden, ten einde met de verkregene uitkomsten de overeenstemmende *(analoge)* gesteldheid in het leven van de protestantsche kerkgenootschappen te kunnen vergelijken. Zoo vormt dan onze verhandeling eene soort van vervolg op elke Symboliek, en eene aanvulling dezer ook in onze tijden zoo belangrijke theologische leerwijs.

Om dan met een gewigtig punt aan te vangen, zoo behoort het *krachtigste vasthouden aan de kerkelijke eenheid*

tot de meest uitstekende verschijnselen van het oorspronkelijk christendom. Reeds heeft de Apostel Paulus de geloovigen *het een, onverdeelde ligchaam van Christus* genoemd en op deze eenheid bijzonderen nadruk gezet (1). Volkomen in zijnen geest spraken de Apostolische Vaders. «Waarom, schrijft CLEMENS van *Rome*, « waarom zijn er verdeeldheden onder u? Hebben wij niet *een'* God en *een'* Christus? Is niet *een* geest der genade over ons uitgestort? Is niet dezelfde roep door Christus ons allen ten deel geworden? Waarom verdeelen en scheuren wij de ledematen van CHRISTUS, en waarom staan wij tegen ons eigen ligchaam op?» (2).

Zoo duidelijk vordert dus CLEMENS de kerkelijke eenheid, ja geheel zijn overschoone brief heeft het eenige hoofddoel, de verstoorde eenheid der Kerk te herstellen; ook zijn tijdgenoot, de H. IGNATIUS van *Antiochië*, houdt niet op, hetzelfde te prediken. Even als JOANNES de Evangelist tot aan zijnen dood de woorden: «Mijne kinderen, bemint elkander» steeds herhaalde, zoo riep ook zijn groote leerling IGNATIUS tot aan zijn sterven den geloovigen toe: «Bewaart de eenheid». «Het is u gewin, schrijft hij aan de Efezers, in ongeschonden eenheid te volharden, opdat gij aan God deel verkrijgt» (3).

Deze kerkelijke eenheid nu openbaart zich in de oorspronkelijke Kerk in tweederlei rigtingen, eenerzijds als eenheid des geloofs, anderzijds als eenheid van den *organischen* zamenhang in de kerkelijke inrigting.

Van deze tweevoudige eenheid spreekt IGNATIUS, wanneer hij de Magnesiërs vermaant: «Er moet bij u *één* gebed, *één* smeeken, *één* zin, *ééne* hoop heerschen in liefde en

(1) I Cor. XII: 12—27. (2) Ep. 1. S. Clem. ad Cor. c. 46.
(3) Ign. ad Ephes. c. 4.

heilige vreugde; want er is toch slechts *één* CHRISTUS, boven wien niets is. Komt daarom allen te zamen als in *eenen* tempel Gods, als aan *een* altaar, als tot *eenen* JESUS CHRISTUS, die van den eenen Vader uitgegaan en tot dien *eenen* teruggekeerd, met hem vereenigd is» (1). Niet minder duidelijk verwijst hij op die dubbele eenheid, wanneer hij de geloovigen van *Philadelphia* in *Klein-Azië* toeroept: «Vlugt alle *scheuring* en *dwaalleer*,» (2) en «wie zich aan den stichter eener scheuring aansluit, kan het rijk van God niet beërven» (3). Het valt van zelf in de oogen, dat *dwaalleer* en *scheuring* regtstreeks de tegenstelling dier beide rigtingen der kerkelijke eenheid zijn, en dat IGNATIUS voor het negatieve waarschuwt, om het positieve aan te bevelen. Te regt ook erkent deze groote Apostolische Kerkvader den noodzakelijken zamenhang tusschen beide rigtingen der kerkelijke eenheid, want hij eischt overal in zijnen brief de eenheid in de *kerk-inrigting*, opdat de eenheid des *geloofs* bewaard blijve. Letterlijk vermeldt hij dat in zijnen brief tot de Philadelphers met deze woorden: «Er zijn vele wolven (ketters), die er op uit zijn, de tot God ijlenden te verslinden; maar wanneer gij *een* zijt, dan kunnen zij u niet bereiken» (4). Daarom hebben zes van zijne zeven brieven tot hoofdinhoud de stelling: «Weest eensgezind met den bisschop, de priesters en diakens, opdat het onkruid van Satan, de dwaalleer, onder u niet opwassen kan.»

Welk groot gewigt IGNATIUS aan de eenheid des geloofs hecht, getuigt elke bladzijde zijner brieven op de onmiskenbaarste wijze. «Wie het goddelijk geloof, zoo schrijft hij, door valsche leer bederft, die is bezoedeld en schuldig aan het helsche vuur; evenzeer hij, die naar zulke leer luistert» (5).

(1) Ign. ad Magnes. c. 7. (2) Ign. ad Philad. c. 2. (3) Ibid. c. 3.
(4) Ibid c. 2. (5) Ign. ad Ephes. c. 16.

Ja, IGNATIUS wil, dat men de ketters «als wilde dieren vlugte, wijl zij dolle honden zijn» (1), en «dat men zelfs den geringsten omgang met hen niet onderhoude, zoo min in het openbaar als bijzonder met hen spreke, maar alleenlijk voor hen bidde» (2).

Met niet minderen nadruk spreekt hij ook over de eenheid van het *kerkelijk organismus*. «Gij moet, dus schrijft hij aan de kerk van *Smirna*, den bisschop gehoorzamen, gelijk CHRISTUS den Vader; en der priesterschap gelijk den Apostelen; maar de diakens moet gij eeren als Gods gebod. Zonder den bisschop mag niemand eenige kerkelijke verrigting uitoefenen. Iedere Eucharistische handeling (H. Mis) moet voor geldig gehouden worden, welke onder toezigt van den bisschop of wien hij dat opgedragen heeft, plaats heeft. Waar de bisschop is, daar moet ook de gemeente zijn, gelijk de *Katholieke* (3) Kerk daar is, waar CHRISTUS is. Zonder den bisschop is het ongeoorloofd, te doopen of het liefdemaal *(agape)* te houden; maar alleenlijk hetgene hij veroorlooft, is Gode behagelijk» (4).

De eenheid van het kerkelijk organismus was echter in het oorspronkelijk christendom niet tot de afzonderlijke gemeenten of bisdommen beperkt; maar vereenigde ze alle tot een groot, gemeenschappelijk, heilig geheel, tot het *eene*, ondeelbare ligchaam van CHRISTUS, gelijk de Apostel zegt. Reeds het gezegde: καθολικὴ ἐκκλησία bij IGNATIUS is uit deze opvatting voortgesproten; doch nog duidelijker spreken voor ons eenige plaatsen uit het verhaal der marteling van den H. POLYCARPUS. De gemeente van *Smirna* namelijk vermeldt, in een tot ons gekomen stuk, den dood

(1) Ign. ad Eph. c. 7. (2) Ign. ad Smyrn. c. 4 et 7.
(3) Deze benaming wordt hier voor de eerste maal gebruikt.
(4) Ign. ad Smyrn. c. 8.

van dezen haren eerwaardigen bisschop aan de gemeente van *Philomelië* in *Phrygië* en «*aan alle kerspelen der heilige en Katholieke Kerk op alle plaatsen*» (*καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας παροικίαις*) (1). De H. POLYCARPUS zelf bad nog voor zijnen dood «voor de geheele Katholieke Kerk der aarde» (*ἀπάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας*) (2).

Omstreeks denzelfden tijd, dat is in de eerste helft der tweede eeuw, leefde met POLYCARPUS de schrijver van het werk: «De Herder van HERMAS», waarschijnlijk door HERMAS, eenen broeder van den bisschop van *Rome*, PIUS I, geschreven (3). Hoe duidelijk deze schrijver van het oorspronkelijk christendom de bewuste dubbele eenheid der Kerk bevroedde, kan uit het volgende blijken. HERMAS stelt de Kerk onder het beeld van een toren voor, welks steenen zoo vast in elkander gevoegd zijn, dat hij uit een enkelen steen gebouwd schijnt. (*tanquam ex uno lapide aedificata*) (4). Dit komt daarvan, zoo heet het lager, wijl de in den bouw der Kerk opgenomen geloovigen in de volmaaktste *eenheid* leefden en leven (5). Op gelijke wijze wordt aan HERMAS ook in het derde Boek de Kerk weder onder het beeld van een toren vertoond, die uit een *eenigen* steen gebouwd schijnt, daar, zoo als dat beeld verklaard wordt, ook de Kerk *een* ligchaam is, met *een* geest, *een* zin, *een* geloof, *eene* liefde (*unum corpus ejus, unus intel-*

---

(1) *Patr. Apost. Opp.* Ed. Hefele. p. 203.

(2) Martyrium S. Polycarpi, c. 8. *Ibid* p. 209.

(3) Deze door Hefele meermaals verdedigde meening (*Theol. Quartalschrift*, 1839, S. 160 ff. en *Patr. Apost. Opp. Ed.* Hefele. *Proleg.* p. LXV) deelen ook de geleerde Benedictijnen van Solesmes in *Origines de l'eglise rom.* t. I. p. 145.

(4) Pastor Hermae, lib. I. *Visio* III, c. 2. (5) Ibid c. 5.

lectus, unus sensus, una fides eademque charitas (1). En om de eenheid in het geloof nog duidelijker uit te drukken, zegt hij: De in den toren geplaatste steenen schitteren alle op gelijke wijze, wijl bij dezelve *una fides atque charitas* plaats grijpt (2).

Tot de schrijvers van het oorspronkelijk christendom behoort ook de H. JUSTINUS, die in zijne gesprekken met den Jood TRYPHON zich dus uit: «De geloovigen zijn *eene* ziel, *eene* gemeente, *eene* Kerk (τοῖς..... ὐυσι μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ συναγωγῇ, καὶ μιᾷ ἐκκλησίᾳ) (3). Dezelfde gedachte uit JUSTINUS meermalen in die beroemde Gesprekken, b.v. § 42: «Zoo als men in het menschelijke ligchaam zien kan, dat vele ledematen geteld en onderscheiden kunnen worden, maar te zamen slechts een ligchaam vormen, zoo worden de geloovigen, schoon zij velen in getal, maar *een* zijn, met den *eenen* naam, Kerk, aangeduid.»

Eene majestueus krachtige benaming heeft de kerkelijke eenheid gevonden bij den H. IRENAEUS, een leerling van den H. POLYCARPUS, die in de tweede eeuw de Kerk van *Gallië* bestuurde. Hij schrijft aldus: «De Kerk bewaart de leer en het geloof, welke zij van de Apostelen en derzelver leerlingen ontvangen heeft, hoewel zij over de geheele aarde verspreid is, met zulke zorgvuldigheid als bewoonde zij slechts een huis. En zij gelooft aan deze Apostolische overlevering op dezelfde wijze, als had zij slechts *eene* ziel en *een* hart; en zij verkondigt en predikt en levert deze leer zoo eenstemmig over, als had zij slechts *een* mond. Wel zijn de talen in de wereld verschillend, maar de kracht der overlevering is eene en dezelfde; de Kerken in *Germanië*, in *Iberië*, bij de *Celten*, in het *Oosten*, in *Egypte* en *Lybië*,

(1) Ibid. lib. III. *Similit.* IX, c. 13 et 18. (2) Ibid c. 17.
(3) Justin. *Dial. c. Tryph.* § 63.

de in de zuidelijke landen gelegen Kerken hebben geen ander geloof of andere overlevering; maar gelijk de zon voor de geheele wereld eene en dezelfde is, zoo schittert ook overal gelijkelijk de eene prediking der waarheid,» en «daar er dus maar een eenig christelijk geloof is, zoo kan de geleerde hetzelve niet vermeerderen, noch de ongeleerde hetzelve verkleinen» (1). Even eens zegt dezelfde Kerkvader iets lager: «De gezamelijke Kerk heeft een en hetzelfde geloof in de geheele wereld» (2).

Een afzonderlijk werk over de kerkelijke eenheid schreef ongeveer eene halve eeuw later de H. CYPRIANUS, bisschop van *Carthago*, waarin hij van de gedachte uitgaat: «Dat de Satan de ketterijen en scheuringen heeft bewerkt, om het geloof te vernietigen en de eenheid te verbreken, maar dat de Kerk slechts *een* is, welke door toenemenden wasdom zich uitbreidt en vermeerderd wordt. Ook de zon heeft vele stralen, maar slechts *een* licht; de boom vele takken, maar slechts *een* stam; zoo is ook de Kerk een licht, welks stralen over de geheele wereld uitschieten, een licht dat zich overal verspreidt, zonder dat een deel van het geheel afgerukt kan worden. Zij is een boom, die in rijken overvloed zijne takken over de geheele aarde uitstrekt; eene bron, welke haar water heinde en verre laat henen vlieten» (3). «Wie deze eenheid niet vasthoudt, onderhoudt ook de wet Gods niet, bewaart het geloof niet, behoudt het leven en de zaligheid niet. De Kerk is de ondeelbare rok zonder naad van Christus» (4). «Er is slechts *een* God, en *een* Christus, en *eene* Kerk, en *een* geloof, en de geheele schaar van geloovigen is door de eendragt tot de eenheid van *een* lichaam vereend» (5). Dergelijke krachtige uitdrukkingen

(1) Iren. adv. Haereses, lib. I, c. 10, § 2. (2) Ibid. § 4.
(3) Cypr. de unit. *Opp. ed. Bened.* Paris. 1726. pp. 194 seq.
(4) Ibid. p. 196. (5) Ibid. p. 202.

over de eenheid der Kerk komen nog wel op honderd andere plaatsen in de werken van dezen Kerkvader voor, en eene belangrijke derzelve zullen wij zelfs spoedig ontmoeten; het aangevoerde zal echter wel genoeg zijn, om de stelling te bewijzen, dat de kerkelijke eenheid, zoowel des geloofs als des organischen zamenhangs in de inrigting der Kerk, een der meest in het oog loopende verschijnselen in het oorspronkelijk christendom geweest is: een verschijnsel, waarop reeds de oudste Kerkvaders den grootsten nadruk gevestigd hebben.

Wenden wij ons nu met deze uitkomsten tot het Protestantsche kerkgenootschap, om hetzelve in dit opzigt met de Kerk der eerste eeuwen te vergelijken. Intusschen kan daar eigenlijk van geene vergelijking sprake zijn, waar het *tertium comparationis* ontbreekt. Immers terwijl het oorspronkelijk christendom zich door de innigste kerkelijke eenheid onderscheidt, doet zich het Protestantismus daarentegen door de grootste *scheuring* en *verdeeldheid* kennen. En aan dezen kanker lijdt hetzelve van zijnen oorsprong af. Bij zijn ontstaan toch zien wij het Protestantismus reeds in talrijke sekten splijten. Daar zijn het vooreerst de Zwickauer profeten met CARLSTAD, die, van den Lutherschen vorm der nieuwigheid zich afscheurende, eene tweede zoogenaamde kerkverbetering aanbragten. Een ruimer vorm van Protestantismus ontstond te dier tijde door ZWINGEL van *Zurich*; een anderen dreef THOMAS MÜNZER in *Thuringen* door; in *Zwitserland* verdrong CALVYN het Zwinglianismus uit een groot gedeelte van zijn gebied; een geheel eigendommelijke vorm van Protestantismus werd in Engeland door de vleeschgezindheid van een dwingeland geplant; nieuwe vormen en leeringen zocht, verbreidde SCHWENKFELD in zijn wisselvallig leven; tot groote ergernis van LUTHER werd zelfs

zijne nabuurschap door het Crypto-Calvinismus verscheurd; in de Nederlanden kon bijl en kerker het Arminianismus niet verdrijven ; in het zuiden en noorden, in het oosten en westen verhieven zich Antitrinitarissen, en met verschrikkelijke trekken zijn de twisten tusschen Episcopalen en Puriteinen in de Engelsche jaarboeken beschreven. Ja hooren wij LUTHER zelven, hoe hij over het volslagen gebrek aan eenheid in het Protestantismus klaagt. Zoolang de Paus regeerde, zegt hij, is het vrij van verdeeldheid geweest, want de sterke bewaarde zijnen hof in vrede. Nu echter is er een sterker aangekomen, en wijl nu de duivel ziet, dat het met zijn tot hiertoe in het pausdom aangewende tieren en razen niet meer gaat, grijpt hij een ander middel aan en buldert uit, met velerlei woeste meeningen, gelooven en leeringen. «Deze verwerpt den Doop, gene loochent het Sacrament, een ander stelt nog eene wereld tusschen deze en den jongsten dag, sommigen leeren, dat Christus niet God is, eenigen zeggen dit, eenigen dat, *en er zijn bijna zoo vele sekten en gelooven, als er hoofden zijn. Geen lompert is zoo grof, of wat hij droomt, of hem dunkt, moet hem door den heiligen Geest ingegeven en wil hij een profeet zijn*» (1).

Maar zal men vragen, is niet later de eenheid welligt in het Protestantismus teruggekeerd? Geenszins; integendeel de sekten en scheuringen namen steeds in getal toe; Kwakers, Hernhutters, Methodisten, Mennonieten, Collegianten, Latitudinariërs, Levellers, Irvingianen, Momiers, Zwedenborgianen, Rozenkruisers, enz. rezen als paddestoelen op, zoodat derzelver getal weldra *Legio* was. Iedere partij kreeg onderdeelen, iedere sekte baarde nieuwe, tot dat in sommige landen, zoo als in Amerika, LUTHER's ge-

(1) Brief aan de christenen van Antwerpen in 1525. De Wette, *Luthers Briefe*, Bd. III, S. 61.

zegde *woordelijk* vervuld werd: «*zoo vele sekten als hoofden*». Meer dan duizend Protestantsche sekten namelijk werden reeds voor jaren in de Vereenigde Staten gevonden, en het lijdt geen twijfel, of die vruchtbare moeder heeft derzelver getal sedert beduidend vermeerderd. Aan een gezonden stam wast zulk onkruid niet.

Echter is het Protestantismus niet enkellijk in sekten, in den eigenlijken zin des woords, op eene ongehoorde wijze verbrokkeld; veel meer is ieder van deszelfs deelen nog erger wedervaren. Nemen wij eene Protestantsche stadsgemeente; zij doet openlijk belijdenis van een vorm des Protestantismus, maar in waarheid behooren hare leden tot de onvereenigbaarste verscheidenheden, en van eene ware levendige eenheid kan er in het minste geene sprake zijn. Of beschouw eene der Protestantsch-godgeleerde faculteiten van Duitschland. Wie waagt het *eene* te noemen, waarvan de leden ook zelfs slechts in de hoofdleerstukken des christendoms overeenkomen? Of stel u ergens eene Synode van Protestantsche predikanten voor. Waar is in den laatsten tijd zulk eene gehouden, welker leden op de drie eerste vraagstukken des christendoms: — «Is er een persoonlijke God?» en «Zijn er drie personen in die Godheid?» en «Is Christus de ware Godmensch?» — hetzelfde antwoord geven? Zien wij nu, hoe beklagelijk in den jongsten tijd de provinciale Synode van Berlijn, in November 1844, de vraag opzigtens *de eenheid des geloofs* meende te moeten voorbijgaan. «*Eene letterlijke verpligting aan de Symbolen*» werd *opgeheven*, en aan willekeur in het verstaan der H. Schrift de deur wijd opengezet. Of moet ik de in 1842 te Parijs gehouden bijeenkomst der Protestantsche predikanten van Frankrijk vermelden, waar de strijd en woordentwist tusschen Rationalisten en Oudgeloovigen in het belagchelijke

liep? Een der hevigste voorstanders van het Rationalismus, COQUEREL, predikant te Parijs, riep hier den zoogenaamden Oudgeloovigen toe: «Gelooft gij ook aan de Drievuldigheid?» En niemand was er, die «*ja*» antwoordde! Alleen in de voorstellen tot verhooging hunner bezoldigingen zijn al deze heeren het eens geworden. Is dit welligt de eenheid der Apostolische Kerk?

Ik kon van de inwendige verdeeldheid des Protestantismus nog meer doorslaande bewijzen uit de nabijheid aanvoeren, maar daar zij van algemeene bekendheid geworden zijn, mag ik mij van derzelver opsomming ontslagen rekenen.

Het Protestantismus is dus verscheurd en in tallooze sekten verdeeld; en dit *moet* zoo zijn, wijl hetzelve het beginsel van gezag verworpen en zijn geheel gebouw van den beginne af op *subjectiviteit* gevestigd heeft; maar juist daardoor toont het in een gewigtig punt zijn groot verschil met het oorspronkelijk christendom, dat op de kerkelijke eenheid zulken nadruk gesteld heeft, zoodat reeds de oudste Kerkvaders het: *extra ecclesiam nulla salus* met den grootsten ernst uitgesproken hebben. IGNATIUS van *Antiochië* zeide: «Volhardt in de eenheid, opdat gij aan God deel verkrijgt,» en «indien iemand niet binnen het altaar is, wordt hij van het brood Gods beroofd» (1). En op eene andere plaats: «Wie eenen scheurmaker volgt, zal het rijk Gods niet beërven;» daarentegen: «Wie met God en CHRISTUS verbonden is, is ook met den bisschop vereenigd.» (2) De H. CYPRIANUS zegt: «Wie de Kerk van CHRISTUS verlaat, kan ook aan de genadegaven van CHRISTUS geen deel verkrijgen,» en «Wie de Kerk niet tot moeder heeft, kan ook God niet tot Vader hebben» (3).

(1) Ignat. ad. Eph. c. 4 et 5. (2) Ign. ad. Philad. c. 3.
(3) Cyprian. de unit. eccl. p. 195.

Als het middelpunt en de zigtbare uitdrukking dier eenheid, beschouwde reeds de oorspronkelijke Kerk *den bisschop van Rome* als den opvolger van PETRUS. Ik wil daarop niet wijzen, dat reeds in de vroegste tijden, toen de Apostel JOANNES nog leefde, de door twisten bezochte gemeente van *Corinthe* niet bij den grooten Apostel in het naburige *Efeze*, maar bij CLEMENS, den opvolger van PETRUS, in het verafgelegen *Rome*, hulp zocht en vond (1). Iets later schreef IGNATIUS van *Antiochië*, wegens zijne ophanden marteling, aan de Kerk van *Rome* en gaf haar den bijzonderen titel: *Overste van het liefdeverbond*, dat is: der christenheid. Wij hebben van hem nog zes andere brieven aan andere christelijke gemeenten, maar geen derzelve, hoezeer bijv. *Efeze* ook de hoofdstad eener provincie was, wordt met dergelijke benaming vereerd. In dezelfde tweede eeuw legde ook de H. IRENAEUS, geboortig uit *Klein-Azië* (dus tot de grieksche Kerk behoorende), priester en later bisschop van *Lyon*, zijne achting jegens *Rome*, als het *eenheidspunt van de Kerk*, in een uitstekend gezegde aan den dag. «Den ketters, zegt hij, houdt hetzelve het geloof der Kerk van *Rome* voor, en overtuigt hen aldus van nieuwigheid, want met de Roomsche Kerk moet, ter oorzake van haren *uitstekenden voorrang*, elke Kerk *overeenstemmen*» (2).

---

(1) Zie Ep. I. S. Clem. ad Cor. c. 1.

(2) Iren. adv. Haer. lib. III, c. 3. § 2. Deze plaats luidt in het Latijn: *Ad hanc enim ecclesiam propter* potiorem principalitatem *necesse est omnem* convenire *ecclesiam, hoc est, eos, qui sunt undique fideles.* Het woord *convenire* (συμβαίνειν) van een *ligchamelijk* bijeenkomen te verstaan, zoo als Neander (K. G. Th. I. S. 210) gedaan heeft, wijl lieden van allerlei stand naar Rome kwamen, is belagchelijk, zoo als de *Jenaer Literaturzeitung* (1827, nº. 212) dit erkend heeft. Zoo ook Roskovany, *de Prim. rom. pont.* 1834, p. 30. Te regt verklaart Möhler (*Einheit*, S. 268 f.) deze beroemde plaats. *Convenire* beteekent de *overeenstemming in de leer*, want hiervan toch is in de geheele plaats de rede, en alleen de grootste kleingeestigheid en pie-

Dezen uitstekenden voorrang erkenden zelfs de ketters der eerste eeuwen, bijv. de Montanisten, waarom zij zich beijverden, ook in *Rome* opgang te maken, overtuigd, dat de kerkelijke verbinding met *Rome*, ook die met de geheele wereld in zich besluit. Hieromtrent ontmoeten wij nog een geval in de tweede eeuw, hetwelk voor den uitstekenden voorrang en het groot aanzien der Roomsche Kerk getuigt, namelijk den strijd wegens het vieren van het, Paaschfeest, waarin *Rome* ongetwijfeld de eerste rol speelde en op een hetzelve toekomend waken over de gansche Kerk aanspraak maakte en uitoefende. Meerder erkennen van dezen eerwaardigen voorrang van de Roomsche Kerk, vinden wij in toenemend getal, vooral in de derde eeuw, waar bijzonderlijk de H. CYPRIANUS rijk aan treffende gezegden is. «Op hem (PETRUS) alleen bouwde CHRISTUS zijne Kerk en hem gaf Hij zijne schapen over. En schoon Hij na zijne verrijzenis dezelfde magt aan alle Apostelen gaf, heeft Hij echter, om de eenheid uit te drukken, door zijn aanzien dezelve van één laten uitgaan..... en ofschoon de Apostelen gelijk waren, zoo werd aan PETRUS het primaat gegeven, om de eenheid der Kerk van CHRISTUS en de eenheid van den Stoel te doen kennen.» (*Primatus* PETRO *datus, ut una* CHRISTI *ecclesia et cathedra una monstretur*) (1). Weinige regels lager zegt hij: «Hoe kan hij, die den Stoel van PETRUS, op wien de Kerk gebouwd is, verlaat, vertrouwen, dat hij in de Kerk is?» (*qui cathedram* PETRI, *super quem fundata est Ecclesia, deserit, in Ecclesia se esse confidit?* (2)

---

tistische verblindheid kan dit miskennen. *Potior principalitas* toch (ἱκανώτερον κυρος) beteekent: *uitstekend aanzien, voorrang, magt.* Over andere beteekenissen van dit laatste woord zie men: Rothensee, *Der Primat*, herausg. v. D. Räsz u. D. Weis. Bd. I. S. 55. not. 1.

(1) Cyprian. *de unit.* p. 195. (2) L. c.

Ook de brieven van CYPRIANUS zijn vol van de eerbiedigste uitdrukkingen over *Rome*. «Deze is de Stoel van PETRUS en de hoofdkerk, waarvan de eenheid des priesterdoms uitgaat» (1). Wegens de verheffing van CORNELIUS tot bisschop van *Rome* na den dood van FABIANUS, schrijft CYPRIANUS: factus est autem CORNELIUS episcopus—cum FABIANI locus, id est cum *locus Petri et gradus cathedrae sacerdotalis* vacaret (2). In denzelfden brief zegt hij tot den bisschop ANTONIANUS: «Ik heb volgens uw verlangen uwen brief aan (Paus) CORNELIUS overgezonden, opdat hij daaruit verneme, *te secum, hoc est, cum catholica ecclesia communicare*» (3). De overeenstemming met *Rome* verklaart CYPRIANUS dus uitdrukkelijk voor dezelfde zaak met de *communio cum catholica ecclesia*, en heeft tevens de gedachte, dat *Rome* het punt van vereeniging der gansche Kerk is, ten duidelijkste uitgesproken.

Het is mij bekend, hoe men beweert, dat CYPRIANUS eenige jaren later, in den twist over de geldigheid van den door ketters toegedienden doop, geheel andere meeningen geuit en het primaat der Roomsche Kerk volstrekt bestreden heeft. Maar werkelijk heeft hij slechts gemeend, zoo als reeds PRUDENTIUS MARAN (4) aantoont, dat Paus STEPHANUS een misbruik van het primaat maakte, en dit vermeende misbruik bestreden, zoo als hij onder anderen zegt, dat PETRUS zelf zich zulke uitgebreide heerschappij en magt niet heeft toegeschreven (5).

Tot den tijd van CYPRIANUS behooren nog eenige voor-

---

(1) Epist. 55. Navigare audent ad *Petri cathedram atque ad ecclesiam principalem*, unde *unitas sacerdotalis* exorta est. p. 86.

(2) Epist. 52, p. 68. (3) L. c. p. 66.

(4) In zijne uitgave der werken van Cyprianus. *Praef.* p. IX seqq.

(5) Epist. 71. Zie Möhler, *Patrologie*, Bd. I. S. 870 — Ed. de Louvain, Tom. 3. p. 140.

vallen, welke den hoogen rang en de algemeene achting van *Rome* als het hoofd en vereenigingspunt in de Kerk duidelijk aanwijzen. Zelfs de beroemde Gallikaan, PETRUS DE MARCA, erkende, dat toen reeds, in gewigtige aangelegenheden, de bisschoppen tot *Rome* hunne toevlugt namen en daar in hooger beroep kwamen (1); en de H. ATHANASIUS verhaalt ons, dat een zijner voorgangers op den patriarchalen zetel van *Alexandrië*, DIONYSIUS, wegens onnaauwkeurige gezegden in den Sabelliaanschen strijd, te *Rome* aangeklaagd was en zich bij den bisschop van *Rome*, insgelijks DIONYSIUS geheeten, geregtvaardigd heeft (2).

Nadat aldus het hooge aanzien, hetwelk de Stoel van *Rome* in het oorspronkelijk christendom genoot, onwedersprekelijk getoond is, moeten ook daar tegen over de op datzelfde punt betrekkelijke gezegden van LUTHER en zijne vrienden en vereerders nagespoord worden, om de mogelijke overeenkomst van het Protestantismus met het oorspronkelijke christendom te ontdekken. Wij kunnen hierbij de meeste kortheid in acht nemen, want er zijn in dit opzigt zulke duidelijke gezegden, dat een derzelve voor duizende geldt. Het bekende geschrift: «Het Pausdom te *Rome* door den duivel gesticht *(Wider das Pabstthum zu Rom vom Teufel gestift)*» van het jaar 1545 vangt aan met de woorden: «De allerhelschte Vader PAULUS III *(der allerhöllischte Vater*, PAUL III) (3), en in het werk wordt de toespraak «Uwe helligheid» *(Eure höllischheit)* welligt honderdmaal gebezigd. Daarbij heet de Paus tot afwisseling ook de «vervloekte Antichrist,» de «Roomsche spitsboef» en «de

(1) Marca, *de concordia sacerdotii et imperii*, lib. I. c. X. § 8. — Zie ook Rothensee, a. a. O. S. 78 ff.

(2) Athanasius, *de sententia* Dionysii. Opp. ed. B. B. Par. 1698. T. I. p. 243 seqq.

(3) Walch'sche uitgave der *Werke Luthers*, Bd. XVII, S. 1278.

pausezel.» Het pausdom is, volgens LUTHER, door den overweldiger, keizer PHOCAS, gesticht, en de Pausen zijn van den beginne af «doortrapte Aartsspitsboeven, moordenaars, verraders, leugenaars en de regte grondsop van alle booze menschen op aarde» geweest; de Paus is «vijand van God en menschen, verstoorder der christenheid en vleeschelijke woning van Satan», en na den duivel is er «geen slechter volk dan de Paus met de zijnen.» In den loop van het geschrift spreekt LUTHER Paus PAULUS III aldus toe: «Vaar wel, lief PAULUSJE! lieve ezel, lik niet! ach lief pausezeltje, lik niet, allerliefst ezeltje, doe het niet» (1). En elders: «Gij zijt toch een lompe ezel, gij pausezel en blijft een ezel» (2). Van dezen spot verheft zich de «Man Gods» spoedig tot tragischen ernst en strijdt tegen den «wanhopigen spitsboef en booswicht PAULUS (III), dien onverzadiglijken, grondeloozen vrekpens» (3). Maar aldra komt hij tot zijne spotternij terug, roept den Paus toe: «gij zijt een epicurisch zwijn, gelijk alle Pausen uwe voorgangers,» (4) en belooft, zoo hem de kracht bijblijft, dat hij de pauselijke Bullen aantasten en beproeven zou, «of hij den grooten, groven ezel de lange ongekamde ooren kammen kon» (5). Daaraan hecht zich de algemeene uitroep aan de christenheid, dat ieder christen, «waar hij het pauselijk wapen ziet, dat bespuwen en met drek werpen moet, zoo als men een afgodsbeeld bespuwen en met drek werpen zou, Gode ter eere» (6).

Wij onthouden ons zoo veel te meer van verdere uittreksels, daar eene eenigzins volledige bloemlezing van

---

(1) A. a. O. S. 1299 f. De welvoegelijkheid verbiedt, het op deze plaats volgende af te schrijven.

(2) S. 1301 (3) S. 1302. (4) S. 1307. (5) S. 1311.

(6) S. 1331. Het morsigste, wat welligt ooit gedrukt is, staat S. 1311.

deze soort minstens twee boekdeelen zoude vullen, en het medegedeelde meer dan toereikende is, om eene vergelijking tusschen LUTHER en de eerste Kerkvaders te maken. Doch niet alleen LUTHER, — die «met eenen bijzonderen geest begaafd was,» zoo als zijn beschermheer, de keurvorst van *Saksen*, uit aanmerking van het geschrift: Tegen het Pausdom, enz., zich geliefde uit te drukken, — heeft zich op de voormelde wijs over *Rome* en den H. Stoel uitgelaten; maar ook de zachte MELANCHTON heeft van zijnen ijver «getuigenis gegeven» en ons het «gruwelijke afbeeldsel van den Pausezel» geschetst. Hoe weinig hij zich er op toegelegd heeft, de gezegden van het oorspronkelijk christendom na te volgen, toont reeds het begin van zijne bewuste schildering door de woorden: «Eerstens beteekent de ezelskop den Paus.» (1)

Deze wijs van spreken over Rome is in het Protestantismus tot op heden nog niet buiten gebruik geraakt; integendeel plegen nu nog velen al, wat schrikkelijks bedacht kan worden, onder het woord Pausdom zamen te vatten, en van de hooggeplaatste godgeleerden, zoo als RÖHR en MARHEINECKE, tot de kleinste dwergen in de litteratuur zijn duizend pennen gereed, datgene te verguizen, wat de eerste Kerkvaders in zoo hooge eer gehouden en, ook zonder aanmerking van de goddelijke instelling, daarom te regt hoog vereerd hebben, wijl alleen door het primaat de kerkelijke eenheid bewaard en het verscheuren en verdeelen van het ligchaam van CHRISTUS in duizend sekten verhoed kan worden.

(Het vervolg hierna.)

(1) Anhang zu Luther's Werke, Walch'sche Ausg. Bd. XIX, S. 2403.

BOEKAANKONDIGING.

GODVRUCHTIG AANDENKEN AAN DE GELOOVIGE ZIELEN, door Z. H. W. den Bisschop van *Belley*. 's Gravenhage, A. P. van Langenhuysen. 1844.

Het rouwgewaad, waarin dit boekje, is gehuld, zegt u, reeds vóór dat gij den titel leest, dat het een *aandenken* aan de Overledenen is; en de lithographie van de R. K. Begraafplaats te *'s Gravenhage* tegen over het titelblad benevens de menigvuldige, in het werkje zelf voorkomende, houtsnee-plaatjes zeggen u daarenboven, dat het een *godvruchtig* aandenken aan de *geloovige* Overledenen is. Moge daardoor nu ook al het uitwendige een wat treurig aanzien bekomen, het past ongetwijfeld aan den inhoud en het doel van het boekje.

De inhoud zelf, waaraan wel het meest zal worden gehecht, is degelijk, voor verstand en hart beiden is gezorgd. Het onderrigt gaat vooraf, de beoefening volgt.

Het onderrigt omvat in twee hoofdstukken de «leer der Kerk «over het toekomende leven» en de «leer der Kerk over het «Vagevuur.» Het is bondig, bevattelijk en onderhoudend.

Het derde hoofdstuk vangt aan met gepaste «voorafgaande «bemerkingen over de overweging en het gebed;» waarop dan de *overwegingen* zelve volgen: voor den dag van Allerheiligen; voor Allerzielendag en het Octaaf; voor elken Zon- en Maandag der maand November en eindelijk voor elken eersten Maandag van elke maand.

Ten slotte zijn bij de overwegingen nog drie hoofdstukken, bevattende bijzondere godsdienstige oefeningen en gebeden, alle in betrekking tot de Overledenen, gevoegd.

Uit deze beknopte inhouds-opgave blijkt, dat in het werkje van Z. Hoogw. den Bisschop van *Belley* ruime stof wordt geleverd tot een godvruchtig aandenken aan de geloovige zielen. Men meene nogtans niet, dat die stof slechts voor afgetrokken bespiegelingen over het lot, den toestand, enz. der Overledenen kan dienen. Neen; het werkje heeft eene geheel praktische strekking. Het raakt vele allergewigtigste punten aan, die uit het midden van het leven zijn genomen, en kan daardoor een veelzijdig nut stichten. Dit doet ons dan ook wenschen, dat het, vooral bij de aanstaande November dagen, waarin de Kerk hare kinderen tot een godvruchtig aandenken aan de geloovige zielen in het bijzonder opwekt en aanspoort, in veler handen kome.

Druk en papier zijn goed en de geheele uitvoering is net.

LETTERLOVER.

AVE MARIA.

Naar het Fransch van Père DE GÉRAMB.

Ave MARIA! ter bede gerept,
Ave MARIA! het *Angelus* klept!
Als 't lieflijke schateren,
Wen 't kindeken lacht,
Is 't tingelend klateren,
Aan 't eind van den nacht.

Ave MARIA! ter bede gerept,
Ave MARIA! het *Angelus* klept!
Hoe zoetelijk klagen,
Bij 't morgenlicht-dagen,
Die driemaal-drie slagen
Een langzame klagt.

Ave MARIA! ter bede gerept,
Ave MARIA! het *Angelus* klept!
Het is eene bede
Uit 't hart dat bemint,
Die opgaand in vrede
De hemelen wint.

Ave MARIA! ter bede gerept,
Ave MARIA! het *Angelus* klept!
't Is 't heilige teeken
Van 't Maagdelijk smeeken;
't Is 't kouten en spreken,
Dat de Eng'len verbindt.

Ave MARIA! ter bede gerept,
Ave MARIA! het *Angelus* klept!
Als 't klokje om te danken,
Den christ'nen op 't veld,
Met zilveren klanken,
Den bedestond meldt:

Ave MARIA! ter bede gerept,
Ave MARIA! het *Angelus* klept!
Dat de Engeltjes kleppen,
De vleugeltjes reppen,
En vreugd er in scheppen,
Aan 't landvolk vertelt.

Ave MARIA! ter bede gerept,
Ave MARIA! het *Angelus* klept!
Zoo heeft U voor dezen,
Naar de aarde gespoed,
O Maagd, nooit volprezen
Gods Engel gegroet.

Ave MARIA! ter bede gerept,
Ave MARIA! het *Angelus* klept!
Zoo rijze onze bede
Uit 't hart vol van vrede
Met d' Eng'lengroet mede,
En stijge aan de trede
Des outers, zoo zoet,
Zoo blij haar te moet!...
Doch 't licht is aan 't zinken,
Geen klokjes meer klinken:
Ave MARIA! wees, Moeder gegroet!

HET KERKELIJK JAAR.

VIJFDE VOORLEZING.

Met den plegtigen Palmzondag zijn wij de laatste en geheimnisvolle week der vaste ingetreden, welke in verschillende landen onderscheidene namen draagt, die echter allen hare verhevenheid aanduiden. Nn eens wordt zij de *boete-week* geheeten, om de strengere versterving, die gedurende dezen tijd, vooral in de vier laatste dagen, en bijzonder op den Goeden Vrijdag, wordt gedaan; want aanvankelijk waren er Christenen, die twee, drie en meer dagen zich van spijze onthielden; dan weder wordt zij *week* van *smart* genoemd, om het lijden, in deze dagen door CHRISTUS verduurd, en om de rouw, dien zij in ons moet opwekken (1); of de *groote week* (2), om de groote geheimen, daarin vervuld; of wel de *heilige* (3), de *goede week*, om de heiligheid der gebeurtenissen, in dien tijd geschied, en het heil, hierdoor der menschheid aangebragt. Die droeve en verhevene geheimen worden in droeve en verhevene handelingen en daden vertegenwoordigd, gelijk de Verlossing, daarin afgebeeld en voortgezet, zich nog altoos in de *daad* over de aarde uitbreidt; hier wordt ons nn de hoogste *offerdaad* in den grooten strijd voorgesteld, dien wij gaan beschrij-

(1) *Charwoche* van *Char* (Kar) *rouw*, *smart*.
(2) Major hebdomada.
(3) La Semaine Sainte, the Holy-week.

ven; dan wordt op Paasch-Zaturdag reeds de kreet vernomen der overwinning, welke echter den volgenden Paaschdag eerst voltrokken en gevierd zal worden.

I.

DE GROOTE STRIJD, OF DE GOEDE VRIJDAG MET DE VIER VOORAFGAANDE DAGEN.

Deze eerste dagen tot Woensdag avond hebben er in de Kerk geene bijzondere plegtigheden plaats; maar onder de offerande der Mis en in het Breviergebed herhalen ons de profeten, vooral ISAÏAS en JEREMIAS, en vele plaatsen uit de psalmen, wat *de man der smarten* te verduren heeft, welks lijdensgeschiedenis nog driemaal in deze week vermeld zal worden; ook elk gebed spreekt deze dagen van het lijden en offer van Gods eeniggeboren Zoon: Oordeel, Heer! die mij leed doen, — zoo vangt de H. Mis den eersten dag aan, — bestrijd die mij bestrijden; neem uwe wapenen en uw schild, en haast U om mij te helpen. O zeg tot mijne ziel: ik, ik ben uw heil! Dan klaagt ISAÏAS, hoe hij zijn ligchaam overgaf aan die hem slaan, en zijn aangezigt niet afkeert van die hem schelden en bespuwen (1). En het Evangelie verhaalt hoe JESUS zes dagen voor Paschen in *Bethanie* kwam, waar LAZARUS gestorven was, dien Hij van den dood had opgewekt. Wij hooren den leerling noemen, die zijn' Meester *verraden* zal, en den Heer van den dag zijner *begrafenis* gewagen.

Den tweeden dag roept ons de Apostel toe: Wij moeten roemen in het kruis van onzen Heer JESUS CHRISTUS, in wien ons heil, ons leven en onze verrijzenis is, door wien wij behouden en verlost zijn (2); en de *Les* spreekt van het

(1) Is. L. (2) GAL. VI.

zagtmoedig Lam ter slagtbank geleid, en hoe de vervolger zeide: laat ons hem uitroeijen uit het land der levenden en dat zijn naam niet meer herdacht worde (1). Dat in den naam van JESUS alle knieën gebogen worden van die in den hemel, op de aarde, en onder de aarde zijn, wijl de Heer gehoorzaam is geworden tot den dood, ja tot den dood van het kruis. Zoo begint den derden dag de H. Mis; en de Priester bidt, dat wij door zijn lijden *van de magt des vijands verlost* mogen worden. Zie *uw Verlosser komt*, roept de groote profeet ons toe; waarom, waarom is uw kleed zoo rood, en uw gelaat als van die de wijnpers treden (2)? Wij hebben hem gezien, en er was geene gedaante noch schoonheid in Hem; en Hij was gewond om onze ongeregtigheden (3); Gij zult opstaan, o Heer! en U over Sion erbarmen; want de tijd uwer ontferming is gekomen. En aan het einde des offers spreekt de Priester over het volk het gebed uit, dat de volgende dagen onophoudelijk op smeekenden toon zal herhaald worden: Zie neder, bidden wij, o Heer! op dit uw huisgezin, waarvoor onze Heer JESUS CHRISTUS niet geaarseld heeft in de handen der boosdoeners te worden overgeleverd en de marteling van het kruis te onderstaan.

Men leest dezen Woensdag avond en de volgende twee dagen de *donkere* of *Treurmetten* (4); zij worden *donkere metten* genoemd, wijl zij als nachtgetijden in het duister bij het licht der kaarsen geschieden; zoo om ons de duisternissen voor te stellen, die bij den dood van CHRISTUS de aarde overdekten, als om de geestelijke duisternis te herinneren, waarin de Joden verkeerden, toen zij hunnen Messias gekrui-

(1) JEREM. XI.
(2) Is. LXIII.
(3) Is. LIII.
(4) *Tenebrae*, duisternissen.

sigd hebben. Den naam van *Treurmetten* dragen zij, en wijl zij voor een goed gedeelte uit de *klagten* van JEREMIAS bestaan, en ook om de gansche droefenis, waarmede zij gebeden worden. Wat hier van de verharde en dienstbare Joden wordt gezegd, past de H. Kerk op een ieder toe, die nog in de slavernij der zonden verkeert. Op den toon der diepste smart beweenen deze treurzangen den ondergang van *Jerusalem* en de verwoesting des tempels:

Waarom, zoo klagen zij, waarom zit die volkrijke stad nu zoo eenzaam neder?

Zij, die de meesteres was der volken, is als eene weduwe geworden, en de vorstin der gewesten is onder schatting gebragt.

Sions wegen treuren, omdat er niet zijn, die tot hare feesten komen; al hare poorten zijn verwoest; hare Priesters zuchten; hare maagden verkwijnen in rouwgewaad, zij zelve is met bitterheid overgoten.

Om de verdrukking en het juk der slavernij te ontkomen, heeft Juda haar vaderland verlaten; zij heeft onder de volken gewoond, maar vond geen rust. Hare oogen vergaan in tranen en het vuur verteert haar gebeente. Want zwaar heeft zij gezondigd, en er is geen smart aan hare smart gelijk.

Jerusalem, Jerusalem! bekeer u tot den Heer uwen God! zoo klaagt JEREMIAS in den naam van het gansche volk, dat in boeijen zuchtte, en zoo moet een ieder klagen, die slaaf der zonde is, en hooren naar de vriendelijke, zoo dikwerf herhaalde, uitnoodiging tot bekeering:

Jerusalem, Jerusalem! bekeer u tot den Heer uwen God!

Na iedere kleine afdeeling dezer nachtgetijden, wordt een der dertien kaarsen op den driehoekigen kandelaar uitgedoofd, tot dat eindelijk op de hoogste spits het licht van ééne kaars slechts overblijft, het zinnebeeld van het Licht der wereld, van den Zaligmaker, die in zijn lijden van al zijne Apos-

telen begeven en alleen overgelaten werd. Gedurende den lofzang van ZACHARIAS (1) worden ook de zes kaarsen op het altaar en het overige licht in de kerk uitgedoofd. Het bovenste waslicht, dat men brandend wegneemt, en eene wijle achter het altaar verbergt, geeft te kennen, hoe het Licht der wereld een weinig tijds in het graf heeft gerust, om in glorie te verrijzen; en het gerucht, dat er aan het einde der avondgetijden gemaakt wordt, beteekent het gewoel der Joden, de kruisigingskreten, en de ontsteltenis der gansche natuur bij den dood van haren Schepper.

Dezen avond wordt reeds, in de laatste lessen, van de spijs der sterken, van het liefdegeheim gesproken, waarvan de instelling den volgenden Witten Donderdag gevierd wordt; echter niet met volle vreugde en feestelijkheid, omdat het dagen van smart zijn, en ook wijl de Kerk een' afzonderlijken feestdag (2) ter viering van dat hoog Geheim heeft ingesteld.

In dit H. Sacrament wordt de gedachtenis van het goddelijk lijden voortgezet, en het onderpand onzer toekomstige verheerlijking gegeven; hier worden wij met CHRISTUS op het innigst vereenigd, om in vereeniging met ons Hoofd te strijden en te verwinnen. Zoo verlangt het de overmaat zijner oneindige liefde en teederheid; want Hij, onze God, Hij zelf in dit wonderwerk,

Hij is in ons! Aan 't licht, aan 't leven,
Dat Hij ontvangt in 's Vaders schoot,
Wordt met zijn Vleesch ons deel gegeven,
Met 't Bloed dat Hij aan 't kruis vergoot.
Zijn broedren zijn we! 's Vaders zonen!
In ons komt beider Liefde wonen,
En God vereenigt ons met God!

(1) Benedictus Dominus Deus. LUC. I.

(2) *H. Sacramentsdag.* Bij dat Feest zullen wij over de H. Eucharistie eenige nadere bemerkingen maken.

Hang dan de sluijer nog der zinnen:
Zijn lijden, strijden, overwinnen
Ons immer wederkeerend lot:
Heil ons! Wij kunnen Hem beminnen;
Ons gloeit de hemel reeds van binnen,
In liefde's zaligend genot (1)!

Herinnert deze dag de vernederingen, den strijd en de smarten eener goddelijke liefde, die zich geheel wegschenkt, om met ons één te zijn: ook offers van wederliefde worden van ons gevraagd; wij moeten doen, gelijk onze Meester deed (2); op zijn voorbeeld ons vernederen, met Hem willen lijden en sterven; de ledematen moeten aan het Hoofd gelijken, en nu bereid zijn met Hem in den dood te gaan.

Weder ook riep de Apostel ons toe: dat wij slechts te roemen hebben in het kruis van onzen Heer JESUS CHRISTUS en de gansche H. Mis vertegenwoordigt hoe, op den avond vóór het lijden, de instelling van het liefde-geheim is geschied; met het *Gloria in Excelsis* klinken nog eens tot dankzegging de toonen aller klokken, om echter vervolgens tot aan de opstanding des Heeren van droefenis te zwijgen. De Priester consacreert dezen dag twee H. Hostiën, waarvan hij de eene nuttigt en de andere in een' kelk tot den Goeden Vrijdag bewaart, op welken dag geen Misoffer opgedragen, en de kruisdood en begrafenis van CHRISTUS wordt herdacht. Na de Mis wordt deze H. Hostie naar een klein altaar of kapel, gewoonlijk *het H. Graf* genoemd, in plegtigen optogt gedragen, waarop de andere altaren ontdekt worden, onder het lezen van den 21sten Psalm: Mijn God, mijn God, zie neder op mij, en de antiphoon:

(1) Gedichten bij het vijfde Eeuwgetij van het Mirakel van Amsterdam, door C. BROERE en P. VAN DER PLOEG. bl. 16.
(2) JOAN. XIII, 15

zij hebben onder zich mijne kleederen verdeeld, en over mijn gewaad hebben zij het lot geworpen.

Op dezen Witten Donderdag wijdt de Bisschop de H. Oliën, welke in de Kerk gebruikt worden bij het toedienen der H. Sacramenten van het Doopsel, Vormsel, Laatste Oliesel en Priesterschap. Door het Doopsel wordt de mensch in de schare der Christelijke strijders opgenomen; door het Vormsel als krijgsknecht van CHRISTUS bevestigd en gesterkt; door het H. Oliesel in den jongsten strijd ondersteund, terwijl hij door de Priesterwijding zijne aanvoerders in het geestelijk strijdperk ontvangt.

Doch gelijk de Zaligmaker op dezen zelfden dag, vóór de instelling van dit hoog Geheim, het groot gebod der liefde (1) en het verheven voorbeeld der vernedering gaf, toen Hij zijne Apostelen de voeten waschte, zoo wordt die voetwassching ook weder *in daad* vertegenwoordigd, en nog door den H. Vader, den Plaatsbekleeder van CHRISTUS en het hoogste Gezag op aarde, ook door Bisschoppen en Priesters, door koningen zelfs en vorsten aan anderen verrigt. De antiphonen en gebeden, daarbij gesproken, dringen allen op onderlingen eerbied en liefde met elkaâr en met onzen Verlosser aan. Hieraan zal men weten, dat gij mijne leerlingen zijt, zoo gij liefde hebt tot elkander (2); waar liefde is, daar is God! de liefde van CHRISTUS heeft ons tot eenheid verbonden. Daar wij ons alzoo tot eenheid vergaderen, wachten wij ons wel, ons weder te verdeelen. In het midden van ons zij CHRISTUS, onze Heer; waar liefde is daar is God (3)!

Intusschen wordt die God der liefde in de prachtig ver-

(1) Van daar wordt de voetwassching nog het *Mandatum* (gebod) geheeten.

(2) JOAN. XIII. (3) Zie *Miss. Rom.*

lichte rustplaats vurig aangebeden. Groot is het getal der dankbare aanbidders, en laat in den avond spoedt men nog naar de openstaande kerk. Ach! men gedenkt dan dien vreesselijken nacht, toen de Heer, in zijn doodstrijd, zijne leerlingen slapende vond, en in hen ook ons heeft gevraagd: kunt gij dan geen enkel uur met mij waken? En vele geloovigen waken en bidden, wijl de ure komt en de verrader nabij is!

En nu breekt de groote lijdensdag aan; de verhevenste dag van het begin der wereld tot aan de voleinding der eeuwen; de dag, waarop de raadsbesluiten der eeuwigheid in vervulling zijn gegaan, toen de dood en het leven dien wonderbaren tweestrijd hebben gevoerd. In de kerken heerscht eene plegtige stilte; verheven ernst en teedere smart is op aller gelaat te lezen, en diepen indruk maken de geheimvolle plegtigheden van dezen dag.

Geen waslicht is ontstoken; de altoos brandende vlam der Godslamp zelve, het zinnebeeld van het eeuwige licht is uitgedoofd. Een enkele witte doek is over het altaar gelegd; het is de grafdoek des Heeren. In zwart gewaad treedt de Priester voor het altaar en werpt zich aan deszelfs voet ter aarde neder. Daar ligt hij lang op het aangezigt en bidt. Dan hooren wij de woorden van den profeet OSEE: na twee dagen zal Hij ons levend maken, en ten derden dage zal Hij ons opwekken, en wij zullen voor zijn aangezigt leven (1); en er wordt gelezen, *hoe* het Paaschlam geslagt en gegeten moet worden (2), waarop ten laatsten male de lijdensgeschiedenis in haar geheel wordt voorgedragen (3).

---

(1) HOSEA VI. (2) EXOD. XII.

(3) Hoe ook dit lijdensverhaal, vooral te *Rome*, in *daad* en *handeling* door drie personen en een koor wordt voorgesteld, is te lezen bij Mgr. WISEMAN, *Conférences sur les Cérémonies de la Semaine Sainte*, p. 42.

De gansche menschheid toeft inmiddels op den zegen van het Offerlam.

En de Priester stort in naam der Kerk de innigste en treffendste gebeden uit: voor haarzelve, dat zij overal verbreid en in vrede en eendragt worde bewaard; voor den H. Vader, het opperhoofd der Kerk; voor de Bisschoppen en Priesters; voor alle overige geestelijken en het volk; voor koningen en vorsten, dat God hen met wijsheid vervulle, om regtvaardig te regeren; voor de doopleerlingen; voor alle behoeften der menschheid in iedere betrekking; dat God de wereld van alle dwalingen zuivere; de krankheden wegneme; den honger verdrijve; de gevangenissen opene; de boeijen verbreke; aan de reizigers eene gelukkige wederkomst; aan de zieken gezondheid; en aan die op de wateren zijn eene behouden haven verleene. Dan bidt de Kerk voor die haar verlieten en buiten haar omdolen, dat zij mogen wederkeeren; voor de verblinde Joden, dat ook zij JESUS CHRISTUS voor den waren Messias erkennen; voor de Heidenen, dat zij de afgoderij verlaten, om zich tot den levenden en waren God bekeeren. Buigen wij onze knieën! zoo zegt de Priester vóór ieder gebed, maar als hij voor de Joden gaat bidden, laat hij die uitnoodiging achter; dan knielt hij niet, en verfoeit het aldus, dat de Joden uit spot zich voor JESUS hebben nedergeworpen.

Na deze gebeden neemt de priester het omhulde kruis, keert zich naar het volk, maakt de doek los en ontdekt het hoofd des gekruisten, en zingt met diepe stem: Zie het hout van het kruis, waaraan het heil der wereld hing. En het koor antwoordt: komt laat ons aanbidden (1)!

(1) Men herinnere zich, wat reeds meermalen is opgemerkt, dat *aanbidden (adorare, προσκυνεῖν)* ook in den zin van *vereeren* gebezigd wordt. Zie Mgr. WISEMAN t. a. p. bl. 74—78.

Dan werpen zich allen op knieën, de priester treedt een weinig naar voren, maakt het doek ter regterzijde los, en zingt hetzelfde met eenigzins verhoogde stem; en zoo ten derden male, tot dat het kruisbeeld geheel ontdekt is.

En met heilige siddering aanschouwt het volk zijn' gekruisten Jesus!

Die driemaal herhaalde vereering is een herstel voor de driemaal herhaalde beschimping, die de Joden bij CAÏPHAS, PILATUS en aan het kruis, hunnen Messias aandeden. Nu wordt het kruisbeeld op een zwart kleed gelegd, en als MOSES weleer trekt de priester zijn schoeisel uit, knielt driewerf voor zijnen gekruisten God, en kust zijne wonden; welke vereering door anderen wordt vervolgd, terwijl door het koor de roerende lofzang gezongen wordt, waarin CHRISTUS de teederste en minvolste verwijten (1) doet en aan het ondankbaar volk, dat Hem kruisigt, én aan allen voor wie hij gekruist is en die zijne liefde niet erkennen. Mijn volk, zoo vraagt zijne minzame stem, mijn volk, wat heb ik U gedaan? Of waarin heb ik u bedroefd? Zeg het mij! ik heb u uit het land van *Egypte* gevoerd, en gij hebt uwen Verlosser een kruis bereid? Wat heb ik u meer kunnen doen en dat ik niet heb gedaan? Zeg het mij! En op het herinneren der ontelbare weldaden, die de Zaligmaker ons schonk, weet een tweede koor niet anders dan met eenen kreet om ontferming te antwoorden:

o Heilige God!
o Heilige en sterke God!
o Heilige en ontsterfelijke God,
Ontferm U onzer (2).

---

(1) *Improperia.*

(2) Dit smeekgebed wordt het *Trisagion*, of *Driewerf-heilig* genoemd, en is uit de Grieksche Kerk in de Latijnsche overgenomen, waarom die bede zoo in het Grieksch als in het Latijn wordt uitgesproken.

En die bekomen ontferming vermeldt de antiphoon aan het eind dezer koren: wij aanbidden uw kruis, o Heer! en wij loven en prijzen uwe heilige verrijzenis; want zie door het hout is vreugde over de gansche wereld gekomen. Op eens verkondigt een beurtgezang, deels op een teederen, deels op een zegevierenden toon, den lof van het kruis, en de geheimenissen door Gods Zoon daaraan volbragt. Trouwe kruisstam, zoo heft het eene koor aan,

Trouwe kruisstam! in 't geboomte
Is geen boom aan U gelijk;
In al 't woud is geen aan lover,
Geen aan bloem en vrucht zoo rijk.
Zoete kruisboom, zoete nagl'en,
Zoeten last
Klemt gij vast!

Deze teedere uitboezeming onderbreekt telkens den zegezang, die aldus aanvangt:

Zing, mijn tong! het magtig voeren
Van den grooten worstelstrijd;
Zij der kruistrofee des Heeren
Een triomfzang toegewijd,
Hoe Hij door zijn dood verwonnen
En heel de aarde heeft bevrijd (1).

Aan het einde der kruisvereering worden de kaarsen op het altaar ontstoken, en de priester gaat in zwart misgewaad in statigen optogt naar het H. Graf, en draagt den kelk met het Allerheiligste naar het Hoogaltaar, onder den lofzang van het kruisvaan. Het onbloedig Misoffer wordt niet opgedragen, wijl CHRISTUS op dezen dag het bloedig offer opdroeg; er wordt geen brood of wijn geconsa-

(1) *Pange lingua gloriosi proelium* (later *lauream*) *certaminis*. Eenigen schrijven deze hymne toe aan VENANTIUS FORTUNATUS van *Poitiers*, gestorven in 609, die dezen lofzang zou vervaardigd hebben, bij de openlijke vereering der schoone reliquie van het H. Kruis, door de H. RADEGONDE aan de kerk dier stad geschonken. Dom CEILLIER houdt CLAUDIANUS MAMERTUS, die omstreeks 473 stierf, voor den dichter van dit lied.

creerd, maar de H. Hostie van gisteren wordt opgeheven, aan het volk ter aanbidding vertoond, en dan genuttigd.

Na een kort gebed verlaat de Priester het altaar; treurig bidt het koor, gelijk den vorigen dag, de vespers zonder zang; aan het einde hooren wij op somberen toon: Toen JESUS den edik genomen had, zeide Hij: het is volbragt! en zijn hoofd nederbuigende, gaf Hij den geest. En de Priester heeft het altaar ontbloot; het tabernakel staat open en ledig, en hij zegt met weemoedige stem: CHRISTUS is voor ons gehoorzaam geworden tot den dood, ja tot den dood van het kruis. Hij bidt eene wijle in stilte; en stil blijft het in de kerk; de plegtigheden zwijgen, totdat de nachtgetijden van den Paaschavond beginnen, en zwijgend keeren de diep-getroffen geloovigen naar hunne woningen weder, om in eenzame stilte het verheven sterven van hun' God te vieren.

Het is de stille Vrijdag (1).

Zij herdenken nu, wat hun in de herinnerende *daad* in het huis des Heeren *vertegenwoordigd* is.

Het beslissend oogenblik van den grooten strijd was daar, en heel de natuur gevoelt en tuigt het sterven van haren menschgeworden God; want, zie

Het licht was mid'lerwijl hoe langs hoe meer verdwenen.
Een' sombre schaduwe kroop over 't aardrijk henen,
En 't scheen, als brak met schrik het nad'rend stervensuur
Der gansche schepping aan, zoo treurde de natuur.
Het graauwe wolkgevaart', dat dreigend zich verbreidde,
Woog loodzwaar van het zwerk; 't gediert in veld en weide
School angstig bij elkaâr; . . . . . .
. . . . . 't getakt hing bij den stam
Der boomen treurig neêr; en slechts bij poozen kwam
Een akelig gezucht de droeve stilte storen.
Als of reeds d' aâm des doods in 't luchtruim zich deed hooren.

(1) Deze dag wordt ook de *goede*, de *heilige Vrijdag* genoemd.

..... De maan brak door een' wolk op 't midden van den dag
En bloedig dreef ze voort; een schrikb're donderslag
Rolde af van Golgotha, bedreigende al wat leefde
En woud en heuvel schudde, en berg en rotssteen beefde
En heel de sidd'rende aard betreurde CHRISTUS' dood (2).

't Gordijn des tempels scheurt en 't graf ontsluit zijn schoot.

II.

DE KREET DER OVERWINNING OF PAASCH-ZATURDAG.

Zoo is dan onder het treuren der gansche natuur de grootste daad der geschiedenis volbragt; de Godmensch is gestorven! de strijd is voldongen, en wereld, dood en hel zijn verwonnen! Het is de offerdood van den eeuwigen Opperpriester; eene oneindige daad derhalve, niet slechts van eeuwigheid voor de eeuwigheid in Gods raad besloten, maar die nog zonder ophouden het heil der wereld bewerkt. Het is de magtige getuigenis van de zondigheid der wereld, maar tevens van de heiligheid en regtvaardigheid van onzen God; het verhevenst bewijs van de onmagt der menschen om zich zelven te redden, maar ook van de oneindige liefde des Vaders en des Zoons en van beider H. Geest; De hoogste verzekering, dat God den dood des zondaars niet wil, maar dat hij zich bekeere en leve, en *hij* niet zal veroordeeld worden, die in CHRISTUS gelooft, en met Hem tracht één te worden; het zekerst onderpand, dat den dood de magt ontnomen is over die met CHRISTUS vereenigd zijn, maar ook eene gedurige uitnoodiging tot een eeuwig leven in de gemeenschap met God, door CHRISTUS in den H. Geest!

(1) Mr. J. F. A. LEESBERG. Herdersdichten, *de Kruisiging*, bl. 67.

In vrede zal ik slapen en rusten, zoo vangen de nachtgetijden aan, en meermalen spreken zij van het rusten en toeven in den H. Berg; het is de heilige *Sabbatdag*, de *rustdag* der Verwinnaars! Hij rust na de groote verlossingsdaad, gelijk de Vader rustte na het werk der Schepping. Geen wachter zal nu de heilige stilte kunnen storen van zijn graf, en moge het gezigt dier rotsspelonk het geloovig hart met weemoed vervullen, de gedachte evenwel, dat de afgestreden Verlosser rust en zal opstaan, om eerlang de luisterrijkste zegepraal te vieren, vertroost den Christen wederom, die eenmaal sterven, maar dan ook rusten zal, om in den kruistriomf te deelen. Wij gaan reeds van verre den zegezang vernemen! Alle plegtigheden van den Paaschavond wijzen te gelijk op den morgen der Opstanding; zoo worden dood en leven, graf en verrijzenis, sterven en verwinnen ondereengemengd, of liever zoo is er een hooger en nieuw leven door den dood voortgebragt! De elementen, alle schepselen, het aanschijn der aarde zal hernieuwd worden; want zie ik maak alles nieuw! Alles gaat juichen en deelen in de herstellende Verlossingsdaad, gelijk alles heeft gezucht onder den verdelgenden vloek.

Vroeg reeds in den morgen gaat men ter kerk, geen enkel licht brandt er in den geheelen tempel. De Priester staat met zijne misdienaren vóór, of aan den ingang der kerk, om op de eerste plaats, het *vuur*, dat magtig en geheimzinnig element, te wijden;

.... 't Alwerkend Vuur,
Dat staâg zich voortschept uit zich zelven,
En omvlamt over de aard, in Zon en Stargewelven,
En leven wekt; door zijn natuur,
Zijn licht en glans en gloed, zijn kracht en eindloos branden,
Ons naar zijn' Schepper wijst, en zelf zich Hemwaart keert, —
Of — wat het loutert en doorgloeit als offeranden
In vlam Hem toewaait en verteert;....

Het levend Element, dat op Gods magtig wenken
Verdelgend uitgaat van den Zetel, waar Hij troont,
Verzoening schenkt en liefde, en eeuwig ons zal schenken,....
Het Vuur, waar God in wreekt, en liefde wekt en kroont (1)!

Die wijding geschiedt, wijl de Kerk de gansche natuur door haren zegen wenscht te verheffen, maar datgene vooral wat zij voor hare dienst gebruikt, en den geest harer heilige handelingen verzinnelijkt moet uitdrukken. En het vuur wijdt zij op de eerste plaats, wijl het veelvuldig door haar gebezigd wordt en het zinnebeeld is van CHRISTUS, die het Licht der wereld is, en het vuur op aarde kwam brengen, en niet anders verlangt, dan dat het ontstoken worde; CHRISTUS is het Licht der wereld en de hoeksteen der Kerk. Uit Hem zelven, ofschoon hij in de duistere rotsspelonk rust, moet het licht uitgaan; daarom wordt op dezen morgen uit een keisteen de vonk gewekt, die het *nieuwe vuur* ter tempeldienst ontbranden doet, waaraan weder het licht ontstoken wordt, dat vervolgens aan de uitgedoofde kaarsen en Godslamp zich mededeelt.

Deze beteekenissen geven de uitgesproken gebeden te kennen, die aldus eindigen: Heilige Heer, Almagtige Vader, eeuwige God! terwijl wij dit vuur in uwen naam en in den naam van uw' eeniggeboren Zoon, onzen Heer JESUS CHRISTUS, en in den naam des H. Geestes wijden, verwaardig U met dezen zegen mede te werken; sta ons bij tegen de vurige schichten des vijands en verlicht ons met uwe hemelsche genade!

Dan volgt de wijding der wierookkorrelen, die de specerijen en het reukwerk doen gedenken, waarmede het ligchaam van CHRISTUS in het graf gebalsemd is, en wij hooren dit zinrijk gebed: Dat eene rijke uitstorting van uwen

(1) Gedichten, enz. door C. BROERE en P. VAN DER PLOEG, bl. 35.

zegen, almagtige God! over dit reukwerk nederkome, en ontsteek gij, die de onzigtbare herschepper zijt, dezen nachtelijken luister; dat niet alleen het offer, hetwelk dezen nacht is opgedragen, door het verborgen toestroomen van uw licht uitschittere, — maar dat, waarheen ook iets van het geheimenis dezer wijding worde gebragt, de magt Uwer Majesteit de booze listen des duivels verdrijve, en ons ten bijstand zij. Van dezen wierook zijn vijf korrels gemaakt en met was omtogen, die kruisgewijze in de vijf nagelgaten der Paaschkaars zullen gestoken worden, en het zinnebeeld zijn der vijf wonden, die CHRISTUS ook na zijne Verrijzenis behield, gelijk de Paaschkaars zelve ons CHRISTUS in zijnen dood en zijne verrijzenis beteekent: zijn dood, eer zij brandt; zijne opstanding als zij ontstoken is. Eens heeft God Israëls kinderen uit *Egypte's* slavernij gevoerd, terwijl des daags eene wolkkolom, en des nachts eene vuurzuil hen vooruitging (1). Dit is in afbeelding geschied, en ook die afbeelding der wolk- en vuurkolom, wordt door de niet-ontstoken en ontstoken Paaschkaars aangeduid. Die vuurkolom is in het Nieuw Verbond CHRISTUS, het Licht der wereld, dat zacht en verkwikkend ons vooruitgaat in den nacht des levens, ons redt uit de slavernij der zonde en tot de klaarheid brengt der kinderen Gods.

De Priester treedt op, om de Paasschkaars te wijden. Eene drietakkige kaars uit één stam — die het geheim der H. Drieëenheid voor den geest brengt — wordt achtervolgens ontstoken, aan den ingang, in het midden der kerk, en voor het altaar. En zoo dikwerf de Priester eene der drie kaarsen aan de ééne drietakkige kaars ontsteekt, zingt hij met telkens verhoogde stem: het Licht van CHRISTUS!

---

(1) EXOD. XIII: 21, 22.

en men antwoordt ieder keer: Gode zij dank! en de geloovigen werpen zich op de knieën neder. Intusschen is hij de Paaschkaars genaderd, en heft dezen schoonen lofzang aan, die wij als den *vóórzang* der *verwinning* kunnen beschouwen:

«Nu juiche in verrukking het koor der Engelen des hemels! Nu juichen in verrukking de geheimenissen Gods! Weerklinke de bazuin des heils over de verwinning van zoo groot een' koning! Dat ook de aarde zich verblijde over den haar omstralenden luister, en door den glans van den eeuwigen koning omschenen, gevoele zij zich vrij van de alles-bedekkende duisternissen des Nachts. Dat ook onze heilige Moeder, de Kerk, zich verheuge, door den gloed van zulk een verheven licht omblonken, en dat ook deze tempel weerklinke van de magtige stemmen der jubelende volken! Daarom gij, allerliefste Broeders! roept, bid ik u, bij de wonderbare klaarheid van dat heilig licht, in vereeniging met mij, de barmhartigheid in van den almagtigen God; opdat Hij, die zich verwaardigde, mij, niet om mijne verdiensten, onder het getal zijner Leviten (1) op te nemen, het licht zijner klaarheid over mij uitstorte en mij op eene waardige wijze den lof van dit Paaschlicht doe voleinden, door JESUS CHRISTUS, Zijnen Zoon, die met Hem leeft en heerscht in de eenheid des H. Geestes, God door alle eeuwen der eeuwen.»

Het volk. Amen!

De Priester. De Heer zij met u.

Het volk. En met uwen geest.

De Priester. Verheffen wij onze harten ten hemel.

Het volk. Wij hebben ze tot den Heer verheven.

(1) Waar het geschieden kan, wordt de Paaschkaars door een' Diaken (Leviet) gewijd.

De Priester. Danken wij den Heer, onzen God.

Het volk. Waarlijk dat is billijk en regtvaardig.

De Priester. «Waarlijk het is billijk en regtvaardig, den onzigtbaren God en almagtigen Vader, en zijn eeniggeboren Zoon, onzen Heer JESUS CHRISTUS, uit geheel ons hart en geheel onze ziel, met lofprijzende stem te verheffen; Hem, die voor ons aan den eeuwigen Vader ADAMS schuld voldaan, en den ouden schuldbrief door zijn heilig bloed heeft uitgewischt. Want dit is het feest van Paschen, waarop het waarachtig Lam wordt geslagt, door wiens bloed de deuren der geloovigen geheiligd worden. Dit is die nacht, waarin Gij, o Heer! Israels kinderen uit *Egypte* hebt gevoerd en droogvoets door de Roode zee deedt gaan. Dit is dan die nacht, welke de duisternissen der zonde door de lichtende vuurzuil heeft verdreven; dit is de nacht, die heden nog, over de gansche aarde, al wie in CHRISTUS gelooven, aan het bederf der wereld en de duisternissen der zonden ontrukt, aan Gods genade wedergeeft, en in zijne heiligheid doet deelen; dit is die nacht, waarin CHRISTUS de banden des doods verbrak en verwinnend opstond uit het graf. Want niets had het ons gebaat geboren te zijn, zoo wij niet genadiglijk waren vrijgekocht. O wonderbare verwaardiging van uwe goedertierenheid tot ons! O onschatbaar beminnen der liefde! Om den slaaf vrij te koopen, hebt gij uwen Zoon overgegeven. O zeker wel noodige zonde van ADAM, die door den dood van CHRISTUS is uitgedelgd! O gelukkige schuld, die een zoodanigen en zoo grooten Verlosser mogt hebben! O waarlijk zalige nacht, die alleen verdiende tijd en uur te weten, waarin CHRISTUS uit de dooden is opgestaan. Dit is die nacht waarvan geschreven staat: En de nacht zal helder zijn als de dag; en de

nacht zal mij verlichten bij mijne zoete vermaken. De heiligheid dan van dezen nacht verbant de misdaden; wascht de zonden af; geeft aan de gevallenen de onschuld weder, en blijdschap aan de bedroefden. Zij verbant den haat, brengt vrede en eendragt en buigt de heerschzucht, (*Nu worden de vijf wierookkorrels in de kaars gestoken, die nog niet brandt; de Priester zingt voort.*) Bij de verschenen genade dan van dezen nacht, neem, o heilige Vader! het avondoffer van dezen wierook aan, dat de heilige Kerk U, bij de plegtige opdragt van dit waslicht, door de handen harer dienaren van het kunstwerk der bijen aanbiedt. Doch nu kennen wij den lof dezer kolom, die ter eere van God door het glinsterend vuur wordt ontstoken. (*Hier ontsteekt de Priester met het drietakkig waslicht de Paaschkaars).* En ofschoon dit vuur in deelen is afgescheiden, vermindert het echter niet door de mededeeling van deszelfs licht. Want het wordt gevoed door de smeltende was, hetgeen de moederlijke bij tot bestanddeel dezer kostbare lamp heeft voortgebragt. (*Nu worden de lampen ontstoken*). O waarlijk zalige nacht! die de Egyptenaren beroofd, en de Hebreërs verrijkt heeft. Nacht, waarin het aardsche met het hemelsche, het menschelijke met het goddelijke vereenigd wordt. Wij bidden U dan, o Heer! dat dit waslicht, ter verheerlijking van uwen naam gewijd, onbezweken voortdure, om de duisternissen van dezen nacht te verdrijven; en dat het, als een offer van aangename geur opgenomen, vermengd worde met de hemelsche lichten. Hare vlammen vinde de Morgenster! Die morgenster namelijk, welke opgegaan uit den nacht des grafs, in helderen glans aan het menschelijk geslacht verschenen is.»

Hier eindigt deze verhevene lofzang van het eeuwige

licht met een kort gebed, waarin voor overheid en volk eenen eeuwigen vrede en de hemelsche verwinning wordt afgesmeekt.

Nu verdiept zich de geest nog eens, op het hooren dezer weldaden, in de openbaringen van God; hij herinnert zich nogmaals, wat door alle tijden van CHRISTUS voorspeld is, en in Hem tot den laatsten letter in vervulling gaat. Daartoe worden geene enkele plaatsen, maar geheele geschiedenissen, en de groote schepping in de eerste plaats, in de zoogenaamde *Profetien* herdacht, waarvan er twaalf met eenige hoogst zinrijke en toepasselijke gebeden gelezen worden. De eerste Profetie vermeldt de schepping der wereld: In den beginne schiep God hemel en aarde (1); maar de wereld viel van God af; zij vergaat in den zondvloed; alleen die in de arke zich bevonden werden behouden, en waren het begin van een nieuw geslacht. Dezen ondergang der oude wereld en het ontstaan der nieuwe, waarvan NOË de stamvader was, bevat de tweede Profetie (2). Het nieuwe geslacht zonk weder in zonden weg; daarop riep God ABRAHAM, den vader der geloovigen, en in hem het Joodsche volk, waaruit de Verlosser zou voortkomen. Dien roep van ABRAHAM en de afbeelding van het toekomstige offer behelst de derde Profetie (3).

Het volk Gods kwam later naar *Egypte*, doch in die Egyptische slavernij was het als volk ondergegaan; toen riep God de zijnen uit *Egypte*, om het tot een zelfstandig volk te maken, en aan Israël de *Wet* te geven. Die uittogt uit *Egypte* is begrepen in de vierde Profetie (4). Maar de Wet kon het volk niet regtvaardigen; zij wees op den

(1) GEN. I, II.
(2) GEN. VI, VII.
(3) GEN. XXII.
(4) EXOD. XIV, XV.

toekomstigen Verlosser, door de Profeten verkondigd. De zekerheid dier redding wordt door ISAIAS toegezegd in de vijfde Profetie (1). Hij, die alles vervullen zal, de eeuwige Wijsheid, die de geboden geeft van het waarachtig leven, die schept en herschept, wordt in de zesde Profetie aangekondigd (2). Maar wat is de aarde zonder haren Verlosser, en wat wordt zij door en in Hem? Zij is als een groot veld des doods, met dorre gebeenten overdekt! Maar de Heer zendt zijnen Geest! daar leven zij, daar staan zij op en verzamelen zich tot een groot heirleger. Zoo zal de aarde zijn door haren Verlosser, die de graven zal openen; en dit zegt de zevende voorspelling (3). In dien zaligen tijd der vervulling plaatst ons de achtste voorzegging (4); de negende voert ons nog eens naar den uittogt uit *Egypte* weder; doch die terugkeer brengt ons tot het Paaschlam (5). En hij alleen, die zelf rein is, mag ons heilig Paaschlam naderen; daartoe wordt *boete* gevorderd, in al deze dagen zoo dringend verkondigd; en dit leert ons de tiende Profetie door het voorbeeld der Niniviten (6). Doch die regtvaardige is *hij*, die Gods wet en wil volbrengt; elfde Profetie. (7) Wie dien wil volbrengt en geene afgodendienst, God alleen de eer geeft, die Hem behoort, hij wordt door den Heer versterkt en zingt het lied der vreugde te midden van het ongeluk en gevaar; hij noodigt alle schepselen uit om God te prijzen, gelijk de jongelingen in den vuuroven; dit leert ons de twaalfde en laatste Profetie (8).

Elk gebed, dat op deze voorspelling volgt, wordt vooraf-

---

(1) Is. LIV, LV. (2) Is. IV. (3) DEUT. XXXI.
(4) BARUCH III. (5) EX. XII. (6) DAN. III.
(7) EZECH XXXVII. (8) JON. III.

gegaan door de uitnoodiging: laat ons de knieën buigen! maar dit laatste gebed niet, wijl de drie jongelingen geweigerd hebben voor NABUCHODONOSORS beeld neder te knielen. Almagtige, eeuwige God! zoo luidt het, eenige hoop der wereld, die door de voorzeggingen uwer Profeten de geheimen van deze tijden hebt geopenbaard, vermeerder genadiglijk de vurige begeerten in het hart van uw volk, wijl in niemand der geloovigen de deugd eenigen wasdom erlangt dan door den adem van uwen Geest.

In deze lessen, en vooral in de daaropvolgende gebeden, zijn bijzondere toespelingen op het H. Doopsel, dat vroeger met groote plegtigheid op Paasch- en Pinksteravond aan de Doopelingen werd toegediend; ook de plaatsen uit de Psalmen, die de lessen onderbreken, zijn als zoo vele verzuchtingen der Catechumenen, die, gelijk het hert, snakten naar de waterbronnen, die dorstten naar den levenden en sterken God.

Als de Profetiën gelezen zijn, geschiedt de wijding des *waters* en der doopvont onder de zinrijkste plegtigheden, die zoowel de algemeene *verlossing* en *hernieuwing* der aarde, als de toepassing er van op de doopelingen te kennen geven (1). Daarna worden de Engelen en Aartsengelen, alle Heiligen en Koren der Zalige Geesten aangeroepen om voor ons te bidden; de Priester werpt zich met de altaardienaren plat ter aarde neder, en na de woorden: Wij zondaren, wij bidden u, verhoor ons! staat hij op, kleedt zich in feestelijk gewaad, om het H. offer te gaan opdragen, ten einde, volgens het gebed der Kerk, aan de glorie der Verrijzenis deelachtig te worden, en opdat de herboren kinderen, naar ziel en

(1) Wij zullen in den Feestkring van *Pinkster* deze plegtigheden meer uitvoerig mededeelen.

ligchaam hernieuwd, den Heer in reinheid mogen dienen. Het Epistel voert ons de woorden des Apostel toe : Broeders! Zoo gij met CHRISTUS verrezen zijt, zoekt dan wat hier boven, niet wat op de aarde is. Want gij zijt gestorven, en uw leven is verborgen met CHRISTUS in God. En als CHRISTUS, die uw leven is, zal te voorschijn komen, zult ook gij met Hem in glorie verschijnen (1),

Reeds hebben de klokken en het orgel zich bij het *Gloria* doen hooren, maar nu wordt het blijde *Alleluja* driemaal plegtig gezongen, driemaal door het koor herhaald, en ten derde maal voegt het er juichend bij : Looft den Heer! want hij is goed. Looft Hem! want zijne erbarming duurt in eeuwigheid. Looft Hem, gij alle geslachten! Looft Hem alle volkeren! want zijne barmhartigheid is over ons bevestigd, en zijne waarheid blijft in eeuwigheid! En nu onder het statig luiden der klokken, en het vrolijk tingelen der outerschellen, en bij het nu eens onstuimig en magtig jubelen, dan weder zacht-weenend en teeder juichen des orgels, dat òf enkele zoete toonen, als van een Engelen lied, doet hooren, òf

Een golf van harmonijen,
Een wolk van melodijen (2),

als de zamenstroomende stem aller schepselen over onze hoofden voert, — nu, nu weêrklinkt een onuitputtelijk Alleluja?... De gewelven weergalmen, de harten trillen, tranen leeken; het roept, het juicht, het schatert alles den verwinnings-kreet :

Alleluja!
CHRISTUS is verrezen, Alleluja!
Hij is waarlijk verrezen, Alleluja, Alleluja!

Statig verhaalt dan het Evangelie, hoe die verrijzenis

(1) COL. III. (2) J. J. L. TEN KATE.

zich heeft toegedragen; de Priester vraagt wederom, in die opstanding en het eeuwige te mogen deelen. Dan zingt hij: Ja het is billijk en regtvaardig, dat wij U ten allen tijde loven, o Heer! doch bijzonder, dat wij dezen nacht uwe glorie verbreiden, nu ons Paaschlam CHRISTUS opgedragen is. Hij toch is het waarachtig Lam, dat de zonden der wereld heeft weggenomen, dat door Zijnen dood onzen dood verdelgd en door Zijne verrijzenis ons het leven heeft weder geschonken? En daarom zingen wij met de Engelen en Aartsengelen, met de tronen en heerschappijen, met heel het heirleger der hemelsche krachten den lofzang Uwer glorie, en roepen onophoudelijk: Heilig, heilig, heilig, de heer God der heerscharen! Hosanna in den Hooge! Hosanna in den Hooge!

Het offer wordt voortgezet en met de vesperbede gesloten. Alleluja, Alleluja, Alleluja! looft den Heer, gij alle geslachten, looft Hem alle volkeren! want Zijne barmhartigheid is over ons bevestigd: en de waarheid des Heeren blijft in eeuwigheid! Glorie zij den Vader, den Zoon en den H. Geest! Gelijk het was in den beginne, en nu, en altijd, en in de eeuwen der eeuwen, Amen! Alleluja, Alleluja, Alleluja? Dan wordt nog een andere lofzang, die van MARIA, de groote kruisheldin, aangeheven; aan de vreugdetoonen is geen einde! Alleluja! is de zegekreet. Alleluja! klinkt het weder. Alleluja! duizend malen. Alleluja! CHRISTUS is waarlijk verrezen, Alleluja! Alleluja!

Op morgen zal het Feest der Feesten de geloovigen in den heiligen tempel vereenigen, om den Verwinnaar van zonde, dood en hel te aanbidden en lof te zingen. O zalig hij, die in dezen tijd der geestelijke hernieuwing het leven der genade in zich zal hebben opgewekt, en op dien grooten verwinningsdag, ook zijne eigene zegepraal zal kunnen vieren.

LAGER ONDERWIJS.

OVER DE

VERGELIJKENDE EXAMENS.

> Wij houden ons overtuigd, dat de schrijver, bijaldien hij ten opzigte der *nuttigheid* van het vergelijkend Examen met ons eenstemmig dacht, het waarschijnlijk met deszelfs *wettigheid* niet zoo naauw zoude genomen hebben.
>
> (Dr. J. J. ROOZEBOOM.)

Deze ongelukkige woorden werden door den heer ROOZEBOOM, Schoolopziener in het eerste district van *Zuid-Holland*, niet blootelijk gedacht, niet in eene geïmproviseerde rede uitgesproken, maar in een geschrift door den druk alomme verkondigd (1). Al wie eenig onderrigt in de redeneerkunde heeft genoten en daarbij juistheid van oordeel heeft verkregen, staat verstomd: hoe kon, zegt hij zich, een Doctor onzer akademiën zulke *paradoxen* nederschrijven?... Maar wien billijkheid en regt nog niet in het hart zijn versmoord, die betreurt het, zoodanige leer door eenen Doctor in de Godgeleerdheid openlijk te zien leeraren; en hij staat beschaamd, eenen *bedienaar des Evangeliums* het gevoelen te zien omhelzen, dat de ONWETTIGHEID eener daad ligt te tellen, voor niets afdoende te houden is, ja bijna niet

(1) Zie zijn werkje: *Noodige teregtwijzing betreffende eene onlangs te 's Gravenhage, bij de erven* DOORMAN, *uitgekomen brochure, getiteld: «Is de vordering van een vergelijkend Examen bij de aanstelling van onderwijzers van bijzondere scholen der eerste klasse op wettelijke bepalingen gegrond?»* te 's Gravenhage, bij A. van Hoogstraten Jr., 1844, bl. 9.

in aanmerking moet genomen worden, mits men deze daad slechts NUTTIG oordeele.

Ieder gevoelt, dat deze leer tot omverwerping van alle orde, van regt en van wet leiden moet. Ja, het is aan zulk onheilwekkend stelsel te danken, dat zoo vele valsche wetsuitleggingen, zoo vele onregtvaardige wetstoepassingen, zoo vele plagerijen, tegenwerkingen, verguizingen en onregtvaardigheden worden gebillijkt De *nuttigheid*, in welk opzigt ook aangenomen, zal meer dan voldoende zijn, om tegen de voorschriften, niet alleen der bescheidenheid, der kieschheid, der billijkheid, maar ook der regtvaardigheid, ongestoord te kunnen, te mogen en te doen handelen.

Geen wonder dan ook, dat wij van den Predikant-Schoolopziener ambts-daadzaken zouden kunnen aanwijzen, die *wij* niet alleen onheusch, onkiesch, onbillijk zouden kunnen noemen (1), maar welke leden der plaatselijke School-Commissiën en andere Corporatiën als zoodanig beschouwd hebben en door openlijke afkeuring hebben vermeend te moeten beantwoorden; omdat zij niet ten opzigte der *nuttigheid* dier daden met hem eenstemmig dachten, maar het met derzelver *wettigheid* naauwer zochten.

Ongelukkig is het, vooral voor ons Katholieken, dat in *Nederland* zoo vaak de *wettigheid* aan de veronderstelde *nuttigheid* is opgeofferd geworden en nog heden door de school, de stelregel van den Schoolopziener ROOZEBOOM zoo onedel wordt beaamd, verdedigd en in werking gebragt; maar wat kan men anders verwachten van eene school, welke met eene slaafsche nederigheid aan zekere Schoolopzieners of schrijvers het wierooksvat geblinddoekt

(1) Ook van den *Hoogleeraar*-Schoolopziener SIEGENBEEK zouden wij zoodanige ambts-daadzaken kunnen vermelden.

toezwaait (1), en al het haar voorgepraatte met hart en ziel aanneemt en weder dáár, waar zulks mogelijk is, opdischt?

Wij voor ons, die zoodanig grondbeginsel uit geheel ons hart verfoeijen en dagelijks bestrijden, zullen dan ook bij ons onderzoek nopens de *vergelijkende Examens* niet den minsten bewijsgrond zoeken in de gedachte: *het geschiedt;* maar alleen de *wettigheid,* de geldigheid der zaken doen beslissen.

Edoch wij schroomen niet, ook de *nuttigheid* van de vergelijkende Examens te toetsen aan den grondsteen der rede en der waarheid; wij zullen daarom deze toetsing doen voorgaan aan die der wettigheid.

Drievoudig zal ons onderzoek zijn:

1° Is het *vergelijkend Examen* NUTTIG en WETTIG bij de vervulling van *Openbare Scholen?*

2°. Is dit NUTTIG en WETTIG in *de Bijzondere Scholen der Tweede klasse?*

3°. Is dit vooral NUTTIG en WETTIG in de *Bijzondere Scholen der Eerste Klasse?*

Vooraf zullen wij het Reglement A gevoegd bij de Wet van 1806 doen zeggen, wat door *Openbare Scholen,* door *Bijzondere Scholen* der *tweede* en der *eerste klasse* verstaan moet worden.

Openbare scholen zijn dezulke, die uit eenige publieke, hetzij lands, departementale, plaatselijke, geestelijke, kerkelijke of eenige andere openbare kas hoegenaamd, geheel of gedeeltelijk, regtstreeks onderhouden of ondersteund worden, of behooren tot een gesticht, hetwelk op eeniger-

(1) Den heere ROOZEBOOM voor de *Vergelijkende Examens*, den heere HOFSTEDE DE GROOT voor de *onnuttigheid* enz. *der afzonderlijke scholen*, den heere DE RAADT voor de *domheid der Belgen*, o'MALLEY voor de tevredenheid der Katholieken, enz.

hande wijze uit eene publieke kas onderhoud of vasten onderstand erlangt.

Bijzondere scholen der tweede klasse zijn de zoodanige, die, zonder eenigerhande vasten onderstand of bezoldiging, haar onderhoud geheel en al vinden uit het provenu van de schoolgelden en kostpenningen der af- en aankomende leerlingen.

Bijzondere scholen der eerste klasse zijn de zoodanige, die, of bij uitsluiting behooren, hetzij tot eenige Diakonie of eenig godshuis, van welke gezindte ook, hetzij tot de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, hetzij ook tot eenig ander, geheel op zich zelf staande, gesticht, of ten eenenmale komen ten koste en laste van één of meerdere bijzondere personen, die zich tot derzelver oprigting en geregeld en toereikend onderhoud verbonden of onderling vereenigd hebben (1).

Voegen wij hierbij wat men door *vergelijkende Examens* verstaat, en welk doel men daarmede beoogt.

Volgens den heer ROOZEBOOM zijn het zoodanige, waarbij men beoogt door een individueel examen van alle sollicitanten «niet enkel den Schoolopziener, die het examen afneemt, maar ook evenzeer de geregtigden tot de benoeming, die zoowel als de eerstgenoemde het proces-verbaal onderteekenen, in staat te stellen, om met eigene oogen zich van den betrekkelijken graad van bekwaamheid en geschiktheid der sollicitanten te overtuigen, en om den meest bekwamen en geschikten onderwijzer te kunnen begeeren» (bl. 8). Meer zegt de heer ROOZENBOOM *wijslijk* niet; maar zijn tegenstrever zegt duidelijker: «Vergelij-«kende Examens zijn de zoodanigen, die dienen moeten,

(1) Zie Reglement A behoorende bij de wet van 1806, art. 2, 3.

«om eenen maatstaf aan te geven, naar welke *de autho-*
«*risatie verleend wordt*, om eenen onderwijzer te benoe-
«men» (1).

Thans gaan wij over tot de beantwoording der eerste vraag.

1°. Is het vergelijkend Examen *nuttig* en *wettig* bij de vervulling van *openbare* scholen?

Wanneer wij den schrijver van de «*onpartijdige gesprekken van een schoolonderwijzers-gezelschap over het vervullen der onderwijzersposten, of het vernederende, ondoelmatige en onregtvaardige van de hedendaagsche vergelijkende Examens der schoolonderwijzers, door een aantal daadzaken gestaafd*» (2), raadplegen, dan zien wij, ter gelegenheid der vergelijkende Examens, de onderwijzers, die hierbij zullen mededingen, veel tijds besteden tot het erlangen van getuigschriften, die soms met uitgaven gepaard gaan; wij zien hen aanzienlijke reis- en verblijfkosten betalen, welke door allen, op éénen na, nutteloos worden besteed. Anderen zien wij, en dikwijlen niet de ongeschiksten, door geldsgebrek te huis blijven, of pijnlijke en afmattende reizen ondernemen, en zich daarbij de grootste ontberingen opleggen. Dan vertoont zich aan ons eene regte schoolmeestersmarkt, eene geesten harddraverij, eene wetenschaps uitkramerij, eene kosterschaps najagerij, waarbij de schoolmeestersverzameling, in de gemeente der beroeping, aan menige spotternij, miskenning en vernedering is blootgesteld. Aan eenige gekke fratsen zijn zij zelfs onderworpen, ontvangen dikwijlen be-

---

(1) Zie *Beantwoording van het door den heer* J. J. ROOZENBOOM..... *geschreven vlugschrift*..... 's Gravenhage bij J. Roering, 1844, bl. 5. Deze definitie van het *Vergelijkend Examen* is juist in verband met het Besluit van 20 Maart 1814, waarover nader.

(2) Te Groningen bij H. Geertsma Jr. 1844.

rispingen, en bij niet-benoeming keeren, de gelukkigen uitgezonderd, allen moedeloos terug, terwijl de hoogachting, welke zij in hunne standplaats tot dien dag genoten hadden, niet weinig is verminderd, in eene gemeente, wier kinderen gedurende hunne afwezigheid altijd nadeel in hun onderrigt geleden hebben.

De schrijver van het boven aangegeven werkje doet daarna uitkomen het *ondoelmatige* van de vergelijkende examens, en steunt daarbij op het door ieder erkende, dat de geleerdste man niet steeds de geschikste onderwijzer is; een phenix, een veelweter is al te dikwerf een knoeijer in de school, een weinigdoener voor kinderen, die zijne geleerdheid vervelen, zijn geduld pijnigen en zijne talenten, tot grootere en ernstigere bezigheden zoo onophoudelijk, ten spijte van het schoolonderwijs, besteed, zoo weinig als slechts geschieden kan, mogen bewonderen, zijne geleerdheid met opene monden aanstaren en van zijne veelwetendheid zeer weinig overnemen.

De korte oogenblikken, bij de vergelijkende examens, aan de praktijk afgestaan, zijn niet berekend om den geschikten onderwijzer te doen kennen (1), evenmin de getuigschriften der Schoolopzieners nopens klassikaal en oordeelkundig onderwijs, enz., welke, gewoonlijk niet genoeg bekend met den wedijverenden ondermeester, op getuigenissen van hoofdonderwijzers hunne verklaringen nederschrijven; en om honderd redenen worden deze *certificaten* opgesmukt, zoowel als vereenvoudigd; terwijl de steeds toenemende reeks van punten van onderzoek geenen juisten maatstaf van verdiensten kan gedoogen, bij geval van niet

(1) Men zie over dit onderwerp eenige wenken in de *Bijdragen* zelve, 1818, St. 8, bl. 637 en volgende.

volledige voldoening. Ook de examinator heeft zijne zwakke kanten, zijne geliefkoosde punten, in een woord zijn *speelpopje;* gelukkig is hij, die het weet te streelen. En hij, wien ondervinding niet vreemd is, kent de gevolgen der vrees, angstvalligheid, en die der vermetel- en verwaandheid. Ontmoediging van *ware* talenten en *ware* geschiktheid is, helaas! al te dikmalen de vrucht van het vergelijkend examen. — Men moge uiterlijk den spijt bedwingen, soms kome eene loffelijke vermelding in de *Bijdragen* de wond verzachten, het gevoel is echter innig getroffen, en na eenige mislukkingen verkleint zich het hart, de moed ontzinkt en het talent kwijnt weg. Ziedaar voor het *ondoelmatige.*

Wat nu het *onregtvaardige* bij de vergelijkende examens betreft, hieromtrent merkt de schrijver aan, hetgeen wij bijna dagelijks van diegenen vernemen, die de reizen ter schooldraverij hebben ondernomen, dat al te vaak het *vergelijkend* Examen gehouden wordt, om eenen glimp van wettigheid en regtvaardigheid te behouden; dat echter bij de aankomst der sollicitanten deze reeds diengenen hooren opnoemen, welken de bevoegden zich hebben gekozen, en dat dan ook deze gewoonlijk den olijftak in triomf wegdraagt; het is de afstamming des overleden onderwijzers, het is de keurverwantschap, het is de toegenegenheid aan vrienden, geheime aanbevelingen van Schoolopzieners en Predikanten, die de voorkeus hebben geleid. Om deze voorbeschikking krachtige uitwerking te doen hebben, wordt, volgens den schrijver, de gunsteling in het geheim vooraf met al de werkzaamheden van het Examen bekend gemaakt; de gemakkelijkheid in n°. 1 verraadt de ondergestoken kaart; door bekendheid van schrift of door eenig overeengekomen teeken is de lettervrucht des lievelings bekend en wordt *op allerlei wijze* uitstekend gemaakt; de

aard der vragen zelve wordt zoo gekozen, dat alleen de geinitieerde dezelve dadelijk kan beantwoorden; de schrapjes op de *Nota* zijn bij vergissing verdubbeld of vergeten; men stelt drie a vier sollicitanten op gelijken rang, en nu maakt men gebruik van het kiesregt. Soms belieft men het kiescollegie, soms wederstreeft men hetzelve, verzekerd, dat de hoogere Autoriteit den Schoolopziener de hand boven het hoofd moet houden, hetgeen trouwens meerendeels door bekrachtiging zijner voordragt bevestigd wordt. Afgekeerdheid speelt ook haren rol; Provincialisme geeft voorkeur; de schrijver spreekt zelfs van omkoopingen, door geschenken, beloften, ja zelfs handstoppingen enz. (1) Maar hetgeen wij er nog kunnen bijvoegen, is in het oogvallend en buiten alle tegenspraak; de antikatholieke vragen door de Examinatores, meest allen Dominé's, aan allen gedaan (2); het opgeven der godsdienstige gezindheid; het afzonderlijk en gelijktijdig Examen in de Hervormde kerk, voor de Hervormde eerdienst (3); de tegenwoordigheid der Hervormde Predikanten en Kerkenraden; zoo niettegenstaande al deze omstandigheden *pro forma* de Katholiek niet wordt uitgesloten, doen zij hem menig ongunstig schrapje aanzetten, en hij kan dus nimmer het n°. 1 erlangen. Ja mogt hem zulks door zijne uitstekende verdiensten niet geweigerd kunnen worden, dan is hij de *geschikste* niet, en eene voordragt ten zijnen nadeele komt het zegel der onregtvaardigheid op de meestal ijdele vertooning drukken.

(1) De *Wekker* n°. 39, 1845, bl. 3, rept van *verkeerde gezindheid*, *kuiperij*, *geen regt doen wedervaren* enz.

(2) Zijn de heeren ROOZEBOOM, SIEGENBEEK enz. hieraan onschuldig?

(3) Zie alleen in n°. 28 van den *Wekker twee* voorbeelden van dien aard; onophoudelijk wordt dit onbeschaamd medegedeeld, b. v. in n°. 35, n°. 41 1844 enz.

Dat alles wordt door een gelukkig woord van eenen bekenden Schoolopziener uitgedrukt: *de stokjes er naar steken* (1).

Het is waar, de Schoolopziener ROOZEBOOM wil al deze mistastingen zien weggenomen door de bemerking, dat thans de verslagen der vergelijkende examens aan het Gouvernement worden opgezonden; maar is het dien Schoolopziener onbekend, dat bij eene gewigtige gelegenheid ook vele dezer Rapporten zijn betigt geworden, en eenige niet zoo regtvaardig zijn bevonden, als men triomfvol had aangegeven? Zijn er ook geene Rapporten ingekomen, welke de Gemeenteraden geweigerd hebben te onderteekenen? en hoe worden andere onderteekend? door welke personen? Overigens wat kan er *vóór, gedurende* en *na* de Rapporten niet plaats hebben? Verlangt men daadzaken? Er zijn bij het Ministerie, zeker bij Z. M., eene reeks daarvan aanwezig; zij zijn officieus ingediend. De heer ROOZEBOOM zelf wil de verdediging van alle vergelijkende examens niet op zich nemen en laat doorstralen, dat «er behoefte «bestaat aan algemeene voorschriften en verordeningen tot «*verbetering van de inrigting dier Examens*» (bl. 9).

(1) Vergelijk F. J. VAN VREE, Tweede Brief aan SIEGENBEEK, bl. 98 e. v. Vooral blijkt dáár, hoe het vergelijkend examen, ook met opzending der stukken aan het Gouvernement, een middel is, om, niet den *geschiksten*, maar den *begunstigden* te doen benoemen. Wij kennen een geval, waarin de Geregtigden het proces-verbaal en de Tabel, als onregtvaardig opgemaakt, weigerden te onderteekenen. Wat werd er gedaan? Men maakte hun wijs, dat hunne onderteekening vooraf moest gaan, om hunne reclame te doen gelden. In dat vertrouwen onderteekenden zij, na eenig tegenstribbbelen, en nu.... zij werden gemagtigd om den sollicitant, volgens hen, ten onregte door den Schoolopziener bovenaan geplaatst, te benoemen. — De Schoolmannen mogen juichen over hunne bedrevenheid in kunstenarijen, waardoor het gewaande nut over de wettigheid zegeviert; schande echter over hen, die tot zulke kunstenarijen hunne toevlugt nemen!

Kan men na al het medegedeelde, door niemand tegengesproken, — zelfs niet door den *Wekker*, die zich vergenoegd heeft op den schrijver van het Groningsche werkje eenen persoonlijken blaam te werpen, doch het geschrevene niet heeft wederlegd, en zelfs in n°. 28 1844 een stuk heeft opgenomen, hetwelk even hetzelfde mededeelt, terwijl in n°. 37 de vergelijkende Examens uit het oogpunt van volksvlijerij worden gegispt — deze *nuttig* noemen, dan zijn de *vergelijkende examens nuttig* (1).

---

(1) Ter bevestiging van hetgeen wij nopens het *nuttige* der vergelijkende Examens aanstipten, strekke het volgende, uit den WEKKER, n°. 36, 5 September 1845, overgenomen.

«Nog iets over de vergelijkende examens van schoolonderwijzers.»

«Hoe dikwijls worden de vergelijkende examens enkel afgenomen, om aan de formaliteiten der wet te voldoen; hoe dikwijls verbergen zich achter dezelve allerhande intrigues; hoe menigmaal is de keuze reeds bij voorraad bepaald; hoe dikwijls zijn het hier de schoolopzieners, ginds de gemeente-besturen, elders weder andere invloed hebbende personen, die de zaken regelen naar hunne bijzondere meening, of geheel naar hun verlangen, zonder dat men juist ten oogmerk heeft, om tot den bekwaamsten en geschiksten persoon te besluiten. En hoe verschillend worden deze examens afgenomen! Hier maakt men dezelve zoo gemakkelijk als mogelijk is, om er met de minste moeite af te komen, waardoor zelfs de gelegenheid aan de bekwaamste en geschikste personen benomen wordt, om te kunnen uitmunten; dáár zijn dezelve geheel theoretisch, staan met den aard en de behoefte van het onderwijs in geen het minste verband, en wordt er op de practische bekwaamheid geen het minste acht geslagen.

«Hier vordert men uitgebreide kennis in talen en wetenschappen; terwijl die elders hoegenaamd niet in aanmerking komen. Hier treedt dit vak van wetenschap op den voorgrond, elders weder een ander; de een heeft dit, de ander een ander stokpaardje. Hier wil men een' hoofdonderwijzer, dáár weder komen zoodanige personen hoegenaamd in geene aanmerking. Hier wil men eenen persoon van eenen hoogeren rang, en daarom plaatst men willekeurig de school in eene hoogere klasse; dáár weder verlangt men eenen onderwijzer van eenen lageren rang, en brengt men al de school niet in eene lagere klasse, men wacht tot dat de bedoelde persoon eenen hoogeren rang heeft bekomen. Hier verlangt men practische ervarenheid in de leerwijze van NIEUWOLD en de getalleer van PESTALOZZI, dáár weder

Het eenige *nut*, hetwelk wij in dezelve zouden kunnen vinden, ingeval zij zonder *vernedering*, *doelmatig*, *zonder onregtvaardigheid* werden afgenomen, zoude hierin bestaan, dat zij eenen wenschelijken ijver tot studie, eene goede beoefening van pligt, een loffelijk gedrag kunnen bevorderen. Maar is het *speculatief goede* grooter dan het *practische kwaad*, hetgeen zij doen ontstaan?

---

wordt de leerwijze van PRINSEN bij voorkeur gevraagd. Hier wordt dezelfde persoon voor de voornaamste betrekking als zeer geschikt en bekwaam aangewezen en met aandrang verlangd, dáár weder wordt hij voor eene andere betrekking van bijna dezelfde lokale omstandigheden, als min geschikt zijnde, geweerd. Hier neemt de schoolopziener het examen met de meeste onpartijdigheid af, en maakt van zijne bevoegdheid gebruik, om den bekwaamsten en geschiksten persoon aan te wijzen; dáár weder geeft een ander schoolopziener op een en ander geen acht, en berust geheel in de somtijds zeer bekrompene beginselen, die het gemeente-bestuur tot het doen der keuze leiden. Hier wordt iemand benoemd, omdat hij vrouw en kinderen heeft; dáár wordt aan vrouw en kinderen niet gedacht, al is het ook bij meerdere verdienste. Hier worden steeds personen uit hetzelfde district bevorderd, en wijst men die uit andere provincien en zelfs uit andere districten af; dáár weder heeft men geene de minste voorspraak. Hier maakt men nominatien vóór, dáár ná den afloop van het examen. Hier stuurt men een gedeelte der personen na gedeeltelijken afloop van het examen weg, dáár wordt met al de sollicitanten het geheele examen ten einde gebragt. Hier bezoekt men, na den afloop van het examen, de meest bekwame sollicitanten nog ten overvloede in hunne scholen en in de gemeenten; dáár weder wordt dadelijk na den afloop van het examen tot de voordragt besloten. Hier weder bepaalt de geschiktheid voor de kerkedienst de keuze; dáár weder geeft men daarop geen het minste acht. Hier is het vergelijkend examen slechts het werk van eenige oogenblikken, van eenige weinige uren; dáár weder heeft men zoo vele dagen werk. Hier beslist men de keuze bij meerderheid van stemmen, dáár weder bij het lot, en elders wordt alle stemming overtollig geacht. Hier geeft men den sollicitanten gelijke, dáár weder ongelijke vragen en opgaven, althans wat het mondeling examen en de proeven van practische ervaring betreft. Hier is de beste harmonie, altijd overeenstemming; dáár wordt de rust der gemeente bedreigd. Hier kiest het volk zelf, dáár gecommitteerden uit deszelfs midden, en elders weder de heer der heerlijkheid, ofschoon dezen laatsten alle bevoegdheid daartoe ook ontzegd is.»

Bij

Nu zal ieder vragen, maar waarom worden de vergelijkende Examens zoodanig *gepatroniseerd?* Waarom komt men er zoo talrijk toe op?

Het antwoord is zeer natuurlijk, — ieder ondermeester beantwoordt de laatste vraag met dit algemeen gezegde: och, ik reken op de plaats niet, maar het is altijd goed, om er mede en om er door bekend te worden, ten einde door die bekendheid vroeg of laat te slagen. Ik leer intusschen hoe het in een vergelijkend Examen toegaat, en hoe men het voor zich gunstig kan doen uitvallen.

Dat de raddraaijers van het onderwijs, de voorstanders van 't monopolie, de ontginners van die rijke mijn met hand en tand dezelve trachten vast te houden, behoeft geene uitlegging. Hoe *nuttig* zijn immers de *Vergelijkende Examens* voor de Kerk (zegge: de Nederlandsche Hervormde Kerk), voor 't monopolie, voor het eigen IK! Bovendien, zij zijn bij de WET voorgeschreven, zegt de Schoolopziener ROOZEBOOM. Onderzoeken wij nu dit punt.

Hij, die met oplettendheid en goede trouw heeft nagegaan hetgeen wij over de geschiedenis der Staatsverordeningen op het Lager Onderwijs in het Protestantsche Nederland, sedert het jaar 1572 tot 1795 (1), mededeelden; wie de bekroonde Prijsvraag van J. H. KROM (2), die

---

Bij zoodanigen stand van zaken kan er bij het Gouvernement geene groote belangstelling in de vergelijkende examens bestaan. Daarbij komt de flaauwheid des tijds in alles, wat het onderwijs betreft, en de pogingen van twee zeer welbekende partijen, die naar geene bekwaamheden meer vragen, maar zweren bij *Geneve* of *Rome;* die vóór alles vragen: eene zekere vormelijke vroomheid, of een' slavengeest, in dienst van, of verkocht aan den priester der kerk *(hoe waar! hoe kiesch!)* Overigens is men veelal tevreden, wanneer er maar geene oneenigheid bestaat, wanneer alles in vrede en eensgezindheid afloopt.»

(1) Zie *Katholiek*, d. 2, bl. 301—318. (2) Ibid. bl. 318 en volg.

van K. VAN DER PALM (1), DID. CORN. VAN VOORT en G. J. NAHUIS heeft nagegaan, wie de woorden van J. F. R. VAN HOOFF in de Nationale vergadering heeft overwogen (2), de verslagen en voordragten van den Agent der Nationale opvoeding VAN DER PALM heeft gelezen (3); de taal der *Bijdragen* (4), die van C. ROGGE (5), van Mr. J. DE KRUYFF (6), zelfs van de *Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen* (7) heeft in acht genomen, zal zich meer dan overtuigd houden, dat in vroegere tijden geene Vergelijkende Examens in den regel plaats hadden. Ds. ROOZEBOOM erkent dit zelf, bl. 11, ofschoon hij het, bl. 23, wil doen voorkomen, als of op verscheidene plaatsen in ons land de vergelijkende Examens plaats hadden. Wij toonden in de *Geschiedenis van het Schoolwezen*, bij verschillende gelegenheden aan, dat het Vergelijkend Examen eene *uitzondering*, eene zeldzaamheid was, en wel om die eenvoudige reden, dat de onderwijzers eerst benoemd werden en naderhand het Examen aflegden (8). De *Wekker* moge dezelve *nationaal* noemen, omdat zij reeds van het begin der vorige eeuw zouden dagteekenen (9), en dit vooruitzetten trachten te staven door een werk van KAREL STEIN, in 1750 te *Enkhuizen* uitgegeven, hetwelk zoude bevatten eene verzameling van vergelijkende Examens, die met het jaar 1738 een aanvang genomen hadden; dit zelfs toegegeven, ofschoon wij dit zeldzame werk (10) niet kunnen beoordeelen, zullen wij op

---

(1) Ibid. bl. 321. (2) Ibid. bl. 409. (3) Ibid. D. 3, bl. 51, 343.
(4) Ibid. bl. 128. Men zie nog *Bijdragen* 1816, St. 6. bl. 374, over *Drenthe;* 1821, St. 10, bl. 886; 1822, St. 1, bl. 25, over *Staats-Vlaanderen.*
(5) Ibid. D. 4, bl. 122. (6) Ibid. bl. 123. (7) Ibid. bl. 136.
(8) Zie *Katholiek*, D. 5, bl. 121; D. 6, bl. 172, 179.
(9) Zie *Wekker*, n°. 28, bl. 2.
(10) De *Wekker* n°. 50, bl. 1 zegt, dat de heeren P. DE RAADT op

de voor ons aangegeven gronden geregtigd zijn te verzekeren, dat zij over het algemeen zeer schaarsch en eene zeldzaamheid waren, geenszins een gebruikelijk iets geweest zijn. Niemand, ter goede trouw, zal het tegenovergestelde durven staande houden, nimmer kunnen bewijzen.

Wat meer is, noch de *Instructie voor den Agent van Nationale Opvoeding* van 21 December 1798, in 1799 in het licht verschenen (1), noch de Wet van 15 Junij 1801 (2), noch de daaropvolgende *Instructie, Reglementen* en *Verordeningen* van 22 Augustus 1801 (3), noch de Wet van 29 Julij 1803 (4), noch de Publicatie van 18 Augustus deszelfden jaars (5), noch de Instructie van 28 October 1803 (6), gaven den minsten wenk van een *Vergelijkend Examen*.

(Het vervolg hierna.)

Noorthey onder *Voorschoten* en F. VAN SANDWIJK te *Purmerend* in het bezit van een exemplaar van dat werk zijn.

(1) Zie *Katholiek*, D. 2, bl. 419. — Tot onze grootste verwondering werd in 1844 de ontdekking dezer *Instructie* als eene hoogst belangrijke vondst door de school uitgebazuind. Reeds lang te voren was hare inhoud en de plaats waar te vinden, door ons medegedeeld.

(2) Ibid. D. 3, bl. 44 en 153. (3) Ibid. bl. 323.

(4) Ibid. D. 4. bl. 388 en 460. (5) Ibid. D. 5. bl. 136.

(6) Ibid. bl. 368.

EEN WOORD AAN

PROFESSOR N. C. KIST,

OVER

HET COELIBAAT DER GEESTELIJKEN

EN

DE DUITSCH-KATHOLIEKE BEWEGING.

De polemiek, die in onze dagen met steeds klimmende hevigheid tegen de Katholieke Kerk wordt voortgezet, kenmerkt zich, althans bij sommigen, door eene haar eigenaardige taktiek, welke evenzeer strijdig is met onze godsdienstige en zedelijke beginselen als met ons vaderlandsch karakter. Wij bedoelen de onopregtheid, waarmede men dikwerf tegen de Katholieken den strijd voert, en de dubbelzinnige houding, die men niet zelden tegenover hen aanneemt. Niemand onzer voorzeker is dwaas genoeg om van zijne Protestantsche medeburgers te eischen, dat zij de godsdienstige overtuiging, die ons dierbaarder is dan het leven, ook van hunne zijde billijken, evenmin als wij ons bereid willen toonen om, wat geloofsleer en kerkelijke instellingen aangaat, met hen te sympathiseren. Want ofschoon wij, in het maatschappelijk verkeer en buiten het godsdienstig terrein, de burgerlijke verdraagzaamheid zelf in acht nemen en in anderen helpen bevorderen, zoo aarzelen wij toch nooit, bij elke gegeven gele-

genheid, hetzij in het openbaar, hetzij in het bijzonder, onbewimpeld te verklaren, dat wij het Protestantisme voor eene dwaling houden, en geene transactiën in geloofszaken als mogelijk of geoorloofd erkennen. Wij zijn Katholiek met hart en ziel, en hebben moeds genoeg dit aan elk, die het hooren wil, met vrijmoedigheid te verklaren. Als Katholieken zijn wij de bestrijders van het Protestantisme, omdat wij in dien strijd de regten der waarheid tegen de aanmatigingen der dwaling meenen te handhaven. Wij zijn opregt genoeg om, zonder de minste verbloeming, onze gevoelens omtrent de verwerpelijkheid der veelkleurige Protestantsche leerstelsels rondborstig te uiten, en overal, waar het de leer of de instellingen onzer Kerk geldt, tot leus aan te nemen: « *Wie niet vóór mij is, is tegen mij* » (1). Wij zijn Katholiek vóór alles en boven alles; al wat met de leer of den geest onzer Kerk strijdt, verfoeijen en bestrijden wij als dwaling; en van deze onze gezindheid maken wij geen geheim, omdat wij, zonder op te houden Katholiek te zijn, geene andere gedragslijn zouden kunnen aannemen. — Maar verre is het er af, dat onze tegenpartij — er zijn echter loffelijke uitzonderingen — met dezelfde opregtheid jegens ons handelt. Er zijn lieden, die, bij eene hoogst-vijandelijke stemming jegens al wat Katholiek mag heeten, nogtans vaak eene houding aannemen, als of zij door eene « innige belangstelling », door « gevoelens van eerbied en hoogachting », door « broederlijke verdraagzaamheid en christelijke vredelievendheid » jegens de Katholieke Kerk worden bezield. Als ze over haar spreken of schrijven, doorweven zij meestal hunne vertoogen met honderd zoetsappige genootschapswoorden: zij ademen niets

(1) *Matth.* XII, 30.

dan *verbroedering, toenadering, ineensmelting, geest van liefde* en wat al dies meer zij; hun oog ontwaart geen Katholiek in 't verschiet, of zij reiken hem reeds in de verte de hand toe, en, nader bij gekomen, zouden ze u, als ge 't toeliet, regt teederlijk omhelzen. — Het kan soms nuttig zijn, deze meer en meer in zwang komende taktiek te ontmaskeren, of althans ondubbelzinnig te doen blijken, dat de Katholieken zich door al dien woorden-wierook niet laten verblinden, en dat zij, die zich in vele gevallen den rol van slagtoffers kunnen getroosten, toch nimmer dien van *dupes* willen aannemen.

In het onlangs uitgegeven V^de^ Deel van het *Nederlandsch Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, heeft de Leidsche Hoogleeraar KIST, behalve andere opstellen van verschillenden aard, eene *Bijdrage* geleverd *tot de Geschiedenis van den ongehuwden staat der Geestelijken.* In een tiental bladzijden, welker waarde voor de kerkelijk-historische studiën aan velen ten minste twijfelachtig zal voorkomen, deelt ZHooggel. uit de *Chronique scandaleuse* der XIII^de^ en XVI^de^ eeuw, een paar, nog weinig bekende, bijzonderheden mede, welke hij verzekert *belangrijk* te zijn *voor de geschiedenis, belangrijk misschien voor het oogenblik, dat wij beleven.* De bedoelde *Bijdrage* bevat werkelijk twee oude oorkonden, waarvan de eene te *Leeuwen (Leau)* in *Braband* en de andere te *Zuilichem* in den *Bommelerwaard* te huis behoort; uit welke stukken, volgens den heer KIST, *middagklaar blijkt*, èn dat er *tot op het uiterste einde der* XIII^de^ *eeuw, in Nederland, nog Roomsche Geestelijken gevonden werden, die in een wettig huwelijk leefden*, en *dat evenzeer*

in Nederland, nog ver in de laatste helft der XVI^de^ *eeuw, en als in het aangezigt der Hervorming, ongehuwde Priesters, gevonden werden, die openlijk, zelfs voor het geregt, hunne bij eene bijzit verwekte of nog te verwekken kinderen, tot hunne wettige erfgenamen aanstelden* (*Archief*, blz. 298). Had de Hoogleeraar zich bij eene bloote mededeeling dier akte-stukken bepaald, dan zouden we, ofschoon de juistheid zijner redenering betwistende (1), hem om die bekendmaking zelve niet hebben bemoeijelijkt, ja ons misschien bereid getoond hebben om, des verkiezende, zijne collectie van ergerlijkheden nog met eenige bijdragen uit de geschiedenis der menschelijke zwakheid te vermeerderen. Maar, gelijk het zich laat gissen, kon de heer KIST zich bij een onderwerp van dien aard het genoegen niet ontzeggen, om, niet alleen over het medegedeelde, maar ook over het Coelibaat zelve, zijn oordeel uit te spreken. De gelegenheid was te gunstig, om «elken verstandigen en gemoedelijken Katholiek» tegen de «heerschzucht en de misleiding» der *Roomsche Hierarchie* welmeenend te waarschuwen; en dit menschlievend doel deed ongetwijfeld, meer nog dan de belangrijkheid der twee *anecdota*, den heer KIST besluiten, om deze door eenige inleidende aanmerkingen te doen voorafgaan, en daarna over het medegedeelde nog eens, met den hem eigenaardigen tact, te epilogeren. Deze toelichtingen van den hooggeleerden uitgever zijn het, waarop wij de aandacht onzer lezers willen vestigen, met het verzoek om, wanneer zij hier of daar een hard woord tegen «*de vonden van bijgeloof*» ontmoeten, zich toch wel te willen herinneren, dat deze broederlijke verma-

(1) Een nader Artikel over de *Bijdrage* van den heer KIST is, naar wij vernemen, voor een volgend Nummer, aan de Redactie van *de Katholiek* toegezegd, waarbij dit punt breeder zal worden besproken.

ning hun geschiedt door iemand, die gemoedelijk protesteert, zich van «*alle vijandige aanvallen op de Katholieke Kerk vrij te kennen*» (1).

De *entrée en matière* heeft ietwat pathetisch; het is de taal van iemand, die, met het lot der Katholieke Kerk begaan is, en onwillekeurig, bij een hoogst-grievend tooneel, een traan van mededoogen in zijn oog voelt biggelen. De gevoelige lezer oordeele zelf:

«Is er», zegt de heer KIST, «eenig verschijnsel in de «geschiedenis van het Christendom, dat onwillekeurig een «gevoel van verbazing en droefheid ons afperst, dan is het «wel *de gedwongene invoering van den ongehuwden staat der «Geestelijken*. Welk eene miskenning, ik zeg nu niet eens «van de letter en den geest en de geschiedenis van het «Evangelie, maar van het licht der rede en van het een«voudig verstand, is er toe noodig geweest, zoo wel om «zoo iets te kunnen verwezenlijken, als om het wenschelijk «te achten en te beoogen! En welk eene lange reeks van «verkeerdheden, misdrijven en gruwelen is daaruit dan ook «voortgesproten!

«Maar verwonderen kan het ons daarom ook niet, even«min, dat er meer dan twee eeuwen zijn noodig geweest, «eer eene verordening, uit eene zoo troebele bron gevloeid, «algemeen, zoo ver Rome heerschte, geëerbiedigd werd, «en de ijzeren wil van een' GREGORIUS VII, die het eerst «deze algemeene verordening gaf, zijne bedoeling bereikt «had; — als dat deze zelfde verordening, ook na dien tijd, «tot niets anders geleid heeft, dan om een hoogst onzede-

(1) *Archief*, Dl. V, bl. 546.

«delijk concubinaat, — of wat nog schandelijker is te noe-«men, — openlijk en ongestraft, in de plaats te stellen van «den heiligen band des Huwelijks, door den Allerhoogste «voor alle zijne redelijke schepselen met zoo veel wijsheid «en liefde verordend». *Archief*, Dl. V, blz. 298.

In deze uwe inleiding, Professor, weet Ge, met een talent, dat we gaarne erkennen, in weinig woorden vele vraagstukken — en daaronder zijn er zeer gewigtige — te gelijk en als *per summa capita* aan te roeren. Maar dát veelomvattende van *uwe* beschouwing maakt *onze* taak moeijelijker. BOSSUET, indien we 't ons wel herinneren, beklaagde zich eens, dat hij, in zijne controversen met CLAUDE en andere Protestanten, soms niet wist welk punt het eerst te behandelen: dit laat zich begrijpen; want in vijf regels, kan men, met een weinig assurantie, veel meer ontkennen, dan men soms in het dubbel getal van bladzijden kan bewijzen. Ten aanzien van uwe bijdrage gaat het ons — vergeef ons de niet-zedige juxta-positie — gelijk BOSSUET, en ongelukkig hebben wij noch het ontwarring-talent, noch de onweêrstaanbare redeneerkracht van den schrijver der *Variations* ter onzer beschikking. We zullen dus maar uit den voorbijsnellenden groep uwer argumenten — of liever: uwer optelling — een of ander moeten kiezen, dat terstond onze aandacht trok, en waartegen we meer bepaaldelijk onze aanmerkingen durven wagen. Veroorloóf ons dus, mijnheer, u eenige oogenblikken te onderhouden over de letter en den geest van het Evangelie ten aanzien van het Coelibaat, over Paus GREGORIUS VII, die het, volgens u, het eerst algemeen heeft verordend, en eindelijk over de vreesselijke verkeerdheden, misdrijven en gruwelen, die er, uws inziens, uit zijn voortgesproten. We zullen ons best doen om kort te zijn, ten einde ons nog wat

ruimte overblijve, om eenige woorden over de gebeurtenissen van den dag, vooral over de Duitsch-Katholieke beweging met u te wisselen. *Pauca sed vera.*

Laat ons met den Bijbel beginnen. — Het spreekt van zelf, dat we hier ter plaatse geene exegetische verhandeling kunnen schrijven over de Schriftuurplaatsen, waarin de Katholieken eene stellige aanbeveling van het Coelibaat meenen te erkennen. Een enkel woord slechts over *Matth.* XIX en I *Cor.* VII (1). UHooggel. schijnt in de woorden des Verlossers en in die des grooten Apostels zelfs niet de geringste toespeling op het verdienstelijke van den ongehuwden staat te vinden: zóó verre althans werpt Gij het denkbeeld van eene dergelijke verklaring der bedoelde Bijbelteksten van u af, met eene *disinvoltura*, die uwe behendigheid eer aandoet! «Welk eene miskenning, ik zeg niet «eens van de letter en den geest en de geschiedenis van het «Evangelie, maar van het licht der rede en van het een«voudig verstand»!.... Dat «*ik zeg niet eens*» is waarlijk *impayable*, Professor! Het moet bij den goeden lezer zelfs

(1) *Matth.* XIX, 15: «Want er zijn sommigen onhuwbaar, die uit 's moeders ligchaam zóó geboren zijn; er zijn er, die onhuwbaar gemaakt zijn door de menschen; *en er zijn er, die zich zelven onhuwbaar gemaakt hebben, om het Rijk der Hemelen. Die 't vatten kan dat hij 't vatte.*» In het voorg. Vs. had CHRISTUS gezegd: «*Niet allen vatten dit woord, maar wien 't gegeven is*».

I Cor. VII: 25. «Over de maagden heb ik geen bevel des Heeren; maar ik geef raad... Ik acht het goed om den dringenden nood, omdat het den mensch goed is aldus te zijn.... Die zonder vrouw is, is bezorgd voor de dingen des Heeren, hoe hij den Heer behagen zal. Maar die met eene vrouw leeft, is bezorgd voor de dingen der wereld, hoe hij zijne vrouw behagen zal en is verdeeld. En eene ongehuwde vrouw en maagd, is bezorgd voor de dingen des Heeren, opdat zij heilig zij naar ligchaam en naar geest.... Derhalve en wie zijne maagd uithuwt doet wel, en die ze niet uithuwt, doet beter.» *Vgl.* het gansche Hoofdst.

de verdenking weg nemen, als of er in de gewijde Schriften iets ter aanbeveling van het Coelibaat zou kunnen worden gevonden; ja, moet bij sommigen, den waan doen ontstaan, als of in het Evangelie de ongehuwde staat uitdrukkelijk werd veroordeeld. Van dit laatste, Professor, zult Ge wel moeijelijk een bewijs kunnen leveren. Dat daarentegen de letter en de geest van het Evangelie voor den Katholieken zin der woorden van CHRISTUS bij *Matth.* XIX pleiten, zouden u des noods leden en leeraren van uw eigen kerkgenootschap kunnen aantoonen. Bij KUINOEL, b. v., — die te *Leiden*, naar ons gezegd is, nog al veel den jeugdigen theologen in de hand wordt gegeven — is daarvan eene vrij aannemelijke verklaring te vinden (1). Ja STRAUSS zelf, dien gij toch zeker niet van ultramontanisme zult verdenken, heeft met de hem eigene vrijmoedigheid opgemerkt, dat men «*om* JESUS *niets, met de tegenwoordige denkwijze daaromtrent tegenstrijdigs, te laten zeggen*, zich beijverd heeft Zijne gezegden betrekkelijk het Coelibaat te doen voorkomen, als of Hij den ongehuwden staat slechts aan zijne jongeren, voor zoo ver het hun mogelijk was, had aangeprezen, en alleen met inachtneming van de toenmalige tijdsomstandigheden, of opdat zij in hunne Apostolische werkzaamheden niet zouden gehinderd worden». Maar van al die gewrongene uitleggingen, zegt STRAUSS,

---

«Etenim non tantum coelibes vivunt ii, quos natura vel malignitas hominum in corlibatu vivere cogit, sed sunt etiam, qui sponte coelibes manent, libidinis stimluos frangunt et extinguunt διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; qui hae facultate praediti sunt, ea utantur, qui hoc praestare possunt, praestent, coelibes maneant, et a conjugio abstineant, ut ab omnibus impedimentis liberi, totos se religioni christianae ejuspue propapagationi consecrare possint». *Comm. in libr. N. F. hist.* Vol. I. p. 505, 506. — ROSENMÜLLER (*Schol. in* N. T. Tom. I. p. 386) en OLSHAUSEN, die zelfs van de *genade der onthouding* spreekt (*Bibl. Com.* Th. I, S. 721), geven nagenoeg dezelfde verklaring.

ligt niets in de zamenhang van de redenering des Verlossers (1). Wij nemen hier de vrijheid UHooggel. het doel te doen opmerken, waarom *men* (d.i. hier: sommige Protestanten) de woorden des Heeren in eenen anderen zin, dan in dien, welke door den zamenhang der rede gebiedend werd gevorderd, heeft trachten te verklaren. *Men* had namelijk *a priori* besloten dat het Coelibaat eene verfoeijelijke instelling was, en het was dus allezins consequent ook den goddelijken Meester in dien zin te *doen spreken*, opdat Zijne taal niet met de opgevatte meening zou komen te strijden. Ons dunkt, Professor, dat deze bemerking van STRAUSS den sleutel aangeeft, om in de geheimen van menig Protestantschen Exegeet in te dringen. Wanneer men dien *passe-partout* weet te gebruiken, kan men beter onderscheppen, waarom er soms al eens gezegd wordt, dat in de Katholieke Kerk *de geest en de letter van het Evangelie worden miskend.*

Niet minder zonderling is *men* met de woorden des Apostels in zijnen 1sten brief aan de Korinthiërs omgesprongen. Ook hier is het onmogelijke beproefd, om den zoo klaren zin der woorden te verduisteren. Uit de geschiedenis der Bijbeluitlegging van dezen tekst is het overbekend wat al spitsvindigheden men heeft aangewend, om den Apostel dingen te *doen* zeggen, waaraan hij nimmer gedacht heeft. In zijne treffelijke verhandeling over het Coelibaat tegen eenige Freiburgsche Professoren, heeft de onvergetelijke MÖHLER (2) de ware, d. i. de Katholieke, verklaring van dit belangrijk bewijs voor de hooge waardigheid der Virginiteit zegevierend betoogd. Wij noodi-

(1) Vgl. STRAUSS, *Das Leben Jesu*, Bd. I, S. 685.
(2) *Gesammelte Schriften*, Bd. I, S. 177. ff.

gen u heuschelijk uit, Professor, deze met zoo veel kennis der christelijke Oudheid geschrevene bladzijden over den geest en de letter der Paulinische getuigenis te raadplegen, liever dan dat we u op nieuw naar STRAUSS zouden verwijzen (1). Vooral durven we u ter lezing aanbevelen dat gedeelte van MÖHLER's *Beleuchtung*, waarin de begaafde auteur der *Symbolik* den geesel zijner scherpzinnige kritiek zwaait over de kleingeestige uitvlugten, waardoor *men* den waren zin van PAULUS's lofreden op de virginiteit heeft pogen te verduisteren. De *humor*, dien Gij elders, Professor, zoo aanschouwelijk hebt geschetst (1), zal u-zelven om de lippen spelen, bij het nadenken over de ellendige sophismen, waarmede men het aan letter en zamenhang van den tekst gepleegde geweld heeft trachten te vergoêlijken. Want beteren naam verdienen toch zeker wel de argumenten niet, waardoor een aantal exegeten de Protestantsche verklaring van διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην *(propter instantem necessitatem)* hebben willen verdedigen. Waarlijk, indien PAULUS den ongehuwden staat alleen met betrekking tot de *toenmalige tijdsomstandigheden* had aangeprezen, dan is het Coelibaat, volgens hem, slechts eerwaardig en loffelijk te achten, in die personen, welke het *faute de mieux* wel moeten omhelzen; en in die veronderstelling moet men eindigen met te beweren, dat in onze dagen, wanneer de Katholieken niet meer zoo algemeen vervolgd wor-

(1) T. a. p. «In dieser Stelle [I Kor. 7, 25 ff.]» zegt STRAUSS, «wird zwar die Ehelosigkeit zuerst nur διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην empfohlen; dabei aber bleibt der Apostel nicht stehen, sonder führt V. 32 ff. in dem: ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου ὁ δὲ γαμήσας τὰ τοῦ κόσμου, einen Grund für die Ehelosigkeit an, *der unter allen umständen gültig sein müsste*, und in den ascetischen Hintergrund der Ansichten des Paulus blicken lässt».

(2) *Archief*, Dl. IV, blz. 372.

den — in *Zweden* en *Rusland* heerscht er in dit opzigt meer gelijkvormigheid met het primitive Christendom — het zevende kapittel van den Korinther-brief vooral voor Onder-Officiers op halve soldy geschreven zij!... Maar genoeg hierover, Professor; we hebben geenszins, gelijk we bereids gezegd hebben, de pretentie gehad om ons in de exegese te verdiepen. Het weinige hier opgemerkte had alleen ten doel om UHooggel. te overtuigen, dat wij ons de afdoendste bewijzen uit het Evangelie voor de voortreffelijkheid des Coelibaats, zoo maar niet onopgemerkt door eene oratorische handgreep laten escamoteren.

Onze tweede tegenbedenking is van historischen aard. Volgens den heer KIST, heeft de ijzeren wil van een GREGORIUS VII (hij stierf in 1085) het eerst eene algemeene verordening tot den ongehuwden staat der Geestelijken gegeven. Vele lezers van het *Archief*, voor wie de christelijke Oudheid welligt een gesloten boek is, zullen hierdoor in den waan geraakt zijn, dat men aan dezen *heerschzuchtigen* Paus de kerkelijke wetten van het Coelibaat heeft te danken. Zoo grof een anachronisme mogen we niet onopgemerkt laten voorbijgaan; te meer omdat we op den Leidschen hoogleeraar de verdenking niet mogen laten rusten dat hij, ten aanzien van alom bekende bescheiden, in de volslagenste onwetendheid zou verkeeren. Of is het mogelijk te veronderstellen, dat de heer KIST, in zijne historische navorschingen, nooit den XIX^den^ der *Apostolische Canons* (die, gelijk bekend is, de kerkelijke tucht der tweede en derde eeuw bevatten) zou hebben gelezen (1);

(1) In dezen *Canon* wordt verordend, dat van de geestelijken (*Clerici*), die huwen willen, *alleen* de voorlezers en zangers huwen mogen.

of, dat hem, onder het doorbladeren van de Akten der eerste Kerkvergaderingen of van de schriften der Oudvaders, juist al de getuigenissen van TERTULLIAAN, HIERONYMUS, EPIPHANIUS enz., al de verordeningen der Conciliën van *Elvira* (305) en *Ancyra* (314), al het verhandelde in die van *Nicaea* en *Neocaesarea*, zouden zijn ontgaan, tot de *Decretaal* van Paus SIRICIUS aan HIMERIUS van *Taragona* (385) er bij ingesloten? Of is het ZHooggel. ontgaan dat, vijf jaren slechts na dit schrijven van SIRICIUS, de tweede Kerkvergadering van *Carthago* zich, bij het vernieuwen van de wet der priesterlijke onthouding, op de leer der Apostelen en het gebruik der christelijke Oudheid beriep: *ut quod apostoli docuerunt et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus?*... Er ware onzes inziens, Professor, meer loyauteit in uwen aanval tegen het Coelibaat geweest, indien Ge, in plaats van uwe lezers in den waan te brengen, dat de echteloosheid der priesters in de oudste overlevering en tucht der christelijke Kerk niet gegrond zij, liever als een Protestant van echten stempel, en als kampioen der *vrije wetenschap*, rondborstig hadt verklaard, dat Ge u des noods om het voorbeeld en de praktijk der Oude Kerk weinig bekommert, en uwe overtuiging niet afhankelijk wilt maken van de dweepzieke ascese der Apostelen of Oudvaders. Op dit standpunt kondt Ge vrij consequent voortredeneren, en de liberalen van onzen tijd zouden u daarover meer hebben toegejuicht dan over uw jongst voorstel in de Haagsche Synode. Maar nu, Professor, met den *ijzeren wil van een* GREGORIUS VII op het tooneel te brengen, hebt Ge niet alleen uwe bijdrage door een afgesleten *lieu commun* — want die GREGORIUS VII moet toch ook voor alles tot argument dienen — ontsierd, maar Ge hebt tevens onweersprekelijk getoond, dat Ge den invloed

door dien Paus, meer bepaaldelijk op de handhaving der Coelibaats-wetten uitgeoefend, niet hebt begrepen. Immers uit al de verordeningen van GREGORIUS, ja, uit zijne eigene woorden, blijkt het, dat hij geene *nieuwe* wetten heeft gemaakt of willen maken, maar slechts de oude *Canones* ten aanzien van den ongehuwden staat der Geestelijken heeft bevestigd, en derzelver naleving door krachtige maatregelen verzekerd. Dat was de taak, welke zich een man, had opgelegd, die in de zedelijke ellende van zijne eeuw en in de behoeften der door het wangedrag harer dienaren vernederde Kerk, een' diepen blik had geworpen. Te gelijker tijd dat GREGORIUS aan de oude Coelibaats-wetten hare volle kracht en werking terug schonk, ging hij met apostolische onverschrokkenheid de schandelijke misbruiken der *Simonie*, in het begeven der kerkelijke ambten door de wereldlijke magt, tegen. Het terugvoeren van den geestelijken stand tot zijne oorspronkelijke reinheid en verhevenheid hield in hem gelijken tred met de verdediging van de onafhankelijkheid der Kerk en van de onschendbaarheid harer goddelijke regten. En waarlijk in derzelver handhaving zijn beide in het Katholicisme allernauwst met elkander verbonden. De geschiedenis is dáár om te getuigen, dat overal, waar de Priester het kleed der heilige onthouding bezoedelde, hij ook altijd min of meer de verrader werd van de voorregten zijner Kerk. En hierin ligt de uitlegging, Professor, van den onverzoenlijken haat, dien de vijanden van het kerkelijk gezag en der Katholieke eenheid, aan het Coelibaat hebben gezworen. Want het is een opmerkenswaardig verschijnsel, dat de bestrijders van den ongehuwden staat der Geestelijken, ook steeds de hevigste vijanden van het middelpunt der Katholieke eenheid, den Paus, plegen te zijn; en omgekeerd. Inderdaad, zegt

MÖHLER, het Coelibaat is eene steeds levende getuigenis van het geloof aan eene blijvende uitgieting van hooger krachten in deze wereld, van een' alles vermogenden invloed van waarachtig oneindige krachten op het eindige. Dusdanig is ook de Paus als het kerkelijk, zigtbaar middelpunt van alle, over gansch de aarde verspreide, Katholieken, reeds dáárdoor dat hij dit is, een levendig symbool van het daarzijn eens boven al het eindige en aardsche verhevenen levens. Deze tegenwoordigheid en werking van het oneindige in het eindige, wil men niet, als in het Katholicisme aanwezig, erkennen, en daaruit volgt noodzakelijk, dat het middelpunt der kerkelijke eenheid van dezelfde zijde moet worden bestreden, van waar de aanval tegen het Coelibaat geschiedt. Beide immers getuigen van een hoogeren oorsprong, van eene hoogere bestemming der Kerk; en hoe minder men deze wil aannemen, des te meer moeten èn het Primaat èn het Coelibaat gezamenlijk een voorwerp des haats worden. Omgekeerd vormt het hier aangeduide causaliteits-verband, als bij instinct, de verdedigers van het Coelibaat tot apologeten des Primaats, en de vrienden des Primaats tot zaakbepleiters van het Coelibaat (1). — Met een weinig nadenkens hierover, Professor, zal u het hier vlugtig opgemerkte welligt *belangrijk* toeschijnen, *voor het oogenblik, dat wij beleven*, en de toepassing op omstandigheden en personen niet zeer moeijelijk vallen. Mogelijk zal het u ook duidelijk worden, waarom sommige Protestanten, terwijl zij het Coelibaat bestrijden, zoo hartstogtelijk tegen de «*Roomsche Hierarchie*» en hare «*heerschzucht*» uitvaren. Waarlijk, het kan u niet onbekend zijn, dat men thans voor eene verrijzenis van een GREGO-

(1) Vgl. MÖHLER, t. a. p.

RIUS VII niet veel heeft te vreezen. Aardschen glans en magt en rijkdom heeft men der Kerk ontroofd ; — en over dat verlies zullen wij ons hier niet beklagen. Maar nu wil men ook haren godsdienstigen invloed beperken, en haar de heerschappij op de harten ontnemen, die zij zoo uitsluitend door hare echtelooze priesterschaar uitoefent. Vreest men die welligt nog meer, dan de magt om rijkdom en aanzien te vergeven? 't Is zoo kwaad niet geredeneerd. Maar juist daarom zal het den vijanden der Kerk niet gelukken haar deze eigendommelijke kracht te ontrooven.

De hernieuwing der misbruiken, door den H. GREGORIUS met zulk goed gevolg uitgeroeid, brengt ons tot eene derde beschuldiging, door den heer KIST tegen het Coelibaat ingebragt. Gelijk alle aanklagers van den ongehuwden staat, heeft ook ZHooggel. een ruim gebruik van het *argumentum ab abusu* gemaakt, en van de overtredingen tegen de Coelibaats-wetten tot het verderfelijke van het Coelibaat zelve besloten. «*Welke lange reeks van verkeerdheden, misdrijven en gruwelen!*» roept hij verontwaardigd uit. — We zouden u, Professor, met den veelgelezen en beminnelijken schrijver van *Le mie Prigioni* kunnen antwoorden : «Omdat de «menschen armen en beenen hebben, volgt er uit dat zij «zich somtijds vuistslagen en voetstooten toebrengen, maar «hieruit moet men geenszins besluiten dat de beenen en de «armen een verfoeijelijk iets zijn (1)». En toch, in een soortgelijk paralogisme vervallen allen, die uit het misbruik, dat er van eene zaak gemaakt is, tegen de voortreffelijkheid van de zaak zelve gevolgtrekkingen afleiden. Ware zulke redenering wettig, wat zou er dan niet uit volgen? Of moeten

(1) SILVIO PELLICO, *de'Doveri*, cap. 18.

we het huwelijk veroordeelen omdat er echtbrekers zijn?.... Het zou belagchelijk worden hierop verder aan te dringen. En toch, Professor, hebt Ge niet alleen een dergelijk sophisme tegen ons gebruikt, maar zelfs zonder aarzelen durven schrijven: «*Tot niets anders heeft het Coelibaat gediend, dan om een «hoogst onzedelijk concubinaat, — of wat nog schandelijker is te noemen, — openlijk en ongestraft in de plaats te stellen van den heiligen band des Huwelijks!*» Bij zulke taal is het ons ook moeijelijk, we bekennen het, onze verontwaardiging te verbergen. *Tot niets anders!* Hebt Ge dan de geschiedenis der Katholieke Geestelijkheid nooit bestudeerd, mijnheer, dan in de morsige pamphletten van sommige romanschrijvers onzer dagen, of meent Ge het ideaal der priesterschap in de RODIN's van een EUGÈNE SUE en de *Directeurs* van een MICHELET terug te vinden? Wij zien dagelijks vele voorbeelden van den magtigen invloed der vooroordeelen, maar — vergun het ons openhartig te zeggen — eene dusdanige miskenning van al wat edel en eerbiedwaardig is, hadden wij van u niet verwacht. Hoe ook de haat moge verblinden, toch zijn er zekere grenzen van eerbied voor zich zelven, die men hoogst zelden overschreidt. Hebt Ge, Professor, toen Ge dat noodlottige «*niets anders*» schreeft, dan niet ééns gedacht aan die ontelbare menigte van groote mannen, sedert de eerste eeuwen der Kerk, van den Apostel JOHANNES af tot aan onzen tijd toe, die allen in het Coelibaat hebben geleefd? Op hunne onsterfelijke namen hebt Gij, koelbloedig weg, het slijk der laagste schanddaden geworpen, terwijl Ge uwe oogen stelselmatig hebt afgewend van den glans der deugd en heiligheid, die u tegenblonk. Door aldus te handelen, hebt Ge alle Katholieke harten gevoelig gegriefd, en moeijelijk kunt Ge ons eene kleine voldoening weigeren. We eischen geene andere, dan

dat het ongelukkig geschrijf, dat in een oogenblik van hartstogt uwer pen ontvloeide, worde opgehangen naast de heerlijke bladzijden over de voortreffelijkheid des Coelibaats, door een CYPRIAAN, een BASILIUS, EPHRAEM, AUGUSTINUS of AMBROSIUS, met al den gloed der Katholieke liefde geschreven, maar vooral naast die van den welsprekendsten lofredenaar der heilige Virginiteit, CHRYSOSTOMUS, die in de evangelische zuiverheid der maagden een bewijs van de goddelijkheid des Christendoms vond! In die nabuurschap Professor, zal uw geschrijf zijne juiste waarde verkrijgen; en wie dan ook de vergelijking tusschen de verdedigers van het Coelibaat en deszelfs beschuldiger moge ondernemen, zonder vrees durven wij daarvan den uitslag afwachten. En mogt dàn zelfs de verhevenheid der priesterlijke onthouding nog door sommigen worden miskend, dan moeten we ons troosten met de gedachte, dat niet allen kunnen bevatten, wat volgens het woord des Heeren slechts aan weinigen is gegeven. Of is het onze schuld, Professor, dat er lieden zijn, voor wie zelfverloochening en opoffering van al wat de wereld geven kan, ten dienste van CHRISTUS en zijne Kerk, onverstaanbare woorden zijn? Is het onze schuld, dat de dingen des geestes niet door het vlee ch worden begrepen, of dat ziekelijke oogen zich beklagen over de al te schitterende blankheid van de leliën des velds?

Hier konden wij onze bemerkingen over de *Bijdrage* van den heer KIST, wat den ongehuwden staat der Geestelijken betreft, eindigen, hadden wij niet op eene andere plaats van het *Archief*, nog eene tweede, volgens den Hoogleeraar zelven, niet «*onaardige bijdrage ten aanzien van het geestelijke Coelibaat*» aangetroffen, die wij onzen lezers

niet mogen terug houden. Een kort berigt aangaande de geboorte van den Leidschen Hoogleeraar JOANNES MEURSIUS, door VAN HEUSSEN in zijne *Historia Episcopatuum* opgeteekend, gaf eene voegzame gelegenheid om aan de geestelijke onthouding nog een' gevoeligen slag toe te brengen. VAN HEUSSEN namelijk verhaalt (T. I, p. 103), dat zekere Reguliere Kanunnik van *Utrecht*, met name JOANNES MEURSIUS, na zijn klooster verlaten en zich naar *den Haag* te te hebben begeven, Predikant te *Loosduinen* werd, en met eene naaister uit *Haarlem* in den echt trad, uit welke vereeniging de naderhand als letter- en oudheidkundige zoo beroemde Leidsche Professor werd geboren. Dit berigt, zegt de heer KIST, «*toont in eene luisterrijke proeve, hoe-*«*veel goeds de opheffing van het gedwongen Coelibaat kan* «*te weeg brengen. Maar het leert dan ook, hoeveel goeds* «*welligt door deze instelling, eeuwen lang, der wereld ont-*«*trokken is. Had niet de Monnik, of Reguliere Kanunnik* «[een Monnik is geen Regulier Kanunnik,] JOANNES VAN «MEURS *zijn klooster op de Oude Gracht te Utrecht ver-*«*laten, om dienaar van het Evangelie te zijn en in een* «*eerbaar huwelijk te leven, dan ware Leiden en dan ware* «*de geleerde wereld van het zeldzame licht verstoken ge-*«*bleven, 't welk in zijn' beroemden zoon* JOANNES MEURSIUS, «*over beiden is opgegaan.*» (*Arch.* bl. 307). — *Ben trovato*, Professor! Wie gevoelt niet al de verplettende kracht van deze *luisterrijke proeve*, van dit onoverwinnelijk argument? Hadden de gebroeders THEINER (1), die niet zoo veel Duit-

(1) Van deze twee gebroeders, heeft zich, eenige jaren geleden, A. THEINER te *Rome* bekeerd, en is thans in het Oratorie van den H. PHILIPPUS NERIUS opgenomen, waar hij zich met de voortzetting der *Annalen* van BARONIUS bezig houdt. Sedert zijne bekeering heeft hij onderscheidene zeer geleerde werken over het Kanonieke regt en de kerkelijke geschiedenis uitgegeven.

sche breedsprakerigheid, in twee lijvige boekdeelen. eene geschiedenis van het Coelibaat — of liever niet-Coelibaat — hebben zaamgeflanst, deze nieuwe soort van bewijsvoering gekend, dan ware welligt hunne compilatie nog door eenige honderd bladzijden verrijkt geworden, waarin de stichtelijke biographiën zouden zijn opgenomen van de roemrijke personaadjen, uit de *eerbare huwelijken* van afvallige kanunniken en eerzame naaisters gesproten, van LUTHER en CARLSTAD af tot op onze dagen toe! Welke schitterende gallerij van hoogst- verdienstelijke mannen, door die vrome echtlieden aan Kerk en Staat geschonken! Dat ware eene *Walhalla* geweest, luisterrijker dan die van *Beijeren!*... Maar de grootste kracht ligt in de negative zijde van het argument: «*Omdat* JAN *niet gehuwd is, daarom is* PIET *niet geboren*,» enz. enz.,.... Wie kan er iets tegen hebben? 't Is even ontegensprekelijk en in denzelfden trant als het bekende referijn

S'il n'étoit pas mort le vendredi.
Il aurait vécu davantage! *(bis)*.....

Jammer is het evenwel, dat het niet *onaardige* bewijs zich ook in een' omgekeerden zin laat gebruiken. Als men eens zeî: Indien de vader van BALTHASAR GERARDS, in plaats van te trouwen, monnik was geworden, dan was zijn zoon BALTHASAR nooit geboren, dan was hij geen deugniet geworden, dan had hij *Vader* WILLEM niet doodgeschoten, dan hadden de arme Jesuïten de schuld niet gekregen, dan was het gebeurde niet gebeurd..... Mij dunkt, ergens toch is het Coelibaat goed voor, al was 't maar om eenige booswichten en valsche beschuldigers minder in de wereld te hebben! .... Maar *trêve de plaisanteries*, Professor; we willen van het wapen dat Ge ons zelf in de hand

gaaft, geen verder gebruik maken. Alleen verzoeken we u, het ons niet ten kwade te duiden, dat we, met allen gepasten eerbied, over de *luisterijke proeve* even glimlagchen.....

Met eene minder luimige stemming, dan die, waarin wij door uwen laatsten aanval op het Coelibaat werden gebragt, moeten we u, Professor, over den «Priester RONGE» en de toekomst der Katholieke Kerk, die Gij van den grooten man afhankelijk schijnt te achten, eenige korte woorden toespreken.

Een blik geworpen op de onbeschaamdheid van een' ontuchtigen Priester, uit de zestiende eeuw, geeft den heer KIST gelegenheid, om, met een hooge mate van combinatie-geest, vroegere tijden met de tegenwoordige te vergelijken. «Het ging toen» zegt hij, «zoo als in onze dagen «op nieuw, in welke zoo vele bewijzen zich voordoen, «dat de Hierarchie, hoe te regt gevreesd hare behendigheid «ook zijn moge, schijnen kan zelfs hare voorzigtigheid te «hebben vergeten, en waarin feiten, als de *Keulsche zaak*, «de *Gemengde huwelijks-quaestie*, de *Pauselijke Banbliksem* «*tegen Gods H. Woord*, de *Triersche Rok*, het *Walliser* «*Schrikbewind* en de *Lucerner bloedige tooneelen*, ja wat niet «al meer, krachtiger dan iets anders medewerken, om elken «verstandigen en gemoedelijken Katholiek de oogen te doen «open gaan, over de heerschzucht en de misleiding waaraan «hij ten prooi is».

«Stemmen, als die van den Priester RONGE verheffen zich «dan ook reeds niet te vergeefs. Zacht of hard vinden zij «wederklank in het gemoed van duizende niet slechts zoo- «genoemd *liberale*, maar ernstige, aan hunne Kerk overi-

«gens met geheel hun hart verkleefde, Roomschgezinden.
«En op hetzelfde oogenblik, dat de Roomsche Hierarchie
«tot eene hoogte van stoutheid en overmoed geklommen is,
«welke aller verbazing en verontwaardiging opwekt, gaat
«de *Roomsche Kerk* meer en meer, ik zeg niet eene *eman-*
«*cipatie*, maar eene *zelfontwikkeling* en eene *zedelijke* en
«*godsdienstige Reformatie* in haren eigen boezem tegen,
«die haar met het Protestantisme wel niet zal ineensmelten,
«maar behoudens hetgeen haar meest eigenaardig kenmerkt,
«zóó in onderlinge liefde en wederkeerig vertrouwen daar-
«mede verbroederen zal, dat beide groote deelen der
«Westersche Kerk, met nieuwe kracht en langs nieuwe
«wegen, aan de bedoelingen Gods in CHRISTUS tot heil van
«het menschelijk geslacht kunnen dienstbaar zijn. Daarover
«gebiede de Almagtige zijnen zegen.» (*Archief*, blz. 304, 305).

We zullen kortheidshalve bij deze lange optelling van feiten, die elken *verstandigen en gemoedelijken Katholiek* de oogen doen open gaan voor de *heerschzucht en de misleiding*, waaraan hij ten prooi is, niet lang vertoeven. Ge spreekt, Professor, van de *Keulsche zaak* (die bewezen heeft dat er nog Katholieke Bisschoppen zijn, die de regten der Kerk durven verdedigen), van de *gemengde huwelijks-quaestie* (waarin het Pruissisch gouvernement zelf geëindigd is met zijn ongelijk te erkennen), van de *Pausselijke Banbliksem tegen Gods H. Woord* (welke *in dien zin* en met *dat voorgewend doel* een loutere hersenschim is), van den *Trierschen Rok* (die den steeds toenemenden geloofs-ijver in *Duitschland* aanschouwelijker maakte), en eindelijk van het *Walliser schrikbewind* en de *Lucerner bloedige tooneelen*, waarover zich laatstelijk zelfs anti-Katholieke dagbladen, onder anderen het *Journal des Débats*, ondubbelzinnig hebben geuit, terwijl zij de bloeddorstige plannen der radicale

partij ten volle hebben ontmaskerd. Die gansche reeks van vervaarlijke feiten kunnen we veilig onaangeroerd laten, omdat we overtuigd zijn, dat ze hier, meer om eenig effect te doen, — en effect doen ze altoos bij eene zekere klas van lieden — dan wel om het gewigt, dat Ge er aan hecht, in uwe *Bijdrage* zijn ingelascht. Echter meenen we u in 't voorbijgaan te mogen opmerken, dat uwe hier indirect getoonde sympathie *à la* THIERS voor de Zwitsersche vrijkorpsen, ons van uwe zijde, vooral in het politiek opzigt, eenigzins bevreemd heeft.

Maar iets ernstigers hebben we u over den *wederklank* te zeggen, die volgens u, de stem van den «*Priester* RONGE vindt in *het gemoed van duizende, niet slechts zoogenoemd* liberale, *maar ook ernstige, aan hunne Kerk overigens met geheel hun hart verkleefde, Roomschgezinden*». Het is een zonderling soort van *ernstige Katholieken*, Professor, welke men ons sedert eenigen tijd, als toonbeelden van geloofsijver en hartelijke verkleefdheid aan de Kerk, wil opdringen. Vroeger waren het de eerbiedwaardige VON WESSENBERG, de onpartijdige LLORENTE en de diep geleerde ELLENDORF, aan wien alle Katholieken zich moesten spiegelen, om den naam van *gemoedelijk* en *ernstig* te verdienen, — thans moet het heil van de Rongianen komen, en naar het zoogenaamd Concilie van *Leipzig* met een tooneelspeler, ROBERT BLUM, als voorzitter aan het hoofd, verwijst men ons, om het Evangelie te leeren, en CZERSKI, PRYBIL, en andere stichtelijke personaadjen moeten wij als onze zedenmeesters huldigen! Ja, lieden, wien alle positief christendom vreemd schijnt te zijn geworden, die zelfs de openbare magt als verstoorders der publieke orde heeft moeten beteugelen, lieden, wier politieke woelingen geen geheim meer zijn, en die het volslagendst rationalisme met het woelziekst

radicalisme willen vereenigen, die worden, als ware het bij irrisie, *met geheel hun hart aan hunne Kerk verkleefde Roomschgezinden* » genoemd! Zij zijn het, die de lang verbeide *zelfontwikkeling* en de *godsdienstige* en *zedelijke Reformatie* van het Katholicisme moeten helpen bevorderen!

En aan welke dwaasheden — Ge dwingt ons harde woorden te gebruiken, Professor, — hebt Ge niet geaarzeld het gezag te leenen van uwen naam. Heerscht er dan in *Nederland* bij de meeste leden van uw Kerkgenootschap, zulk eene verregaande onwetendheid omtrent het wezen der Katholieke Kerk, hare leer en hare instellingen, dat Gij u hebt durven vleijen, van hun de karikatuur voor het origineel te doen aannemen? Indien uwe poging daartoe niet gewaagd is te noemen, dan moeten wij eene dusdanige verblindheid diep betreuren, en aan onze landgenooten, gelijk we laatst aan een hooggeplaatsten Protestant zeiden, van ganscher harte toewenschen dat hun de gelegenheid gegeven worde, om de Rongiaansche scheuring wat meer van nabij te leeren kennen.

Hiertoe zal welligt binnen kort gelegenheid gegeven worden, indien het waarheid is, hetgeen UHooggel. omtrent de gevoelens van « *zoo vele meer beschaafde en ont-* « *wikkelde Roomsch-Katholieken in Nederland* » verzekert, « *die hetgeen elders plaats grijpt belangstellend gadeslaan*, en « *op hunne Geestelijke Overheid en ook op het Priester-Se-* « *minarie te Warmond met dubbele inspanning het oog thans* « *geslagen houden* » (1). Over dit punt, Professor, wenschen wij u, eens en voor altijd, eene kleine inlichting te geven. Wij, die dit schrijven, meenen met den toestand van het Katholicisme in ons vaderland tamelijk wel

(1) *Archief*, blz. 552.

bekend te wezen, en hebben zelfs de eer, vele van die Katholieken, die men te regt onder de *meer beschaafde en ontwikkelde* kan rekenen, persoonlijk te kennen. Wij durven, zonder de geringste vrees van een *démenti* te zullen ontvangen, borg spreken voor de gevoelens, die hen bezielen, en voor de onwankelbare trouw, die hen aan hunne Kerk en aan het middelpunt der Katholieke eenheid verbindt. Wij verklaren u dus plegtig, dat gij hen lastert, indien gij hen van geheime sympathiën voor de Laurahutter of Schneidenmühler Hervormers verdenkt. De eer van onze Katholieke landgenooten ligt ons te naauw aan het hart, dan dat we den blaam, door u op hen geworpen, niet met alle kracht zouden afweren. Het geldt hier, Professor, het dierbaarste dat we bezitten: de zuiverheid van ons geloof en de liefde voor onze Kerk. Wij vergeven 't u, indien Ge ons miskent, maar nimmer zullen we u het regt geven, van omtrent onze getrouwheid aan onze godsdienstige beginselen, zelfs den schijn van een' twijfel te opperen. En om u, en allen die met u eenstemmig denken en spreken, voor altoos alle voorwendsel te ontnemen, om in het vervolg *Neerland's* Katholieken als verraders van hunne Kerk en als vijanden van hare, door goddelijke verordening bestaande, Hierarchie te brandmerken, vragen wij u uit naam aller onzer geloofsgenooten, die ons van hun vertrouwen de ondubbelzinnigste bewijzen gaven, het *bewijs* uwer beweringen te leveren. Dit willen wij u zoo gemakkelijk mogelijk maken. Voldaan zullen we ons rekenen, wanneer Ge ons onder die *meest beschaafde en ontwikkelde Roomsch-Katholieken*, welke volgens u, *hetgeen elders plaats grijpt belangwekkend gadeslaan*, er slechts *vijf* of *zes* in ons gansch Koningrijk weet op te noemen, die u, als hun organ te dien aanzien, niet desavoueren. Zonder dit bewijs,

moeten wij elke nieuwe poging, die Ge zult aanwenden, om het publiek diets te maken dat het ellendige Duitsche schisma ook in *Neerland* aanhangers telt, vlak weg voor bedrog en laster verklaren. — Houd ons deze vrijmoedige taal ten goede, mijnheer; het is meer dan tijd, dat sommige illussiën een einde nemen.

Nu nog ten slotte één enkel woord over hetgeen de Katholieke Kerk voor de toekomst, *in Christelijke verloochening van zich zelve*, worden moet, wanneer zij, gelijk Gij het uitdrukt, *veel, waarop zij vroeger prijs stelde*, zal *over boord werpen*, en *met een goed deel van haar hiërarchisch stelsel, ook hare coelibaats-wet, haar Jesuitendom,.... haren biechtstoel, hare reliquiën-dienst, en wat dies meer zij, aan de waarheid, die in Christus is, en aan het heil der Gemeente ten offer zal brengen* (*Arch.* blz. 550). — 't Is opmerkelijk, Professor, dat tegenwoordig vele Protestanten, in plaats van ernstig na te denken over sommige zorgwekkende gebeurtenissen, die in den boezem van hun eigen Kerkgenootschap plaats grijpen, zich meestal amuseren met voor de Katholieken — vergeef ons de al te gemeenzame uitdrukking — *de kaart le leggen*. De steeds toenemende invloed van het Puseyisme in *Engeland*, de strijd tusschen de Piëtisten en de Lichtvrienden in *Duitschland*, de voortgang van het Rationalisme ook ten onzent, het met elk jaar aangroeijende getal van *afgescheidenen* en de jongste gebeurtenissen der Haagsche Synode, dat alles schijnen zij niet te willen zien; althans ze houden zich of ze 't niet zagen. En inmiddels wordt er met den grootsten ernst over de Katholieke Kerk geprofeteerd. «*Zoo kan zij niet blijven,*» roept de een; «*Binnen kort zal ze veranderen,*» zegt een ander. Een derde heeft de goedheid om er bij te voegen

waarin: *de kerkelijke Hierarchie* b. v. en het Sacrament der *Biecht*, die sedert achttien eeuwen elk Katholiek voor *Goddelijke instellingen* hield, zullen weldra uit het scheepje van PETRUS *over boord worden geworpen*, en dàn zal het, met minder ballast, onder eene neutrale vlag, veiliger dan ooit de onstuimige baren doorklieven!.... Ontwaart ge nog niets in 't verschiet, broeder, ginds langs die hemelhooge bergen, die zich spiegelen in dien breeden vloed? Let op, let op, daar wemelt iets aan den gezigteinder..... *hourah!* daar komt het scheepje langs den *Rhijn*-oever afzakken!....

Als 't hier niet zaken gold, Professor, waaraan de dierbaarste belangen der menschheid zijn verbonden, zouden we 't een vrij onschuldige uitspanning noemen, om dergelijke «kasteelen in *Spanje*» te bouwen. Maar nu moet alle scherts plaats maken voor eene laatste en gewigtige bemerking, waarmede wij dit, reeds vrij lange opstel, besluiten. — Onziens inziens maken zich de meeste Protestanten een verkeerd denkbeeld van den indruk, dien de vijandige bewegingen tegen hunne Kerk in het hart der Katholieken achterlaat. Immers, voor het voortdurend bestaan der Kerk door JESUS gesticht, kan een Katholiek nimmer beducht wezen; vreezen kan hij, ja, voor zich zelven, voor zijne eigene volharding en voor die van anderen, maar nooit voor de onwankelbare rots, welke de Zoon Gods aan het schoonste werk Zijner handen ten grondslag heeft gegeven, en waartegen al de magten der hel niets zullen vermogen (1) Een verleden van achttien eeuwen is hun een voldoende waarborg voor de toekomst, zeggen zij met den grooten CHRYSOSTOMUS, en onwrikbaar is hun vertrouwen op het goddelijk Woord van Hem, die aan zijne Kerk een eeuwig bestaan verzekerde.

(1) *Matth.* XVI.

Door dit vertrouwen bezield, en gesterkt, zien zij nu en dan onverschrokken den storm losbarsten, omdat zij weten, dat de Heer, door zijn almagtig woord, dien ten bekwamen tijde zal doen bedaren. Door het geloof aan de onfeilbare beloften van CHRISTUS bemoedigd, blijven zij kalme, hoewel niet onverschillige en werkelooze, toeschouwers van den strijd. En als zich in onze dagen, onder hunne oogen, in hunne nabijheid, of zelfs in hun midden, die buitensporige vereenigingen, — parodiën der ware Kerk, — onder de wanstaltigste vormen hernieuwen, dan wordt door dit tooneel van ijdelheid en vergankelijkheid hun geloof nog levendiger, hunne liefde nog inniger, dan beseffen zij nog beter, dan bewonderen zij nog vuriger de onwankelbaarheid der Kerke Gods! Wanneer, in het vaderland der pyramiden, de reiziger zich aan den voet dier eeuwenoude gedenkteekenen neervleit, en zijne blikken met bewondering op die ontzagwekkende massa's vestigt, dan verkrijgt hij een levendiger bewustzijn harer duurzaamheid en harer eeuwen-trotserende kracht, wanneer in zijne tegenwoordigheid een storm de woestijn komt ontrusten, en eene windvlaag de tenten wegveegt, die eene voorbijtrekkende karavaan in de schaduw der onbeweeglijke gevaarten had opgeslagen ...

DE VOLKSBODE.

In ons nummer voor *Junij* dezes jaars hebben wij, onder het opschrift «*Beschaving, Volksverlichting,*» 1°. het Katholieke publiek gewaarschuwd tegen *de Volksbode*, zich noemende: *Een tijdschrift tot Nut van 't Algemeen*, door Mr. C. P. E.

ROBIDÉ VAN DER AA en O. G. HELDRING; wij hebben 2°. getoond dat de gezagvoerders in den burgerstaat, in deze hoedanigheid, genoemd tijdschrift niet kunnen begunstigen, zonder de gelijke bescherming, bij de grondwet aan de bestaande godsdienstige gezindheden gewaarborgd, te krenken; wij hebben 3°. doen zien, dat genoemd tijdschrift, daargelaten zijne eenzijdige rigting in het godsdienstige, niet die verdiensten bezit, die een noodzakelijk vereischte zijn om begunstigd te worden van hoogerhand. Onze beweringen hebben wij bewezen door talrijke aanhalingen uit *de Volksbode*. Deze, gebelgd over den aanval, geeft (3de *Aflevering*, *zevende Jaargang*), op de binnenzijde van den omslag, onder handteekening van ROBIDÉ VAN DER AA, de volgende verdediging te lezen:

«In.... het Maandschrift *de Katholiek*.... wordt.... *de Volks-*
«*bode* beoordeeld, op eene wijze, die, misschien onbewimpel-
«der dan ooit, toont, welk een geest *de Katholiek* bezielt. Hij
«heeft daarbij kennelijk geen ander doel, dan het tijdschrift *de*
«*Volksbode* te benadeelen; doch wat moeite hij zich geve, om
«dit doel te bereiken; zijn geschrift zal bij iederen onpartijdige
«juist het tegendeel bemerken. Wie zich toch opzettelijk ne-
«derzet, om te *veroordeelen*, en geen andere gronden daartoe
«vinden kan, dan hier worden opgesomd, levert het onwe-
«derlegbaarst bewijs van de werkelijke waarde van het beoor-
«deelde werk. Wij noodigen iederen onbevooroordeelde uit, om
«te lezen, wat *de Katholiek* hier over *de Volksbode* schrijft,
«en wij houden ons overtuigd, dat het hem zal opwekken,
«om ons tijdschrift nader te leeren kennen. De Redactie stelt
«er eene eer in, dat hetgene zij verspreidt, door lieden, die
«door den hatelijken, alle licht schuwenden geest van *de Ka-*
«*tholiek* bezield zijn, wordt afgekeurd, en zij rekent het voor
«de goede zaak, die zij voorstaat, ten zegen, wanneer dit
«geschiedt op eene wijze, gelijk in het hier aangeduide geschrijf
«over *Beschaving en Volksverlichting*.»

«*Arnhem*, 8 *Augustus* 1845.»

Met wat «licht schuwenden geest *de Katholiek* ook moge bezield zijn,» hij kon het niet van zich verkrijgen de bovenstaande schitterende zelfverdediging des heeren ROBIDÉ VAN DER AA, in den duisteren nevel van een blaauwen omslag te laten verstikken. Dat ware jammer, zeide hij bij zich zelven, dat zoo een licht achter eene wolk bleef schuilen; dat het, met het vergaan van den tot spoedige verdwijning bestemden omslag, zou uitgedoofd worden; neen, dat licht moet op een luchter, die aanzienlijker is en langer duren zal, dan de blaauwe omslag van *de Volksbode*. En *de Katholiek* besloot om die lichtende verdediging van den donkeren omslag op zijne heldere bladen over te brengen: nu zullen meer tijdgenooten bij dat blanke licht zien kunnen, en het zal zelfs nog aan dezen of genen der nakomelingen schijnen. Want als na vele jaren een of ander de verzameling van *de Katholiek* eens doorbladert, om b. v. de Protestantsche lichtspranken, dáár bewaard, te bewonderen, dan zal hij zich ongetwijfeld buiten zich zelven voelen over de nette, juiste, afdoende en boven alles lichte en ligte wijze van verdedigen, die uit de medegedeelde regels straalt. Dat is het ware! zal hij uitroepen: Als gij aangevallen wordt, dan moet gij uwe tegenpartij niet wederleggen; gij moet niet het ongegronde der beschuldigingen aantoonen; maar gij moet uwen aanvaller met eenige scheldwoorden bejegenen en dan tot het Publiek zeggen, tot *uw* Publiek namelijk, dat voor het grootste deel de beschuldigingen niet vernomen heeft, en ook niet vernemen zal: oordeel tusschen hem en mij, en zie eens hoe ik hem heb weggejaagd.

Wij voor ons wenschen, dat onze lezers wel zoo veel belang in het licht zullen stellen, dat zij VAN DER AA's verdediging met onze beschuldiging zullen vergelijken.

BOEKAANKONDIGING.

De godsdienstige beweging in engeland, of de voortgang van het Katholicismus en de terugkeer der Anglikaansche Kerk tot de Eenheid. Door een' Katholijk. Uit het Fransch door *J. J. Burgmeijer*, R. K. Pastoor, 's Hertogenbosch, J. J. Arkesteyn en Zoon. 1845. XVI en 428 blz. kl. 8°.

Hartelijk welkom is ons deze vertaling van een hoogstbelangrijk werk, vooral op het oogenblik dat de terugkeer tot de Katholieke Eenheid, van den beroemden Anglikaanschen Godgeleerden newman, alle Katholieke harten heeft verheugd. Reeds lang trok de Katholieke beweging in *Engeland*, of liever de toenadering tot de Katholieke Kerk, welke zich daár, onder den naam van *Puseyisme* openbaart, zoo levendig de publieke aandacht, dat een werk, waarin de oorsprong, de ontwikkeling en den steeds toenemende invloed dier beweging naar behooren geschetst zijn, eene behoefte mogt genoemd worden. Geen Katholiek kan ongevoelig blijven voor de gebeurtenissen, die thans in den boezem der Anglikaansche Kerk plaats grijpen, vooral nu zich spoedig opvolgende bekeeringen het bewijs zijn komen leveren, dat de zoogenaamde Puseyistische beginselen meer en meer den weg banen tot een' volkomen terugkeer in den schoot der Katholieke eenheid. Wij mogen dan onze landgenoten, Protestanten zoowel als Katholieken geluk wenschen, met de aanwinst, die onze literatuur door eene vertaling van het voortreffelijk werk van den gunstig bekenden Franschen schrijver (jules gondon) gedaan heeft.

Wij meenen niet doelmatiger de belangstelling onzer lezers voor dezen voortreffelijken arbeid te kunnen opwekken, dan

door hier den hoofdinhond der XIV Hoofdstukken in 't kort aan te geven.

In de *Voorrede* wijst de Schrijver zelf, in de volgende bewoordingen, het standpunt aan, waarop hij zich bij het ondernemen zijner taak plaatste:

«Terwijl wij ons rekenschap van den godsdienstigen toestand van *Engeland* zochten te geven, hebben wij dikwerf betreurd, dat ons een gids ontbrak, om dáár de jongste vorderingen van het Katholicismus te volgen, en wij zagen ons genoodzaakt zelf te leveren wat wij te vergeefs van elders verwachtten. Na gedurende vier jaren naauwkeurige aanteekeningen verzameld te hebben, vonden wij ons in het bezit van het werk, dat wij thans het publiek aanbieden. In onze *Inleiding* hebben wij getracht den invloed te schetsen, welken de Hervorming in *Engeland* op het individu, het huisgezin, de maatschappij en het volk heeft uitgeoefend. In de zeven eerste hoofdstukken van het werk hebben wij het ons ten taak gesteld, het uitgestrekte veld te meten, dat het Katholicismus in *Engeland* heeft gewonnen; wij zijn in de bijzonderheden getreden van al wat zich aan den toestand der Engelsche Katholijken aanknoopt. In de zeven laatste hoofdstukken hebben wij de geboorte en ontwikkeling der Anglokatholijke school vermeld, welke zich kortelings, in den boezem der Protestantsche Kerk van *Engeland*, onder den naam van *Puseyismus* heeft gevormd. Wij hebben de beginselen van die jeugdige Kerk en de karakter der mannen, die aan hare spits staan, doen kennen.... Wij moeten hier bijvoegen, dat wij sedert 1838 drie reizen naar *Engeland* gedaan hebben, waardoor wij in staat gesteld waren, om de menschen en zaken, van welke wij spreken, te zien. Wij hebben het voorregt gehad op den duur betrekkingen te onderhouden met de voornaamste Katholijken. In 1842 hebben wij de Universiteit van *Oxford* bezocht en zijn er met het hartelijkste onthaal en de verpligtendste herbergzaamheid vereerd, door eenige van hare leden en onder anderen door den beroemden Dr. PUSEY en zijnen geleerden en vromen vriend, den Eerw. NEWMAN. Onze reizen in *Engeland* en onze betrekkingen met de voornaamste Katholijken en eenige der uit-

stekendste leden van de Anglikaansche Kerk hebben onze taak bijzonderlijk verligt.» Blz. VIII.

In eene *Inleiding*, waarin de zedelijke en staatkundige toestand van *Engeland* met scherpzinnigheid wordt beoordeeld, schildert de schrijver met veel juistheid den invloed van het Protestantisme op de vorming van het Engelsche volkskarakter, en weet deszelfs eigendommelijkheid, door het aangebragte contrast van dat der naburige Ieren, nog scherper te doen uitkomen. Deze hoogst belangrijke vergelijking wordt in het eerste Hoofdstuk breeder uiteen gezet. Met het den Franschen aangeboren praktisch talent van opmerking, vestigt de heer GONDON bijzonder zijne aandacht op al die toestanden der Engelsche maatschappij, die haar godsdienstig en zedelijk verval middagklaar bewijzen en in naauwer verband met de door de Hervorming daargestelde godsdienstige inrigtingen staan. Deze manier van beschouwing is misschien een der belangwekkendste eigenaardigheden van het Werk. Hieraan zijn de treffende tafereelen op blz. 18 — 45 te danken; terwijl overal des schrijvers eigene opmerkingen door het oordeel van onpartijdige en met roem bekende mannen, gelijk LATIMER, WALTON, FIELDING, JOHN HILL, GOOD *enz.* worden gestaafd. Op blz. 34 en volgg. wordt het merkwaardige verslag van Lord ASHLEY, in het Engelsch Parlement, betrekkelijk den toestand der Engelsche, Iersche en Schotsche mijnwerkers hoofdzakelijk medegedeeld. «De Katho«lijken zullen met een billijk genoegen het gedeelte van dit «verslag lezen, dat *Ierland* betreft, waarin het verschil wordt «aangegeven, hetwelk tusschen dat land en *Engeland* bestaat «in de wijze, waarop de mijnwerken worden verrigt.»

«In *Ierland*, zegt het verslag, bezigt men de kinderen niet... «*In geene kolenmijnen van Ierland hebben wij een meisje, zelfs «geene vrouw, met eenig werk hoegenaamd belast, aangetroffen.*»

«Had de edele Lord de oorzaak van dit verschil tusschen «de mijnwerkers van *Engeland* en *Ierland* opgespoord, hij «zou ontdekt hebben, dat, hetgene hij eeniglijk aan de Iersche

«edelmoedigheid toeschrijft, vooral aan de waakzaamheid der «Katholijke geestelijken moet worden toegeschreven.»

«Die dienaren Gods zouden nimmer toegelaten hebben, dat «een lid hunner Kerk zijne vrouw of dochter naar die plaatsen «zond, waar de deugd zoo groot gevaar loopt. Ziedaar de twee «Kerken tegen over elkander; onmogelijk ontsnapt men aan «den uitslag der vergelijking.» blz. 36. — Verder wordt er in dit hoofdstuk gesproken over de *officiële liefdadigheid* der *Workhouses*, over de woelingen der *Socialisten*, *Chartisten* en *Rebeccaïsten*, en ten slotte betoogd dat de Constitutie van *Engeland* het werk van het Katholicisme, niet dat der Hervorming is.

Het tweede hoofdstuk handelt over den politieken toestand, de burgerlijke verhouding en het steeds toenemend getal der Katholieken. Ook treft men er bijzonderheden aan over de vestiging van nieuwe Apostolische Vicariaten en de vereeniging van gebeden voor de bekeering van *Engeland* (blz. 49—64).

Derde Hoofdstuk. Voortgang van het Katholiek geloof. Werkzaamheid der Katholieken; hun ijver ter opbouwing van nieuwe kerken en andere godsdienstige en liefdadige gestichten. Bijzonderheden over den beroemden Architect PUGIN, den hersteller der christelijke Bouwkunde. Statistiek der acht Apostolische Vicariaten (blz. 65—104).

In de volgende hoofdstukken wordt de oprigting en uitbreiding ven het *Katholiek Instituut*, waaraan O'CONNELL en de edele graaf SCHREWSBURY zulk een groot aandeel hadden, geschetst. Lezenswaardig zijn ook de in het zesde hoofdstuk de medegedeelde berigten over de ontwaking van het Protestantsch fanatisme en de antipapistische beweging; in het zevende, die over de matigheids genootschappen en de wonderen van het *Teetotalisme* in *Ierland* en *Engeland*, aan den rusteloozen ijver van den beroemden *Pater* MATHEW te danken (bladz. 105—215).

Van het achtste tot het veertiende hoofdstuk (blz. 216—

417) schetst de schrijver in levendige tafereelen de geschiedenis van het *Puseyisme*. Hier treft men vele en belangwekkende bijzonderheden over de twee aanvoerders dezer nieuwe beweging, PUSEY en NEWMAN, aan. Het zou ons aan ruimte ontbreken, wilden wij hier slechts in het kort van al het lezenswaardige, dat deze zeven hoofdstukken bevatten, een verslag geven. Met één woord moeten wij evenwel op de merkwaardige beoordeeling van de strekking en den aard der Puseyisten, door Dr. WISEMAN, op blz. 385 en volgg. opmerkzaam maken.

Ten slotte wordt in het *Aanhangsel* (blz. 417 — 424) een uittreksel medegedeeld der acten van het Parlement, van 1548 tot 1791, tegen de Katholieken in *Engeland* uitgevaardigd; als mede de 39 artikelen der Anglikaansche Kerk.

Onvoorwaardelijk durven wij de lezing van dit Werk aan al onze landgenooten, die in de godsdienstig gebeurtenissen eenig belang stellen, aan te bevelen, terwijl wij den Eerw. BURGMEYER, voor de met zorg bewerkte vertaling, onzen welgemeenden dank betuigen.

De uitvoering is vrij net, en de prijs zeer matig.

ANTWOORD

VAN

J. H. WENSING

AAN

N. C. KIST,

PROFESSOR AAN DE THEOL. FACULTEIT TE LEIDEN.

Uw *Woord*, Mijnheer de Professor! mij toegesproken in het *Nederl. Archief voor Kerkel. Geschied.* D. V, en daaruit afzonderlijk afgedrukt (te *Leiden*, bij s. en J. LUCHTMANS), kwam mij onverwachts. Vóór het verschijnen mijner eigenlijke *Nalezing* had ik mij geen *Woord* van UHG. durven beloven. Zoo veel te meer dank ik U voor de oplettendheid, aan mijne Voorrede en Inleiding geschonken, en betoon U met dit *Antwoord* wederkeerige beleefdheid.

«Een openlijk woord, door een Lid der Theologische Faculteit aan 's Rijks Hoogeschool te *Leiden*, gerigt aan een' der Professoren van het R. K. Priester-Seminarie te Warmond», is in der daad, gelijk UHG. opmerkt, «een hoogst zeldzaam verschijnsel». Vergeten wij echter niet, dat onze zaak geen geschilpunt tusschen die Faculteit en het Seminarie is. Wij staan man tegen man. Gelijk UHG. alleen en op grond van eigen onderzoek, over de Pausin hebt geschre-

ven, zoo waarborg ik U, van mijnen kant, dat, wat UHG. ook, gelijk Gij zegt, «van goeder hand» is verzekerd geworden, mijn tegenschrift niet «het uitvloeisel is van verschillende, zoo veel mogelijk uitgelezene krachten, welke, sedert nu ruim twee jaren, op dit ééne punt, de Pausin, werden vereenigd»; maar dat mijn tegenschrift *mijn* tegenschrift is, en daarbij slechts een enkel individu tegen U overstaat, dezelfde, die zich op den titel als den schrijver genoemd heeft.

In hoe verre en op welke plaats uw *Woord*, en welligt ook mijn *Antwoord*, onder de teekenen des tijds mogen gerangschikt worden, is nog moeijelijk te beslissen. Wat mij aangaat, ik zou meer geneigd zijn, den inhoud daartoe te rekenen, dan den vorm. Het kon echter zijn, dat onze tegenwoordige wijze van discussie navolging vond; gaarne vernam ik daarom uwe vredelievendheid, waarmede Gij tegen het einde betuigt, dat Gij, «ongaarne onze meer wetenschappelijke woordenwisseling in een gewoon krakeel zoudt zien ontaarden»; aangenaam was mij uw vooruitzigt, hetwelk Gij in de laatste regels doet doorstralen, «dat wij op broederlijken toon onze gedachten wisselen». Ik zal blijven zorg dragen, dat mijn toon zich van den uwen onderscheidt; zóó echter, en UHG. kan het niet anders willen, dat ik aan eene gepaste vrijmoedigheid niet te kort doe.

UHG. toont zich over het tijdschrift, de *Katholiek*, ontevreden. Het heeft, naar Gij meent, «bittere woorden en hoonende taal over U uitgesproken; en uitgesproken alleen op het gerucht af, dat Gij over de Pausin iets had voorgedragen». Ik veroorloof mij, UHG. te doen opmerken, of liever, te herinneren, dat men ten aanzien van woorden, over ons zelven uitgesproken, niet veilig op het eigen oordeel afgaat. Of de *Katholiek* slechts op het ge-

rucht af gesproken heeft, blijkt uit hetgene hij over zijne bronnen, in der tijd, heeft medegedeeld. Overigens, Mijnheer! rigt Gij uw beklag tegen iemand, uit wiens pen die woorden niet gevloeid zijn. Toen de *Katholiek* zich tot eene «Nalezing» verpligtte, deed ik, volgens uwe meening, dit zelf. Het is anders, Mijnheer! Zoo dikwijls de *Katholiek* dit punt aanraakte, 't gebeurde altijd buiten mij. Toen naderhand de Redactie, omdat ik vroeger mijne overtuiging over dat punt had uitgesproken, zich tot mij wendde, wenschte ik mij met deze opdragt waarlijk geen geluk: want de wijze, waarop Gij de zaak behandeld hadt, stond mij tegen. Ik nam ze echter aan, eigenlijk niet zoo zeer om het bestaan van Pausin JOANNA te betwisten: dit, trouwens, achtte ik, bij het algemeen gevestigde gevoelen daaromtrent, geheel overbodig; maar ik nam het aan, gelijk ik, in mijne Voorrede, heb te verstaan gegeven, ten einde bij die gelegenheid, onze vereerde Hierarchie en geloofsgenooten tegen de blaam te verdedigen, waarmede uwe pen zoo onverdiende vlekken op hunne nagedachtenis heeft geworpen. Wil men dit twistziekte noemen; ik zal het mij getroosten: mijn hart zegt mij, dat die taak edel, ja, heilig is.

Hieruit moogt Gij begrijpen, Professor! hoezeer het mij verwonderde, dat ik juist daarom, volgens uwe meening, ons geschilpunt van het zuiver historisch grondgebied zou hebben verwijderd; maar vooral, hoezeer ik mij miskend achtte, toen ik mij door U, als bevooroordeeld en van partijzucht behebt, als niet vrij van haat, zag verdacht gemaakt. «Een historisch onderzoek, zegt Gij, moet boven alles vrij en onbevooroordeeld wezen, omdat het door de minste inmenging van partijzucht of haat nietig gemaakt wordt.» Ik stem U dit volgaarne toe en verzoek U zelfs, volgens dienzelfden regel, èn ons geschilpunt in overweging te nemen, èn de

geschiedenis mijner Kerk te beoefenen, en ik twijfel niet, of de gezegden, beschuldigingen, verdichtingen van menschen, die zich vijandig toonen, of, hoe dan ook, hatelijk aanstellen, zullen, zoo wel bij U, als bij mij, hun crediet verloren hebben; doch zonder dat wij aan *bewijzen*, al worden die ook door werkelijke of ingebeelde vijanden geleverd, de hun toekomende waarde ontzeggen. Maar meent Gij dan, dat ik eerst nu en alleen om, het mogte gaan hoe het wilde tegen U het bestaan der Pausin te loochenen en de eer mijner geloofsgenooten vrij te pleiten, mij met de zaak der Pausin bezig heb gehouden? Mijnheer! lang, vóór dat ik mijn tegenwoordig verblijf gezien had, was mijne overtuiging daaromtrent gevestigd. Zal ik dan nu partijdig moeten heeten, omdat ik het resultaat eener vroegere studie met nieuwen arbeid uiteen ga zetten, ten einde uwe beweringen en beschuldigingen, welke, naar mijne overtuiging, valsch zijn, te wederleggen? Ik weet ook, en mijn werk kan het doen zien, op welk terrein ik sta; dat hier geene theologische polemiek te pas komt; dat het al of niet bestaan der Pausin JOANNA geen eigenlijk geschil tusschen Protestanten en Katholieken, maar een bloot historisch vraagpunt is van niet de geringste leerstellige gevolgtrekking. Zeg ik in mijne Inleiding, § 3, niet uitdrukkelijk, dat het al of niet bestaan der Pausin een vraagpunt van bloot geschiedkundigen aard is, en dat het verdedigen daarvan tegen niet een enkel geloofspunt aandruischt, noch ook de zedeleer of eenige kerkelijke wet hoegenaamd aanrandt? Neen, Mijnheer! geene theologische controvers heb ik tegen U begonnen; maar ik heb, in mijne Voorrede, slechts doen opmerken, waarom ik mij voor uwe beschuldigingen zoo gevoelig toonde: beschuldigingen, welke, naar mijn inzien, aan lezers, die er geloof aan hechten

en er op nadenken zouden, verachting jegens onze Hierarchie en geloofsgenooten konden inboezemen.

Maar er is iets anders, waarom ik aan mijne «poging bij voorraad alle crediet» zou «hebben ontnomen.» Ik tracht U, volgens uwe opvatting, omdat Gij nog van de Pausin durfdet gewagen, in een daglicht te plaatsen, als of Gij daardoor slechts lucht zoudt gegeven hebben aan den haat tegen de Roomsche Kerk en uwe Roomsch-gezinde Mede-Christenen, dien Gij zegt, dat ik U aandicht. Met groot genoegen, Mijnheer, heb ik, zoo op deze, als op andere plaatsen, gelezen, dat Gij de verdenking van haat van U afwerpt. Maar even sterk protesteer ik, van mijne zijde, tegen uwe opvatting, dat ik U zulken haat heb aangedicht. Ik heb die opvatting uitdrukkelijk afgesneden, met te verklaren, dat ik mij niet bevoegd achtte, te oordeelen over hetgeen er binnen U is omgegaan. Ik heb mij verbonden, geen kwaad met kwaad te vergelden. Ik ben, in mijne *Nalezing*, daaraan getrouw gebleven. Nergens heb ik U de beschuldiging van kwade trouw, van leugen en bedrog, teruggegeven. Maar een gezegde kan eenen indruk bij anderen verwekken, welken de spreker eigenlijk niet wilde verwekken; het kan hatelijk zijn, schoon hij, die het uitte, dit niet bedoelde; eene ongunstige oordeelvelling kan onverdiend zijn, zonder dat in 's beoordeelaars binnenste de onregtvaardigheid heerscht; zij kan ook ligtvaardig zijn uitgesproken en stof leveren tot billijke klagten, en toch niet uit haat zijn geboren of een zwart binnenste verraden. Zoo kan ik dan ook handelingen en woorden afkeuren, zonder juist den persoon, als zoodanig, te veroordeelen. UHG. maakt zelf eene dergelijke onderscheiding ten mijnen opzigte, wanneer Gij mij zegt: «Het kon echter zijn, dat hetgeen, hier en elders in uw geschrift,

eene *opzettelijk* misvormde voorstelling van den gang en het doel van mijn onderzoek mij toeschijnt, bij U slechts uit eene *verstandsdwaling* voortvloeide». Gewaardig U te gelooven, dat ook ik zoo kiesch ten uwen aanzien geweest ben. Evenzeer zegt mijne Voorrede, dat ik mijne afkeuring van uw geschrift, niet zoo zeer daarom te kennen gaf, «omdat Gij nog van de Pausin durfdet gewagen», maar veel meer om eene andere reden: UHG. schrijft zelf: «Doch uwe grieve rigt zich vooral tegen de *wijze*, op welke, volgens U, mijne bewijsvoering is voorgedragen.»

Dat ik nu over een publiek geschrift mijn gevoelen uitbreng, daartoe zal mij de voorstander der vrije wetenschap het regt wel niet betwisten; het stond mij voor het minst zóó vrij, als het UHG. vrijstond, over het binnenste mijner geloofsgenooten te oordeelen: de billijkheid vordert ook van mij, te erkennen, dat gij mij dit toestemt. — Maar mijn oordeel mag niet willekeurig zijn; het moet op gronden steunen; en ik blijf er steeds aansprakelijk voor. Ik heb mij aan die eischen niet onttrokken, maar heb aangaande de zaak van *Pater* ROOTHAAN (over mijne andere grieven handelt de *Nalezing* breedvoeriger), in mijne Voorrede, mijne gronden kort, doch bevattelijk blootgelegd. Zij hangen niet af van feiten, die nog eerst waar gemaakt moeten worden; maar zij zijn van dien aard, dat ieder lezer van een gezond oordeel, zonder veel onderzoeks, het uwe met het mijne vergelijken en het ware of valsche mijner redenering beseffen kan. Had UHG. het *voor;* ik heb het *tegen* geleverd. Bevinden nu zulke lezers — over het oordeel van bekrompene of ziekelijke hoofden behoeft men, trouwens, zonder daarom eigenzinnig te zijn, zich niet veel te bekreunen — maar bevinden bevoegde regters, dat uwe redenering wettig is, de mijne echter mank gaat;

welnu, Mijnheer! dan zal er met al mijn schrijven nog geen haar van uw hoofd gekrenkt zijn; Gij zult, als het voorwerp eener ongegronde tegenspraak, in hunne achting eerder rijzen dan dalen. Bevinden zij echter het tegendeel; stemmen zij mij toe, dat Gij mijne geloofsgenooten in een verkeerd daglicht gesteld hebt, en mogte nu een of ander — hetgeen ik echter van de hier bedoelde beoordeelaars niet gereedelijk vooronderstel — de grenzen, waar binnen ik mij beperkt heb, overschrijden en meenen, dat de wederlegde oordeelvelling iets meer was dan eene verstandsdwaling; dit is *zijne* gevolgtrekking, niet de mijne. — Maar ik heb er toch gelegenheid toe gegeven. — Waar door dan? Trouwens, ik was niet de aanvaller, maar een geregtigd verdediger.

UHG. heeft ons verschil niet zonder meer aan het oordeel van dit publiek willen overlaten. Gij verdedigt U. Wie zal het wraken? Slechts had ik gewenscht, dat Gij mijne redenen van afkeuring overal wèl begrepen haddet. Ik heb mij, trouwens, niet alleen daarom tegen uw oordeel over de «valsche *Allocutie*» verzet, omdat zij een onecht en verdicht stuk is, maar, verg. bl. VIII mijner Voorrede, ook omdat het blijkbaar eene *vijandelijke* verdichting is; daarom, meende ik, mogt Gij niet beweren, dat het «den geest der Jesuiten-orde ontdekt»; daarom sprak ik mijne afkeuring uit tegen uw gezegde: «Wij vreezen toch, dat de verdichte *Allocutie* althans niet minder waarheid ons *kennen leert*, dan de echte rondgaande brief», waarin echter, naar uwe eigene bekentenis, «eene *gematigdheid* «en *gemoedelijkheid* van toon is, welke scherp, maar voor«deelig afsteekt bij dien, welken wij in de zoogenaamde «*Allocutio in collegio secreto* hebben vernomen.» Ik heb mij ook verklaard tegen uwe opvatting van het *Instru-*

menta divinae manus; doch waarom? Omdat uwe uitlegkunde aan deze zedeles, niet alleen eene geheel andere beteekenis gaf, dan de schrijver, blijkens zijne aanhaling, kon bedoeld hebben, maar ook den zin toeschreef, alsof «menig lid der orde zelve.... met den eenvoudigen rang van *instrument* zich behelpen moet en als zoodanig zich gebruiken laat, zonder bewustheid van het eigenlijke doel, hetwelk ook door hem moet bereikt worden.»

Maar een openlijk rondgaande brief is, meent UHG., nog iets anders dan eene *Allocutio in Collegio Secreto*, met andere woorden: er ligt een groote afstand tusschen den *schijn* en het *wezen*. — Dit laatste spreekt gewis niemand tegen; maar de toepassing? Zou UHG. zich durven belasten met het bewijs, dat de *gematigde* en *gemoedelijke* toon van *Pater* ROOTHAAN, in diens mond slechts huichelen is, en de listige sluijer der ondeugd, die in de valsche *Allocutio* spreekt?

Uwe theorie over *echte* en *onechte* stukken bewijst dus niets tegen mijne redenering. Geloof ook niet, Professor! dat ik het nut, hetwelk onechte stukken voor de beoefening der geschiedenis hebben, voorbij zie; maar zoo veel zult Gij in mij reeds bespeurd hebben, en mijne *Nalezing* moet het U verder getuigen, dat ik geene ondergeschovene stukken eener partijdige hand voor toereikend houd, om de denkwijze te leeren kennen van den persoon, op wiens naam zij staan; dat onechte berigten bij mij niet kun. en opwegen tegen de echte; dat, in mijn oog, eene verdichting geene geschiedenis is; dat paskwillen bij mij niet doorgaan voor geloofwaardige getuigschriften, en dat, al zou de geschiedenis mijner Kerk zoo vol van onechte stukken zijn, als UHG. dit belieft te meenen en te zeggen, ik echter juist daarop noch de regten mijner Kerk en harer

Hierarchie bouw, noch hare geschiedenis doe rusten.

Bij UHG. zijn onechte stukken voor de geschiedenis, «dikwijls en meer dan in één opzigt, van niet geringe waarde. «Uit de *valsche Decretalen*, zoo vervolgt Gij, leer ik den geest en de strekking kennen der Hierarchie, welke het niet beneden zich geacht heeft, op dit schromelijk bedrog, hare hooggaande eischen en uitzigten te bouwen...» Maar is het dan reeds bewezen, dat de Hierarchie, toen zij er zich op beriep, de valschheid er van kende? Ik geloof het niet, en zóó heeft, in mijn oog, haar gebruik dier onechte stukken, wel iets van het beroep der gemoedelijke voorstanders van de Pausin op meer dan op één onecht berigt. Bovendien verzoek ik U nog eens toe te zien, of Gij hier de valsche Decretalen niet verwart met het gebruik daarvan; met andere woorden: of Gij uwe vermeende kennis van den geest der Hierarchie eigenlijk wel uit den geest en grondstellingen, in die Decretalen bevat, wilt afleiden, dan of Gij de Hierarchie niet veel meer daarnaar beoordeelt, dat zij het niet beneden zich zou geacht hebben, hare aanspraken op onechte stukken te bouwen. In dat geval zou UHG. van het eigenlijke geschilpunt zijn afgedwaald. Wij handelen hier niet over de beteekenis en de strekking van hetgeen er met onechte stukken mag gebeurd zijn, maar over de historische waarheid van hunnen inhoud. Zoudt Gij echter werkelijk de grondstellingen der valsche Decretalen tot maatstaf willen nemen van den geest der Hierarchie, omdat zij, zich van de Decretalen bedienende, dan ook dezer grondstellingen voor de hare heeft aangenomen; hierin zal ik U, zoo als de redenering dáár ligt, niet veel tegenspreken; maar dan ben ik niet beducht, dat het oordeel over de Hierarchie zoo ongunstig zal uitvallen; tevens

echter moet ik U doen opmerken, dat gij uwe oordeelvelling over *Pater* ROOTHAAN daarmede nog niet geregtvaardigd hebt. Er bestaat namelijk geene overeenkomst. De valsche *Allocutie* was zekerlijk niet het uitvloeisel eener hem begunstigende vriendschap; hij heeft hare grondbeginselen ook niet tot de zijne gemaakt, maar zich in eenen geheel anderen geest uitgedrukt.

Wat mij aangaat, ik zie in onechte stukken, onder anderen, den spiegel van den geest des vervaardigers, en soms ook eene bijdrage tot de kennis van den tijd, waarin zij het licht zagen. Een historische Roman, b. v. gaat bij mij niet door voor een *bewijsstuk* van den geest des tijds of des volks, waarover hij handelt: 't is immers nog eerst de vraag, of zijne teekeningen gelijkend zijn? en om dit te beoordeelen, moet men de geschiedenis reeds van elders kennen. — Het opstel: «VAN LENNEP, beschouwd als iets meer dan Roman Schrijver,» hetwelk in een der nummers van *de Tijd* voorkomt, kan ook *mijne* gedachten daaromtrent uitvoeriger doen kennen. — Maar behalve dit, de Roman is een letterkundig voortbrengsel, en kan, als zoodanig, eene proeve zijn, b. v. van den stand der letterkunde en ook wel der zedelijkheid van het publiek, waarvoor hij bestemd was en waaraan hij ook behaagde. Hieruit mag dan afgeleid worden, wat ik over de *Epistolae obscurorum virorum* en over de *Lettres Provinciales* denk. Of zou UHG., juist op gezag, b. v. der *Epist. obsc. vir.*, in ernst meenen, dat de vrienden van ORTUINUS GRATIUS, aan wien die *Epistolae* voorgegeven werden geschreven te zijn, zulke ellendelingen waren, dat zij zóó onbeschofte taal onder elkander voerden, dat zij zich zóó onbeschaamd op hunne ontucht beroemden en die zelfs met de woorden der H. Schrift trachtten te verdedigen, dat zij jegens

den Paus zóó gezind waren, gelijk zij daarin voorkomen? Indien wij slechts in aanmerking nemen, dat ULRICH VAN HUTTEN, welke reeds als jongeling met de afzigtelijke gevolgen der ondeugd, hier aan de monniken ten laste gelegd, besmet was, welke die later in klassiek latijn beschreef en er eindelijk aan stierf — dat ULRICH VAN HUTTEN, die in een naschrift achter zijn *Capnionis Triumphus* aan die *Obscuri viri* toeriep: «Wij hebben met ons twintig en meer zamengezworen, om u te schandvlekken en te verderven (*Laqueum sumite, Theologistae, viginti et amplius sumus in infamiam ac perniciem vestram conjurati*), welke in dat zelfde geschrift zijnen woedenden haat tegen PFEFFERKORN in kreten van bloeddorst uitgalmt — indien wij in aanmerking nemen, dat deze een der voornaamste schrijvers dier *Epistolae* was, zoo weten wij reeds genoeg, waaraan wij ons te houden hebben. Wij zien daar ook uit, door wie en hoe, in het begin der zestiende eeuw en reeds vóór dat LUTHER was opgestaan en de aangebodene vriendschap en bescherming van ULRICH VAN HUTTEN had aangenomen, de monniken en andere geestelijken, door die benaming van *obscuri viri* bedoeld, werden aangevallen.

Over de *Lettres Provinciales* zal ik u liefst een' ander' laten hooren. SILVIO PELLICO, een man, die aller achting geniet, drukt zich daarover aldus uit: *...j'ajouterai qu'ayant lu dans ma jeunesse les lettres si vantées de Pascal contre la Compagnie de Jésus, quoiqu'elles pétillent de tout l'esprit et de toute la grâce qu'on peut donner à la méchanceté, j'en fus dégouté. J'étois jeune, étourdi, nullement attaché aux Jésuites, que je n'avois jamais connus; cependant je me méfiois de toutes ces accusations amoncelées avec tant d'art et d'acharnement par Pascal et par ses confrères. Un sens intime me disoit que le génie de la malveillance dictoit*

tout cela ; le même sens intime me disoit que la malveillance, l'envie, la colère et toutes les passions outrées sont aveugles (*Ami de la Relig.* 1845, n°. 4124).

UHG. wraakt mijn gezegde, dat Gij, bij het schrijven over de Pausin, «de Katholieken smadelijk beoordeeld hebt.» Gij wilt slechts gesproken hebben van eene «*partij*, welke de Pausin nu eenmaal per *fas et nefas* uit de geschiedenis verbannen wilde», en vraagt mij, of «dan eene *partij* in de R. K. Kerk, bij mij hetzelfde is als die Kerk zelve, of als *de Katholieken.*» — Ik heb in mijne Voorrede slechts enkele plaatsen uit uwe *Proeve van historische kritiek* aangehaald, en ik deed dit meer met inzigt, om mijne lezers op den aard uwer beoordeeling opmerkzaam te maken, dan om hun te zeggen, over hoe groot een gedeelte der Katholieken Gij dit oordeel hebt uitgesproken. Dit laatste kunnen zij uit mijne *Nalezing* opmaken. Doch ook daaruit zal wel evenmin, als uit hetgeen ik in mijne Voorrede schreef, afgeleid worden, dat ik U ten laste legde, juist al de Katholieken van medepligtigheid aan dat voorgegevene «stelsel van bedrog en leugen», te hebben beschuldigd. Maar, als zij, in mijne *Nalezing*, uwe, op verschillende plaatsen, uitgebragte beschuldigingen gadeslaan, die bijeenvoegen en dàn zich afvragen, in hoe vele tijden en in hoe vele landen dit bedrog aan de afschriften van verscheidene schrijvers door U gezegd wordt bedreven te zijn? dan zullen zij ongetwijfeld mij toegeven, dat die *partij*, volgens U, al zeer uitgebreide vertakkingen moet gehad hebben, en dat dit «stelsel», in weerwil eeniger jaren of tijden van werkeloosheid, nooit regt kan zijn opgegeven. Hooren zij UHG. zelve, op bladz. 84 uwer *Proeve*, zeggen, dat er «door dit stelsel eene grootere vlek op *de Roomsche Kerk* kleeft, dan het bewezen of erkende bestaan eener Pausin

ooit op haar had kunnen werpen», dàn zullen zij — vooral nu Gij mij de bovengenoemde vraag gedaan hebt, en zij daaruit zouden meenen te mogen besluiten, dat, volgens U, de schande van eene *partij* in de Kerk niet op de geheele Kerk kan kleven — eerst regt begrijpen, hoe algemeen in de Kerk dit stelsel door U vermeend wordt geweest te zijn, dewijl Gij zelf zegt, dat daardoor op haar, op DE Roomsche Kerk, die groote vlek kleeft.

Voorts wil UHG. mij over een ander punt gispen: «Ik zal», dus luiden uwe woorden, «ik zal, volgens U (bl. XVI), mij hoogst onbescheiden betoond hebben, ten aanzien van het algemeen gevoelen der deskundigen». Gij merkt daarbij op, dat ik van uwe woorden *opzettelijk* misbruik maak; Gij hebt op zijn hoogst van «een *vrij* algemeen gevoelen» gesproken, en ik dring U hier en elders telkens op, dat Gij dit gevoelen *volstrekt* algemeen zoudt genoemd hebben. — *Opzettelijk* misbruik? dit is wat veel gezegd, Mijnheer! Ik heb juist op bladz. XVI ook uwe eigene woorden: «*vrij algemeen*», aangehaald. Op bladz. XII schreef ik, wel is waar: «en de hoogl. K. erkent het mede, dat het algemeen gevoelen», enz.; maar mijne uitdrukking, nog over ditzelfde punt, op bladz. XIII gebezigd: «door de *genoegzaam* eenparige stem der deskundigen» enz., zegt, meen ik, duidelijk, dat ik zelf dit gevoelen voor niet *volstrekt* algemeen wilde uitgeven. Weinig dacht ik, dat iemand mij zóó begrijpen zoude, als of ik meende, dat er nog niet eenigen zijn, die het bestaan der Pausin voor een feit aannemen. Overigens zegt UHG. toch zelf, op bladz. 53 uwer Proeve, dat men die chronologie over de jaren 855 tot 860, welke het bestaan der Pausin geheel buitensluit, «thans *gewoonlijk* aanneemt.»

Met evenveel, misschien wel met meer grond, zou ik op

mijne beurt kunnen zeggen, dat UHG. zelf — wel niet opzettelijk, maar toch werkelijk — mij een oordeel in den mond legt, hetwelk ik niet in dien superlatief heb uitgesproken. Nergens hebt Gij nog bij mij gelezen, dat ik U *hoogst* onbescheiden vind; ik herinner mij ook niet, deze uitdrukking in mijne *Nalezing* zelve gebezigd te hebben. In de plaats, door UHG. aangevallen, laat ik daarenboven het oordeel over uwe bescheidenheid aan den lezer over.

Gij spreekt U van onbescheidenheid vrij, omdat Gij de woorden: «dat de zaak der Pausin in den laatsten tijd, met eene ligtvaardigheid behandeld is, over welke de historische Kritiek zich beklagen en blozen moet», enz. — «ook met insluiting van U zelven gezegd hebt, daar Gij immers te kennen gaaft, dat Gij zelf, ook bij uw onderwijs, jaren lang, in die meening berust hebt, tot dat een nader opzettelijk onderzoek.... U ... beter heeft ingelicht.» UHG. meent, dat ik dit vergeten heb; maar bladz. 70 mijner Inleiding getuigt, dat ik zoo wel dit heb opgemerkt, als dat Gij dit zelfde verzuim van onderzoek ook in anderen durft vooronderstellen, «die over JOANNA openlijk zelfs hun gevoelen gezegd hebben.» De oorzaak ligt elders: UHG. berispte de ligtvaardigheid, waarmede de zaak der Pausin *behandeld* is; ik ben niet op de gedachte gekomen, dat hiermede het verwaarloozen, het niet behandelen dier zaak bedoeld was, en zóó vond ik mij geregtigd, mijne lezers te laten oordeelen, of dit gezegde bescheiden was jegens de geleerden, die zich er mede bezig hadden gehouden en openlijk hun gevoelen gezegd. Daarenboven, wanneer er over eene zoo veel besprokene zaak door de deskundigen eindelijk een zeker gevoelen *vrij algemeen*, ja, *gewoonlijk* is aangenomen, dan meen ik, dit bij hen aan grondig onderzoek te mogen, ja, te moeten toeschrijven. Is het

ligtvaardig, of is het billijk te noemen, hun dit vertrouwen te schenken? of zou een wetenschappelijk geschilpunt van dien aard nooit uit te maken zijn? Iets anders was het, indien er eene nieuwe, nog onbekende grond van twijfel ontdekt wierde. Maar zoo lang dit niet geschied, behoort men zich te wachten èn van zoodanig gevoelen der bevoegde beoordeelaars te wantrouwen, èn van het berusten daarin als zoo schandelijk ligtvaardig te beschrijven.

Eene andere grieve tegen de wijze, waarop Gij dit onderwerp behandeld hebt, en zekerlijk niet mijne geringste, was de blaam, op den Roomschen Stoel geworpen. Inderdaad, Professor! en moet ik mij deswege nog verantwoorden? Gij doet mij zeggen, dat Gij «*uitsluitend* den H. Stoel en de Pausen van het gepleegde bedrog hebt aangeklaagd.» Herlees, bid ik U, de bladz. XVII en v v. mijner Voorrede. Ik weet maar al te wèl, dat gij ook anderen beschuldigt. Ook zijn de redenen mijner grieve door U niet wèl begrepen. Niet, omdat in uwe kerkelijke geschiedenis Paus NICOLAAS I den bijnaam van *Groote* mist, heb ik mijne grief tegen U ingebragt; maar omdat Gij hem blijkbaar in verdenking brengt, met hem zóó veel *lust* en *behendigheid* toe te schrijven, dat Gij daardoor wilt verklaren, hoe de, door U vooronderstelde, pogingen van bedrog, het verminken en vervalschen van openbare stukken en van schrijvers, mogelijk waren en slagen konden. Of ik nu het verband uwer woorden op bladz. 81 en v. uwer *Proeve* of *Aanwijzing*, wèl begrepen heb, dan of Gij er niets meer hebt gezegd, dan Gij hier, in uw *Woord*, doet voorkomen, te weten: «omdat ik Paus NICOLAAS dus «voor knap genoeg gehouden heb, om het besluit, aangaande «zijnen onwettigen voorganger JOANNES *Anglicus* genomen, «volgens zijnen Pauselijken pligt, ten uitvoer te leggen» — mogen onze lezers, hetzij uit uw eigen geschrift, hetzij

uit mijne *Nalezing*, waarin ik de bedoelde plaats in haar geheel heb medegedeeld, beoordeelen. Voorts zou mijne grieve, naar Gij schrijft, nog op eene waarlijk belagchelijke reden steunen; immers, gelijk Gij schrijft: «omdat ik de valsche Decretalen ... valsch genoemd heb.» Ik weet niet, Mijnheer! hoe Gij er aan komt; maar het spijt mij, dat Gij mij aldus verstaan hebt. Neen; ik had betere en, behalve de achterdocht op Paus NICOLAAS geworpen, nog andere redenen. Ik heb, bladz. XVIII, uwe eigene woorden aangehaald: «De Roomsche Hierarchie... heeft naderhand,... toen men telkens deze Pausin... als eene jammerlijke verstoring der heilige rei harer Pausen... haar voorwierp, al het mogelijke gedaan, om... getuigenissen te verloochenen en te vernietigen.» Thans, in uw *Woord*, zegt gij, «dat er tijden geweest zijn, toen de Hierarchie (welk bestanddeel drukte ik niet bepaaldelijk uit) maar de Hierarchie, over de zaak der Pausin zich niet al te zeer scheen te bekommeren, doch tijden ook, waarin men al het mogelijke deed» enz. — Met uw welnemen, Professor! in de woorden uwer *Aanwijzing*, door mij aangehaald, zegt Gij bepaaldelijk: de *Roomsche* Hierarchie, en zegt Gij verder, niet dat *men*, maar dat *zij*, de *Roomsche* Hierarchie, al het mogelijke deed enz. Doch behalve dit; vroegt Gij mij zoo even, of dan eene partij in de R. K. Kerk bij mij die Kerk zelve is? hoe kunt gij dan hier van mij vorderen, dat ik onder DE Hierarchie, slechts een gedeelte, eene partij versta? Maar sluit dan DE Hierarchie niet tevens haar hoofd in? UHG. meent, waarlijk zonderling, dat de H. AUGUSTINUS nog aan geene Roomsche Kerk, met een' Roomschen Paus aan het hoofd, denken kon (wat beteekenen dan, b. v., zijne woorden, ter zake van eenen geloofstwist uitgesproken: *Jam enim de hac causa duo concilia*

missa sunt ad Sedem Apostolicam: *inde etiam rescripta venerunt.* Causa finita est: *utinam aliquando finiatur error?* — *Serm.* 131, n°. X); maar dat sedert de 9de eeuw DE Hierarchie, en vooral de *Roomsche* Hierarchie niet zonder dien Roomschen Paus kan gedacht worden, zal UHG. toch wel niet betwisten. Bedoeldet Gij echter slechts een bestanddeel der Hierarchie, aan welk doet dan uwe uitdrukking: de *Roomsche* Hierarchie, denken? Zal bovendien de achterdocht het oog niet het allereerst op dat gedeelte der Hierarchie wenden, tegen welks «onafgebroken opvolvolging» de Pausin werd opgeworpen. Was het levensbehoud van eenig bestanddeel der Hierarchie in gevaar, zoo was het dit van *Rome;* maar nu zegt Gij zelf, dat de *Roomsche* Hierarchie, *wier levensbehoud het gold*, al het mogelijke gedaan heeft, om enz. Voorts moesten, volgens U, de schrijver van het *Liber Pontificalis*, MARTINUS *Polonus*, PLATINA, vooral deze twee, *wegens hunne betrekking aan het Pauselijk hof*, op dit punt voorzigtig zijn. Kan het ook uit uw schrijven, op bladz. 81 v., nog twijfelachtig zijn, dat de vooronderstelde bedriegelijke pogingen te *Rome* haren aanvang moeten genomen hebben? Zij hadden, zegt Gij, «Waarschijnlijk reeds vroeg plaats en naar aanleiding en ten gevalle van het» (verdichte) «besluit, om JOANNA niet in de rei der Roomsche Pausen, op te nemen. Als van zelven kwam men er alzoo toe, om althans uit openbare stukken, vooral ook uit het *Liber Pontificalis*» (eene levensbeschrijving der Pausen, welke te *Rome* vervaardigd werd) «haren naam en hare gedachtenis uit te ligten.» Wie moet hier niet op *Rome* en op het pauselijk archief denken, vooral als men U weldra, op de volgende bladzijde, hoort zeggen, dat het NICOLAAS I aan *lust* noch *behendigheid* ontbroken heeft, om, waar het op het uit-

ligten van een schakel uit den keten zijner voorgangers aankwam, tamelijk gelukkig zijn doel te bereiken? Mogt ik dan niet zeggen, dat Gij op den Roomschen Stoel, als op het doel uwer beschuldiging en der algemeene verachting, den wijsvinger hieldt uitgestrekt?

Ik wil aan mijne uitgedrukte grieven, geen zwaarder gewigt bijzetten, dan zij werkelijk halen kunnen. Onze lezers mogen er over oordeelen. Maar ik heb geklaagd over zulke en, naar mijne vaste overtuiging, onverdiende en ongegronde beschuldigingen tegen de Roomsche Hierarchie en hare, in deze zaak betrokkene, onderhoorigen.

Thans wil UHG. niet de Katholieken, maar slechts eene partij daaronder aangeklaagd hebben, en verzekert Gij tevens, «aan de Heilige Vaders meestal niet te hebben gedacht, wanneer zoo veel kwade trouw, in de zaak der Pausin telkens gepleegd, uwe verontwaardiging gaande maakte.» Ik verheug mij in deze nadere verklaring en, in zoo verre Gij er door te kennen wilt geven, dat Gij de Pausen voor onschuldig houdt aan die «kwade trouw», bied ik U er mijnen dank voor aan. Ik verzoek U echter in het oog te houden, dat ik in mijne *Nalezing*, niet uw' persoon, niet uwe bedoelingen, maar uwe woorden en, hun, naar mijn inzien, natuurlijk verband heb bestreden.

UHG. beweert, dat er tot wegruiming der Pausin kwade trouw, bedrog is gepleegd. Ik ontken het. Ik hoop niet, dat ik den weg zal ingeslagen hebben, welken uwe woorden mij daartoe aanwijzen: «UHG. poge slechts te ontdekken, of, hetgeen in mijn oog bedrog is, ook nog voor de regtbank der eerlijkheid en goede trouw kan worden verdedigd. Ik zal er mij in verheugen, hoe meer dit het geval is.» Verre van mij, Professor! Gij zelf zoudt die vreugde niet verlangen. Neen; noemen wij niet goed, wat

kwaad is. Doch aan uwen welmeenenden raad: «Maar zorg, bid ik u, dat niet de negentiende eeuw, door uw geschrift overtuigd worde, dat die partij nog bestaat en hetzelfde stelsel voortduurt» — daaraan ben ik, zonder dat ik wist of verwachten mogt, dat Gij mij dien geven zoudt, steeds getrouw geweest. Ik voer in mijne *Nalezing* de bewijzen aan, dat de opgegevene gronden nietig zijn; dat de zoogenaamde feiten niet bestaan hebben; dat de beschuldigingen niet kunnen zamengaan met eene grondige kennis van zaken, en in zoo verre al te los weg, met zekere onnadenkendheid, zijn uitgebragt. UHG. heeft de rondborstigheid, te verklaren, dat de voormelde «kwade trouw» uwe verontwaardiging heeft gaande gemaakt; en ik moet getuigen, dat Gij die in uw geschrift over de Pausin, ook zeer tastbaar hebt doen uitkomen. Even rondborstig verklaar ik op mijne beurt, dat, in mijn binnenste, die zelfde gewaarwording oprees. Hoe kon ik koud blijven, bij de hevigheid uwer taal? Uwe uitgesprokene liefde voor eerlijkheid ontvlamde de mijne. Diep gevoelde ik uwe forsche geeselslagen; levendig besefte ik de schande, welke uw bestraffend woord, voor het aanschijn van Neêrland's publiek, over mijne geloofsgenooten riep. Zoo veel te gevoeliger was ik, krachtens mijne overtuiging, dat zij waarlijk onschuldig zijn; en het smartte mij te meer, omdat hun dit zonder genoegzame redenen en zoo aanhoudend werd aangedaan. Ik huldig uwe betoonde gezetheid op goede trouw; maar ik vraag regt voor mijn gevoel van billijkheid. Die billijkheid, Professor! ik vertrouw, ze ook jegens U te hebben in acht genomen. Wel toonde ik het ongegronde der beschuldiging, en naar ik meen, overtuigend aan; wel klaagde ik er over, ook wel in eene bewoording, die niet zoetsappig was; maar uw hart, uw binnenste

bleef mij een ongenaakbaar heiligdom. UHG. heeft mijne redenering, op meer dan eene plaats, eene *sophistische* genoemd. Nooit sprak ik aldus ten uwen aanzien. Dààr zelfs, waar uwe aangehaalde schrijvers geheel anders spraken, dan gij meendet; dààr zelfs, waar uwe beschuldigingsgronden baarblijkelijk valsch waren, heb ik uwe redenering steeds als een *paralogisme* beschouwd en ook behandeld; U *drog*reden toe te schrijven, kwam niet in mij op.

Eilieve, Professor! wees voortaan toch voorzigtiger in het oordeelen. Thans, in uw *Woord*, doet Gij mij en mijne collega's (hoeveel, zegt Gij niet bepaaldelijk) vrij duidelijk voor Jesuiten doorgaan; voor Jesuiten, niet bloot in den uitgestrekten zin, welke er wel eens aan dit woord gehecht wordt, maar zelfs in dien zin, als of wij onderhoorigen van *Pater* ROOTHAAN waren, en noemt Gij zijn' rondgaanden brief, «zonder onderscheid aan alle *leden der Orde, zelfs die te Warmond* geschreven.» Ten onregte wilt Gij daartoe in mijne Voorrede aanleiding hebben gevonden, en vindt Gij de vroege aankondiging in den *Katholiek* der U gedane mededeeling van *Pater* ROOTHAAN's brief zoo opmerkelijk. Ten hoogste genomen, konden uwe premissen slechts tot eene twijfelachtige gissing leiden, en ongetwijfeld hadt Gij door een weinig onderzoeks beter kunnen onderrigt worden. Zekerlijk verkeert geen Katholiek, die slechts een weinig met ons bekend is, in dezen waan; de geestelijken weten het allen beter. Geen van allen, die het Seminarie bewonen, hebben wij ooit eenig noviciaat bij de Jesuiten begonnen; veel minder is iemand onzer lid, of (zoo als er soms gesproken wordt) adept hunner orde geworden. Niet, dat wij, een van allen, zoo zwaar aan dit uw gezegde beuren: wij hebben er eens om gelagchen. Maar

Gij hadt moeten bedenken, dat Gij ons zonder reden blootstelt aan den haat, welken zoo velen tegen de Jesuiten koesteren. Immers, Gij wildet geloofd worden? Maar dàn vordert uw karakter, dat Gij U in uwe woorden in acht nemet. Wat is er nu gebeurd? Gij hebt, in een openlijk geschrift eene onwaarheid gezegd. Honderden, ja, duizenden kunnen U logenstraffen. En die onwaarheid *kan* (in voornoemden zin) schaden aan hen, over wie ze gezegd is.

Veroorloof mij, U ook op te merken, dat Gij mij toeschijnt, in uwe aanmerking aangaande mijn Motto, insgelijks wat overhaastend geweest te zijn. Het luidt: *Icy l'opinion que vous prétendez faire revivre est sifflée partout.* UHG. zegt daarop: «Hoe kon ik het vergeten! Want ware ik slechts wat meer bevreesd van aard uitgevallen, dan zou de hier gebezigde, van eene afzigtelijke diersoort ontleende overdragtige spreekwijze mij gewis killen schrik hebben aangejaagd. Doch in de liefde vertrouw ik, dat UHG. dit, ook ten aanzien der plaats uws verblijfs, niet zoo gestreng zult willen hebben opgevat; evenmin als het uwe bedoeling geweest kan zijn, door eene gelijkstelling van mijn arbeid of mijne inzigten met die van den grooten SALLUSTIUS (uit een brief aan wien uw Motto ontleend is), een blos van schaamte mij aan te jagen.» — Indien UHG. hier geestig wilde zijn, zal ik mij over het wèl of kwalijk gelukken daarvan liever niet uitlaten: het gaat mij al te zeer persoonlijk aan. Ik vraag slechts of uwe aanmerking op waarheid rust? Uwe etymologie is niet juist. Het woord *Siffler* is niet *van*, maar *op* de slangen en evenzeer ook op de ganzen en op de zwanen overgedragen. Raadpleeg den *Dictionn. de l'Acad. Franç.* (*Lyon*, 1793). SIFFLER. *Former un son aigu en serrant les lèvres en rond, et en poussant son haleine.* SIFFLER, *se dit* aussi *du son aigu ue*

forment quelques animaux, comme les serpens, les cignes, les oies, etc. quand ils sont en colère. — Maar nu hetgeen hier volkomen ter zake is: SIFFLER, *se dit encore à l'actif pour désapprouver avec dérision.* Baarblijkelijk is het in deze beteekenis door SARRAVIUS, den schrijver des briefs aan SALMASIUS, gebezigd. Het Motto geeft dus te kennen, hoe laag, reeds in dien tijd, de Pausin met hare legende in de algemeene achting der geleerden te Parijs gezonken was. Dat de *siffleurs*, door SARRAVIUS bedoeld, in diens oog, niet tot die afzigtelijke diersoort behoorden, bewijst zijn brief genoegzaam: immers, hij verstond er zijne geleerde geloofsgenooten (Calvinisten) en vrienden onder. En dat ik dit woord niet anders dan SARRAVIUS wilde opgevat hebben, behoefde waarlijk niet «in de liefde vertrouwd» te worden; zou het verstand niet toereikend geweest zijn, mijnen zin te verklaren?

Met uwe bedenkingen tegen mijne Inleiding, zal ik mij weinig inlaten. In zoo verre zij het geschilpunt zelf over het al of niet bestaan der Pausin betreffen, komen zij in mijne *Nalezing* ter sprake; in zoo verre zij die bijzonderheden raken, waarover mijne Inleiding uitweidt, kunnen onze lezers het uwe met het mijne vergelijken. Hier slechts eenige algemeene aanmerkingen.

UHG. wil het verhaal omtrent de Pausin JOANNA voor eene overlevering, immers voor eene geloofwaardige overlevering doen gelden. In uwe *Aanwijzing* echter bleef het woord: overlevering, wel niet ongenoemd, maar legde UHG., op bladz. 8, waar Gij uw zienswijze aangaande dit punt te kennen geeft, den grootsten, ja eenigen nadruk daarop, dat het, door eene schier onafgebroken reeks van meest belanglooze, geloofwaardige en gezaghebbende getuigen van de 9de eeuw af tot in de 15de toe, wordt

medegedeeld, en bovendien, tot na de tijden der Kerk hervorming, in honderde proeven en historische gedenkstukken, als het geloof en de innige overtuiging der gansche Roomsch-Katholieke Christenheid voorkomt. Dezen grond gaf UHG. dààr op, waarom Gij getuigdet, te veel eerbied voor de geschiedenis te hebben, dan dat Gij zóó iets geheel en al tot het gebied der verbeelding of der leugen zoudt durven verwijzen. Dit zegt toch waarlijk niet, dat Gij het zoo boven alles voor eene overlevering hieldt. Ook beijverdet Gij U, die onafgebroken reeks van getuigen op te noemen. Of UHG. thans, bij nader inzien, van gezigtspunt veranderd zij of niet; ik neem het niet voor eene geloofwaardige overlevering aan. Het begrip van zoodanige overlevering sluit meer in, dan dat het verhaal eenigen tijd, kort of lang, onopgeteekend bleef; het moet ook dagteekenen van den tijd, waarin het verhaalde feit zal gebeurd zijn. Hoe zullen wij, na vele eeuwen, thans weten kunnen, of een verhaal werkelijk uit dien tijd afkomstig is? Ik meen, dat de geschiedvorscher zich deze vraag noodzakelijk moet voorstellen, zal hij het gevaar ontwijken, van een gerucht voor eene waarheid te houden. Ik gaf de in acht te nemen kenmerken op, en had daarbij, niet de *kerkelijke*, maar de bloot historische overlevering in het oog. Wat ik tegen het verhaal nopens de Pausin aanmerkte, was het resultaat mijns onderzoeks. Hadde ik bevonden, dat er in en sedert de 9de eeuw, altijd aan haar bestaan was geloofd geworden; had ik daarvoor bewijzen gezien; nimmer had ik van eene Pausin *des geruchts* gesproken; nimmer had ik het op mij genomen, deze zaak U te betwisten. Nu echter had ik gezien, dat de schrijvers der 9de eeuw, niet alleen over haar zwijgen, maar zulke berigten geven, waardoor haar bestaan wordt buitenge-

sloten; dat eene wèl gestaafde chronologie haar volstrekt niet duldt; dat er eerst eeuwen daarna van haar gewaagd wordt, eerst door STEPHANUS *de Borbone*, maar op eene wijze, die alle kenmerken van onzekerheid draagt; daarna door anderen, doch, zonder dat zij er voor instaan, onder het twijfelend «Men zegt.» Indien zoo iets eene geloofwaardige overlevering mag heeten, wat is dan toch een gerucht?

UHG. beweert, dat dit «Men zegt» slechts de bijomstandigheden betreft, niet de kern des verhaals. Ik heb, in mijne *Nalezing*, op die bedenking reeds geantwoord in mijne aanmerkingen op PLATINA. Het «Men zegt» slaat, in den zin dier schrijvers, zigtbaar op de hoofdzaak, dat is, op het bestaan eens Pausen, die eene vrouw was.

UHG. wil mij eene waarschijnlijke en natuurlijke wijze aantoonen, op welke zulk een feit, en uit die tijden, voor de nakomelingschap, kan zijn bewaard gebleven. Ik zal dan eens vooronderstellen, dat JOANNES *Anglicus* werkelijk bevonden werd eene vrouw en wel eene eerlooze te zijn. Zijn pausschap is nietig; hij kan niet op de lijst der Pausen geplaatst worden, althans niet blijven. Maar wat nu met zijnen naam, en zijne daden, en zijne gedachtenis aan te vangen? Natuurlijk zij worden overal uitgewischt, als niet gedaan aangemerkt, zoo veel maar kan in het vergeetboek verbannen. In geheime stukken moge er nog aanteekening van blijven bestaan; in alles wat naar buiten (Rome?) gaat, of naar buiten werkt, wordt JOANNES verzwegen. Het *Liber Pontificalis* wordt zóó vervalscht, als of er aan geen JOANNES te denken viel. De algemeene verontwaardiging, niet minder dan het Hierarchiek bevel, helpt mede, om alle openbaarmaking van het feit te weren en schijnbaar althans zelfs de gedachtenis er van, te doen verdwijnen. Ziedaar dan een' stilstand in de berigtgeving

Het is als had er nimmer een JOANNES *Anglicus* op den H. Stoel gezeten. Evenwel het geheugen der menschen is getrouw en de overlevering kent geene banden. De geheimhouding wordt opgeheven, onder anderen door MARIANUS, SIGEBERTUS enz. Binnen kort zegt bijna elk, die schrijft, vrij uit, alles wat hij er van weet. De eene bijomstandigheid na de andere, meer of min opgesierd door de Faam, komt aan het licht. Zij, die toegang hebben tot de Pauselijke Archieven, worden hoofdgetuigen. Somtijds echter maakt men misbruik van deze wetenschap; men zegt den Pauselijken Stoel onaangename waarheden. De voorzigtigen binden in, verminken de nieuwe afschriften der vroegere kronijken. Vooral en op groote schaal gebeurt dit na de 15de en 16de Eeuw; enz. — Het besluit hiervan is nu de vragenderwijze voorgestelde verzekering, dat wij, UHG. en ik, ons geen' meer natuurlijken en waarschijnlijken gang der berigtgeving, aangaande een feit als dat der Pausin — gesteld dat het werkelijk heeft plaats gehad — kunnen voorstellen.

Dat al dat bedriegelijke verbergen en verdonkeren op de laatst uitgesprokene vooronderstelling rust, daarin zijn wij het eens. UHG. zal mij dan ook wel toegeven, dat het niet vaster staat, dan deze vooronderstelling zelve. Maar ik moet U doen opmerken, dat hier nog eene tweede vooronderstelling gebruikt is; deze namelijk, dat men, niet alleen den naam op de lijst der Pausen weggelaten of geschrapt heeft, maar ook het feit zelf, de historische waarheid, heeft willen uitwisschen, en dat men daartoe zelfs bedrog gebruikt heeft. Ik moet U dan bescheiden antwoorden, dat ik uwe gevolgtrekking niet natuurlijk en waarschijnlijk vind, omdat de vooronderstelling het niet is. Opzettelijke verduistering der geschiedenis, bedrog, mag

niet vooronderstéld worden. Waar het bewezen is, hebben wij regt tot consequente gevolgtrekkingen; maar zoodra men het vooronderstellen mag, houdt de geschiedenis op, een vak van wetenschap te zijn. Ten onregte hebt Gij hier op mijne toestemming gerekend; maar nog met grooter onregt meent Gij, dat ik zelf, op bladz. 39, de noodwendigheid van een *kunstmatig* bewerkt stilzwijgen *a priori* heb aangetoond. Trouwens, Professor! Gij legt mij een gezegde in den mond, waaraan ik zelfs niet gedacht heb. Ik zeide er, insgelijks in de vooronderstelling van haar bestaan: «JOANNA kon, omdat zij eene vrouw was, noch geldig gewijd zijn, noch op eenige Kerkelijke jurisdictie of hierarchieke regten aanspraak maken; hare daden als Opperhoofd der Kerk moesten dus, gelijk die van iederen onwettigen Paus, nietig geweest zijn; en, mogten er uit dien hoofde eenige wanorden in de kerkelijke zaken zijn ontstaan, zij moesten hersteld worden.» Zoo sprak ik dààr onafhankelijk van iedere verklaring («hare daden *moesten* nietig geweest *zijn*»); en de *wanorden* schreef ik evenmin aan eene verklaring toe, maar eeniglijk aan haar gebrek aan jurisdictie, enz. en aan de daaruit volgende nietigheid harer daden als Opperhoofd der Kerk. Gij nu doet mij er zeggen, «dat, mogten er uithoofde van de nietigverklaring van JOANNA's Pausschap en het uitstrijken van haren naam uit de rij der Pausen, eenige wanorden in de kerkelijke zaken zijn ontstaan, deze moesten hersteld worden.» Vond ik hier in het tusschengeschoven woord: *rij*, niet uwe, maar mijne spelling; mijn' zin vond ik er niet.

Alvorens te eindigen, wil ik verklaren, dat ik al te veel met de vrijheid van denken van het Protestantisme bekend ben, om in uwe Academische Hoorders eene slaafsche

volgzaamheid te vooronderstellen, en dat ik mij uw onderwijs niet anders voorstel, dan uwe geschriften mij regt geven. Gij verzekert mij, dat Gij voor de Katholieke Kerk achting gevoelt. Ik bedank U er voor, doch verzoek U tevens, die dan anders te toonen. Wanneer Gij mij zegt, dat er, wegens een stelsel van bedrog en leugen, op onze Kerk eene vlek kleeft; wanneer Gij schrijft, dat mijner Kerk de stem der vrije wetenschap vaak onaangenaam en hard is, en zij daarin eenen vijandigen aanval ziet; wanneer Gij mij te verstaan geeft, dat zij in eenige punten het vrije onderzoek naar de waarheid der geschiedenis, bepaaldelijk der kerkelijke geschiedenis, *overtollig* zelfs *verboden* noemt; waarlijk — houd mijne rondborstigheid ten goede — de achting, welke aan eene zoodanige beoordeeling gepaard gaat, is luttel. En zoudt Gij de Roomsche Kerk slechts dàn als eene heilaanbrengster voor de menschheid willen begroeten, wanneer zij èn een goed deel van haar hierarchisch stelsel, èn hare Coelibaats-wet, èn haren biechtstoel, èn hare «reliquiën-dienst» (moet zijn: reliquiën-vereering) en wat Gij dàar (bl. 92) meer schijnt te bedoelen, zal hebben opgegeven; Professor! ik kleef, èn met geloof, èn met bevredigende overtuiging, aan de leer mijner Kerk, en moet uwe lofspraken van de hand wijzen: nimmer zal zij die ook mogen verdienen. Veroordeel mij daarom niet, als of ik de vrije wetenschap vlugt. Ik huldig die, en kan het veelbesprokene voorstel in uwe synode niet wettigen: de banden, trouwens, waaraan de beoefenaars der wetenschap daardoor zouden gelegd worden, kunnen in uwe eigene oogen slechts menschelijke zijn. Ik moet die verwerpen, en nimmer zou ik mij, ook als gehoorzame zoon der Kerk, tot dergelijke volgzaamheid verpligt achten. Ik erken — en geve God mij de ge-

nade, naar die belijdenis ook te leven — ik erken, dat mijne geheele ziel Godes is, maar ook zijner alleen. Moet mijn wil zich onderwerpen aan de goddelijke geboden; moet mijn hart zich spiegelen in de oneindige Heiligheid; mijn geest moet zich buigen voor de uitspraken der eeuwige Waarheid. Maar deze alleen zijn de grenzen, waar binnen ik mij verpligt acht, de wetenschappelijke bespiegeling te beperken. Ziedaar mijne vrijheid; zij is veiligheid tevens. Wie zal de waarheid der geschiedenis en het onderzoek daarnaar mij kunnen, mij mogen ontzeggen? En achtte ik dit, op bladz. VII, omtrent eenige punten overtollig; het is in eenen geheel anderen zin, dan UHG. het opvat; ik spreek er niet in name, veel minder op bevel der Kerk; mijne woorden zijn deze: « Over vroegere (gebeurtenissen, ons tegengeworpen) spreekt de *onpartijdige geschiedenis* haar oordeel uit, en achtte men van onze zijde een nieuw onderzoek overtollig. »

Gij noemt mijne Kerk een slechts menschelijk gezag. Ik noem haar eene kolom van waarheid, door God gegrondvest, door God beschermd. Hare onwrikbaarheid in het verledene, stelt mij gerust voor de toekomst. Het tegenwoordige bevestigt steeds mijn vertrouwen. Ik zie de onverschilligheid zich al meer en meer afzonderen van de naauwgezetheid op leer en kerkpligt (in het Protestantisme, zelfs in het Jodendom heeft eene dergelijke beweging plaats). Ik voorzie niet, dat de afgescheidenen tot de Kerk zullen terugkomen; ik betreur den afval, maar verheug mij in den opgewekten ijver der geblevenen.

Vrij houden thans, gelijk UHG. schrijft, «de meer beschaafde en ontwikkelde Roomsch-Katholieken van Nederland» het oog op mij en mijne collega's gevestigd. Wanneer zij slechts katholieke beginselen in ons ontwaren; wanneer

zij zien, dat wij onze lange dagen besteden, om ons daarin te verdiepen, te bevestigen; dat wij ons leven toewijden aan hunne voortplanting en verdediging; o! zij zullen ons hunner achting niet onwaardig keuren.

Ik neem afscheid, Professor! met U, op mijne beurt, te verzoeken, om, zoo Gij soms op ons punt van geschil zoudt willen terugkomen, dit op vreedzamen, of om uwe eigene uitdrukking te bezigen, op broederlijken toon te doen. Ik acht mij tot dit verzoek geregtigd, dewijl ik meen, de grenzen eener betamelijke discussie, jegens U, nooit overschreden te hebben. Ik vlei mij, dat gij ten dezen, inzonderheid over mijn *Antwoord*, niet zult te klagen hebben. Zoude het evenwel, volgens uwe meening, anders zijn; welaan! UHG. dinge dan in toekomstige geschriften, waar over ook, naar de eer, de vriendelijkheid der discussie geopend te hebben. Heeft uwe verontwaardiging eenmaal de mijne verwekt, uwe minzaamheid zal in mij een' getrouwen navolger vinden.

HET PROTESTANTISMUS

EN HET

OORSPRONKELIJK CHRISTENDOM.

(*Vervolg van bladz.* 192.)

Heeft aldus in betrekking tot kerkelijke eenheid zich het grootste onderscheid tusschen Protestantismus en oorspron-

kelijk Christendom voorgedaan, zoo zullen wij nu verder onze blikken op de eeredienst *(cultus)* vestigen (1).

Van de eerste christenen zeggen de Handelingen der Apostelen (II, 46), dat zij dagelijks eensgezind in den tempel bijeenkwamen, en het brood ook aan de huizen braken. Het is waar, tijdens de bloedige vervolgingen was eene regelmatige, dagelijksche, gemeenschappelijke godsvereering der geloovigen niet mogelijk, maar werd toch, zoo dikwerf zulks geschieden kon, in bijzondere huizen en begraafplaatsen gehouden. Met de zegepraal des Christensdom zien wij echter de regelmatige dagelijksche eeredienst in alle oorden zoo dikwijls mogelijk geschieden, en tot op den huidigen dag vertoont zich in de Katholieke Kerk genoeg leven en godsdienstige belangstelling, om overal talrijke deelnemers aan de openbare godsvereering te bezorgen. Geheel anders is het daarentegen in de Protestantsche Kerk. Nadat het leerstuk der Zelfstandigheidsverandering *(transubstantiatie)* en van het Misoffer verworpen is, moest natuurlijk ook de Canon van de Mis met diens middelpunt, de consecratie, van zelf wegvallen, en zoo bleven van de oude eeredienst slechts brokken over, welke in de volkstaal overgezet, ongeacht het aantrekkelijke der nieuwigheid, niet lang boeijen konden. Nog maar korten tijd kon daarom de dagelijksche godsvereering voortduren, en aldra moest, bij gebrek aan deelneming van de zijde des volks, de eeredienst op de werkdagen afgeschaft worden. Hoogstens eenmaal ter week konden de predikanten de ooren van genegen toehoorders tot zich trekken; en het verminderen van den ijver voor de openbare gods-

(1) De kerkelijke inrigting bood nog vele, zelfs zeer vele punten van vergelijking aan, maar om niet te uitvoerig te worden, moet zulks hier worden voorbijgegaan.

vereering onder de Protestanten werd en is heden eene zoo wereldkundige zaak, dat het overbodig zoude zijn, daar iets van te zeggen. Nog onlangs werd bijv. openlijk aangekondigd, dat de predikant in de stad *Mariboe* wel eens in de onmogelijkheid is, des Zondagsmorgens godsdienstoefening te houden, wijl hij er in een volstrekt ledig kerkgebouw komt. De berigtgever voegt daar heel bedaard bij: *Mariboe* zal weldra in *Denemarken* en andere landen vele navolgers vinden (1). — Wie sinds geruimen tijd onder Protestanten woont, weet, hoe de middel- en hoogere standen van het deelnemen aan de openbare godsdienstoefening terug blijven; en wij kunnen ons over dat verwaarloozen niet verwonderen, wanneer wij de leegte en armoede der Protestantsche eeredienst nagaan, die in geval van eene slechte preek (en zulke gevallen zullen ook wel eens voorkomen) geheel tot den graad van *extra koud* afdaalt. Niet alleen kinderen, maar ook volwassenen gaat het, zoo als Hurter zegt, (2), dat hun van de geheele preek niets anders dan het woord *Amen* bevalt.

Nog sterker komt het onderscheid tusschen het Protestantismus en het oorspronkelijke christendom uit, wanneer wij de eeredienst der oude Kerk nader beschouwen. Eene uitvoerige beschrijving derzelve leveren ons de zoogenaamde *Constitutiones Apostolicae* in het tweede en achtste boek (3). Volgens dezelve ving de godsdienstoefening der oude christenen aan met voorlezingen uit het Oude en Nieuwe Tes-

(1) Hurter, *Geburt und Wiedergeburt* Th. I, S. 193.

(2) Hurter, a. a. O. S. 57.

(3) Dit, niet van de Apostelen zelve afkomstige, werk is opgesteld omstreeks het jaar 250. De inhoud is echter veel ouder. De beste kritische nasporingen over dezelve vind men bij von Drey, *Untersuchungen über die Constitutionen und Canones der Apostel.* Tübingen 1832. De grieksche tekst van deze zeer oude Liturgie vindt men bij Cotelerius, *Patr. Apost.* Opp. T. I, p. 396—411.

tament, duidelijk de les en het Evangelie van onze Mis. Op deze volgde de preek, waarna de doopleerlingen der laagste klasse en de boetelingen van den tweeden rang weggezonden, en voor alle klassen van aanwezigen verschillende gebeden uitgesproken werden, welke met den zegen des Bisschops eindigden. Onmiskenbaar komt ons algemeen gebed na de preek met den zegen, van dit gebruik der oude Kerk voort.

Daarna begroette de Bisschop de gemeente met de woorden: «Vrede zij met u», waarop het antwoord: «En met uwen geest» volgde. Dit antwoord is nog in zijn geheel in onze Mis, en de groet bij het begin eener bisschoppelijke Mis (enkele gelegenheden slechts uitgezonderd) bewaard gebleven.

Als voorbereiding tot het aanbrengen van de offers volgt de vredekus. In de Oostersche Kerken alleen geschiedde zulks op deze plaats, terwijl het in het Westen eerst voor de communie plaats greep, zoo als men bij AUGUSTINUS zien kan (1). Ook deze zinrijke plegtigheid is, in plegtige Missen, in de Katholieke Kerk nog op den huidigen dag gebruikelijk, en deze φίλημα moet bij de in het koor aanwezige geestelijken rondgaan, niet bij den diaken en subdiaken ophouden, zoo als zulks in sommige bisdommen plaats heeft.

Bij dit gedeelte der liturgie bood de subdiaken den priesters water aan, om de handen te wasschen, wat ook in onzen *ritus* niet is verloren gegaan.

Dan volgde de opoffering. De geloovigen bragten hunne giften aan het altaar, waar een diaken ze ontving. Eerst bestonden die giften in brood en wijn, waarvan een ge-

(1) Kössing, *Liturgische Vorlesungen über die heil. Messe.* S. 523.

deelte afgezonderd, geconsacreerd en tot de H. Communie gebruikt werd, terwijl het andere gedeelte ten gebruike der geestelijken en armen bestemd werd. In lateren tijd werd geen brood of wijn, maar in plaats daarvan geld geofferd, en zoo kwam het *Stipendium* in zwang en het, nog op sommige plaatsen gebruikelijke, ten offergaan, dat, waar het plaats heeft, nog in dit gedeelte der liturgie behoort te geschieden.

Op de offerande volgt een lofgebed, dat ten deele woordelijk onze Praefatie vervangt. De bisschop begon: ἄνω τὸν νοῦν, «de geest omhoog», waarop het volk ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον antwoordde. Onmiskenbaar is dit ons *Sursum corda — habemus ad Dominum.* Daarop zong verder de Bisschop: «Laat ons den Heer danken» (εὐχαριστήσωμεν τῷ κυρίῳ) en het antwoord daarop was: «Het is billijk en regtvaardig (ἄξιον καὶ δίκαιον), Een blik in ons Misboek geslagen toont dadelijk aan, dat ons *Gratias agamus Domino Deo nostro* met het antwoord: *Dignum et justum est*, niets dan eene vertaling van deze oorspronkelijk-christelijke liturgie is. Even als nu de Praefatie met de woorden: *Vere dignum et justum est* volgt, zoo zong ook op dezelfde plaats de oude Kerk: «Waarlijk het is billijk en regtvaardig, vóór alles U te loven, den waren God,» enz (ἄξιον ὡς ἀληθῶς καὶ δίκαιον, πρὸ πάντων ὑμνεῖν σε κ. τ. λ.) En zoo als nog heden onze praefatie, zoo eindigde dit lofgezang reeds in de oude Kerk met de woorden: «U aanbidden de troonen en heerschappijen, de engelen en aartsengelen, serafs en cherubs, die onophoudelijk roepen: Heilig, heilig, heilig is de Heer God Sabaoth; hemel en aarde zijn vervuld met uwe heerlijkheid, geloofd zij kij in eeuwigheid. Amen!» Overigens is deze Praefatie veel langer dan de tegenwoordige, aan welke

zij zigtbaar tot voorbeeld gediend heeft, zoo als in het algemeen de oude Misliturgie veel langer was, dan de thans in de Latijnsche Kerk gebruikelijke.

Na het Trisagion *(sanctus)* bevat de liturgie van de Constitutiën der Apostelen een vrij lang gebed, waarin vooreerst de menschwording en prediking van CHRISTUS, vervolgens zijn lijden en de instelling van de Eucharistie verhaald wordt. Dit laatste geschiedt met de woorden: «In den nacht, waarin hij verraden werd, nam hij brood in zijne heilige en onbevlekte handen, zag tot U, zijnen God en Vader op, brak en gaf het zijnen leerlingen, zeggende: Dit is het geheim des nieuwen verbonds, neemt en eet daarvan, want het is mijn ligchaam, dat voor velen zal overgeleverd worden tot vergeving der zonden. Even zoo, dus gaat de liturgie voort, mengde hij den kelk met wijn en water, heiligde en reikte dien over met de woorden. Drinkt allen hieruit, want dit is mijn bloed, dat voor velen zal vergoten worden tot vergeving der zonden. Doet dit tot mijne gedachtenis.»

Dus werd de consecratie in het verhaal van de instelling der Eucharistie ingevlochten, en juist zoo geschiedt het nog heden in onze Mis; ja de Priester der 19e eeuw bidt in dit heiligste oogenblik woordelijk hetzelfde als die van het oorspronkelijk christendom: *qui pridie quam pateretur, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas, et elevatis oculis in coelum ad te Deum, Patrem suum omnipotentem, tibi gratias agens, benedixit, fregit, deditque discipulis suis, dicens: accipite et manducate ex hoc omnes, etc.*

Is de zelfstandigheidsverandering geschied, dan begint in onze Mis een gebed met deze woorden: *Unde et memores, Domine,..... tam beatae passionis, nec non et ab inferis resurrectionis, sed et in coelos gloriosae ascensionis, offerimus prae-*

elarae majestati tuae, etc.; en juist zoo sluit zich aan de consecratie van de eerste tijden der Kerk het gebed: *μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πάθους αὐτοῦ, καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανους ἐπανόδου..... προσφέρομέν σοι τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ κ. τ. λ.* De juiste overeenkomst van dit gebed is onmiskenbaar. Onmiddellijk na het voorgaande smeekt de priester van de oude Kerk: «Wij bidden U, dat gij genadiglijk nederziet op de voor U liggende gaven,» en thans heet het in de Mis op dezelfde plaats: *Supra quae propitio ac sereno vultu respicere digneris.*

In de oude Liturgie stooten wij hier op eene moeijelijkheid. God wordt gesmeekt, zijnen heiligen Geest op deze offers neder te zenden, «opdat Hij het brood laat blijken (*ἀποφήνῃ*) als het ligchaam en den kelk als het bloed van Christus.» Hieruit heeft men opgemaakt, dat de oude Kerk, niet zoo als thans, bij de woorden: Hoc est corpus meum, etc., maar eerst bij *ἀποφήνῃ* de zelfstandigheidsverandering als geschiedende aanmerkte. Bijaldien deze bemerking juist ware, dan zou voorzeker onze Mis in een gewigtig punt van de oude Liturgie verschillen. Dan eerstens heeft men het woord *ἀποφήνῃ* verkeerdelijk opgevat; want het beteekent niet een *veranderen, omkeeren* of iets dergelijks, maar een *vertoonen, kenbaar maken, laten zien.* Diensvolgens moet de H. GEEST op deze plaats niet het brood veranderen in het ligchaam van CHRISTUS, maar het brood als het ligchaam van CHRISTUS ons laten *erkennen,* tot onze *overtuiging* brengen. Dat nu deze opvatting, ofschoon de latere Grieksche Liturgie dezelve *schijnt* tegen te spreken, de ware is, blijkt uit het volgende. CHRYSOSTOMUS, die in deze zaken eene beslissende stem heeft, zegt uitdrukkelijk dat de woorden: «Dit is mijn ligchaam» enz. de zelfstan-

digheid veranderen, «Het is niet een mensch, zegt hij, die het ligchaam en bloed van CHRISTUS bereidt, maar CHRISTUS, die voor ons gekruist is, doet zelf dit.» Zijnen persoon voorstellende, staat de priester dáár en spreekt die woorden; maar de kracht en genade komt van God. Hij zegt: Dit is mijn ligchaam, en *dit* woord verandert het voor hem liggende (brood), (1).

Even als CHRYSOSTOMUS verklaarden zich ook de op de kerkvergadering van *Florence* aanwezige Grieken nadrukkelijk daarin, dat volgens hun geloof, reeds met de woorden: «Dit is mijn ligchaam» enz. de zelfstandigheidsverandering geschiedt (2).

In de Liturgie der onde Kerk volgt nu eene reeks van gebeden voor de Kerk, voor alle rangen der geestelijkheid, voor alle overledenen en levenden. Deze gebeden zijn thans in de Latijnsche Mis verdeeld, zoodat die voor de levenden vóór de consecratie geschieden, terwijl die voor de overledenen die plaats behouden hebben, welke zij reeds in de onde Liturgie hadden. Ook de herinnering aan de martelaars heeft men in deze, zoo als nog bij ons, in bijna dezelfde bewoording: *τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν, ὅπως κοινωνοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν.*

Hieraan sloot zich de heilige communie, op welke weder eenige gebeden volgden, tot dat de diaken eindelijk de

---

(1) Chrysost. *de proditione Judae*. Hom. I. Opp. ed. BB. T. II, p. 384. b. *τοῦτο το ῥῆμα μεταῤῥυθμίζει τὰ προκείμενα.* Woordelijk hetzelfde komt voor in de tweede homilie over het verraad van Judas, l. c. p. 394. b. De Liturgie der Katholieke Armeniërs stelt met den meesten nadruk de consecratie in de woorden: «Dit is mijn ligchaam,» enz. Zie Steck, *Liturgie der Katholischen Armenier*. S. 61. vgl. met S. 64—65.

(2) Vgl. Goar, *Euchologium Graec.* p. 140. Harduin, *Collect. Concil.* T. IX, pp. 613. 965. Binterim, *Denkwürdigkeiten*. Bd. IV. Th. III. S. 443. Kössing, *Liturgische Vorlesungen*. S. 440 f.

gemeente met de woorden: «Gaat in vrede» wegzond.

Het lijdt geen twijfel, dat deze eeredienst van het oorspronkelijk christendom even ver van de Protestantsche godsvereering afwijkt, als zij met de Katholieke overeenstemt, en er is slechts een enkel punt, waarin het Protestantismus op eene van het Katholicismus verschillende gelijkheid met het oorspronkelijk christendom bogen kan; ik bedoel het ontvangen der Eucharistie onder twee gedaanten.

Het is waar, gewonelijk werd de Eucharistie in de oude Kerk onder twee gedaanten uitgereikt, maar geenszins meende de oude Kerk, dat niet reeds onder *eene* gedaante de geheele genade en uitwerking der communie ontvangen werd. Veeleer van de meening uitgaande, dat ook het ontvangen onder ééne gedaante reeds den volkomen zegen bewerkt, reikte de oude Kerk bereids allen, die niet onder de Mis communiceerden, slechts de gedaante van brood uit, zoo als aan gevangenen, zieken, die niet ter kerke konden komen en dergelijken. Zoo was het ook reeds omstreeks het jaar tweehonderd de gewoonte, dat godvruchtige christenen het geconsacreerde brood naar huis medenamen, en te hunnent vóór alle andere spijzen nuttigden, zoo als wij uit de beroemde plaats van TERTULLIAAN aan zijne huisvrouw leeren (1). Ook zij, die eene zeereis ondernamen, bewaarden het geconsacreerde brood als ware teerspijs en ontvingen zoo de Eucharistie onder *eene* gedaante (2). Ook ontmoeten wij zulke gevallen, waarin de communie niet onder, maar *na* de Mis werd uitgereikt, en dan alleen onder *eene* gedaante.

Dit gebruik was daaruit ontstaan, dat wel het geconsa-

(1) Tertull. *ad uxor.* Lib. II. c. 5: «Non sciet maritus, quid secreto ante omnem cibum gustes.

(2) Ambros. *Orat. de obitu fratris.*

creerde brood na de Liturgie mogt bewaard worden, doch niet de geconsacreerde wijn, uit vrees, dat dezelve gestort en dus onteerd zoude worden of wel tot verzuring overgaan.

Alzoo was het in de oude Kerk gebruikelijk, dat zij, die onder de Mis communiceerden, de twee gedaanten, maar die *buiten* de Mis communiceerden, slechts *eene* gedaante ontvingen.

Intusschen treft men in de oude Kerk reeds twee gevallen aan, waarin zelfs onder de Mis, even als bij ons, slechts eene gedaante gegeven werd. Het eerste had gedurende de veertigdaagsche vaste dagelijks plaats, met uitzondering alleen der Zaturdagen en Zondagen. Op de andere dagen der week namelijk werd eene *Missa praesanctificata* gehouden zoo als bij ons op den Goeden Vrijdag. Er werd op die dagen niet geconsacreerd, en priester en leeken ontvingen gelijkelijk slechts het te voren geconsacreerde brood, welk gebruik nog in de Grieksche Kerk onderhouden wordt.

Het tweede had plaats bij de communie der kinderen; want dezen werd de Eucharistie slechts onder de gedaante van wijn gegeven, wijl voor hen het nuttigen der hostie moeijelijk en een verloren gaan en onteeren des geconsacreerden broods ligt mogelijk was (1).

Derhalve was de communie onder *eene* gedaante in de oude Kerk niet zeldzaam, hoewel zij geen regel was, en bestond dus ook de meening niet, dat de volle kracht der Eucharistie aan de twee gedaanten verbonden was (2).

Hiermede is niet in strijd, dat Paus LEO *de Groote* uitdrukkelijk het ontvangen der *twee* gedaanten aan de geloovigen voorschreef. In zijnen tijd toch wilden Manicheesch-

(1) Liebermann, *Instit. theol.* T. IV. p. 405 et 361. Ed. Mog. 4a.
(2) Conc. Trid. Sess. XXI, c. 3 et can. 3.

gezinden het nuttigen van den geconsacreerden wijn als ongeoorloofd voorstellen, als had de wijn iets zondigs in zich, en tegen deze kettersche leer drong de groote Paus er op aan, dat bij de communie ook de kelk genomen werd.

Dezelfde reden, welke reeds in de oude Kerk het bewaren van den geconsacreerden wijn verbood, bragt ook later de communie onder eene gedaante in gebruik.

Om namelijk het storten van den geconsacreerden wijn te verhoeden, werd sedert de zesde eeuw in vele kerken, en in de negende eeuw zeer algemeen, ingevoerd, om pijpjes (*fistulae*) aan de kelken vast te maken, en door deze het heilig Bloed te zuigen. In andere streken werd de hostie in den H. Wijn ingedoopt en dus bevochtigd in een lepel den communicanten gegeven, zoo als dit nog bij de Grieken plaats heeft. In andere kerken kwam de gewoonte tot stand om slechts de gedaante van brood te geven (1) en deze gewoonte vond in de groote scholastieken en hunne leer van mede-aanwezigheid (theoria concomitantiae) (2) vermogende voorstanders, lang vóór dat dezelve door kerkelijk voorschrift algemeen werd ingevoerd. Eerst toen in de 14e en 15e eeuwen kettersche partijen het ontvangen van het H. Bloed als volstrekt noodzakelijk voorstelden, besliste de Kerk, op de kerkvergadering van *Constanz*, dat, behalve de priester in de Mis, niemand de communie onder eene

(1) Alleen de gedaante van brood werd bijv. aan de kruisvaarders gegeven, wanneer geene genoegzame hoeveelheid wijn voor zoo vele duizenden voorhanden was, of in zulke streken, waar volstrekt geen wijn te bekomen was. Zie Buchmann, *Volks-symboliek*.

(2) Deze leer, dat ook het bloed van Christus met het ligchaam onder de gedaante van brood aanwezig is, werd ook door de kerkvergadering van *Trente* aangenomen. Sess. XIII. c. 3. Eene goede verdediging vind men bij Bellarminus, *Disp. de Sacr. Euchar.* Lib. IV, c. 21.

andere gedaante, dan van brood, ontvangen zoude (1). Dus niet slechts den leeken, maar ook den priesters, wanneer zij buiten hunne Mis communiceren, is de kelk ontzegd. Met andere woorden: Alleen dan wanneer de Eucharistie tevens *offer* is, worden beide gedaanten door den priester genuttigd. Is dezelve echter geen offer, maar alleen *Sacrament*, dan wordt dezelve slechts onder *eene* gedaante ontvangen (2).

Daarbij behield zich echter de Kerk voor, in eenige landen ook het gebruik van den kelk toe te laten, zoo als dezelve bijv. den Calixtijnen (3) vergund werd, echter

---

(1) De gronden, waarom de Kerk het gebruik van den kelk verbood, zijn reeds door den *Catech. Rom.* Pars II de Sacr. Euch. § 71, zeer goed opgegeven. «Primum maxime cavendum erat, ne sanguis Domini in terram funderetur, quod quidem facile vitari posse non videbatur, si in magna populi multitudine eum ministrare oportuisset. (Adde quod major sit irreverentia in effusione sanguinis, qui rursus colligi nequit, quam si consecratus panis decideret.) [2]) Cum sacra Eucharistia aegrotis praesto esse debeat, magnopere timendum erat, ne, si diutius vini species asservaretur, coacesceret. [3]) Permulti sunt, qui vini saporem ac ne odorem quidem perferre ullo modo possunt. Accedit [4]) quod in pluribus provinciis summa vini penuria laboratur. [5]) Quod maxime ad rem pertinet, convellenda erat eorum haeresis, qui negabant, sub utraque specie totum Christum esse.» Zie ook Liebermann, l. c. p. 406.

(2) Dat het *Bloed* hoofdzakelijk tot het *offer* des nieuwen verbonds, het ligchaam daarentegen voornamelijk tot het sacrament behoort, betoogt uitvoeriglijk Binterim, *Denkwürdigkeiten*, Bd. IV. Thl. II, S. 48. Ook te *Trente* (in de verhandelingen der kerkvergadering) werd deze beschouwing aangeroerd. Zie Harduin, *Collect. Conc.* T. X, p. 337 seq. — Augusti, *Denkwürdigkeiten*, Vorrede zu Band VIII.

(3) In de 15e eeuw verrees deze sekte in Boheme, en bekwam dien naam, wijl zij de noodzakelijkheid van het gebruik des kelks beweerde. Na den dood van HUS had zij tot aanvoerder zekeren ROKISANE en leerde ook nog, dat de openlijke zonden door de burgerlijke overheid moesten gestraft worden; dat men niemand het verkondigen van Gods woord kon verbieden, en dat de geestelijkheid geene eigen goederen moest bezitten. Omtrent deze punten werd met dezelve op de kerkvergadering van Bazel gehandeld en naar het scheen met goed gevolg, waarna het gebruik des kelks, onder boven aangegeven voorwaarden, veroorloofd werd. Een gedeelte hield zich echter niet aan de gestelde voorwaarden, en

onder uitdrukkelijk beding, dat zij de communie onder twee gedaanten niet als volstrekt noodzakelijk beschouwen zouden.

Later kwam de vraag, of den leeken de kelk weder moet vergund worden, op de kerkvergadering van *Trente* ter sprake, en deze liet de beslissing er van aan den Paus over (1). Daar keizer FRANCISCUS I van het toestaan van den kelk groote verwachtingen koesterde, om daarmede de Protestanten te winnen, veroorloofde PIUS IV de communie onder beide gedaante in de erflanden van den keizer, in *Beijeren*, en in de Aartsbisdommen *Meintz* en *Trier;* doch daar de uitkomst niet aan de verwachting beantwoordde, ging dit gebruik weder te niet, en in 1623 werd hetzelve in *Boheme* weder opgeheven. Alleen de koning van *Boheme* ontvangt nog bij zijne krooning de twee gedaanten, zoo als ook de diaken en subdiaken bij eene plegtige pauselijke Mis (2).

Het ligt niet in ons plan, de hierop betrekkelijke leerstellige vragen te behandelen, hetgene BELLARMINUS reeds op eene treffelijke en uitvoerige wijze gedaan heeft (3); wij wilden alleenlijk aantoonen, dat ook in het oorspronkelijk christendom de communie onder eene gedaante geene zeldzaamheid, en het alleenlijk eerbied voor het heilig bloed is geweest, wat aanleiding tot het terughouden van den kelk gaf.

---

volhardde onder ROKISANE, die zich in zijne benoeming tot Aartsbisschop van Praag bedrogen vond, in de scheuring. Zie Bergier, *Dict. de Theol.* art. *Calixtins.* Pluquet, *Dict. des Hérésies*, art. *Hussites.* Bossuet, *Hist. des Variat.* l. XI. § CLXVIII suiv.

Aanteekening van de Katholiek.

(1) Trid. Sess. XXII in fine.

(2) Kössing, *Liturg. Vorles.* S. 545.

(3) Bellarm. *Disp. de Sacr. Euchar.* Lib. IV, c. 21 seqq.

Werkelijk is ook door dit terughouden van den kelk den geloovigen hoegenaamd geene genade onttrokken, want deze kan, zoo als ook doorziende Protestanten, bijv. CLAUSSEN in zijne symboliek (1), toegeven, niet van de meervoudigheid of hoeveelheid der stof afhankelijk zijn. LUTHER zelf moet gemeend hebben, dat onder *eene* gedaante reeds de geheele CHRISTUS en de volkomen genade ontvangen wordt; anders toch had hij niet kunnen zeggen: «Wanneer eene kerkvergadering ons het gebruik der twee gedaanten gebood of veroorloofde, zouden wij tot troost der kerkvergadering slechts *eene* nemen (2). Hij konde dit enkel in hitte van drift, of *moest* het uit overtuiging zeggen, dat onder *eene* gedaante niet minder genade dan onder beide ontvangen werd.

Het ware ook eene hoogst werktuigelijke beschouwing, wanneer men de genade van het Sacrament in twee deelen splitsen wilde, van welke het eene aan de gedaante van brood, het andere aan die des wijns zoude verbonden zijn: eene beschouwing, die aan den waan grenst, als zoude door eene groote hostie meer genade dan door eene kleine ontvangen worden.

Het is derhalve geenszins ontvankelijk, dat ons de Protestanten wegens verminking van de Eucharistie aanklagen; integendeel zijn wij geregtigd de symbolen geloovende Lutherschen wegens vervalsching van de oorspronkelijke christelijke leer aangaande de Eucharistie, en de niet-symbolische, zoo als de Zwinglianen, wegens vernietiging van de Eucharistie te beschuldigen en op hen de woorden toe

(1) Clausen, *Symbolik*, S. 634. Zie ook Brischar, *Controversen Sarpi's und Pallavicini*, Th. II. S. 130.

(2) Meszordnung v. J. 1526 in *Luthers werken*, Jenaer deutsche Ausgabe, Th. III, S. 338 a.

te passen, welke IGNATIUS van *Antochië* over de Doceten van zijnen tijd sprak, namelijk: «Zij onthouden zich van de Communie, wijl zij niet erkennen, dat de Eucharistie het ligchaam onzes Heeren JESUS CHRISTUS is (1).»

De beide deelen van het Protestantismus konden dàn eerst op de gelijkheid van hunnen nachtmaalsvorm met dien der oude Kerk tegen ons drukken, wanneer de vorm hooger, dan het wezen, stond; de *ceremonie* van het oorspronkelijke christendom meerder waarde had, dan het oorspronkelijke christelijk geloof en het *plus* der ceremonie het *minus* van het andere kon opwegen.

Doch zelfs niet de volkomenheid der *ceremonie* is het, waarop de Protestanten roemen mogen; want ook zij wijken in menigvuldige punten van den vorm des eersten avondmaals af. Dáár werd het brood gebroken, zoo niet bij hen; dáár werd het des avonds gehouden, bij hen des morgens; dáár in bijzondere huizen, bij hen in de kerk; dáár was de voetwassching met dezelve verbonden, bij hen is deze weggevallen.

(Het Vervolg in een volgend Nummer.)

(1) Ad Smyrn. c. 7.

TWEE SCHOOLBOEKJES.

EENE BIJDRAGE TOT HET ONDERWIJS-MONOPOLIE.

Het is bedroevend voor ieder, in wiens hart nog liefde en dankbaarheid jegens God en de weldaden zijner genade, nog eerbied en ijver voor de godsdienst woont, getuige

te zijn van den strijd, die in onze dagen door sommige Protestanten tegen de goddelijk-geopenbaarde waarheden gevoerd wordt. De Bijbel zelf, dien zij als eenige kenbron des geloofs aanprijzen, blijft niet verschoond. Door zin-verdraaijing of verduistering wordt, uit de heilige oorkonden, al het bovennatuurlijk-wonderdadige weggeredeneerd, en vooral de Godheid van onzen Verlosser JESUS CHRISTUS geloochend. Op het zelfde oogenblik, waarop men, met den Bijbel in de hand, uitroept, dat men God in geest en waarheid moet aanbidden, tracht men al de bewijzen voor het bovennatuurlijke te ontzenuwen, en de werken van Gods almagt en oneindige liefde te verkleinen. Hierin wandelt men op het voetspoor der zoogenaamde wijsgeeren, die alles aan de Natuur, of, onder welke benaming ook, aan eene oorzaak buiten God toeschrijven, en dus den mensch als onafhankelijk van God beschouwen. «Deze is de algemeenste «dwaling van onzen tijd», zegt Mgr. de Aartsbisschop van *Parijs* (1): «gij zult haar vinden in de geschiedenis, in de «wijsgeerige stelsels, in de drama's, in de romans, in de «ontelbare voortbrengselen van den geest, tot in de ligt-«zinnigste gesprekken; zij vervult op zekere wijze de zede-«lijke atmosfeer, waarin gij moet leven. Verschillend in «hare vormen, is zij het ook in hare benamingen; maar «door wat naam men haar beteekene, men noeme haar «rationalisme, naturalisme, deïsme, vrijheid van gevoelens, «voortgang des lichts, één is haar doel, ééne gedachte «drukt zij uit: zij bestaat daarin, *den mensch te plaatsen in «eene volstrekte onafhankelijkheid van God*». Daarom trachten zij de verhevenste daden der goddelijke almagt op eene natuurlijke wijze voor te stellen, en onder den schijn van

(1) *Introd. philosoph. à l'Etude de Christianisme.*

geleerdheid en verlichting verspreiden zij deze zienswijze in al hunne geschriften, tot in de schoolboekjes toe, om het verstand en het hart der argelooze kinderen te verderven. Stelselmatig werkt men voort in het onderwijs om, in de plaats eener godsdienstigheid van bovennatuurlijken oorsprong, eene quasi-godsdienstigheid, telg van hier beneden, ingang te doen vinden, niet alleen bij Protestantsche, maar ook bij Katholieke kinderen.

Tot bewijs willen wij eenige uittreksels mede deelen uit een paar leesboekjes in gebruik op *gemengde* Scholen: het eerste namelijk te *Oudshoorn* (1), het tweede te *Alphen*.

---

(1) Wij noemen hier slechts twee plaatsen, schoon er ons vele bekend zijn; maar met twee alleen maken we een begin, of het soms anderen voorzigtig mogt maken. Zeker is het ons veel aangenamer, dat de scholen van ongeoorloofde leesboekjes gezuiverd worden op een gegeven wenk, dan dat men die zuivering krachtens de Wet en het Besluit van 2 Januarij 1842 moet eischen; maar dat ieder Schoolopziener en onderwijzer wete, dat wij een groote lijst hebben van scholen, waar men zich nog onwillig toont om de Godsdienst onaangeroerd te laten, en dat de openbaarmaking van *Oudshoorn* en *Alphen* eene eerste schrede is op den weg der bekendmaking van scholen, waar verkeerdheden gebeuren door godsdienstige bemoeijingen der onderwijzers. De schoolpartij wete, dat wij op dat belangrijk onderwerp niet insluimeren.

Niet ver van *Oudshoorn* is eene school, waar de onderwijzer, alvorens zijn onderwijs te beginnen de Katholieke kinderen de school doet uitgaan, om in dien tijd van eenige minuten de andersgezinde kinderen een gebed te laten verrigten; even zoo gaat het bij het eindigen. — En wie zou het kunnen gelooven, dat een Burgemeester berigt geeft van de aanstelling eener plaatselijke Schoolcommissie van toevoorzigt, zonder dat zulks werkelijk geschied is? Dat heet eerst drieste verachting van Koninklijke Besluiten en van aanschrijvingen der Schoolopzieners. Overigens meenen we nog dit te moeten doen opmerken, dat vaak de Schoolopzieners meer schuld hebben dan de onderwijzers; wijl het van de eersten afhangt, welke boeken al of niet gebruikt zullen worden, en zij, door hunne goedkeuring aan zulke boeken te geven, die naar de bestaande verordeningen ongeoorloofd zijn, den onderwijzer in zijne dwaling of in zijne verkeerdheid sterken; terwijl zij tevens door het voorbeeld andere onderwijzers in dezelfde dwaling doen vallen, of tot dezelfde verkeerdheid aanmoedi-

Het eerste werkje voert tot titel : *Bybelsche Geschiedenissen in leeslesjes voor kinderen*, door H. KREMER, schoolonderwijzer te *Pinsterwold*.

Het tweede : *Bijbelsche Verhalen voor scholen en huisgezinnen*, naar de derde uitgave uit het hoogduitsch van K. A. WAGNER door L. S. P. MEYBOOM, Theol. Dr. en pred. te *Hornhuisen*.

Wij lezen in de H. Schrift, *Genes.* III, 1 volgg : «De slang was het listigste onder alle dieren, welke God de Heer gemaakt had. Zij zeide tot de vrouw: Waarom heeft God u bevolen, dat gij niet zoudt eten van alle boomen in het paradijs? De vrouw antwoordde: Wij eten van de vrucht der boomen, die in het paradijs zijn; maar God heeft ons bevolen niet te eten van de vrucht des booms, die in het midden van het Paradijs is, en dien niet aan te raken, op dat wij niet sterven. De slang zeide tot de vrouw: Gij zult geenszins den dood sterven. Want God weet, dat op den dag waaarop gij daarvan zult eten, uwe oogen zullen geopend worden, en gij zult zijn als Goden, wetende goed en kwaad. De vrouw zag dan, dat de vrucht goed was om te eten en bekoorlijk aan de oogen en aangenaam op het gezigt; en zij nam van de vrucht des booms, at en gaf aan haren man die at.»

De heer KREMER verhaalt deze gebeurtenis op de volgende wijze p. 11: «EVA zag een slang in den verboden boom, zij begreep uit die slang, dat zij van het eten dier vrucht

---

gen. Het gansche Schoolbeheer is in handen der Schoolopzieners ; willen zij de verordeningen handhaven, dan zal er naauwelijks iets gebeuren kunnen, wat met de godsdienstige regten der Katholieken strijdt. Intusschen, veel gebeurt in de scholen, dat daarmede in strijd is. Wat moeten wij dus van de Schoolopzieners denken? En wie kan hierbij de herinnering uitsluiten, dat zeer vele Schoolopzieners *Predikanten* zijn?

niet sterven zoude. Zij zag ook, dat die vrucht schoon en bekoorlijk scheen, en zij kreeg begeerte, om die vrucht eens te proeven.»

«Omdat God het verboden had van die vrucht te eten, durfde EVA er ook eerst niet van plukken, maar eindelijk begon zij te twijfelen aan Gods verbod; haar lust werd sterker, en zij plukte en at.»

Ds. MEYBOOM is korter en verraadt duidelijker zijne bedoeling op blz. 4: «Kort daarna zag echter EVA, dat eene slang van de vruchten des booms at en toch niet stierf; toen ontwaakte hare begeerte, zij beschouwde den boom en dacht, dat het aangenaam zou zijn, van zijne vruchten te eten; en zij nam van de verbodene vrucht en at en gaf», enz.

De H. Schrift verhaalt Gen. XIX: 24 volgg: «De Heer regende over *Sodoma* en *Gomorrha* zwavel en vuur van den Heer uit den Hemel; en hij vernietigde deze steden enz. En de vrouw van LOTH zag om; en zij werd veranderd in eene zoutpilaar.»

De heer KREMER verhaalt dit blz. 25 aldus: «Maar God kon hen niet langer in het leven laten, een onweder borst los, en de neerschietende bliksemstralen ontstaken den hars en pekachtigen grond van *Sodom*. LOTS vrouw bleef *door schrik* roerloos en *als versteend* staan, *en kwam mede in den brand van Sodom om.*»

Ds. MEYBOOM zegt eenvoudiger blz. 16: «Zijne vrouw vertoefde te lang op weg en kwam om.»

De H. Evangelist MATTHEUS XXVI: 26, verhaalt als volgt de viering van het laatste avondmaal door CHRISTUS en de instelling van het H. Sacrament des Altaars: «Toen zij maaltijd hielden, nam JESUS brood, en zegende en brak en gaf het aan zijne leerlingen, en zeide: Neemt, en eet:

dit is mijn ligchaam. En den kelk nemende dankte hij; en gaf hun dien, zeggende: drinkt hieruit allen. Want dit is mijn bloed van het nieuwe verbond, dat voor velen zal vergoten worden tot vergeving der zonden.»

In de *Bijbelsche Geschiedenissen* van den heer KREMER luidt het aldus blz. 77: «Na het eindigen van het Paaschmaal nam JEZUS het brood, dat de Joden in dunne koeken bakten, en dus niet behoefden te snijden; hij sprak toen een zegen over het brood uit, brak het in stukken, en deelde het aan zijne Apostelen uit. Daarop nam hij een beker met wijn, en liet er hen uit drinken; JEZUS zeide *toen:* eet zoo gedurig gebroken brood, en drinkt wijn uit eenen beker, ter mijner gedachtenis: dit bevel volgen nu nog de *Christenen* in hunne kerken op. Zulk een maaltijd wordt het avond- of nachtmaal genoemd, omdat JESUS dien in den laten avond of nacht heeft ingesteld. — *Vragen* Welke plegtigheid hield JESUS na het eindigen van het Paaschfeest? Wat bevel gaf hij daarbij? Hoe wordt zulk een maaltijd genoemd?»

Hier mogen wij nu vragen, welke die *Christenen* zijn, die dit bevel volgen in hunne Kerken, brood etende en wijn drinkende? En het antwoord op deze vraag kan ieder geven. Wij nemen het den Protestanten niet kwalijk, dat zij ons verzekeren, dat zij in hunne kerken *brood eten en wijn drinken* als zij nachtmaal houden; maar wij nemen het kwalijk dat men JESUS geheel andere woorden laat spreken dan die Hij gesproken heeft; wij nemen het kwalijk, dat men Katholieke kinderen dwingt te lezen dat JESUS *slechts* brood en wijn aan de Apostelen ronddeelde; wij verafschuwen zulke monsterachtige tekstvervalsching, en zulk opzettelijk bedriegen van kleine kinderen.

Wij behoeven ons echter geenszins te verwonderen, dat

Protestanten, die den grondslag van alle christelijk geloof, de Godheid van Onzen Heer en Zaligmaker JESUS CHRISTUS loochenen, aldus spreken; voor hen moet iedere bladzijde der H. Schrift onverstaanbaar zijn, en daarom tot verdraaijing aanleiding geven. Dan het ware hun beter van de H. Schrift te zwijgen, dan de onschuldige kinderen te verergeren en tot ongeloof te brengen.

De Materialisten der vorige eeuw hebben het beproefd God te onttroonen en de gedachten zelfs aan God te vernietigen; deze trotsche poging is mislukt, en het ongeloof is beschaamd geworden. Thans wil men den Zoon onttroonen, en men poogt door alle middelen die geloofswaarheid, welke door een arbeid van achttien eeuwen, door de Katholieke Kerk in de harten is ingegrift, te vernietigen; maar hier zal wederom alle poging slechts ten bewijzen strekken, dat de Zoon van God eens is mensch geworden, en ons verlost en geheiligd heeft; want is de waarheid door zich zelve geregtvaardigd, de dwaling wederlegt en vernietigt zich zelve.

De Godheid des Zaligmakers wordt ten duidelijkste geloochend in het werkje van den heer KREMER. Eenige uittreksels zullen hiervan een genoegzaam bewijs leveren.

Blz. 69: «Te *Bethlehem* wordt haar (MARIA) het *schoone* kind geboren, dat eens *die verheven man, de Messias, de stichter van den nieuwen godsdienst* zoude zijn; zij noemde dit kind JEZUS, dat is Heiland of Zaligmaker, *omdat* alles wat hij leeren en doen zoude, tot geluk en zaligheid der menschen zoude dienen. — *Vragen*: Welk kind werd te *Bethlehem* geboren? Waarom heette hij JEZUS? Wat man zou hij dan worden?»

Blz. 70: JEZUS wies vervolgens voorspoedig op, hij werd *schoon, gezond* en *sterk van ligchaam*, en had de beste

geestvermogens. Zou JEZUS dan niet het voortreffelijkste kind geweest zijn? Waarom was het kind JEZUS zoo voortreffelijk?

Indien het kind of de meester hier antwoorden zal, dan moet de voortreffelijkheid van het kind JESUS daarin bestaan, dat het *schoon, gezond en sterk van ligchaam was en de beste geestvermogens had.* Dat het kind God was, dat is geene voortreffelijkheid, of liever daar wordt niets van gezegd.

Blz. 72: «Zoo werd JEZUS de gezegendste jongeling en de *verhevenste* mensch; nooit is er een *mensch* geweest, die zoo *in de gunst van God* stond als JEZUS.»

Blz. 75: «Als JEZUS bad, als JEZUS sprak, dan was *de kracht van God* met hem; in het genezen van zieken, kreupelen, blinden en dooven, ja in nog veel meer andere dingen was *Gods kracht* bij hem op te merken.» — JEZUS toonde zich alzoo niet den Zoon van God door de wonderen, die hij in zijn eigen naam verrigte, alleen *de kracht Gods* was bij hem op te merken!

Blz. 81: «Naauwelijks begon de morgen des Zondags te schemeren, of de aarde beefde weder, en het graf van JEZUS schudde; Gods almagt gaf toen aan het ligchaam van JEZUS het leven weder om eeuwig te leven.»

«God had JEZUS uit den dood opgewekt, opdat het blijken zoude, dat JESUS en zijne leer en zijn leven aan God behaagden. — *Vragen*: Waarom had God JEZUS uit den dood opgewekt? Zou dit wel met JEZUS gebeurd zijn, indien hij misdadig en zijn leer verderfelijk ware geweest?

Duidelijker dan in die plaatsen zamengenomen kon men niet leeren, dat JESUS eenvoudig mensch en niet de Zoon van God, de tweede persoon der H. Drieëenheid, God van God is. —

In het Koninklijk Besluit van 2 Januarij 1842 lezen wij art. 11.

«Terwijl het aan de onderwijzers bij de lagere Scholen en bij de Rijkskweekscholen voor de onderwijzers *ten strengste verboden blijft*, om in dezelve onderwijs te geven in het *leerstellige* van eenig Kerkgenootschap, of eenige *uitlegging* te geven of *uitdrukking* te bezigen, waardoor aan eene of andere gezindheid aanstoot zou kunnen worden gegeven, zullende voortaan, enz.»

Dit Besluit werd gegeven den 2 Januarij 1842, en in 1845, dat is, na drie jaren tijds, leert men nog in de lagere Scholen van *Nederland*, met goedkenring van het Gouvernement, van School-Commissiën en School-Opzieners, deze het Katholiek geloof vernietigende leerstellingen: dat onze Zaligmaker niet de Zoon van God, maar een *schoon kind, de verhevenste mensch* is; dat CHRISTUS in het laatste avondmaal brood en wijn, en niet zijn ligchaam en bloed aan zijne leerlingen gaf; dat de H. Schrift dwaalt, als zij de slang doet spreken, of zegt dat de vrouw van LOTH in een zoutbeeld veranderde. Dat leert men nog door middel derzelfde boeken, die reeds in 1841 met name zijn gedenonceerd geworden, zooals b. v. KREMER's boekje, in den brief van den Eerw. VAN VREE aan den Hoogl. SIEGENBEEK, bl. 70 en bl. 112. Deze is dan die hooggeroemde Vrijheid van Onderwijs, welke aan de Katholieken van *Nederland* wordt geschonken: aan de dwaasheid of de listen van de bestrijders huns geloofs moeten zij hnnne kinderen overleveren, om door het onderwijs in de school het goede zaad te zien uitroeijen uit de harten hunner geliefde spruiten, dat zij met zorg en moeite er in planten en trachten te doen ontkiemen. In de school moeten die kinderen leeren, dat JESUS is een schoon kind, de verhevenste mensch, en dat zijne voortreffelijkheid daarin bestaat, dat hij *gezond en sterk van ligchaan was en de beste geest-*

vermogens had, hetwelk zooveel zegt als in de school de Godheid te leeren loochenen van den Zaligmaker, dien zij in de Kerk en te huis als hunnen God leeren aanbidden, dienen en beminnen. Dáár, in de school, moeten zij leeren, dat zij nederknielen niet voor hunnen God in het H. Sacrament, maar voor eenvoudig brood. — Zoo gaat men nog steeds voort met de Katholieken in hunne dierbaarste belangen te kwetsen, met den toeleg, zou men bijkans zeggen, om hun den besten troost te ontnemen, de godsdienst, welke de Heer, dien zij beminnen en met hart en ziel aankleven, hun heeft geopenbaard.

In het hier medegedeelde hebben wij op nieuw een bewijs, dat het Lager Onderwijs nog altoos gemonopoliseerd wordt ten voordeele van ééne gezindte in *Nederland*, en dat het in handen blijft van eene Protestantsche Propaganda, ten verderve der Katholieke beginselen en leer. Waakt dan Katholieken; laat u niet geruststellen door de gedachte, dat men naauwgezet de Wet en de Koninklijke Besluiten zal ten uitvoer leggen. Veel wordt er beloofd, maar weinig wordt uitgevoerd. De geringe verbeteringen, waarvan wij in ons Nummer van *October* gewaagden, zijn al te zeldzaam om ze voor een begin van *algemeene* terugkeering tot den weg van regt en billijkheid te kunnen aanzien. En weet het wel: Eerst dan, als gij waakt en uwe regten doet gelden, waar zij gekrenkt worden, eerst dan kunt gij hopen, dat u regtvaardigheid zal wedervaren. Waakt dan, en verdedigt het erfdeel uwer vaderen; het ware geloof, behoudt het in uwe kinderen!

CORRESPONDENTIE.

Aan de Redactie van *de Katholiek*.

In het voorleden jaar verscheen in het *Handelsblad*, de aankondiging eener brochure, onder den schrikbarenden, onheilspellenden titel: *De Roomsch-Katholijke Godsdienst gevaarlijk voor den Staat.* — Zwaar, en met een in staat-van-beschuldiging-stelling gelijk staande, drukten die woorden op de Katholieken van *Nederland!* — De godsdienst, hun in alles, ook in het Burgerlijke, ten Gids en regel, voor den Staat gevaarlijk; — Zij, die de helft der bevolking uitmaken, gevaarlijk! — En dit alles aan Hooge Regering, Besturen, aanzienlijken, ook zelfs aan niet onderzoekende volks-massa's zoo maar stout weg, en als geene bewijzen behoevende, op den titel van een pamphlet verkondigd! Dit was al te grof; en het kon niemand onbillijk schijnen, dat er van de zijde der Katholieken eene poging werd beproefd, om den Auteur van het lasterschrift bij het publiek allen invloed te ontnemen.

De Schrijver werd dan ook aangemaand, om van zich te doen hooren, en uitgenoodigd tot een kalm, beredeneerd onderzoek, hetgeen zoude bewijzen, dat de Katholieke inwoners van *Nederland*, noch voor de regering, noch voor hunne landgenooten, in het burgerlijke gevaarlijk waren; want, over die punten liep, ten minste bij ieder, die met gezonde oogen bovéngemelde aankondiging las, de beschuldiging, wier ongegrondheid aangetoond moest worden.

Maar, dewijl van die polemiek moest blijken, (omdat anders de openbaar aangewrevene beschuldiging niet even openbaar kon worden te niet gedaan) werd ook de opneming daarvan geëischt in een Protestantsch Blad, zoo als, de *Evangelische Kerkbode*, de *Vaderlandsche Letter-oefeningen*, de *Protestant* of dergelijke: terwijl van de Katholieke zijde zoodanige bladen, naar keuze van partij, werden aangeboden. — Zóó doende zoude Roomsch en Onroomsch, ieder in zijn geliefkoosd orgaan, het vóór en tegen, derhalve het geheele pleit, onder de oogen hebben.

Op die uitdaging verscheen een zouteloos antwoord in het *Handelsblad*.

Dan, den eigen dag van het verloopen der uitdaging, ontving de steller der Advertentie een billet, met het opschrift: «*Aan Lr.* K. L. M. *op de Advertentie N°.* 5625 *in* Handelsblad *van* 2 *Mei* 1844, *N°.* 3890, beginnende gemeld Billet met de woorden: «Schrijver dezes meent zich niet te bedrie-«gen», en eindigende: «Dat ter uwer inlichting op de Annonce «van heden in het *Handelsblad*, 2 Mei 1844.» — De vermoedelijke Auteur wordt daar beschreven, als een uit *Amsterdam* verhuisde geleerde, de woning, door hem verlaten, kenbaar aangewezen, zijn schandelijk Bankroet vermeld, ook de Procureur daarin gefungeerd hebbende, en de zijnen Crediteuren aangebodene 35 pCt. of *niets*. Zijn signalement is: *onnoozele hals, zeer bekrompen mensch, onbekwaam, en die door dusdanig geschrijf, geld wil verzamelen.*

Daar dit bij mij volkomen den zin had van het oude spreekwoord: de vogel is het schot niet waard, en men, van eene Protestantsche zijde, twist wilde vermijden, liet ik het er bij.

Thans evenwel, verschijnt dit ellendige pamphlet op nieuw: doch met de uiteenzetting der oorzaken van gevaar voor den Staat. Deze zijn zoo onoordeelkundig voorgesteld, dat zij zich zelve wederleggen. Wij kunnen gerust partij al haar vernuft laten uitputten op dergelijke argumenten; *de Staat* zal de Katholieken niet als *oproerlingen* aanzien.

Ziedaar mijne gedachte over dit onderwerp, tevens met de mededeeling van hetgeen ik daarin hebt verrigt.

Maar aan dit geding is nog eene andere zijde. De artikelen van besohuldiging zijn zoo ongegrond, dat de polemiek schier onnoodig wordt; doch men zoude ons later, op de eene of andere wijze, derwijze kunnen tergen, dat het publiek er iets meer van behoorde te weten. Het bij mij ontvangene evasive Billet, zend ik bij deze aan de Redactie van *de Katholiek*, met de bevoegdheid om, *als het noodig mogt zijn*, datgene te vermelden, wat ik heb verzwegen, om den Auteur niet noodeloos te grieven. Ik hoop, ook om de christelijke liefde, dat het daar niet toe zal moeten komen; want, is de zelfverdediging soms onvermijdelijk, dan is toch ook het uit de schede getrokken zwaard, geen balsem aanbrengend middel.

A. *November* 1845. Z.

BOEKAANKONDIGING.

HERDERSBRIEF van zijne Eminentie den zeer doorluchtigen, hoogstwaardigen Heere Vorst-Bisschop van Breslau, *Melchior* Vrijheer *von Diepenbrock*, tot de algemeene eerwaardige Clerezy, en al de geloovigen in het Bisdom, bij zijne ampt-aanvaarding afgezonden, (Munster 1845). Vertaald door *P. A. Camper*. Deventer, J. W. Robijns. 1845. Blz. 56.

Aan personen, wien tijd of lust ontbrak, om de thans zoo veel gerucht makende Duitsch-Katholieke beweging (gelijk men die door eene *contradictio in terminis* noemt), door eene grondige studie van haren oorsprong, ontwikkeling en tegenwoordigen toestand te leeren kennen, hebben wij meermalen aangeraden, om een of ander der tallooze pamphletten door de aanvoerders der nieuwe Sekte geschreven, te doorbladeren en ze daarna met de apostolische taal van sommige Katholieke Bisschoppen in *Duitschland*, die zich openlijk tegen de Laurahütter en Schneidenmuhler Hervormers hebben verklaard, te vergelijken. Eene dusdanige vergelijking scheen ons dikwerf een zeer doelmatig middel, om met besparing van veel tijd en moeite, met grond te kunnen oordeelen, waar de geest Gods woont. Vooral bij sommige Protestanten, die nog onbevooroordeeld en waarheidlievend genoeg waren om zich niet als verdedigers *quand-même* van RONGE, CZERSKI, PRYBIL enz. aan te stellen, hebben wij met goed gevolg een dusdanig middel ter waardering van het Duitsche Schisma zien bezigen. Als ge nog eenig gevoel van betamelijkheid, van godsdienst en zedelijkheid in het hart hebt, en niet vrijwillig voor het licht der waarheid de oogen sluit, neem dan een der jongste Herderlijke brieven van de Bisschoppen van *Keulen*, *Maintz* enz. in de hand, en lees

daarna de pamphletten van RONGE, en van al de *Vaders* van het Leipziger Concilie,.... vergelijk onbevooroordeeld den geest en de strekking die in beide doorstraalt, vergelijk denkbeelden met denkbeelden, bewijzen met bewijzen, ja zelfs taal met taal, en al zijt ge Protestant, die de vergelijking onderneemt, toch durven wij, Katholieken, zonder vrees ons op uw oordeel beroepen.

De voortreffelijke *Herdersbrief* van den Hoogw. Vorst-Bisschop van *Breslau*, dien wij hier aankondigen, kan wederom een nieuw punt van vergelijking opleveren. De schrijver, een voortreffelijk leerling van den voortreffelijken SAILER, was sedert lang als een der achtingswaardigste geestelijken in *Duitschland* bekend, en aan zijne uitstekende deugden meer nog dan aan zijne buitengewone talenten is het toe te schrijven, dat zijne verkiezing tot de Bisschoppelijke waardigheid zulk eene algemeene geestdrift verwekte. Bij het aanvaarden van zijn herderlijk ambt schreef hij aan de geestelijkheid en de geloovigen van zijn Bisdom den brief, waarvan wij hier eene korte inhoudsopgave laten volgen.

De Hoogw. VON DIEPENBROCK opent zijn schrijven met de woorden voor ongeveer anderhalf duizend jaren, door den Katholieken Bisschop, SYNESIUS, uitgesproken, en past die, «wat de hoofdzaak betreft, hoewel onder zeer verschillende omstandigheden» op zich zelven toe. «Reeds eenmaal voorheen», schreef SYNESIUS, «overwon *niet ik u*, toen ik alles te werk «stelde om het hooge kerkampt verre van mij af te lenen; «en ook thands hebt *niet gij mij* overwonnen; maar Gods werk «is het, dat ik alsdan den last niet aanvaardde, en dat ik ze «thands heb moeten op mij nemen. Wel ware ik volgaarne zelfs «meer dan éénmaal gestorven om aan deze bediening voor altijd «te ontkomen; want ik achtte mij geenszins krachtig genoeg «om zoo gewigtig een last op de schouders te nemen. Ver«mits echter God mij op heeft geladen niet hetgene ik ver«langde, maar wat Hij wilde, zoo bid ik Hem, dat Hij, die «tot heden mijn leven bestuurde, mij ook datgene helpe tor-

«schen, wat Hij, in Zijne regeering, mij op heeft gelegd.... «Ik kan dit alles wel nog niet bevroeden; maar Gode zijn «alle dingen doenbaar, ook die ons nog zoo onuitvoerbaar «dunken te zijn. Gij derhalve, beurt ook zelf, voor mij, de «handen smeekend tot God omhoog, en wilt aan geheel de «gemeente, in stad en lande, de algemeene en bijzondere «voorbede voor mij aanbevelen» (1). — En inderdaad het is wereldkundig dat slechts de gehoorzaamheid aan het bevel van het Opperhoofd der Kerk, instemmend met den wensch des Konings en der gansche bevolking, den vromen en nederigen man kon doen besluiten om de hooge waardigheid te aanvaarden, die hij vroeger zoo beslissend had afgewezen. «Ik moest», zegt hij, «na eenen zelfstrijd die mij, God weet het, te meer«maal het sterven wenschbaar maakte, mijnen wil en hartbe«geer ten offer brengen, en den nek buigen onder een juk, «dat voor mijn gevoel dubbel nog zwaarder wordt, hoe meer «het eene met aardschen glans en wereldschen praal omtogen «waardigheid is». Maar «heil mij zoowel als u, geliefde kin«deren des Bisdoms», vervolgt hij, «dat het juist de hand «zelf is van PETRUS' opvolger, die mij, met de Bisschops-stool «gegord, aan u toevoert. Daar ligt voor u, zoowel als voor «mij, de zekerste borgtogt in van eene waarlijk uit God vloeijende «roepstem; voor u zoowel als voor mij de geruststellende ze«kerheid, dat ik in levende gemeenschap sta met het middel«punt der Katholieke eenheid; met dien, door God, op het «brandpunt van 's Christens wareld-geschiedenis, geplaatsten «geestverlichtende Herder, uit wien de stralen der geloofszonne «naar alle streeken des aardrijks uitgaan, en zich straks, rondom «hem in de kringlinie der liefde vastelijk zamensnoerende, tot «het eigene ééne brandpunt, alles verbindend, terug te stroo«men. — Gij weet nu dat ik een *Katholiek* Bisschop ben, in «die eenige beteekenis welke dat woord hebben kan, zonder

(1) Eerste Brief van den Bisschop SYNESIUS, in SAILER's *Brieven uit alle eeuwen* enz. 2e Bundel Nederl. vertal. van den Eerw. STEENWIJK blz. 124.

«in ongerijmde zelfstegenspraak te ontaarden; te weten als be-«hoorende tot de van CHRISTUS, op den rotsteen PETRUS ge-«stichte Kerke van alle oorden en alle eeuwen; in die be-«teekenis welke dat woord *Katholiek*, van den beginne af ken-«merkte, enz.... want reeds in de vroegste eeuwen, en onder «de grootste lichten der H. Kerk, geldt de verbinding met «de Kerk van *Rome*, voor echt Catholicismus.» bl. 5 en 6.

Deze waarheid bewijst de hoogw. Schrijver door veelvuldige aanhalingen uit de beroemdste Kerkvaders, waarvoor wij kortheidshalve naar den brief zelven (blz. 6—19) moeten verwijzen. Elke getuigenis dier aloude geloofshelden wordt verklaard en toegelicht, en de lange reeks van indrukwekkende bewijzen voor de Katholieke eenheid en de goddelijkheid des Primaats, wordt besloten met de schoone woorden van FÉNÉLON: «O Kerk van «*Rome*, van uit welke PETRUS voor altijd zijne broederen ster-«ken zal, moge zich mijne regterhand zelve vergeten zoo wanneer «ik u immer vergeet, moge mijne tong verdroogd, mij aan «'t gehemelte kleven, wanneer niet Gij, tot mijnen jongste adem-«togt, het voorwerp mijner blijdschap en mijner juichtoonen zijt!»

Aan deze echt-Katholieke beginselen over de hierarchie der Kerk van CHRISTUS, knoopt zich in de beschouwing van den Schrijver, eene heerlijke schildering van de onwankelbaarheid en onvergankelijkheid dier goddelijke stichting aan. «De grond-«rots der Kerk is niet om te woelen; hare grondmuren wanke-«len niet; en onwrikbaar voor het razen en stormen in geheel den «omtrek, brandt de vreedzame lamp stil voort in het binnenste «van het heiligdom, en stijgen de transen en torens in het helder «azuur des hemels omhoog.» bl. 22. Maar ook de stroomen van hemelsche schatten, waarvan de Kerk des Heeren overvloeit, de middelen ter heiliging, die «*hemelsche werkingen zijner genade «met hulsels van ligchamen of stoffen overtogen,*» de Sacramenten, in één woord, der Nieuwe Wet, en hunne bovennatuurlijke werking in de Katholieke Kerk worden treffend, soms met dichterlijke gloed en beeldspraak, geschetst (blz. 24—33). — Verder wordt getoond hoezeer de Kerk ten allen tijde haren invloed

ook ter uitbreiding van nuttige kundigheden en beschaving dienstbaar maakte. Lezenswaardig zijn hieromtrent vooral de bemerkingen van den Schrijver op blz. 34—38.

De omstandigheden waarin de Hoogw. VON DIEPENBROCK zijnen *Herdersbrief* uitvaardigde, moest hem natuurlijk ook met eenige woorden over het standpunt der Katholieken tegenover andersdenkenden doen gewagen. De grondregel, welke de dwaling van de dwalenden doet onderscheiden, en onverbiddelijk de dwaling veroordeelt, terwijl de liefde jegens de dwalenden blijft voortduren, wordt ook hier met heldere denkbeelden uiteengezet. «De Kerk,» zegt de Schrijver, «veroordeelt even zoo «min allen die haar nog niet aankleven, als zij allen zalig «spreekt die onder hare vereerders geteld worden;... De Kerk «oordeelt slechts de dwaling: nimmer den dwalenden... Het «breken des stafs over bijzondere personen laat zij over aan «den Alwetenden Rechter; enz.» blz. 40—43. Bijzonder wordt er gedrukt op de verpligting om bij het ijverig bestrijden der dwaling, steeds door den geest der liefde bezield te blijven: «Getuigenis der waarheid geven, getuigenis in woorden «en wandel met onversaagde standvastigheid, onder de aanran«dingen van haat, laster en vervolgingen, tot in den dood, «waar het vereischt wordt; en evenwel even als de goddelijke «Verlosser, niet wederom lasteren wanneer wij gelasterd wor«den; niet dreigen wanneer wij lijden (I *Petr.* II, 23). Neen, «het kwade door goed doen verwinnen, en onze hoop vestigen «op Hem, die eens zeide: Aan mij komt de straf toe. Ik zal «het vergelden (*Rom.* XII, 18—22). Dat is echt Christensch: «dat is regt Katholiek.» —

Ten slotte geeft de Hoogw. Schrijver zijne tevredenheid te kennen over de afschaffing van zekere misbruiken en de verbetering der zeden in zijn bisdom, en eindigt met eenige hartelijke woorden van bemoediging aan de geestelijkheid en de geloovigen, om in getrouwheid aan hunne Kerk, in ootmoedig geloof en heilige liefde bestendig te volharden.

Mogt dit voortreffelijk schrijven van een der eerbiedwaardigste

Bisschoppen van *Duitschland* door vele onzer landgenooten worden gelezen! Mogt die edele en echt-Katholieke taal in veler harten weerklank vinden!

Eenige woorden nog over de vertaling. Deze draagt den eigenaardigen stempel van al hetgeen de Katholieken reeds aan den godsdienstigen ijver van den heer CAMPER hebben te danken. Bij de verdienste van getrouwheid en gespierdheid, is zij soms, wat taalwending en woordenkeuze aangaat, niet geheel en al van eene ongewoonheid, ja zelfs zonderlingheid vrij te pleiten, die voor het gewone publiek, hetgeen in de geheimen der diepere taalkennis niet is ingewijd, de lezing soms minder aangenaam maakt. De spelling wijkt ook van de gewone af en blijft zich op sommige plaatsen niet gelijk, zooals b. v. *Katholiek*, *Katholijk*, *Catholicismus*. — Op den titel lezen wij: *Herdersbrief van Zijne Eminentie*, enz. De Hoogw. VON DIEPENBROCK is slechts Bisschop, en in de tegenwoordig in gebruik zijnde titulatuur der kerk-prelaten wordt de benaming van *Eminentie* slechts aan kardinalen gegeven.

Papier, druk en uitvoering zijn voortreffelijk.

HISTOIRE RELIGIEUSE, POLITIQUE ET LITTÉRAIRE DE LA COMPAGNIE DE JÉSUS, composée sur les documens inédits et authentiques, par *J. Crétineau-Joly*. Ouvrage orné de portraits et de Fac-simile. Tomes II, III et IV. Paris, Paul Mellier, 1845. pagg. 524, 522 et 515 8°.

(Vervolg en slot van bladz. 137.*)*

Frankrijk, dat niet minder geschokt was dan ***Duitschland***, zag de Jesuiten zich mengen in de staatkundige aangelegenheden gedurende de *Ligue*. Degenen, die hun dit tot een verwijt doen strekken, kan men met hunnen geschiedschrijver antwoorden: «De *Societeit* van JESUS, was voor de Kerk een leger van vrijwilligers, altijd tot gehoorzaamheid bereid. De

vorsten erkenden haar, riepen haar als den sterksten steun in de stormen, welke de ketterij tegen hunne troonen had verwekt. Wel was, in de schepping van LOYOLA, de staatkunde uit de Instelling verhaunen, maar in de 16e eeuw, hadden alle aangelegenheden der hoven, alle staatkundige onderhandelingen, de oorlogen zelf, een godsdienstig karakter. Alle onderhandelingen van mogendheid tot mogendheid, van volk tot volk, alle veldslagen, hadden geen ander doel, dan de vernietiging of het behoud van het Katholicisme. Alles werd ondernomen of voltooid ten nadeele of ten nutte der algemeene Kerk.» Al wie met ernst de geschiedenis raadpleegt, huldigt de juistheid dezer beschouwingen. Te willen dat een genootschap, hetwelk de bepaalde roeping had, om de Kerk te verdedigen, onbewegelijk en werkeloos bleef tegenover het gevaar, ware vorderen, dat het zijnen oorsprong verzaakte en de verwachting der gansche Christenheid verijdelde. Te *Lyon*, te *Toulouse*, te *Parijs* nam het dus een werkdadig deel in de worstelingen, welke *Frankrijk* in twee vijandige legers schaarden. Tusschen twee noodzakelijke uitersten geplaatst, gaf het de voorkeur aan belangen, die ver verheven waren boven een koningschap, dat voor deszelfs eigen welvaart blind genoeg was, om door noodlottige oneenigheden het bestaan der ware godsdienst in gevaar te brengen. Welk opregt Christen hadde anders gehandeld in eenen toestand van zaken, waarbij de regten nog onzeker of slecht afgebakend waren, vóór dat de vrijheid van geweten tot een staatkundig dogma verheven was? Wij moeten hier echter bijvoegen, dat de generaal van de orde der Jesuiten den raad gaf om zich te onthouden. Van eene andere zijde matigde Pater EDMONDUS AUGER, de CHRYSOSTOMUS van *Frankrijk*, volgens den geschiedschrijver MATTHAEUS, den ijver zijner ambtgenooten, en trachtte hen voor de belangen des konings te winnen. Maar SIXTUS V, wiens fiere geest noch uitstel noch vertraging gedoogde, spoorde de strijdmagt, waarmede het Pausdom reeds meer dan eens gezegevierd had, steeds voorwaarts. De ketterij was de onverzoenbare vijand

van het Katholicisme; in zijne oogen moest dus de ketterij, door alle middelen, welke hij in zijne magt had, gefnuikt worden.

Wij verwijzen naar het werk van den schrijver, dat zich soms tot eene hooge vlugt verheft, hen, die verlangen zouden, nader bekend te worden met het gedeeltelijk afgezonderd en gedeeltelijk wetenschappelijk leven van een aantal leden der *Societeit* te midden dier botsingen, welke op alle gemoederen, in tegenovergestelde rigtingen, werkten. Hier bood zich de gelegenheid aan tot de behandeling van het vraagstuk van den tyrannen- of koningsmoord. Na het naauwgezetst onderzoek, vindt de geschiedschrijver slechts veertien Jesuiten, die, in die tijden van algemeene gisting, deze jammerlijke leer hebben aangekleefd. Maar tegenover deze individuële opiniën, stelt hij te regt de veroordeeling, welke de Generaal der Orde in naam van allen, tegen deze bloeddorstige leerstellingen uitsprak: «dat geen enkel lid onzer *Societeit*, het zij in het openbaar «of in het bijzonder, hetzij in voorlezingen of raadgevingen, «en veel min in het uitgeven van eenige werken, zich ver«stoute vol te houden, dat het een elk, en onder welk voor«wendsel ook van dwingelandij, veroorloofd is, koningen of «vorsten te dooden of het tegen hunne personen toe te leggen; «opdat zoodanige leer den weg niet opene tot den ondergang «der vorsten en den vrede store, of de veiligheid in gevaar «brenge van hen, welke wij, op Gods bevel, moeten eeren «en eerbiedigen als gewijde personen, door God aangesteld.» De uitspraak is beslissend; niets meer afdoende dan de vorm, waarmede zij is omkleed. Reeds vroeger hadden LA CHALOTAIS en MONTCLAIR daartegen gestuit, toen zij door ijdele spitsvondigheden, voor het parlement van *Bretagne* de uitdrukkelijke strekking van dit manifest trachtten te verbergen. Sedert heeft de kwade trouw niet opgehouden, en zij zal nog niet ophouden te herhalen, dat eene meening, welke reeds lang vóór het ontstaan der *Societeit* van JESUS geboren was en openlijk in de boeken en scholen behandeld werd, aan die Instelling persoonlijk eigen is, alhoewel zij door haar Opperhoofd ge-

schandmerkt werd. Ziedaar de menschelijke regtvaardigheid!

Te midden dezer veelzijdige verwarring, waarin denkbeelden met denkbeelden, beginselen met beginselen, gevoelens met gevoelens, neigingen met neigingen den strijd voerden; in deze algemeene gisting, ontstond op vele punten van *Europa* en zelfs der nieuwe wereld eene plaag, welke bijna altijd den oorlog vergezelt en deszelfs ijsselijkheden verdubbelt. De pest overviel achtervolgens *Rome*, *Salamanca*, *Leuven*, *Lyon*, *Toulouse*, *Avignon*, *Parijs*, *Stokholm* en *Mexico*. Wat deden de Jesuiten gedurende die rampen, waaronder soms de onwrikbaarste gemoederen bezwijken? Met eenen moed, die nooit faalt, bieden zij den onzigtbaren vijand het hoofd. In de steden, waar zich Protestantsche bedienaars bevinden, vlugten deze het tooneel der besmetting of sluiten zij zich in het diepste hunner woningen op, om zich aan zorgen te wijden, die naauwer beperkt zijn dan die voor het menschdom. Meermalen heeft de zoon van CALVYN of LUTHER dit voorbeeld van egoïstische verlating gegeven; als wilde hij bekennen, dat met eene vrouw en een huisgezin te nemen, hij in zijnen boezem de bovennatuurlijke kracht, welke den mensch boven zich zelven verheft, verstikt heeft. Zoo echter is het niet met het ware priesterdom gelegen. Dit opent zijne ingewanden en neemt de weenenden en de lijdenden in dit tranendal tot zijne kinderen aan. Ook vertoonen zich de Jesuiten, met de Bisschoppen en Priesters wedijverende, overal waar in die droevige omstandigheden de post van eer is, dat is te zeggen: waar het gevaar het grootst is. Zij betreden de ziekenhuizen met evenveel vreugd en bereidvaardigen ijver, als wij het huis van blijdschap en gejuich zouden betreden. Zij beramen doelmatige hulp, wekken gevoelens van medelijden en liefdadigheid op; zij beuren de moedelooze lijders op, schudden hun lijdensbed, reinigen hunne wonden en bereiden tot den overtogt naar de eeuwigheid die duizenden van slagtoffers, welke de dood aangrijpt. Om het geheim der biecht te bewaren, drukken zij hunne ooren en lippen op die aanzigten, waarvan

een onrein vergif afdruipt en waarop de dood reeds zijn zegel heeft gedrukt Zij zullen hunne roemrijke bediening niet laten varen, tot dat zij zelve op dat leger liggen uitgestrekt, hetwelk zij met zoo veel vertroostingen verzachtten. De lijst dergenen, die onder het verzorgen der pestzieken bezweken, zou lang zijn, indien wij alle namen wilden opteekenen. Ons bestek gedoogt zulke opsomming niet, maar zij zullen in de jaarboeken der geschiedenis en voor al in de eeuwige woningen leven, door eenen krans van heerlijkheid gekroond.

Zoodra er van Jesuiten gesproken wordt, moet het woord zelfsopoffering ten titel aan het hoofdstuk gegeven worden. Zoo even zagen wij hen zich aan de dienst der lijdende menschheid ten offer brengen; nu ijlen zij eene andere martelie te gemoet. RODRIGUEZ en FRANCISCUS XAVERIUS hadden hun den weg tot eene nieuwe wereld gebaand; op de voetstappen dier doorluchtige voorgangers vliegen zij, om de volkeren aan het juk des heidendoms, waaronder zij nog gebukt gingen, te ontrukken. Het is alsof zij, door zich allerwege te verspreiden en de verkondigers der blijde tijding wijd en zijd af te vaardigen, de Kerk schadeloos willen stellen voor de in het oude *Europa* geledene verliezen. Ziet hen aan het werk! Met het kruis in de eene hand, het Evangelie in de andere, verdiepen zij zich in de wouden van *Brazilië*, om woeste horden, die zich met het vleesch hunner natuurgenooten voeden, tot de zachtmoedigheid des kruises over te halen. Elders, bestrijden zij over de geheele oppervlakte van het grondgebied de verouderde afrikaansche wreedaardigheid; in *Ethiophië*, in *Egypte*, in *Congo*, in *Florida*, *Jamaïka*, *Havanna*, *Mexico*, *Peru* en *Chili*, in al die gewesten zonder veerkracht, waar de Spaansche overwinnaars, de waardigheid van den Christen naam met voeten tredende, plunderen en moorden, vindt men Jesuiten, die de overwonnenen troosten, de buitensporigheid der overwinnaars beteugelen, en de twee menschengeslachten met elkander verzoenen, door hun te leeren, dat zij daarboven eenen algemeenen Vader en hier beneden gelijke regten be-

zitten. In *Paraguay* rigten zij een koningrijk op, dat nimmer te voren zijn weergade had; zij grondvesten hetzelve op het Evangelie. Daardoor overtuigen zij die krijgslieden, die met geweld de kolonisatie wilden tot stand brengen, dat de leer van JESUS CHRISTUS vermogender is tot het bevorderen van beschaving en vooruitgang, dan het zwaard en het geschut. In *Canada* hebben zij, gerugsteund door de gasthuis-zusters en de Ursuliner-nonnen, zoo veel nut gesticht, dat in die gewesten, de invloed der Franschen de rampen hunner staatkunde overleefd heeft. Wat zullen wij zeggen van de geoefende bedrevenheid, waarmede zij de grenspalen hebben omgeworpen van dat keizerrijk, dat zijne instellingen, zeden, wandaden en domme vooroordeelen verbergt achter zijnen grooten muur en het erfelijk despotisme zijner gebieders? Soms ontmoet hunne godsvrucht in de rijken van de Levant, door de Portugezen veroverd, eenen vijand, nog schrikwekkender dan de barbaren. Daar heeft de geslepenheid eener bederf ademende beschaving al de list, de hebzucht en de losbandigheid van reeds verouderde volkeren ingevoerd. Eene dierlijke zinnelijkheid, die tot de strenge tucht der christelijke kuischheid moet terug gebragt worden, biedt eenen onophoudelijken wederstand aan de prediking en het voorbeeld. Maar wat baat dit? Zij zal wel eenmaal haren meester moeten erkennen, en het hoofd onder het juk eener heilaanbrengende zedenhervorming moeten bukken.

De heer CRÉTINEAU-JOLY heeft met eene steeds toenemende belangrijkheid die roemrijke zendingen geschetst. Hij ontrolt aan ons oog eene lange reeks van martelaren, die, hun leven verspillende, de aardsche pijnen tegen de hemelsche vreugde der eeuwigheid inwisselden. Hij volgt hen, op het spoor van hun bloed, onder alle luchtstreken, hier onder het zwaard vallende, daar aan een kruis genageld, elders onder de hamers der dwingelanden bezwijkende of door de bloeddorstige cannibalen door midden gezaagd. Om aan de verbeelding eenige verpoozing te verschaffen, te midden dier steeds hernieuwde folte-

ringen, die echter eer de wreedheid der beulen dan den ijver der slagtoffers vermoeijen, wisselt de geschiedschrijver, ten gepasten ure, het verhaal dier onmenschelijkheden door dat van eenig treffend voorval af. Wie kan bijv. zijne tranen weêrhouden bij de lezing van die gebeurtenis, der eerste tijden van de Kerk waardig? Een landvoogd van *Japan* had op eene hoogte, die zich tot in de zee uitstrekte, eene gevangenis doen bouwen, welke aan alle winden blootstond. Zij was zamengesteld uit kooijen, waarin men noch staan, noch zitten kon, en evenmin tegen hitte des zomers, als tegen de koude des winters eenige beschutting vond. Daarin wierp hij eenen Jesuit en veertien religieusen, schuldig aan de verkondiging, in dat land, van de zuiverheid, de liefdadigheid en de gelijkheid der menschen voor God. Door hen van honger, naaktheid en besmetting te laten omkomen, hoopte hij, zonder opzien te baren, den ijver te smoren, die zich, bij den gloed der brandstapels, telkens scheen te verlevendigen. Wat gebeurde? Het getal gevangenen nam meer en meer toe. Japansche Christenen bragten zich zelven aan, om in dien verheven kerker opgesloten te worden; en eenmaal denzelven binnengegaan zijnde, baden zij om de eer, van in de Societeit van JESUS opgenomen te worden. Pater SPINOLA neemt ze aan; en de kooi der foltering wordt een noviciaat. De landvoogd dit ziende, liet zich door de Engelsche protestanten, welke die kusten bevaarden, overreden, dat het beste middel was, de Jesuiten te verbranden. Na drie jaren, in die kooijen van *Ormura* doorgebragt, werden SPINOLA, zijne medgezellen en zijne nieuwelingen, zeven in getal, naar den brandstapel geleid. Een en dertig inboorlingen, die het Christen geloof beleden, moesten op denzelfden dag en op dezelfde plaats door het zwaard omkomen. Toen deze twee krijgsscharen van martelaren tegen over elkander stonden, hief *Pater* SPINOLA den psalm *Laudate pueri Dominum* aan. De priesters, de Christenen, die den dood te gemoet zagen, en zij, die onder de menigte, in hunne vriendschap, vermaagschap of standvastigheid eer stelden, allen deden het loflied galmen. Daarna vatte SPINOLA

het woord op. Van de hoogte zijns brandstapels verkondigde hij wat het doel zijns strevens geweest was; en schetste hij zijne vrengde, van eindelijk te verkrijgen wat hij was komen zoeken. Hij had nog niet uitgesproken, toen (hier gebruiken wij des schrijvers eigen woorden) hij ISABELLA FERNANDEZ, de vrouw van den Portugees in wiens woning hij gevangen was genomen, ontwaarde. Eene blijde herinnering welt in zijn hart op, en hij vraagt die moeder, waar haar kleine IGNATIUS is? Deze was de zoon van ISABELLA, welken de Jesuit, vier jaren geleden, gedoopt had, juist op den dag zijner gevangenisneming. ISABELLA heft haren zoon op, die, even als alle Christenen, in zijne beste kleederen gedoscht was, en antwoordde: «hier is hij, mijn vader; hij verheugt zich, van met ons te mogen sterven!» en zich tot den kleinen IGNATIUS wendende, zeide zij hem: «zie dengenen, die u tot kind van den goeden God gemaakt heeft en een leven heeft geopenbaard, duizendmaal verkieslijk boven dat, hetwelk wij gaan verliezen. Mijn zoon, vraag hem zijnen zegen voor u en uwe moeder. IGNATIUS valt op zijne knieën, vouwt zijne handjes, en de door eenen twintigjarigen arbeid beproefde belijder, reeds door de vlammen omsingeld, zegent dien jeugdigen martelaar. Een kreet van medelijden rijst uit alle monden op. Om denzelven te smoren, geven de regters het teeken tot de uitvoering, en een en dertig hoofden van Christenen vallen achter een.»

Zóó stierven de Jesuiten, terwijl laaghartige handeldrijvers het kruis van JESUS CHRISTUS bespogen en vertraden, om het voorregt van eenig goud te winnen, te verkrijgen of te behouden. De filosofische verdraagzaamheid verzet zich niet tegen zulke schandelijke afvallen; maar kan, daarentegen, onzen zendelingen hunne onwrikbare liefde niet vergeven. Zij heeft overigens eertijds meer gedaan, dan hen belasteren of belagchelijk maken. Zij heeft op de zeeën, door de handen van Protestantsche sectarissen, onschuldige priesters, die barbaren gingen leeren den naam van JESUS CHRISTUS met liefde uit te spreken, doen ombrengen. Een zeeschuimer, met name SOURIE,

vermoordde zonder genade veertig Jesuiten, welke hij in de wateren van *Palma* op Portugeesche vaartuigen verraste. Het was uit godsdienst-haat; want die dweepzieke aanhanger van CALVYN spaarde al de andere reizigers, terwijl hij de bestrijders zijner Godsdienst ter dood liet brengen. De door dezen zeeroover behaalde voordeelen spoorden eenen tweeden tot dezelfde wandaden aan. CAPDEVILLE voltooide zijn werk van wraakzucht. Van een en zeventig *Paters* of novicen, die zich naar *Brazilië* begaven, ontkwam geen enkele aan de woede der Hervorming, die in onze dagen van hare zachtmoedigheid hoog opgeeft, en toenmaals hare vervolgingen tot op de zeeën uitbreidde. Zulke daden van wreede barbaarschheid, welke nimmer door eenig verschil van beginselen en denkwijze kunnen verbloemd worden, moeten geschandvlekt worden met al de verontwaardiging, waarvoor het hart van den mensch en van den Christen vatbaar is.

Wij hebben de drie tafereelen, welke wij aangestipt hadden, vlugtig geschetst. Welke is nu de beteekenis van al die talrijke, duurzame gebeurtenissen, die zich, steeds dezelfde en met eene onveranderlijke en verhevene volharding, onafgebroken opvolgen? Men beschuldigdt de Jesuiten van kuiperijen, hebzucht, heerschzucht, schijnheiligheid; wat zeg ik? van slaafschheid en van opstand tegen de nationale instellingen. Weinig misdaden zijn er, welke niet met eene ligtzinnigheid, die zich weinig aan bewijzen kreunt, op hunne rekening gesteld worden. Het is als of tegen hen alles, wat buitensporig en vermetel moet heeten, geoorloofd zij. Maar wie zal ons verklaren hoe de hatelijke tucht, onder welke zij, naar het beweren hunner vijanden geoefend worden, zulke verbazende vruchten voortbrengt? Door welk een vreemd verschijnsel komen al de groote namen eener eeuw de eer najagen, om toegelaten te worden in een genootschap dat hun, niets anders teruggeeft voor hetgeen zij verlaten hebben, dan beleediging en laster van de zijde van naijverige magten, en het purper des marteldoods van de zijde der sectarissen of barbaren? Hier heerscht eene tegen-

strijdigheid, waarvoor de rede stil staat. En niettemin zijn de wonderen van liefde, geduld en zelfsopoffering, welke de geschiedenis heeft opgeteekend, onloochenbaar. Niets stelliger verzekerd, niets eenpariger vermeld, niets meer algemeen erkend. Hemel! het raadsel is gemakkelijk op te lossen: het is, omdat volgens de Kerkvergadering van *Trente*, de instelling godsdienstig is; het is omdat de boosheid haar slechts tracht te onteeren om het goede, dat zij doet en het kwade, dat zij belet. Ziedaar de innige overtuiging van ons Christenen. Onze vraagbaak is onfeilbaar: op 't gezag van onzen goddelijken meester oordeelen wij over den boom naar zijne vruchten, over den mensch naar zijne werken.

De uitbreiding van dit artikel gedoogt niet, dat wij blijven stilstaan bij andere deelen dezer geschiedenis, ofschoon zij niet minder schitterend en grondig behandeld zijn, dan die welker inhoud wij hebben nagegaan. Wij hebben in die onderscheidene boeken stukken aangetroffen, die van eene geoefende en gezonde kritiek getuigen.

Men heeft zooveel onwaarheden tegen de Orde opeengestapeld, dat haar geschiedschrijver verpligt is bij elken stap stil te staan, om de duizenderlei vervalschingen, welke men zoowel daadzaken als bedoelingen doet ondergaan, te herstellen. Dit is niet de minste taak, welke de heer CRETENEAU JOLY op zich genomen heeft. Zeer te stade heeft hij hiertoe te zijner beschikking gehad een aantal onuitgegevene stukken, hem uit de verzameling van het Vatikaan en de archieven der *Societeit* zelve verstrekt. Nogmaals zijn de dooden uit hunne graven opgestaan, om hulde aan de waarheid te brengen en de logen te beschamen!

LETTERLOVER.

HET GEZANG

OVER DEN

OORDEELSDAG.

Dies irae, dies illa.

(Maat behouden.)

Ja; die noodsdag, dag van toren (1)
Zal 't heelal in vuurgloed smoren.
DAVID, — oudheids wichlaars — spellen't.
Wat gebeef en sidderend schromen
Wèn de Rechter op zal komen,
't Oordeel strikt op allen vellend!

't Schetterend klaatren der bazuinen,
Zerken splijtend, uit de puinen,
Allen, voor dien Throon, zal dagen; —
Dood, natuur verstommend vrezen
Als zij 't schepsel zien verrezen,
't Weêrwoord voerend op 't verklagen.

(1) De eigene spelling des Auteurs is in deze verzen behouden, hetgeen de lezer gelieve op te merken omtrent al de stukjes, die met P. A. C. zijn geteekend.

Daar ontrolt zich 't Boek van 't Leven
Alles biedt het aangeschreven,
  Wat, bij 's werelds doem, moest voorgaan.
Is de Regtstoel straks bestegen,
Niets dat schuil was blijft verzwegen.
  't Minst zelfs zal niet strafloos doorgaan.

Zondaar! Wee! Wat daar te spreken?
Welken schuts om voorbeê smeeken,
  Waar zelfs braven naauw vertrouwen? —
Koning der geduchte grootheid,
Die, om niet, uw volk uit nood leidt,
  Liefdes-Bron! wil mij behoûden!

Liefste JESUS, denk hoe teder
Ge eens, voor mij ook, daaldet neder,
  Niet om ginds mij af te snijden!
Zaat Gij, moê van me op te sporen;
Loste uw smartkruis het verloren',
  Niet vergeefsch zij zoo veel lijden! —

Billijk staat Ge op regtsvoldoening;
Doch, mij veilige uw verzoening
  Voor dien dag van 't schuldenboeten!
Ach, mijn deel zijn wroegings-vruchten;
Schaamtesblos, en wrange zuchten. —
  Heer! vergeef! zie me aan Uw' voeten!

MAGDALENE vond verschooning;
's Roovers leste beê bekroning.
'k Durve een vonksken hoop dus voeden.
'k Weet: dit smeeken heeft geen waarde. —
Maar ô dat me Uw liefde spaarde
Tegen 't eindloos vlammenwoeden!

Laat me, niet met bokken scharend'—
Neen; aan Uwe heerde parend,
Aan Uw regter, plaats verwerven!
Nood voorts, — (plet Uw doem de boozen;
Trekt de hel den goddeloozen;) —
Mij met die Uw zegen erven!

Diep veneêrd; aan 't stof gegijzeld
Zucht ik, — 't hart van rouw verbrijzeld:
Wil, mijn borg, in 't uiterst, wezen;
Want die dag zal tranen dragen
Die den mensch uit de asch komt dagen,
Straks, als schuld'naar, fel verwezen. —
Staak dan, God! zijn angstig vrezen!

(Wil, o JESUS! hen die lijden,
Met een zachte rust verblijden!)

D. P. A. C.

NOG EEN WOORD

OVER DE

BIJDRAGE

TOT DE GESCHIEDENIS VAN DEN ONGEHUWDEN STAAT DER GEESTELIJKEN,

Voorkomende in het Vde deel van het Nederl. Archief voor Kerk. geschiedenis (1).

De schrijver van deze regelen wil er geen geheim van maken, dat hij verontwaardigd was door de «Bijdrage», tegen welke hij de pen gerigt heeft, toen hij zich tot een tegenschrift verbond van dat, in zijn oog, onbetamelijke stuk. Sedert is de steller dier «Bijdrage», de Hoogleeraar N. C. KIST, daarvoor openlijk getuchtigd met «Een Woord», waaraan de welverdiende goedkeuring is te beurt gevallen: en — indien ons waarheid berigt werd — heeft de heer KIST, met zijne jongste aanvallen op instellingen en leeringen der Katholieken, het zoo verre gebragt, dat eene niet vereerende overeenkomst zich begint te vertoonen tusschen zijn en toestand en dien van eenen welbekenden collega der letterkundige Faculteit ten jare 1841. Professor S. was een

(1) Men vergelijke «*Een Woord aan Professor* N. C. KIST,» enz. in *de Katholiek* voor October dezes jaars.

oude man: de Hoogleeraar KIST is in een vroeger *stadium* des levens: dit maakt het te meer wenschelijk, dat hij niet voortga, door verkeerd gebruik zijner krachten, in den dunk zijner medeburgers zich te benadeelen. Zullen *wij* hem daartoe opwekken? Wij durven het naauwelijks wenschen: doch hoe dit zij, wij schrijven met het oogmerk om aan onze verbindtenis te voldoen jegens de Redactie van *de Katholiek*, en tevens om eene leemte aan te vullen in het «Woord aan Professor N. C. KIST», welke leemte, naar het uit eene aanteekening (blz. 258) schijnt op te maken, door onze toezegging kan veroorzaakt zijn. De aanvulling achten wij overigens noodzakelijk, zoo voor diegenen, welke de «Bijdrage» niet onder de oogen gehad hebben, als voor hen, die, bij gebrek aan inzigt in de besproken stoffen, niet in staat zijn zelven over de «betwiste juistheid der gevolgen», welke de heer KIST zich daarbij veroorloofd heeft, het oordeel op te maken.

Van het eerste stuk, waarover het tusschen den Hoogleeraar en ons te doen is, zijnde een privilegie van JAN I, Hertog van *Braband*, aan de stad *Leeuwen* verleend, heeft de heer KIST het volgende uittreksel doen afdrukken in het *Archief*: (blz. 299.)

«Coneedimus dictis nostris oppidanis quod, durante termino dictorum quindecim annorum, *Beghardi* et *Beghinae* tum in conventu quam extra Conventum Lewensem infra libertatem hinc praedictam commorantes, de universis mercimoniis suis quae vendideruut cum ipsis solvant assisiam tanquam et ceteri opidani. Volumus etiam indulgemus eisdem opidanis ut omnes *Clerici Uxorati*, qui si (se) modo clericali non regunt, similiter cum praedictis oppidanis talliam et assisiam solvant durante termino praenotato. Indultum etiam et concessum est a nobis sepedictis opidanis

nostris et quicunque, durante termino antedicto, libertate praedicta voluerint utpote in vino ac in aliis mercimoniis uti, cum ipsis opidanis assisiam persolvant, exceptis personis religiosis et ecclesiasticis, sacerdotibus clericis *in clericali se habentibus*, militibus, relictis et uxoribus eorumdem sub spe lucri mercimonia non exercentibus.»

Na deze mededeeling, en na vermelding van de *Notice historique sur la ville de Léau* van den heer C. PIOT in den *Messager des sciences historiques en Belgique, Année* 1843, *p.* 337 *ss.*, waar hij het privilegie gevonden heeft, gaat de heer KIST aldus voort:

«Middagklaar blijkt uit dit stuk, dat er op het einde «der XIII^de^ eeuw, bepaaldelijk ten jare 1290» (jaarteekening van het privilegie) «in *Braband* nog Priesters en «Geestelijken waren, die met eene wettige vrouw *(Uxor)* «in een eerbaar huwelijk leefden.»

Ik moet bekennen stekeblind te wezen, indien uit het medegedeelde stuk «middagklaar blijkt» hetgene de Hoogleeraar zegt. Velen zullen dit met mij bekennen: en evenwel behoeven wij over een gebrek aan de oogen ons niet te bekommeren, indien wij niet zien wat de Heer KIST zegt zoo duidelijk te wezen, zoo «middagklaar:» want inderdaad het beweerde is daar niet te zien, en indien Professor KIST zegt het te zien, dan spreekt hij eene onwaarheid. — De heer C. PIOT schijnt er ook zoo veel niet in gezien te hebben als de Hoogleeraar KIST. In eene aanteekening op blz. 349 van de *Messager*, waar van het privilegie gewaagd wordt, zegt hij: «Cette charte prouve que *quelques membres du clergé* etaient encore mariés dans notre pays vers «la fin du XVe (XIIe) siècle. Il est vrai aussi que notre clergé «a été le dernier à adopter le célibat.»

Voorcerst wenschen wij den Hoogleeraar KIST, en des

noods ook den heer PIOT, te vragen, of, wanneer in eene wet, een charter, privilegie enz. van eene soort van personen melding wordt gemaakt, uit die melding bewijsbaar is, en «middagklaar blijkt», dat zulke personen werkelijk aanwezig waren. De wet, meenen wij, is algemeen; zij voorziet niet slechts wat is, maar ook wat *zijn kan*. Wij willen wel *gelooven*, dat destijds te *Leeuwen*, *Clerici uxorati* waren; maar dat het uit gemeld stuk «*middagklaar blijkt*», is onzes inziens zeker te veel gezegd.

De heer KIST heeft het ten andere met het woord *Uxor*, zorgvuldig in een tusschenzetsel bijgevoegd, en met *Clerici uxorati*, even zorgvuldig *cursijf* afgedrukt, naauw, en te naauw, genomen. — Waarlijk Professor, indien gij — misschien om u wat op te beuren na den roedeslag, dien gij voor eenigen tijd van de *Gids* over uwe *Memoria* HEUSDII hadt te verduren — thans eens eene proeve van naauwkeurige taalkennis hebt willen geven, dan achten wij die proeve mislukt, en de gelegenheid daartoe kwalijk gekozen. Beweert gij, dat toch *Uxor* in zuiver latijn beteekent: Wettige vrouw; dan hebt gij volkomen gelijk; en wij willen hoegenaamd noch u bemoeijelijken met het *Uxor duorum* van MARTIALIS, of met iets dergelijks; noch de zaak, met de niet immer even klaar te onderscheiden regten en gevolgen van het zijn van *uxor*, *uxor injusta*, *concubina*, *sodalicaria* enz., vooral na de *ll. Julia* en *Papia Poppaea*, pogen te verwarren. Maar uw medegedeelde privilegie — zie dit niet over het hoofd — is van St. Mathiasdag des jaars 1290 der christelijke tijdrekening: en, ei lieve Professor, werd *uxor* toen uitsluitend van eene «wettige vrouw» met wie men «in een eerbaar huwelijk leefde» gezegd; en behoort de uitdrukking *Clerici uxorati*, wanneer die in schriften van dien tijd, of ook van later dagteekening,

voorkomt, onvoorwaardelijk vertaald te worden door: *geestelijken en priesters, die met eene wettige vrouw in een eerbaar huwelijk leven?* Gij weet immers wel beter? —

Ten overvloede: Gij zijt, naar ik vooronderstel, een vlijtig beoefenaar der Decretalen: tot deze vooronderstelling ben ik geregtigd, deels door uwe betrekking en om uwen werkkring aan de Leydsche Hoogeschool; en misschien nog meer, door uw veelvuldig en, naar het schijnt, gaarne gewagen van de valsche Decretalen. MÖHLER heeft wel durven zeggen: «Wie viele gibt es aber nicht, die mit der zu-«vorkommendsten geschäftigkeit über dieselben (die Pseudo-«Isidorischen Decretalen) öffentlich sprechen, wohl gar «schreiben, ohne jedoch auch nur Eine Decretale je in «der Hand gehabt zu haben» (1); doch ik houd mij overtuigd, dat deze woorden op u zeker niet toepasselijk zijn. Beleefdelijk verzoek ik derhalve: herdenk eens den titel van het III^de^ boek der Decretalen, *de clericis conjugatis;* sla des noods uw *Corpus Juris Canonici* ter aangehaalde plaatse op; ik beveel bijzonder aan uwe aandacht het Cap. «*Sane*» van ALEXANDER III, en de woorden: «*quae non «nuptiae, sed contubernia sunt potius nuncupanda.*» Ware hetgene daar te lezen staat aan uwen geest tegenwoordig geweest, ik mag twijfelen of uwe «Bijdrage» wel zoude verschenen zijn; en, dunkt mij, vaststellen, dat gij althans niet, door zulk een scheef redeneren over het privilegie van JAN I als nu geschied is, uwe bedrevenheid in kerkelijke aangelegenheden van vroegere dagen zoudt hebben twijfelachtig gemaakt.

Bij den Hoogleeraar KIST zoude ik, over dit punt, hier-

(1) D^r^. J. A. MÖHLER'S *gesammelte Schriften und Aufsätze* I^r^ Bd. S. 284.

mede kunnen volstaan: doch voor de niet ingewijden moet in eenige nadere ontwikkeling getreden worden.

Welk het tijdstip zij, waarop het voorafgaand ontvangen van eene der hoogere wijdingen, welke met die van onderdiaken aanvangen, van het aangaan van een *wettig* huwelijk, in de Westersche Kerk, algemeen uitsloot, — het tijdstip alzoo, waarop het zoogenaamde dirimerende of irriterende beletsel in genoemde Kerk algemeen gold, — is welligt met geen genoegzame zekerheid juist te bepalen. Zoo veel staat echter vast, dat dit althans na het tweede algemeene Concilie van *Lateranen* (1139) niet kan gesteld worden. (1) Immers houdt de 7e Canon de volgende bepaling: «Wij stellen vast dat bisschoppen, priesters, diakens, subdiakens, reguliere kanunniken en monniken «alsmede geprofeste kloosterlingen, die, met overtreding «van hun heilig voornemen, het onderwonden hebben «vrouwen aan zich te paren (*uxores* sibi copulare) van «dezelve moeten scheiden. Want over zulk eene vereeniging, die blijkbaar in strijd met den kerkelijken regel is «aangegaan, spreken wij uit, *dat zij geen huwelijk is.*» (2) «Middagklaar blijkt uit dit stuk,» hetwelk later door geene kerkwet ooit herroepen, maar wel op nieuw in de *Trentsche* Vergadering (Can. 9 *de matrimonio* Sess. XXIV) bekrachtigd werd, dat, althans na het jaar 1139, aan «wettige huwelijken,» waarin priesters, of andere geestelijken in

(1) De heer KIST kan dienaangaande naslaan het *Lehrbuch des Kathol. u. Evang. Kirchenr.* van den *Protestantschen* Hoogleeraar AEM. LUDW. RICHTER. §§ 104 u. 355, im 2 Aufl. met de aanteekeningen.

(2) Statuimus quatenus episcopi, presbyteri, diaconi, subdiaconi, regulares canonici et monachi atque conversi professi, qui sanctum transgredientes propositum, *uxores* sibi copulare praesumserint, separentur. Hujusmodi namque copulationem, quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, matrimonium non esse censemus. (Zie J. D. MANSI, *nov. S. S. Conc. Coll.* t. XXI C. 527 sq.)

de bepaling van *Lateranen* begrepen, zouden geleefd hebben, wanneer zij na hunne wijding zulke vereeniging hadden aangeknoopt, in de Westersche Kerk niet te denken valt. Het blijkt ten andere ook, wat omtrent de beteekenis van *uxor* en *uxorati*, wanneer daarmede eene betrekking van gemelde geestelijken wordt aangeduid, te houden zij. De woorden: «over zulk eene vereeniging spreken wij uit, *dat zij geen huwelijk is*», laten dienaangaande geen twijfel over; — en het komt ons thans zeer waarschijnlijk voor, dat de Hoogleeraar KIST, toen hij schreef dat in 1290 te *Leeuwen* nog vele «gehuwde priesters» waren, niet wèl geweten heeft, of zij er wel *konden* zijn.

Één vooronderstelling is echter mogelijk: misschien waren te *Leeuwen* ten jare 1290 — door welk toeval moge de heer KIST verklaren — vele «geestelijken en priesters», (ik zeg bij herhaling «*vele*», omdat de heer KIST zelf dit in het privilegie meent gezien te hebben) die, vóór het aannemen der hoogere wijdingen, in een «wettig huwelijk» waren verbonden. — Waarschijnlijk, aannemelijk is deze vooronderstelling zeker niet; daar de wijding van gehuwden toen reeds zeldzaam geworden, en aan zeldzaam bestaande voorwaarden verbonden was; wil echter de Hoogleeraar KIST er zich mede behelpen, dan kan hij, bij wijze of op grond eener uit de lucht gegrepene vooronderstelling, precies de helft beweren van hetgeen hij gezegd heeft; namelijk: dat er geestelijken, misschien ook priesters, (Clerici) te *Leeuwen* waren, die eene wettige vrouw hadden; de andere helft: dat die geestelijken met hunne vrouw in «een eerbaar huwelijk leefden,» ontvalt hem voor de onderdiakens, en die hoogere wijdingen ontvangen hadden, geheel en al. Immers moesten diegenen, welke, volgens de gemaakte vooronderstelling, staande een wettig hu-

welijk, tot de zoo even genoemde wijdingen zouden zijn toegelaten, zich vooraf van hunne vrouw scheiden, en de vrouw zelve, zonder wier bewilliging, gelijk billijk was, de wijding eens gehuwden geen plaats had, gelofte van onthouding afleggen: de terugkeer tot elkander, of het vernieuwen der huwelijksbetrekking na de wijding, was niets anders dan het ingaan van een verboden en schandelijk concubinaat. Indien de Hoogleeraar KIST noodig mogt hebben de kerkelijke wetten aangaande dit een en ander nog te leeren kennen, hij kan, om van vele vroegere bepalingen niet te gewagen, zich toereikend onderrigten uit de Decretalen van reeds genoemden ALEXANDER III *de conversione conjugatorum*, bijzonderlijk Capp. 5 et 6, en *qui clerici vel voventes matrimonium contrahere possunt.* Capp. 1 et 2.

Dat de verordeningen op de onthouding der verpligte geestelijken, in die streken waartoe *Leeuwen* behoort, toen ter tijde, ofschoon veelligt niet genoeg geëerbiedigd, echter niet onbekend, maar toegepast en verbindend waren, zou nader kunnen betoogd worden, onder andere uit eene Synode ten jare 1131, en alzoo acht jaren vóór het tweede Concilie van *Lateranen*, te *Luik* gehouden, waaraan vijftig bisschoppen deel hadden, en waarin «vastgesteld «werd dat de parochiaalpriesters, *volgens de besluiten der «Canons*, kuisch en zonder vrouw moesten wezen, en dat «niemand de Mis vermogt bij te wonen van eenen priester «die eene vrouw (bijzit?) had» (1): en in zijne *Storia polemica del celibato sacro* voert F. A. ZACCARIA nog de be-

(1) Zie J. D. MANSI, *SS. Concil. nov. Coll.* t. XXI c. 475. «Sta«tuitur et hoc semper memorabile, secundum Decreta Canonum, pres«byteros parochianos castos et sine uxoribus esse debere; uxorati «vero presbyteri missam a nemine audiendam esse.»

paling aan van een Concilie van *Brugge* des jaar 1031, waarbij is voorgeschreven, «dat priesters, diakens en sub-«diakens, *gelijk de kanonieke wet gebiedt*, noch vrouwen «noch bijzitten hebben mogen» en dat degene «welke «subdiaken gewijd wordt, behoort te beloven geene vrouw «of bijzit te zullen houden.» (1) Dat te dezer plaatse tusschen vrouw en bijzit (*uxorem vel concubinam*) onderscheiden wordt, kan voor den bepaalden zin, dien de heer KIST aan *uxorati* poogt te geven niet bewijzen; want zoolang de wijding geen beletsel was tegen de wettigheid des huwelijks, — en wij hebben niet beweerd dat dit voor 1139 in het Westen algemeen geweest zij — konden zelfs priesters op eene *geldige* wijze — van het *geoorloofde* spreken wij thans niet — een huwelijk sluiten.

Wij komen aan eene derde grief tegen de «Bijdrage,» eene grief voor welke wij het niet wagen den eigenlijken naam te bepalen. — Hoe mag het toch gebeurd wezen, dat de heer KIST, in zijne redenering over het medegedeelde uittreksel uit het privilegie van JAN I, zoo vreemd, zoo zonderling met het woord «*Clerici*» zij te werk gegaan? Bij de behandeling van een historisch document, zoowel als in eene vertaling, is het een eerste pligt trouw te blijven aan de beteekenis der woorden: het staat niet vrij aan eene algemeene benaming willekeurig eene specifieke kracht of beduiding te geven: *clerici* beteekent *geestelijken, kerkelijken;* en dezen zijn zeer verschillend van rang, naar mate der hoogere of lagere wijdingen, welke zijn toegediend: zelfs de kruinschering — niet eens eene eigenlijke

(1) Zie t. a. p. f. 301 «Ut presbyteri et diacones et subdiaconi, sicut lex canonum praecipit, neque uxores neque concubinas habeant: *en* «qui subdiaconus ordinatur promittat se uxorem vel concubinam non habiturum.»

wijding — rangschikt reeds den persoon, die haar ontvangt onder de *clerici*. Hoe mag het dan toch geschied zijn, dat de heer KIST, wanneer in het privilegie staat, «clerici uxorati» (geestelijken die eene vrouw hebben) te weten zij gekomen, dat die «clerici» immers eenigen of velen derzelven, bepaaldelijk *priesters* waren? In *uxor* was de Heer KIST zoo naauw aan de beteekenis gebonden; en met *clerici* is hij zoo los, zoo vrij! Dit wekt misschien verwondering, maar meer kan het nog bevreemden, dat de Heer KIST in zijne «Bijdrage» eerst, in overeenkomst met het Latijnsche «*clerici*», spreekt van «*geestelijken*», die op het uiterste einde der XIIIe eeuw in een wettig huwelijk leefden;» dan, van «*priesters* en geestelijken;» daarna zegt: «dat het aantal van zulke gehuwde *priesters* hier te lande destijds nog zeer aanzienlijk moet geweest zijn;» dewijl men anders «onder het regtsgebied van éene betrekkelijk kleine stad» niet kon «van *alle* gehuwde priesters («*omnes* clerici uxorati») («met uw verlof Professor, ten hoogste: alle gehuwde «*geestelijken*; niet: *priesters*,) gewagen;» en dewijl anders «de vergunning, om juist van deze *gehuwde priesters* eene geld-belasting te mogen vorderen» niets «zou beteekend hebben;» en eindelijk: «doet niet de wijze, op welke integendeel van de ongehuwde *geestelijken*, de «*sacerdotes clerici in clericali se habentibus*» (l. *habentes*: dat, *in clericali se habere* niet hetzelfde is als *ongehuwd zijn*, weet ieder die een woord latijn verstaat. Wij komen op deze uitdrukking terug.) «hier melding geschiedt, het vermoeden rijzen, dat dezen destijds, als eene uitzondering, nog het mindere getal uitmaakten?» — Wij bekennen de reden van die woordverwisselingen, waarbij de Hoogleeraar «geestelijken» en «priesters» als woorden van dezelfde beteekenis bezigt, niet te bevroeden; maar het kan, onzes inziens, ook moeijelijk

*on*kend worden, dat de Heer KIST, indien hem hier eens een recensent of tegenschrijver te beurt ware gevallen, welke zich minder ontzag om den Hoogleeraar KIST van bedriegelijk omgaan met historische stukken, en van moedwillig verwarren der zaken te verdenken, door zulke losheid van zijne pen zelf aanleiding tot verzoeking gegeven hebbe. Ons schijnt het, dat de heer KIST aan distracties laboreert; en die dingen kunnen zonderling werken. Blijkt dit niet middagklaar?

Wanneer wij op de algemeene beteekenis van «clerici» acht geven, waaraan de Hoogleeraar KIST zich op zoo eene *onnoemelijke* wijze vergrepen heeft, dan zou het *mogelijk* wezen, en de heer KIST kan, uit het besproken privilegie, onmogelijk het tegendeel bewijzen, dat geen enkele gehuwde priester, of zelfs die met een bijzit leefde, ten jare 1290 te *Leeuwen* gevonden werd. Hoe sterk deze vooronderstelling afsteekt tegen het «snijdend» beweren: «Maar bovendien blijkt hier niet minder» (dat is alzoo: even «middagklaar»?) «dat het aantal van zulke *gehuwde* priesters hier te lande» (het privilegie is in allen gevalle slechts voor *Leeuwen*) «destijds nog zeer aanzienlijk moet geweest zijn;» behoeft niet nader te worden toegelicht. — Nemen *wij* die vooronderstelling als zeker aan, en ter onzer verantwoording? — Geenszins, doch wij nemen de vrijheid van omtrent «*gehuwde*» te verwijzen naar het gezegde van de Lateraansche bepalingen, en naar het Cap. 4 *de clericis conjugatis;* en op de nadere vraag: of te *Leeuwen* ten jare 1290 priesters in concubinaat leefden? antwoorden wij, dat het ons onbekend gebleven is, en dat de heer KIST, althans uit het privilegie van JAN I, het evenmin te weten is gekomen.

Aan de mogelijkheid evenwel voor de gemaakte voor-

onderstelling als zoodanig, kan nog wel eenige kracht worden bijgevoegd, wanneer namelijk het privilegie in het licht der omstandigheden en des tijds wordt beschouwd, waartoe het behoort. In de XIIIe eeuw, en nog daarna, werd over de kerkelijke *immuniteiten* (1) veel en soms met hevigheid gestreden: het regt derzelve breidde zich uit, en deze uitbreiding kan wel gedeeltelijk oorzaak wezen van de zoogenaamde amortisatie-wetten, (2) welke, in verschillende staten van *Europa*, van dien tijd dagteekenen: JAN I gaf bepaaldelijk zulk eene wet voor *Braband* in 1312. (3) Zoo aan de ruime toepassing van het immuniteits-regt menige goede instelling, door de Kerk tot stand gebragt, te danken is, (4) het valt aan den anderen kant niet te ontkennen, dat zij aanleiding geworden is voor misbruiken, tot welker wering de Pausen zelve, die overigens het beginsel krachtig verdedigden, de hand geleend hebben. Het cap. «*Ex parte*» *de clericis conjugatis* van HONORIUS III, aan de koningin van *Engeland* gerigt, levert van het een en van het ander een bewijs. Met het oogmerk namelijk om de voordeelen van het immuniteits-regt te genieten, bepaaldelijk om Staatslasten en de betaling van schattingen te ontduiken, of ook wel om, in geval van misdrijf, door de veelal toegefelijker regtbank der Kerk gevonnisd te worden, deden in die dagen zeer vele zich de kruin scheren, of gingen ook wel tot de lagere wijdingen over. Dat van hen, die,

(1) Immuniteiten zijn in het algemeen vrijstellingen, exceptionele toestanden daardoor te weeg gebragt, die buiten het gemeene regt plaatsen. Eene soort derzelven is, het ontheven zijn van belastingen, welke door anderen aan den Staat betaald worden.

(2) Deze wetten strekten ter beperking van het overgaan van goederen in de doode hand.

(3) Zie VAN ESPEN *Jur. Eccl. Univ.* P. I, tit. XXIX Cap. III, N. 16.

(4) Zie J. ALZOG *Universalgesch. d. Christl. Kirche* § 228.

met zulk inzigt alleen, clerici werden, voor de hoogere wijdingen en de dienst der Kerk meestal weinig teregt kwam, zal wel geen betoog behoeven; evenmin als dat de bisschoppen vaak naauwer hadden behooren toe te zien op degenen, welke zij onder hunne geestelijkheid opnamen. Intusschen ook deze soort van clerici, aan welke het huwelijk, ofschoon het van kerkelijke waardigheden en beneficiën uitsloot, niet eigenlijk verboden was, had mede aanpraak op de immuniteiten, en genoot die in den regel. Wat belet nu, dat wij, bij de interpretatie van het privilegie, op den tijd en deszelfs misbruiken acht gevende, het daarvoor houden, dat de burgerij van *Leeuwen* en JAN I het tegen zoodanige clerici, die met hun clericaat niet anders dan de immuniteiten beoogden, gerigt hadden? — Bij deze vooronderstelling behoeft men overigens geene woorden op de pijnbank te brengen om ze te laten zeggen, wat ze niet zeggen willen, of met waarheid niet zeggen kunnen; men gaat daarbij eerlijk en zonder redekunstige bedriegerijen of goochelaars-handgrepen te werk; zin en strekking van het privilegie vertoonen zich, zoo niet in middagklaarheid, waarop het slecht geschreven stuk geen aanspraak maken kan, dan ten minste in een helder licht; en voor den heer KIST in het bijzonder moet, dunkt ons, deze opvatting van hetzelve nog dit vooral aanbevelenswaardig bezitten, dat JAN I daarbij niet tot een verachtelijk werktuig verlaagd wordt in de hand der dwangzieke hierarchie, noch er gezag en «arm» toe-leende, om door «geld-«straffen de laatste opwellingen van het gezond verstand «en van het betere christelijke bewustzijn, tegenover de «vonden van bijgeloof en heerschzucht, tot zwijgen te brer-«gen en uit te roeijen;» hetgeen alles, niet waar? ook minder met het onafhankelijke karakter van dien Hertog

overeenkomt, die het regt van den Staat zoo moedig handhaafde tegen over de aanmatiging der Kerk, en wel het eerste, ten spijte van Paus en Curie, de amortisatie-wet in zijn gebied dorst in te voeren.

Er is nog eene andere oorzaak, waarom op het vermelde tijdstip vele gehuwde clerici kunnen geweest zijn. In die dagen was het getal der kerkelijke beneficiën, met meer of min aanzienlijke inkomsten, alom groot. Het patronaats- of collatie-regt gaf vooreerst eene beschikking over dezelve; en daar ten andere de verordeningen van de derde en vierde algemeene kerkvergaderingen van Lateranen onmagtig bleven om het kwaad der zoogenaamde ophooping (cumulatio, coacervatio) van beneficiën uit te roeijen; zoo gebeurde het meermalen, dat één geestelijke in het gelijktijdig bezit van betrekkelijk vele zoodanige kerkelijke plaatsen, ofschoon die veeltijds niet door één persoon konden of mogten bekleed worden, gesteld was. Tot het verkrijgen van een kerkelijk beneficie werd het clericaat vereischt. Vele ouders derhalve, wien slechts een straal van hoop toescheen, en meer nog zij welke verzekerd waren, dat het patronaats- of collatie-regt, dat de afstand of begunstiging van eenen rijkbedeelden beneficiaat hunne kinderen kon bevoordeelen, deden aan hunne zonen de kruin scheren: en werd de verwachting daarna vervuld, dan kwamen, indien de verpligtingen of lasten door anderen konden waargenomen worden, zoodanige knapen, eer zij de kinderschoenen ontwassen waren, in het genot van titel en inkomsten. Dat velen dezer begunstigden in verderen leeftijd liever van het beneficie dan van het huwelijk afzagen, en niet verder tot wijdingen overgingen, zal wel niemand verwonderen; maar even begrijpelijk is het dan ook, dat hierdoor het getal der gehuwde clerici aanmerkelijk kan geworden zijn: — onbe-

grijpelijk echter is en blijft het, dat de Hoogleeraar KIST, «die, volgens de «*Series Lectionum in Academia Lugduno-«Batava habendarum* voor het loopende Akademie jaar, de *historia ecclesiastica in primis media*» doceert, dit alles over het hoofd schijnt te hebben gezien.

Wij moeten nog terug komen op de woorden: «Sacerdotes clerici in clericali se habentes,» ter gelegenheid waarvan wij ons thans herinneren, in het voorbijgaan, eene uitdrukking gebezigd te hebben, welke onmatig hard zoude kunnen schijnen voor den heer KIST. Het kan dáár onze bedoeling niet geweest zijn, te zeggen of te insinueren, dat de Hoogleeraar KIST die woorden niet zoude verstaan; veel minder nog dat de Hoogleeraar in de vertaling derzelve eene fout zoude hebben begaan, welke niemand maken zou, die een woord latijn geleerd heeft. Dit ware al te roekeloos: wij verzoeken den Hoogleeraar nogmaals beleefdelijk, onze uitdrukking in dien zin niet te duiden. De heer KIST heeft die woorden niet *vertaald*, maar in den tekst van het privilegie heeft hij «in clericali se habentibus» cursijf doen drukken, zekerlijk met het inzigt om er bijzondere aandacht op te vestigen; en, in zijne daarna volgende redenering (blz. 301), hetzelfde, voorafgegaan van «*Clerici Sacerdotes*», achter zijne omschrijving (niet vertaling): «ongehuwde geestelijken» bijgesteld, zoo als men pleegt te doen, uit zucht tot naauwkeurigheid, wanneer men er niet in geslaagd is om den waren zin weder te geven, of vooral ook, wanneer men, b. v. in polemische schriften, zijne woorden door de uitdrukking van den oorspronkelijken tekst wil bevestigen. — De in het latijn niet ervaren lezer zou evenwel door den Hoogleeraar hier ter plaatse in dwaling kunnen gebragt zijn, en al ligt meenen, dat die latijnsche woorden, onmiddelijk achter «ongehuwde

geestelijken» gevoegd, werkelijk dit beteekenen. Dit is het geval niet; en zoo kunnen zij niet vertaald worden: de heer KIST weet het wel. *In clericali se habere*, geëerde lezer, is eene tamelijk onbestemde spreekwijze, die in derzelver algemeenheid niet beter schijnt weder te geven, dan: «*zich in het geestelijke (kerkelijke) bevinden:* eigenaardig en bepaald kan zij zeker gebezigd zijn van kleeding en uiterlijk voorkomen, (de *habitus*) welke iemand als geestelijke draagt: en in dezen zin is zij volkomen gepast voor het onderwerp, waarover in het privilegie gehandeld wordt; en staat zij in regtstreeks verband tot de toenmaals geldige regtsleer betreffende de immuniteiten, om welker voordeelen te genieten van den clericus gevorderd werd, dat hij zich als geestelijke vertoonde en voordeed, en bepaaldelijk, dat hij het geestelijk gewaad en de kruin geschoren hield (1). Met deze opvatting dier woorden, die, naar wij vermoeden, wel de ware zijn zal, zijn de andere uitdrukkingen, van welke het *in clericali se habere* de paraphrasis schijnt geacht te moeten worden, zoo als: *modo clericali se regere*, en *clericaliter se tenere*, allerminst in strijd: en wat de heer KIST zoude willen beweren, deze kunnen zeker niet meer beteekenen dan: *zich als geestelijke houden, als geestelijke zich gedragen;* en dat, *zich* niet *als geestelijke houden* of *gedragen*, ook wanner dit van een priester gebezigd wordt, even veel is, als: *gehuwd zijn*, dat zal de heer KIST toch zeker wel niet willen beweren. — Doch waarom heeft de Hoogleeraar dan die woorden: «*Sacerdotes clerici in clericali se habentibus*» (l. *habentes*) na de zijne: «ongehuwde priesters» doen bijdrukken, zoo hij immers zelf wist, dat die woorden met de zijne niet van

(1) Zie F. WALTER'S *Handbuch d. Kirchenr.* § 205. 9 Aufl., en de canonisten ad litt. *de vita et honest. cleric*, et *de immunitat.* passim.

gelijke beteekenis zijn; zoo hij gemakkelijk nader tot den zin der latijnsche woorden had kunnen komen, wanneer hij dit begeerde; en zoo eindelijk thans de onervaren lezer door het toevoegsel ligtelijk in dwaling kan gebragt zijn? Wij bekennen deze verborgenheid van des Hoogleeraars kabinet wederom niet te doorzien: mogelijk is dit ook bij distractie gebeurd.

Er zijn nog nadere vragen, welke wij, om den zin van het privilegie naauwkeurig te bepalen, zouden kunnen opperen; b. v. of de woorden: «qui si (se) modo clericali non regunt» na «clerici uxorati» niet in voorwaardelijken zin moeten begrepen worden? Zoo ja; dan volgt, dat niet eens allen, welke hier onder «clerici uxorati» bedoeld zijn den accijns betalen moesten, waarover het privilegie handelt, maar slechts diegenen hunner, welke niet als geestelijken zich gedroegen of hielden; dat is veelligt, diegenen alleen, welke het geestelijk kleed afgelegd, de kruin niet meer geschoren, maar van hunne privilegien en immuniteiten hadden afgezien. Dat eene naauwkeurige taalkunde, tot uitdrukking van dit begrip, *regant* zoude vorderen in plaats van «*regunt*», is in een stuk van het einde der XIIIe eeuw algemeen, en bij het thans besprokene in het bijzonder, geen genoegzame veel minder eene afdoende tegenbedenking. — Met deze eerste vraag is eene tweede te verbinden; of namelijk in de meermalen voorkomende uitzondering, na «*sacerdotibus*» niet een komma kan zijn uitgevallen of achterwege gebleven, waardoor gemeld woord van «*clericis*» moest gescheiden wezen? De verbinding *sacerdos clericus* is een pleonasmus, waarvan wij in het *glossarium* van DUCANGE geen gewag vinden, en waarop hier te eerder het vermoeden van onjuistheid vallen kan. omdat de plaatsing der zinteekens in het pri-

vilegie, zoo als dit in de *Messager* verschenen is, te wenschen overig laat; en omdat, waar ten laatste male de exceptie voorkomt, het woord «*sacerdotibus*» niet meer is bijgevoegd.

Hiermede hebben wij meer dan genoeg gezegd, om de geforceerde en valsche consequentie-makerij van den Hoogleeraar KIST, bij de behandeling van het privilegie door JAN I verleend, aan te toonen: en «middagklaar blijkt» dat de Hoogleeraar «uit dat stuk» noch bewezen heeft, noch heeft kunnen bewijzen, «dat er op het einde der XIIIe eeuw, bepaaldelijk ten jare 1290, in *Braband* nog priesters waren, die met eene wettige vrouw (uxor) in een eerbaar huweijk leefden.» Waarom dit dan zoo stout uitgesproken?

Het tweede gedeelte der «Bijdrage», het «Extract uyt den signate van *Zuylichem de* A° 1564,» zal ons zeer kort bezig houden. Wij deelen al de verontwaardiging, die in de borst des Hoogleeraars ontstoken zij, tegen eene onbeschaamdheid zoo als die, welke van «Heer EGBERT TER BRUGGE, priester, pastoor tho *Braeckel*,» in het «extract» vermeld staat, die zich niet ontzag zijne «maecht met haeren kynderen, (die) heer EGBERT voors. by haer heeft geprocreert ende alsnoch procreeren mach» openlijk voor eene regtbank tot zijne erfgenamen te benoemen.

De geschiedenis van het ambtenaarswezen levert doorslaande bewijzen, dat formulier-mannetjes in het schrijven van akten het somtijds wonder vreemd, en wel eens kluchtig gemaakt hebben: doch dit is voor ons geen reden om aan den inhoud van het «extract» te twijfelen; en de zaak is ons — de heer KIST gelieve het niet euvel op te nemen — niet zoo «belangrijk» voorgekomen, dat wij gemeend hebben de doopboeken van «*Braeckel*», en van bijgelegene

plaatsen, te moeten opsporen, om te zien of daar, aangaande de «kynderen» van «ELIZABETH GYSBERTS *dochter*,» die «Heer EGBERT by haer heeft geprocreert,» eenig licht te vinden is. Wij nemen alzoo het schandaal, als door Heer EGBERT werkelijk gegeven, aan: doch de heer KIST duide het ons dan ook niet ten kwade, dat wij hetzelve niet, gelijk hij deed, aan den ongehuwden staat der geestelijken wijten; evenmin als wij de echtbreuk aan het huwelijk toeschrijven, of de ziekte aan de gezondheid, of het vergaan van een Russisch fregat aan Czaar PETER I.

«Hoe is het mogelijk, vraagt de Hoogleeraar KIST, dat men nog in 1564, en als in het aangezigt der Hervorming, welke juist tegen zulke ergernissen zich aankantte, op deze wijze den ontwaakten christelijken geest durfde trotseren?» — «Den ontwaakten christelijken geest» thans in het midden latende, zouden wij kunnen vragen: Hoe ware het mogelijk geweest, dat de Hervorming ingang gevonden hadde, indien zij niet helaas! zulke schandaleuze wezens, als Heer EGBERT in het extract voorkomt, hier en daar tegen zich over hadde gevonden? — Dat «de Hervorming juist tegen zulke ergernissen zich aankantte,» heeft zeker eene ware zijde: want met den ongehuwden staat der geestelijken zocht zij het priesterschap zelf op te ruimen: een paralel trekken tusschen de Roomsche Geestelijkheid en ettelijke van leliënreinheid blinkende hervormers, b. v. LUTHER zelven, is daarom thans nuttelooze arbeid. Wat eindelijk de mogelijkheid betreft, dat in 1564, en «in het aangezigt der Hervorming, op zulk eene wijze de christelijke geest getrotseerd werd»: ons komt het voor, dat het oordeel van den Hoogleeraar KIST daaromtrent wat eenzijdig is uitgevallen. Zullen velen in de tijden der Hervorming niet meer «gedurfd» hebben dan anders? Wie weet of die Heer EGBERT zelf niet iets

aan hoofd en hart gevoeld hebbe van een zekere «vrijmaking», welke aan de waarheid is toegeschreven? In dagen van opstand en revolutie, hebben wij immer gemeend, worden straffeloos de meeste gruwelen gepleegd, en in hooggestegen verwarring zitten stoutheid en euvelmoed ten troon.

Wij verstouten ons ten slotte, den Hoogleeraar KIST in bedenking te geven, of bijdragen, zoo «belangrijk» als de zijne over het privilegie van JAN I, en het «*Extract uyt den Signate van Zuylichem*», in het vervolg niet liever aan het adres van JOHANNES VAN DER HEY EN ZOON voor *de Evangelische Kerkbode* zullen gezonden worden? Vermoedelijk zullen wij er ons dan niet meer mede bemoeijen.

CYRILLUS LUCARIS. (1)

Deze in de geschiedenis befaamde man werd geboren in het jaar 1572 op het grieksche eiland *Candia*, het oude *Creta*, hetwelk toen aan de republiek van *Venetië* onderworpen was. Van zijn twaalfde jaar af, studeerde hij te *Venetië* onder de leiding van MAXIMUS MARGINUS, Griekschen Bisschop van *Cerigo*, vervolgens te *Padua*, deed, na zijne studiën volbragt te hebben, eene reis door *Zwitserland* en andere deelen van het westelijk *Europa*, en hield zich bijzonder langen tijd op te *Geneve*, waar hij voor 't eerst met

(1) Zie *Theologisch Quartalschrift. Tubingen.* 1843. 4e Heft. — Vgl. het *slot* van het art. over den Patriarch JEREMIAS *en de Protest. Theologen van Wurtemberg*, in dit Deel blz. 84.

gereformeerde Theologanten nadere kennis schijnt gemaakt te hebben. Van denzelfden tijd dagteekent zijn bittere haat tegen *Rome*, welke eene hoofdoorzaak zijner neiging tot het Protestantisme werd, en op geheel zijn volgend leven zulk eenen beslissenden invloed gehad heeft.

Het was namelijk juist om dezen tijd, dat de Katholieke Kerk door het Concilie van *Trente* een nieuwen bloei had verkregen, dat zij in de geestrijke en begeesterde Jesuiten de bekwaamste voorvechters had gevonden, en onder wijze en hoogst verdienstelijke Pausen, als de H. PIUS V, GREGORIUS XIII en SIXTUS V, zich op nieuw in een krachtig leven had ontwikkeld; terwijl in tegendeel de Grieksche Kerk, sedert de verovering van *Constantinopel* tot eene slavin der Turken was vernederd, zij, naar CYRILLUS' eigen getuigenis, een voorbeeld van ellende geworden was, en aan hare eigen redding wanhoopte (1).

Hoe meer zich nu, te midden van dezen kommerlijken toestand, de blikken der Grieken naar *Rome* wendden, hoe meer namelijk diegene hunner, welke onder het gebied van *Oostenrijk*, *Polen* en *Venetië* woonden, hunne neiging ter hereeniging met de Katholieke Kerk te kennen gaven, en hoe gewenschter gevolg eindelijk de pogingen, vooral der Jesuiten, tot deze hereeniging hadden; des te sterker wortelde in CYRILLUS de haat tegen *Rome*, en groeide zijn avontuurlijk plan om der Grieksche Kerk nieuwe kracht te schenken, door haar met de Protestantsche te vereenigen.

(1) AYMON (een afgevallen priester) *Monuments authentiques de la religion des Grecs etc.* p. 46 en p. 161. Dit werk gaf AYMON uit terwederlegging van dat van NICOLE *Perpétuité de la foi*, en der overige schriften van de Jansenisten tegen den Gereformeerden godgeleerde JEAN CLAUDE over de overeenstemming der Grieksche leer met de Latijnsche. De beroemde RENAUDOT echter wederlegde, in 't begin van de achttiende eeuw, deze *monuments* in zijn werk: *Contre les faussetés et calomnies du livre intitulé* «monuments». Paris 1709.

Met zulk eene gezindheid kon CYRILLUS onder de, naar de Katholieke eenheid strevende, Grieken van het Westen, tot welke hij door zijne afkomst behoorde, onmogelijk verblijven, moest hij veeleer op zijne geloofsgenooten in het Turksche rijk de hoop zijner toekomst vestigen; en inderdaad werd hij bij den Patriarch van *Alexandrië*, MELETIUS PEGA, die denzelfden haat tegen *Rome* koesterde, en die bovendien zijn bloedverwant en als hij uit *Creta* afkomstig was, (1) niet slechts op het vriendelijkst ontvangen, maar van dezen, om zijne, voor de Grieken van dien tijd, uitstekende beschaving, spoedig tot Priester gewijd en tot de waardigheid van Archimandriet verheven.

Weldra opende zich voor hem een grootere werkkring, daar zijn Patriarch het protectoraat der Grieken in *Polen* overnam, (2) en hem daar henen zond, om de nabij zijnde hereeniging der Rutheners met de Katholieke Kerk in dat rijk te verhinderen. CYRILLUS vestigde en bestuurde tot dat einde eene Grieksche school te *Wilna* (3), maar zijne zending bleef niet te min zonder gevolg, en de vereeniging kwam in 't jaar 1595 werkelijk tot stand. Reeds tien jaren te voren hadden andere Katholieke priesters, in 't bijzonder de geleerde Jesuit ANTONIUS POSSEVIN, pauselijke Nuntius aan 't Poolsche en Russische hof, de terugkeer der Rutheners tot de Roomsche Kerk voorbereid, den koning STEPHANUS BATHORI van *Polen* met hoop op dezelve vervuld, en om deze hereeniging des te gereeder

(1) LEO ALLATIUS *de Ecclesiae occident. et orient. perpetua consensione* lib. III c. 11 N. 4. p. 1073, en *Bibliothèque des auteurs Ecclésiast. du 18 siècle.* prem. Partie T. II p. 491. (Voortzetting van DU PIN.)

(2) Zie den brief van CYRILLUS aan UYTENBOGAERT bij AYMON l. c. p. 162.

(3) *Histoire Ecclès. du XVII siècle*, T. V. p. 570. Voortzetting van DUPIN *Biblioth. des auteurs etc.*

te doen plaats grijpen, eene Jesuiten school voor vereenigde Grieksche jongelingen te *Wilna* gesticht. Nog krachtiger zette koning SIGISMUND III van *Polen* ditzelfde plan voort, toonde, in verband met den Paus, aan zijne onderdanen alle de voordeelen der eenheid, en begunstigde zigtbaar de vereenigden, zonder echter, gelijk zelfs de ijverige Russische staatsman KARAMZIN getuigt (1), de afkeerigen met geweld of vervolging te bedreigen. De naaste gelegenheid, om de vereeniging te voltrekken, werd gevonden in de verheffing van den Metropoliet HIOB van *Moskau* tot Patriarch van Rusland (26 Jan. 1589) en in de te gelijkertijd gevolgde benoeming van MICHAEL RAHOJA tot Metropoliet van *Kiew*. De laatste tot het Poolsche rijk behoorend, was nu weinig genegen om zich aan den nieuw gemaakten, persoonlijk verachten Russischen hofpatriarch te onderwerpen, en riep daarom in December 1594 zijne suffraganen tot een concilie naar *Brecze*, om de vraag te beslissen of HIOB van *Rusland*, dan of de Paus als opperhoofd der Rutheensche Kerk behoorde erkend te worden. Slechts twee uitgezonderd, besloten alle bisschoppen des rijks, dat men zich aan den Roomschen Stoel moest aansluiten, boden den Paus, naar de bepalingen van het concilie van *Florence* (1493), de vereeniging aan, en werden van CLEMENS VIII, 23 Dec. 1595, plegtig in de kerkelijke gemeenschap opgenomen.

Bij deze toedragt van zaken moest CYRILLUS het koningrijk *Polen* wel verlaten; echter was hij niet lang naar *Alexandrië* teruggekeerd, toen zijn beschermer MELETIUS stierf, en hij zelf in 't jaar 1602 tot Patriarch van *Alexandrië* verkoren werd, of, gelijk zijn geleerde tijdgenoot, de ver-

(1) *Russische geschichte ins Deutsthe übers.* Th. 9. S. 318.

eenigde Griek LEO ALLATIUS berigt, hij deze verhefling kocht Spoedig daarna geraakte hij bekend met den ijverigen Calvinist CORNELIS VAN HAGEN, Hollandsch gezant te *Constantinopel*, die aanstonds op de gedachte kwam, om de Grieksche Kerk te calviniseren, en als voor immer trouwe beschermer van CYRILLUS, dit plan met aanzienlijke opofferingen van geld zocht door te zetten. Door hem werd CYRILLUS ook met den beroemden Hollandschen Predikant J. UYTENBOGAERT in eene vriendelijke briefwisseling gewikkeld, van welke ons nog twee brieven bij AYMON bewaard zijn gebleven. De eerste is niet van veel beteekenis, maar in den tweeden van 1613 beschrijft CYRILLUS het geloof, den ritus en de constitutie der Grieksche Kerk, dringt op de uitlating van het *filioque* aan, spreekt daarentegen slechts van twee Sacramenten, den Doop en het avondmaal, doch laat zich met de vragen over den vrijen wil, de praedestinatie en de regtvaardiging volstrekt niet in «dewijl men daarover niets zekers wist.» (1)

Zoo wel als de hollandsche gezant, bemoeiden zich de gezanten van *Engeland* en *Zweden* met de groote onderneming (2); waardoor nu CYRILLUS ook met den Primaat der Engelsche Kerk GEORGE ABBOT van *Cantorbury* in betrekking kwam. Een brief aan denzelven staat nog bij AYMON (3), waaruit evenwel te zien is, dat zij reeds vroeger brieven met elkander moeten gewisseld hebben. De hoofdinhoud van dezen brief bestaat in, de voor het oor van den Engelschen primaat zoo welluidende, klaagliederen over Pauselijke dwingelandij en

(1) Zie deze brieven bij AYMON p. 127—164.

(2) Vgl. MOHNIKE over CYRILLUS LUCARIS in de *Stud. u. krit.* 1832, 2ter band. S. 566. aanmerk. Over de oneerlijke politiek der Protestantsche gezanten, bijzonder de keizerlijke minister, Kardinaal Aartsb. CLESEL te *Weenen*, zie HAMMER, *Gesch. des Osman. Reiches*, IV, 688.

(3) *Monuments etc.* p. 44—47.

over de pogingen der Roomsche Zendelingen om de Grieken tot de vereeniging over te halen. Dit, zoo getuigt CYRILLUS, gebeurt des te gemakkelijker, dewijl de Grieken over 't algemeen tegen de wetenschap en dialectiek der Papisten niet kunnen opwegen (p. 45). In dezen nood derhalve, zegt hij, zich om raad en hulp tot ABBOT gewend te hebben, en eenen waren troost te hebben ontvangen in het berigt, dat de koning van *Engeland* (JACOB I) een jongen Griek in *Engeland* in de Theologie wilde laten studeren. Hij zendt hem derhalve zekeren METROPHANES CRITOPULUS, een jongen priester der Kerk van *Alexandrië* van zeer veel talent, welken hij den koning en den Primaat nadrukkelijk aanbeveelt.

Deze METROPHANES studeerde verscheidene jaren lang te *Oxford*, ging hierop naar CYRILLUS terug, en met hem naar *Constantinopel*, werd zijn Protosyncellus of eerste raad, deed op zijn verlangen omstreeks 1624 een tweede reize naar het Westen, bezocht *Engeland* op nieuw, alsmede de beroemdste Protestantsche Hoogescholen van het vaste land, *Helmstadt*, *Altorf*, *Wittenberg*, *Straatsburg* en *Tubingen*, knoopte hier vriendschaps-betrekkingen aan met SCHIKARD, woonde eenigen tijd bij denzelven, en onderhield ook later eene briefwisseling met dezen beroemden Hoogleeraar in de Mathesis en de Hebreeuwsche taal.

Gedurende zijn verblijf in *Duitschland* vervaardigde METROPHANES te *Helmstadt*, in 't jaar 1625, eene belijdenis van het Grieksche geloof, welke, ofschoon aan de hoogleeraren van *Helmstadt* opgedragen, de onvervalschte leer der Grieksche Kerk bevat, en van HORNEJUS met eene Latijnsche overzetting in 't jaar 1661 te *Helmstadt* is uitgegeven.

Later werd METROPHANES Patriarch van *Alexandrië*, be-

antwoordde echter zoo weinig aan de bedoelingen zijns vroegeren beschermers, dat hij zich veeleer met ijver tegen de Calvinisering der Grieksche Kerk te weer stelde, en op de Synode van *Constantinopel* (24 Sept 1638) de afzetting van CYRILLUS mede onderteekende.

Terwijl METROPHANES in *Engeland* tot medehelper van CYRILLUS zou gevormd worden, had deze laatste zijne betrekkingen met de Calvinisten ijverig onderhouden en uitgebreid; namelijk in de jaren 1617—1619, valt zijne briefwisseling met DAVID LE LEU WILHEM, een' voornamen Hollandschen staatsman, die toen eene groote reize door het *Oosten* deed, en met CYRILLUS een zeer levendig verkeer ter bevordering van het Protestantisme bleef onderhouden. Ten bewijze hiervan strekken 14 brieven van CYRILLUS aan WILHEM, welke door AYMON zijn openbaar gemaakt (1).

Bijna al deze, deels in 't latijn, deels in 't italiaansch geschreven, brieven van CYRILLUS, handelen over Protestantsche boeken, welke hij door tusschenkomst van zijnen Hollandschen vriend in handen kreeg of krijgen wilde; b. v. GOMARUS, HUTTERUS, RAINOLDUS en dergelijken; andere brieven, zoo als de 8ste en 9de hebben eene soort van kritiek van BELLARMINUS tot onderwerp; de merkwaardigste echter zijn de 2de, de 5de, 6de en 12de. In den 2den dankt CYRILLUS God voor de genade, dat Hij hem in de gelegenheid gesteld heeft aan den heer DAVID DE WILHEM opregtelijk hunne wederzijdsche overeenstemming in 't geloof te verzekeren, en hij voegt er bij, dat hij het door WILHEM ontworpen plan «*pro reformatione ecclesiae*» volkomen goedkeurt (2). In den vijfden brief zegt hij, dat WILHEM

(1) *Monuments etc.* p. 172—200.
(2) AYMON l. c. p. 175. 176.

hem de paapsche, Luthersche en orthodoxe (Calvijnsche) avondmaalsleer heeft uiteengezet, en dat hij met de laatste geheel overeenstemt (1). Niet minder calvinistisch drukt hij zich in den 6den brief uit, en verzekert in den twaalfden: « wanneer ik mijne Kerk reformeren kan, zoo wil ik « het zeer gaarne doen, maar God weet, dat het voor mij wel « onmogelijk zal zijn, zulk een plan ten uitvoer te brengen.»

Grootere hoop van te zullen slagen gaf hem niet lang daarna zijne verheffing op den Patriarchalen zetel van *Constantinopel*, welke sedert het begin der zeventiende eeuw bekleed werd door NEOPHYTUS II, die, zegt men, het plan eener vereeniging der Grieken met *Rome* zou ondersteund hebben. Het werkdadigst ijverden hiervoor de, als zendelingen te *Constantinopel* wonende Jesuiten, welke daar, onder de bescherming van *Frankrijk*, een groot collegie met eene wel voorziene Bibliotheek hadden opgerigt, er kosteloos onderwijs gaven, en zeer vele jonge Grieken en Joden, tot de Katholieke Kerk bekeerden (2).

Reeds in 't jaar 1612 verscheen de vijand van *Rome*, CYRILLUS, te *Constantinopel*, om, zoo mogelijk, de afzetting van den Patriarch NEOPHYTUS te bewerken, en de latinisering zijner landgenooten te verhinderen. Inderdaad werd NEOPHYTUS, op bevel van den grooten Heer, naar *Rhodus* verbannen, waar hij, na weinige maanden, in 't jaar 1613 overleed. Echter niet CYRILLUS, maar TIMOTHEUS, Bisschop van *Patras*, werd zijn opvolger, dewijl de Bisschoppen, die in de verkiezing medewerkten, CYRILLUS, als hun onbekend, verwierpen, en toen hij niettemin voortging met intrigueren, hem uit hunne Synode verwezen. Zoo verhaalt LEO

(1) AYMON l. c. p. 181.

(2) Vgl. AYMON l. c. p. 202. HAMMER Gesch. des Osman Reichs. IV, S. 438.

ALLATIUS, terwijl daartegen CYRILLUS zijne tegenstanders beschuldigt, den zetel van de Turken gekocht te hebben (1).

Na dit ongeval verwijderde zich CYRILLUS voor eenigen tijd op den berg *Athos* (2) en vervolgens in *Wallachije* (3); doch weldra treffen wij hem weder in *Egijpte* aan, gelijk uit zijne hierboven aangevoerde briefwisseling te zien is.

Eindelijk bereikte hij in 't jaar 1621, bij het weder openvallen van den zetel van *Constantinopel*, het doel van zijn streven. De Patriarch TIMOTHEUS stierf plotseling, naar men elkander verhaalde, aan de werking van het vergift, hetwelk de archimandriet JOSAPHAT, aan een gastmaal bij den Hollandschen gezant, in zijnen wijn had gedaan, en CYRILLUS zelf, die den vermoedelijken moordenaar aanstonds tot Aartsbisschop van *Chalcedeon* verhief, viel onder zware verdenking van medepligtigheid aan deze gruweldaad (4).

Toen hij echter, eenige maanden na zijne verheffing, zijne calvinistische gevoelens liet blijken, werd hij terstond op eene Grieksche Synode, niet zonder toedoen van den Franschen gezant, afgezet (5) en van de Porte in 1622 op het eiland *Rhodus* verbannen, als hebbende hij, naar de beschuldiging zijner tegenstanders, met den Groot-Hertog van *Toscane* eene landverraderlijke briefwisseling, aangaande een eiland in den Archipel gehouden.

Doch de gezanten van *Engeland* en *Holland* kochten reeds na weinige maanden *voor veel geld* de vergunning zijner terugkomst, midderwijl hij zelf het ook aan geene omkoopingen ontbreken liet, (6) en weldra mogt hij zich

(1) LEO ALLAT. p. 1074. AYMON p. 151, sq.
(2) LEO ALLAT. l. c. p. 1074.
(3) Zijn brief aan UYTENBOGAERT is uit *Wallachye* van den 22 September 1613.
(4) LEO ALLAT. l. c. p. 1074.
(5) LEO ALLAT. l. c. 1075.
(6) AYMON p. 207 en 208.

over zijnen voornaamsten tegenstander en aanklager, den metropoliet GROGERIUS van *Amasia*, door deszelfs verworging wreken (1). Van ANTHIMUS, die gedurende zijn ballingschap, tot Patriarch was aangesteld, en die zich nu op den *Athos* verwijderde, kocht CYRILLUS deszelfs aanspraak op den stoel van *Constantinopel* voor 4000 goudstukken af, zonder ze echter ooit te betalen (2).

Na eenig tijdsverloop, in 't jaar 1624, zou, volgens de bewering van CYRILLUS' vrienden, *Rome* naar de vereeniging der Grieken en Latijnen getracht, en hem zelfs met geld daartoe aangezocht hebben. Doch in de nog bewaarde instructien van den Pauselijken afgezant CANACHIO ROSI (3) is geen spoor van pogingen tot omkooping; integendeel zegt de Paus daarin uitdrukkelijk, dat men, zoo lang CYRILLUS den zetel bekleedde, niet wel aan eene vereeniging konde denken; en het zou eene onvergetelijke afwijking van de zoo dikwerf geroemde *slimheid* der *Curie* geweest zijn, indien zij hare eigen eer had toevertrouwd aan eenen zoo bitteren vijand als CYRILLUS, welken zij bovendien genoeg moest kennen om te weten, dat hem Engelsche *guinies* vijfmaal zoo lief waren als Pauselijke *scudis*.

Toen deze pogingen mislukt waren, dus beweert al verder CYRILLUS' vriend en kanzelier CHRYSOSCULUS (4), zochten de Papisten op nieuw den Patriarch te verdrijven, en beloofden aan eenige Grieksche Bisschoppen 20,000 daalders (5), indien zij dit wilden ten uitvoer brengen; doch

---

(1) *Biblioth. des aut. Eccles. du* XVIII *siècle.* Voortzetting van DUPIN T. II, 493.

(2) LEO ALLAT. l. c. p. 1075.

(3) AYMON p. 213, Sq.

(4) AYMON p. 214.

(5) HEINECCIUS heeft, blz. 202, waarschijnlijk *ex propriis*, de som nog verdubbeld.

de gezanten van *Holland* en *Engeland* verschaften hem voor duizend daalders op nieuw de bescherming van den Turkschen Sultan, en bewerkten tevens de verdrijving van den Vicarius Apostolicus, dien de Paus, om het Calvinisme tegen te gaan, naar Griekenland gezonden had.

Om zijn plan des te zekerder en te spoediger ten uitvoer te brengen, rigtte CYRILLUS, met ondersteuning der Engelschen in 't jaar 1627 te *Constantinopel* eene boekdrukkerij op, welke de Engelsche gezant, ten einde dit middel van proselytenmakerij te beveiligen, voor zijn eigendom uitgaf. Middelerwijl ook de Hollandsche gezant eene menigte van Protestantsche boeken naar *Griekenland* liet zenden, verschenen uit de nieuwe werkplaats Catechismussen en allerlei tractaten ter bevordering van het Calvinisme in het licht. De monnik NICODEMUS METARA had de typen uit *Engeland* gebragt en stond aan 't hoofd der drukkerij; doch weldra werd dezelve, zoo men voorgeeft op aanstoking der Jesuiten, in 't jaar 1628, door de Turksche politie overvallen, gedeeltelijk vernietigd, en slechts door ernstige tusschenkomst van den Engelschen gezant, Sir THOMAS ROS, weder in haar bestaan verzekerd (1).

Uit wraak veroorzaakte nu de Engelsche gezant eene geweldige vervolging der Jesuiten, die hij, als Spaansche spionnen, verdacht had gemaakt, wel inziende dat voornamelijk de val dezer zendelingen voor de zegepraal van het Calvinisme gevorderd werd. De vaders zochten en vonden hunne naaste bescherming in het huis van den Franschen gezant DE HARLEY, keerden echter na verloop van zeven weken, toen de storm bedaard was, stil naar hun collegie terug. Dan nu werden zij door de verraderij van CYRILLUS' vrienden in

(1) VON HAMMER, *Gesch. des Osman Reiches*. B^{d}. V, 189. AYMON p. 22, 271 ss.

het verderf gestort. Onder het voorwendsel, dat eenige Grieksche vrouwen in het Katholiek geloof verlangden onderwezen te worden, lokte men de zendelingen uit hunne woning in de handen der Janitsaren, ontnam hun alles, tot zelfs hunne boeken, pakte hen op schepen, en zettede hen op de kusten van *Italië* aan land (1). Waarschijnlijk heeft alzoo POMBAL, die met de Jesuiten op dezelfde wijze te werk ging, deze zijne handelwijze van de Turken geleerd.

Ten dank voor de velerlei gegevene ondersteuning zond CYRILLUS omstreeks dezen tijd aan den Koning van *Engeland* KAREL I den beroemden Alexandrijnschen Bijbel-codex ten geschenke. Dit overoud en kostbaar handschrift, hetwelk, zoo men zeide, door de H. THECLA, ten tijde van het Niceensche concilie, echter in allen geval vóór 450 (2) vervaardigd werd, was door hem van *Alexandrië* naar *Constantinopel* medegebragt en eigenlijk voor Koning JACOB I van *Engeland* bestemd, maar eerst na deszelfs dood werd het in 1626 aan den gezant *Sir* THOMAS ROS ter hand gesteld, die het in 1628 naar *Engeland* bragt en aan zijnen vorst overleverde (3). Een ander handschrift eener Arabische vertaling der vijf boeken MOZES had CYRILLUS reeds vroeger aan den Engelschen Bisschop en minister LAUD ten geschenke gemaakt (4).

Om den Patriarch te ondersteunen, zonden die van *Geneve* in 't jaar 1628 den gereformeerden Predikant ANTON LEGER naar *Constantinopel*, die van den Hollandschen gezant aller-

(1) Dit alles wordt zelfs van CYRILLUS' vriend CHRYSOSCULUS erkend, bij AYMON p. 227. Vgl. VON HAMMER l. c. p. 89. Overigens kwamen er eenige Jesuiten als kapellaans van het Fransche gezantschap naar *Constantinopel* terug. MOHNIKE p. 574. AYMON p. 232—236.

(2) HUG, *Einl. ins N. T.* I, 281.

(3) WOIDE, in de voorrede zijner uitgave van den *Codex Alex*, p. III, § 15.

(4) WOIDE l. c. p. II.

vriendelijkst ontvangen werd, en *acht* jaren lang met grooten ijver, maar met weinig gevolg, door middel van predikatien en tractaatjes aan de Calvinisering der Grieken arbeidde (1).

Voor deze deelneming bedankt CYRILLUS de Genevers, in een' brief van 15 April 1632 aan den aldaar woonachtigen Professor DIODATI (2), in welken hij van deze nieuwe verbindtenis alle heil verwacht, over den Roomschen Antichrist en de hinderpalen klaagt, welke zijn voornemen van de Grieksche Kerk te reformeren in den weg staan, en tevens den Genevers volmagt geeft, zijne geloofsbelijdenis door den druk bekend te maken.

CYRILLUS had namelijk in 't jaar 1629 eene in 't Latijn opgestelde geloofsbelijdenis openbaar gemaakt, waarin hij voor zijne Calvinistische gevoelens uitkwam (3). Dezelve was door toedoen van den Hollandschen gezant gedrukt, en maakte zulk een opzien niet alleen in *Griekenland* zelf, maar ook in *Polen* en te *Rome* (4), dat er kort daarop eene wederlegging verscheen van den vereenigden Bisschop MATTHEUS CARYOPHILUS, en de Paus door den Franschen gezant uitdrukkelijk aan CYRILLUS liet afvragen, of hij inderdaad de vervaardiger van dit geschrift was (5).

CYRILLUS erkende dit niet alleen, maar maakte zelfs in Januarij 1631 (6) op nieuw deze belijdenis in 't Grieksch bekend, en verspreidde dezelve door menigvuldige afschriften, van welke hij er een door LEGER naar *Geneve* zond, alwaar nu de *Confessie* in 't jaar 1633 met zijne

(1) AYMON p. 27, 85. Vgl. den brief van RAFFARD bij MOHNIKE S. 560 etc.

(2) AYMON p. 27, 36.

(3) De echtheid dezer *Latijnsche Confessie* is reeds dikwerf bestreden; maar CYRILLUS erkent uitdrukkelijk aan het eind zijner latere *grieksche* belijdenis, dat hij de opsteller is. Zie AYMON p. 249.

(4) HARDUIN *Coll. Conc.* T. XI, p. 231. AYMON p. 33, 36.

(5) AYMON p. 31. (6) AYMON p. 237—254.

toestemming in 't Grieksch en Latijn gedrukt werd.

Wij zullen op deze belijdenis later weder terug komen; thans kunnen wij het bij de bemerking laten, dat dezelve aan een' wezenlijken Calvinist geen oneer zou gedaan hebben. Aan CYRILLUS haalde zij echter nieuwe vervolging op den hals. Behalve de reeds genoemde Bisschop CARYOPHILUS, trad nog bijzonder CYRILLUS CONTARU, Aartsbisschop van *Bernhaea*, deels uit persoonlijken haat (1), deels uit geloofsijver, als verdediger der oude Grieksche leer tegen hem op, en bewerkte, in vereeniging met ATHANASIUS Aartsbisschop van *Thessalonika*, dat hij naar *Tenedos* verbannen werd (3 Maart 1634), welk verblijf hij weldra met dat op *Chios*, later met dat op *Rhodus* mogt verwisselen (2).

Ook gedurende zijne ballingschap bleef CYRILLUS in verbinding met de medehelpers van zijn plan, en nog bezitten wij eene reeks van brieven aan LEGER, welke van *Tenedos*, *Chios* en *Rhodus* gedagteekend zijn (3). Een derzelve, uit *Chio* van 4 April 1635 (oude stijl) bevat eene ligtzinnige uitdrukking over de transsubstantiatie «welke uit een stuk «brood of uit een droge korst een CHRISTUS maken kan» (4). In een later schrijven uit *Rhodus* van 26 April 1635 beschuldigt hij den gezant des Duitschen Keizers en andere Katholieken, als hadden zij hem in *Chios* van zeeroovers willen laten vangen en naar *Rome* voeren, doch God — naar andere berigten de Turksche Admiraal — had hem gered en naar *Rhodus* in zekerheid gebragt (5). In andere

(1) Omdat hij van CYRILLUS het Aartsbisdom van *Thessalonika* niet verkregen had. LEO. ALLAT. l. c. p. 1076.

(2) Hij was na een kort tijdsverloop telkens weder in zijne waardigheid hersteld geworden, zoo als blijkt uit de Synode van *Jerusalem* 1672, waar in gezegd wordt, dat hij tot driemaal den zetel onregtmatig had overweldigd. HARD. *Coll. Conc.* XI, 223.

(3) AYMON p. 56—109. (4) AYMON p. 67.

(5) AYMON p. 78, 79.

brieven spreekt hij over de tractaatjes van LEGER, bijzonder over dat, hetwelk de transsubstantiatie behandelt, en verzoekt om een nieuw exemplaar van hetzelve, ten einde het naar *Candia* te zenden, als waar zijne belijdenis bekend was en men reeds aan de leer der broodverandering begon te twijfelen (1).

Ongeveer in 't midden van het jaar 1636 verkreeg CYRILLUS, voor zijn en zijner vrienden geld (2), weder vrijheid om terug te keeren op den bisschoppelijken zetel, en daar ook toen LEGER naar zijn vaderland wilde terug keeren, gaf hij dezen een vrij merkwaardigen brief aan die van *Geneve* mede, waarin hij zijne wederkomst uit zijne ballingschap meldt, den «allerheiligsten» CALVYN zalig spreekt, en zijne Gereformeerde vrienden verzekert, dat hij hunne orthodoxe leer aanneemt, maar de Roomsche leerstukken verafschuwt (3).

Kort voor zijne volkomen herstelling, welke den 15 Maart 1637 plaats had, schreef CYRILLUS den laatsten brief, die ons is overgebleven, aan LEGER in *Geneve* (4), waarin hij deszelfs opvolger SARTORIUS prijst om zijne orthodoxe preeken, en zijne hoop op het welgelukken van het groote plan te kennen geeft.

Doch reeds in het volgende jaar moest hij zijn leven op eene treurige wijze eindigen. Zijne nieuwigheden hadden een groot deel der geestelijkheid verbitterd, en met haat tegen den man vervuld, welke zijne eigen bijzondere gevoelens valschelijk uitgaf voor de leer der Kerk en daardoor den ouden roem der Grieksche orthodoxie dreigde te vernietigen (5). Aan het hoofd der ontevredenen trad nogmaals

(1) AYMON p. 101. (2) HEINECCIUS, p. 208.
(3) AYMON p. 1—7. (4) AYMON p. 115—118.
(5) HARD. *Coll. Conc.* XI, 223.

CYRILLUS CONTARU op, en verzamelde eene Synode te *Constantinopel*, om over den ketterschen Patriarch het vonnis uit te spreken (1). Nog echter zou CYRILLUS zich hebben kunnen redden, zoo niet te gelijkertijd des Sultans gunsteling BAIRAM BASCHA — met regt of met onregt weten wij niet — CYRILLUS bij den grooten heer had aangeklaagd van de Grieksche Kosakken tot eenen inval in het Turksche rijk te hebben overgehaald (2). Op deze beschuldiging werd de Patriarch den 28 Junij 1638, op een schriftelijk bevel van den Sultan, die toen tegen *Bagdad* optrok, gevankelijk weggevoerd naar eene vesting aan den *Bosphorus*, na weinig dagen op een boot in zee gevoerd en daár gewurgd en over boord geworpen (3).

Zijn dood was de geweldigste slag voor het plan, om het Oosten te Protestantiseren, want bezwaarlijk zou men ooit te voren eenen Griek gevonden hebben, die zoo veel geneigheid hiervoor aan den dag legde, en zooveel van de Protestantsche beginselen had overgenomen als CYRILLUS. Bewijsstukken hiervan hebben wij reeds in niet geringen getale in zijne brieven gevonden, doch het grootste bewijs is de *geloofsbelijdenis*, waarvan wij hierboven gesproken hebben. Zij bevat 18 hoofddeelen en een aanhangsel bestaande uit vier vragen en even zoo vele antwoorden.

Het I^e^. hoofdstuk leert de H. Drievuldigheid, en de voortkomst van den H. Geest van den Vader *door den Zoon*.

Hoofdst. II verklaart de H. Schrift voor goddelijk en voor *verheven boven de Kerk*.

---

(1) LEO ALLAT. l. c. p. 1075. Volgens de acte der Synode van *Jerusalem* zou CYRILLUS thans geloochend hebben, dat hij de *belijdenis* opgesteld had; echter zou hij zijn afgezet, wijl hij dezelve niet openlijk wilde wederleggen. HARD. l. c. p. 221—223.

(2) AYMON p. 11. (3) HEINECCIUS l. c. p. 208.

Hoofdst. III beweert het bestaan eener *dubbele praedestinatie*, ten dood zoowel als ten leven.

Hoofdst. IV zegt: dat al het geschapene goed is, daar het komt van God, maar dat het kwaad van den duivel en den mensch voortkomt.

Hoofdst. V: dat alles door de goddelijke Voorzienigheid bestuurd wordt.

Hoofdst. VI: dat de zonde van ADAM op alle menschen is overgegaan.

Hoofdst. VII: dat CHRISTUS waarlijk is mensch geworden uit MARIA.

Hoofdst. VIII: dat hij de eenige middelaar is bij den Vader en (niet uitsluiting der heiligen) *alleen zorg draagt voor de Christenen.*

Hoofdst. IX: dat zonder geloof niemand Gode kan behagen.

Hoofdst. X: dat CHRISTUS alleen is hoofd der Kerk *en geen mensch haar hoofd kan zijn.*

Hoofdst. XI: dat *de gepraedestineerden de leden der Kerk zijn.*

Hoofdst. XII: *dat de Kerk op aarde kan dwalen.*

Hoofdst. XIII: dat de mensch geregtvaardigd wordt *door het geloof alleen zonder de werken*, ofschoon deze niet moeten ontbreken.

Hoofdst. XIV: *dat de vrije wil dood is* in degenen, die nog niet zijn wedergeboren, en alles wat zij doen is *zonde*, doch bij de wedergeboorte de vrijheid door de genade weder van den dood wordt opgewekt.

Hoofdst. XV: dat er slechts *twee sacramenten* zijn.

Hoofdst. XVI: namelijk de Doop en

Hoofdst. XVII: het avondmaal; maar, zegt hij, wij gelooven niet aan de *Transsubstantiatie*, en nuttigen het ligchaam van CHRISTUS slechts *geestelijk; slechts voor de geloovigen is Hij tegenwoordig, terwijl voor de ongeloovigen niet*

dan brood en wijn aanwezig is.

Hoofdst. XVIII: *Er is geen vagevuur.*

In de hierbij gevoegde antwoorden laat zich CYRILLUS in dezen zin uit:

1. Het lezen in de Schrift mag aan *niemand* geweigerd worden.

2. Alle *moeijelijke* plaatsen in den Bijbel worden door vergelijking *duidelijk*.

3. Kanoniek zijn van het O. T. *slechts* de 22 boeken, die in de Synode van *Laodiceë* zijn opgenoemd; alzoo worden de zoogenaamde *deuterokanonieke* boeken uitgesloten, en voor Apokryph verklaard.

4. Eindelijk laat hij zich tegen de *vereering der beelden* uit.

Het was natuurlijk, dat de Calvinisten over deze geloofsbelijdenis zich ten hoogste verblijdden, en zich met derzelver snelle verspreiding ijverig bezig hielden, want inderdaad bevatteden vele artikelen den openbaarsten afval van het Grieksche leerstuk. Namelijk de leeringen aangaande het *tweetal* sacramenten, aangaande het *avondmaal*, de *praedestinatie*, de *onvrijheid* van den wil, de verwerping van de *vereering der heiligen*, van een *zigtbaar opperhoofd*, van *het vagevuur* enz. zijn zuiver Protestantsch. Hetzelfde geldt van de vier antwoorden. In het derde heeft CYRILLUS er nog eene grove onwaarheid bijgevoegd, door te beweren: dat de Grieksche Kerk zich ten opzigte der bijbelboeken nog altijd bij den kanon van het concilie van *Laodicée* bepaalt, terwijl hij noodzakelijk weten moest, dat ook de deuterokanonieke boeken, van de Grieken zoowel als van de Katholieken voor heilig gehouden worden (1).

Reeds weinige weken na CYRILLUS dood vond derhalve

(1) De volgende Grieksche Synoden hebben zich aangaande dit punt eer streng tegen CYRILLUS verklaard. HARD. *Conc.* XI: 175 et 258.

de Synode van *Constantinopel* in September 1638 zich gedrongen, zijne valsche stellingen een voor een te censureren en den ban over hem uit te spreken, dewijl hij niet alleen zelf kettersch geleerd had, maar, bovendien de hem eigen dwalingen voor de leer der geheele Grieksche Kerk had uitgegeven en alzoo ook deze in verdenking had gebragt. (1).

Ik weet, dat de Calvinisten, om hunne driest gewaagde stelling, dat de leer van CYRILLUS die der geheele Grieksche Kerk is, vol te houden, het gezag dezer Synode zoeken te verzwakken door de bemerking, dat de nieuwe voorzittende Patriarch onregtmatig en heimelijk Katholiek was; maar, gelijk men wel erkennen moet, deze opwerpingen vervallen ten opzigte van zijn opvolger PARTHENIUS, die een *vijand van Rome* was (2) en echter in 1642 ter veroordeeling van CYRILLUS' dwalingen eene Synode heeft gehouden, op welke al de hoofdstukken en antwoorden van CYRILLUS, met enkele uitzondering van hoofd. 7 over de menschwording, zijn verworpen. Bovendien werden deze Synodale besluiten onderteekend door den Russischen Metropoliet PETRUS MOGILAS van *Kiew*, die tot op den huidigen dag als een trouwe bewaker der Grieksche Orthodoxie vereerd wordt, en wiens, tegen CYRILLUS opgestelde, *geloofsbelijdenis* leerstellig gezag in de Grieksche Kerk verkregen heeft. (3)

Eene nog nadere verklaring der Grieksche Kerk tegen CYRILLUS werd veroorzaakt door de aanvallen van den Protestantschen Theoloog JEAN CLAUDE van *Charenton* tegen NICOLE en de andere vervaardigers der strijdschriften over de onafgebroken oudheid des geloofs. CLAUDE hield nog altijd staande, dat CYRILLUS de zuivere Grieksche leer van

(1) HARD. *Coll. Conc.* T. XI, p. 223—232.
(2) HEINECCIUS l. c. p. 211.
(3) Vgl. SCHROCKH. N. K. G. V: 406.

het avondmaal had voorgesteld; derhalve verzocht in 't jaar 1672 de Fransche gezant OLIER DE NOINTEL aan de Bisschoppen van het patriarchaat van *Jerusalem*, welke juist op dat oogenblik zich onder DOSITHEUS in eene Synode verzamelden, dat zij over de geloofsbelijdenis van CYRILLUS eene verklaring zouden afleggen. Dezelve viel omtrent alle punten ten nadeele van CYRILLUS uit; de geloofsbelijdenis van MOGILAS werd openlijk geprezen, de besluiten der beide Synoden van 1638 en 1642 vernieuwd, en uitdrukkelijk in de eigen acten opgenomen; ook werd er eene, volstrekt aan die van CYRILLUS tegenovergestelde, geloofsbelijdenis in 18 hoofddeelen en 4 antwoorden uitgegeven (1).

Echter wordt er een nog onvoordeeliger licht over CYRILLUS geworpen, door dat de talrijke verzameling vervolgens aanwees, hoe hij middelerwijl in andere schriften en predikatien juist het tegendeel geleerd had van 't geen hij in zijne belijdenis beweerde. Of hij deze werkelijk vervaardigd heeft, wil de Synode daarlaten; doch wij weten het met zekerheid uit zijne, en zijner vrienden getuigenis.

Deze drie Synoden bewijzen ons genoegzaam, dat ook de derde poging om het Oosten te protestantiseren vergeefsch is geweest, gelijk dan ook honderd jaren later de pogingen des Graven ZINZENDORF (1737) om den Griekschen patriarch voor HERNHUT te winnen, spoorloos en zonder eenige beantwoording te vinden, zijn voorbijgegaan (2).

(1) HARD. *Coll. Conc.* XI. p. 179—272.
(2) SCHRÖCKH N. K. G. IX, 55.

LAGER ONDERWIJS.

OVER DE

VERGELIJKENDE EXAMENS

OP DE

OPENBARE SCHOLEN,

SEDERT HET JAAR 1806 TOT 1823.

De Wet des jaars 1806 schrijft het Vergelijkend Examen niet voor. De Schoolopziener ROOZEBOOM, hevige voorstander der Vergelijkende Examens, zegt ons met duidelijke woorden:

« Eene dwaling..... is de veronderstelling, dat de voor-« standers van het Vergelijkend Examen de wettigheid van « deszelfs vordering op de bepalingen der Wet van 3 « April 1806 zouden bouwen » (bl. 11).

Intusschen verzekert de heer ROOZEBOOM (bl. 12), dat Art. 25 van het Reglement B, bij de Wet van het jaar 1806 gevoegd, « wel degelijk van hetzelve *spreekt*, ofschoon « het dan ook niet tot eene *verpligting* makende voor de « *geregtigden tot de aanstelling* ».

Wanneer wij nu dit artikel lezen, dan vinden wij aldaar bepaald, dat « zij die de Algemeene Toelating als « onderwijzer, van welke soort of rang ook, ver-« kregen hebben, des niettemin, zoo dikwerf dit ge-« vorderd wordt, onderworpen blijven aan het ondergaan « van een nader of *tweede examen*, bij het staan naar eene « speciale beroeping, aanstelling of admissie » en niets meer: en nu vragen wij gemoedelijk, of dit artikel wel

degelijk van het *Vergelijkend Examen* spreekt. Wij voor ons zien het niet; alleen eene willekeurige Wets-uitlegging ziet in de woorden van een *nader of tweede examen* het *Vergelijkend Examen* (1).

Wij zullen niet ontkennen, dat zij, die de beroeping, aanstelling of admissie verleenen, hierin het regt zouden kunnen vinden, om, bij de vervulling eener onderwijzersplaats, des verkiezende, een *vergelijkend* examen te doen plaats hebben; maar duidelijk is het voor ieder die leest, dat er van geen Vergelijkend Examen in dit artikel gesproken wordt.

Nu zal men met den *Tijdgenoot* (bl. 151) (2) welligt zeggen: «de bepalingen van de Wet des jaars 1806 duiden, naar ons oordeel, daarop, dat een vergelijkend «examen zoude worden afgenomen, zoo dikwijls zulks «zoude gevorderd worden door hen, die de Staat met «de zorg voor het onderwijs belastte» en deze personen zijn, volgens den *Tijdgenoot*, de Schoolopzieners.

Doch eerstens zullen wij bemerken, dat, wel is waar, aan de Schoolopzieners het *bijzonder regt* over geheel het lager onderwijs is opgedragen, bij Art. 1 der Wet van het jaar 1806, maar onder medewerking van, of gecombineerd met andere personen en Commissiën of Collegiën, naar den aard der scholen, zoo als het slot van dit artikel vermeldt;

Ten tweede: dat noch in de Wet zelve, noch in het *Reglement* A, noch in het *Reglement* B, noch in de *Ver-*

(1) Het *Vergelijkend Examen* wordt evenmin onder een nader examen verstaan, als het individueel examen, 't welk zeker Schoolopziener eigendunkelijk, buiten de Plaatselijke School-commissie om, eene Institutrice heeft afgenomen, een *Vergelijkend Examen* kan genoemd worden.

(2) Deze heeft onlangs het strijdperk verlaten.

ordeningen op het afnemen en afleggen der Examens, noch in de *Instructie voor de Schoolopzieners,* allen bij de Wet des jaars 1806 gevoegd, het woord van *Vergelijkend Examen* genoemd wordt, noch iets hetgeen daarnaar zweeft.

Ten derde: dat alzoo in geen enkel artikel een grond gegeven is voor de bewering, dat de Schoolopziener een Vergelijkend Examen kan bevelen; neen, alleen zoude hij een *nader* of *tweede* examen bij eene speciale beroeping kunnen vorderen, wanneer wij de generale woorden van art. 25, boven aangegeven, op *hem* toepasten, maar wij moeten ontkennen, dat zijn toezigt dit kan medebrengen, al heette het, ten einde zich van de geschiktheid der beroepenen te kunnen overtuigen;

Omdat ten vierde: hij de magt van beroeping, aanstelling of admissie niet heeft. Deze behoort aan de Gemeente- en Departementale Besturen of andere geregtigden, niet den Schoolopziener; zij, die de keus en het regt van aanstelling hebben (1), zijn, volgens de Wet des jaars 1806, slechts verpligt de opengevallen scholen den Schoolopziener te vermelden, zijne inlichtingen te ontvangen (2), de acte van algemeene toelating vooraf te doen zien en die van beroeping aan hem te doen vertoonen; zij alleen zouden geregtigd zijn, om een vergelijkend examen te doen plaats hebben; de Schoolopziener is slechts bevoegd toe te zien, toezigt uit te oefenen, maar hem is geene *omnipotentia,* alvermogende magt, bij die Wet toegekend, geen regt om de keus te belemmeren; deze behoort den geregtigden. Hem is opgedragen te waken, dat niemand onderwijs geve zonder algemeene toelating, zonder speciale beroeping, doch hij vermag niet eens, op zijn

(1) Zie Art. 17 der Wet. (2) Zie Art, 18, 19, Reglement A.

gezag, zich van de vereischte kunde der beroepenen nader te verzekeren. Meerdere magt, dan wij hier beschrijven, is hem in geen enkel artikel der Wet van 1806 gegeven. En is den Schoolopziener krachtens die Wet deze magt, van Vergelijkend Examen te bevelen, niet verleend, dan zijn de Plaatselijke School-commissiën, als mindere autoriteiten, nog veel minder tot dusdanige vordering geregtigd:

Dus is, naar ons inzien, in de Wet des jaars 1806 het Vergelijkend Examen noch voorgeschreven, noch uitgelokt; edoch zouden de geregtigden, krachtens die wet, zich bevoegd kunnen achten, dit te houden of te doen houden; maar de Schoolopziener is onbevoegd, dit te vorderen, en nog minder bevoegd zijn de Plaatselijke School-commissiën, voor zoo verre deze de bevoegdheid niet bezitten tot het doen der *beroeping*.

Nu zal niemand ontkennen, dat de Schoolopziener, gebruik makende van al zijnen morelen invloed, aan de geregtigden ter benoeming, krachtens Art. 25 der *Verordeningen* boven vermeld, een Vergelijkend Examen van al de opgekomen sollicitanten, in plaats van een individueel examen, zoo men dit doelmatig oordeelde, kan aanraden, noch dat hij krachtens dit artikel kan «gequalificeerd «worden door degenen, die het regt van beroeping, aan- «stelling of admissie bezitten of uitoefenen», om een nader of tweede examen te doen plaats hebben; maar de Schoolopziener heeft *per se*, krachtens dit artikel, dit regt niet; de uitdrukkelijke bepaling, dat de geregtigden hiertoe qualificeren moeten, sluit de bevoegdheid des Schoolopzieners uit, hetgeen Art. 13 der Wet van 1806 bevestigt. Dit artikel vordert alleen, dat, na de speciale beroeping, de beroepene zich bij den Schoolopziener vervoege, voor en aleer hij onderwijs geven moge.

Wij hebben gebezigd het woord van *gereglïgden*, zelfs voor de *openbare scholen*, omdat Art. 17 der Wet van het jaar 1806 de bepaling bevat, dat de speciale beroepingen, aanstellingen of admissiën geschieden zouden door daartoe bevoegde personen of collegiën, in dier voege als bij het Huishoudelijk Reglement van ieder Gewest zoude bepaald worden (1).

Door de meeste *Huishoudelijke Reglementen* werd nu vastgesteld, dat, betrekkelijk de *openbare* schoolonderwijzers, in de steden de wijze van benoeming, aanstelling en admissie geregeld zou worden door *Plaatselijke Reglementen*, en ten platte lande en in enkele kleine steden zouden dezelve geschieden door de Gemeente-besturen of door de eigenaren van Heerlijkheden; echter, in Drenthe, Vriesland, Gelderland, Overijssel, Braband, werden overal de Gemeente-besturen, zonder verdere bepalingen, met de benoeming belast, doch hier en daar onder medewerking der Drosten, Schultus en gecommitteerden uit de ingezetenen gekozen; terwijl overal aan de Hervormde Kerkeraden eene groote rol werd toegekend (2). Maar door geen enkel Huishoudelijk Reglement hebben wij aan den Schoolopziener de beroeping zien toebetrouwen.

---

(1) Zie ook Art. 18 en 19 van het Reglement A.

(2) Zie 't Huishondelijk Reglement voor *Holland*, art. 4 en 5, in *Verzameling van Wetten van Z. M. den Koning van Holland*, d. 1, bl. 250; — voor *Drenthe*, art. 4, ibid, bl. 285 enz. Men zie ook deze huishoudelijke Reglementen, *Bijdragen*, 1806 en 1807; voor *Drenthe*, van 29 Augustus 1806, n°. IX, bl. 3; *Holland*, van 9 September 1806, bl. 21, veranderd 7 Maart 1807. Zie Bijdragen 1815, st. 3, bl. 145; *Zeeland*, van 22 September 1806, Bijdragen 1806, n°. X, bl. 3; *Vriesland*, 20 October, 1806, n°. XII, bl. 3; *Utrecht*, 11 November 1806, n°. XII, bl. 23; *Gelderland*, 27 Dec. Bijdragen 1807, n°. I, bl. 1; *Braband*, 20 Januarij, 1807, ibid n°. II, bl. 3; *Stad en Lande van Groningen*, 23 Februarij 1807, n°. III, bl. 7; *Overijssel*, 15 Januarij 1807, n°. IV, bl. 3. — Ook in HAMESVELD *Pandecten*, D. 4. bl. 234 en volg.

Edoch in vele dezer zelfde aangehaalde Reglementen (1) zien wij het Vergelijkend Examen voor de *openbare* scholen ten platten lande vastgesteld, evenwel met deze uitzondering, dat in de meeste der Gewesten de eigenaren van Heerlijkheden niet gehouden waren, zoodanig Examen te doen plaats hebben. Ja men is zelfs verder gegaan; in *Vriesland* moest, blijkens art. 9, alle benoeming van *openbare* onderwijzers ook in de steden door *vergelijkend examen* voorafgegaan zijn; ook in *Gelderland* wordt van geen onderscheid tusschen de *openbare scholen* ten platten lande en in de steden gewag gemaakt; terwijl in *Braband* ook dit verschil niet voorkomt, evenmin als in *Overijssel*. Zoodat men erkennen moet, dat, door de Huishoudelijke Reglementen, het Vergelijkend Examen, voor de *openbare* scholen, bijna eenparig is voorgeschreven, terwijl ook bij vele Plaatselijke Stedelijke Reglementen dit systema is aangenomen, en wij zullen niet ontkennen, dat art. 20 der Wet van 1806 deze invoering der Vergelijkende Examens voor de *openbare* scholen niet schijnt te verhinderen, dewijl wij aldaar lezen: « alle nadere en « bijzondere bepalingen omtrent alles, wat het Lager « Schoolwezen en Onderwijs in de onderscheidene Depar- « tementen bijzonderlijk vordert, worden geregeld door « een *Huishoudelijk Schoolreglement.* »

Bij Keizerlijk Decreet van 9 Julij 1810 werden onze Gewesten met *Frankrijk* vereenigd en zouden met de bepaalde invoering der Fransche Wetgeving, te beginnen met den 1 Maart 1811, alle Wetten der Fransche Uni-

(1) Voor *Holland* art. 5, e. f.; voor *Drenthe* art. 4, d.; *Zeeland* art. 5, d.; *Vriesland* art. 6, e.; *Utrecht* art. 3, e.; *Gelderland* art. 5, d.; *Braband* art. 30; *Stad en Land van Groningen* art. 5, f.; *Overijssel* art. 2, f.

versiteit hier te lande in werking zijn gebragt en alzoo de Wet van het jaar 1806, met al de aankleven van dien, in onbruik geraakt zijn, hadde niet de Keizer verordend, bij Decreet van 18 October 1810, art. 50, dat «alle in-«rigtingen van onderwijs in de Hollandsche Departemen-«ten zouden gehandhaafd worden» (1), en bij zijn Decreet van 22 October 1811, te *Amsterdam* genomen (2), in art. 8, dat «de bestaande inrigtingen op het Lager School-«wezen en onderwijs zouden worden gehandhaafd.»

Krachtens art. 9 behielden de «Schoolopzieners, inge-«volge de wet van 3 April 1806 in *Holland* gevestigd, «hunne werkzaamheden»; moesten evenwel de Hollandsche scholen in de Fransche Universiteit worden ingelijfd en dezelve aan eene der twee op te rigten academiën worden toegevoegd (3); terwijl een der twee *Inspec-*

(1) Zie Bulletin des Lois n°. 322; n°. 6043; bl. 355. KEMPER, *Code organique* bl. 132; HEMKES, *Handboek*, bl. 202. — Bij ditzelfde Decreet zouden twee titulaire Raden van de Keizerlijke Universiteiten naar *Holland* gezonden worden, om kennis te nemen van genoemde instellingen en een rapport op te maken, nopens de wijze om dezelve in gezegde Universiteit op te nemen (art. 52). Zie het rapport van CUVIER en NOËL nopens hunne inspectie-reis in *Holland*, in Junijen Julij 1811. Bijdragen 1812, St. V, bl. 23 en volg,

(2) In het *Bulletin des Lois* komt dit Besluit niet voor, zelfs niet in het Bulletin in het Hollandsch en Fransch te Parijs ter Keizerlijke Drukkerij uitgegeven; men vindt het in *Le Courrier d'Amsterdam* 1811, n°. 377; KEMPER Jaarboeken I, bl: 119; *Bijdragen*, 1812, st. XI, bl. 295. HEMKES, Handboek, bl. 203.

(3) Volgens de Fransche wet van 17 Maart 1808, hier te lande ingevoerd, moesten, naar art. 4, zoo vele Akademiën bestaan als er Hoven van Appel zijn. Zie HEMKES, *Handboek*, bl. 166. Bij het Keizerlijk Decreet van 22 October 1811 werd bepaald, dat er twee Akademiën van de Keizerlijke Universiteit in de Hollandsche Departementen zijn zouden, te *Leiden* en te *Groningen* (art. 1); terwijl bij Besluiten van 30 April 1812 de *recteurs* en *inspecteurs* over dezelve benoemd werden: J. S. BRUGMANS, *recteur*, J. H. VAN SWINDEN en CHARLES SULPICE FLAMENT, Inspecteurs der Akademie te *Leiden*; H: MUNTINGHE, *recteur*, A. G. CAMPER en TH. VAN SWINDEREN, Inspecteurs der Akademie te *Groningen*. De heer A. VAN DEN ENDE, vroeger Inspecteur-Generaal der Latijnsche scholen, ingevolge den

teurs dier Akademien belast zoude zijn met het oppertoezigt der Lagere Scholen (1), onverminderd de waakzaamheid, welke de maires over gezegde scholen moesten houden (2).

Ook de bestaande onderwijzers moesten zich de middelen aanschaffen, om het onderrigt der Fransche taal op hunne scholen te doen plaats hebben (art. 13); terwijl na één jaar na de bekendmaking van dat Besluit, geene acte zoude kunnen verkregen worden, noch iemand eene school zou mogen waarnemen, zoo hij niet in staat ware, in persoon ten minste de beginselen der Fransche taal te onderwijzen, en na twee jaren, zoo hij deze taal niet vlug verstond (art. 14). Maar daarentegen verbleven de tractementen, aan de schoolonderwijzers door de Gemeenten toegelegd en de schoolgelden, die door de leerlingen betaald werden, op den gewonen voet (art. 15), en, hetgeen alhier vooral in aanmerking komt, «al het «geen bij de Hollandsche Wet van 3 April 1806 is ver«ordend, betrekkelijk de af te leggen examens en de ac«ten van onderscheiden rangen, moest bij voortduring «in acht genomen worden» (art. 12).

Hieruit blijkt, om ons van de woorden der Bijdragen zelve te bedienen, dat «geheel de schoolwet van 3 April «1806, welke de grondslag was van de» alstoen «be«staande instellingen op het Lager Schoolwezen, gansch «en al bevestigd, en, benevens alle daaruit voortvloeijende «inrigtingen, geheel ongeschonden bewaard werden» (3).

geest der wet van 3 April 1806, werd dienzelfden dag benoemd tot Inspecteur-Generaal der Keizerlijke Universiteit met eene bijzondere zending voor de Hollandsche Departementen (Zie Bijdragen 1812, st. V, bl. 82).

(1) Zie art. 93 en 94 dierzelfde Wet, l. c.

(2) Zie art. 10 en 11 van het Keizerlijk Decreet 22 Oct. 1811.

(3) Zie Bijdragen 1811, n°. XI, bl. 291.

Intusschen gaf de heer A. VAN DEN ENDE, den 30 April 1812 tot Inspecteur-Generaal der Universiteit benoemd, bij zijne aankondiging van 12 Junij deszelfden jaars te kennen, dat alle, zoo *openbare* als *bijzondere*, schoolonderwijzers zich, voor den 1 Augustus 1812, schriftelijk moesten vervoegen bij den Districts-Schoolopziener, of voor het Departement *Ooster-Eems* bij den heer VAN SWINDEREN, «ter verkrijging van de ook hun noodwendig geworden vergun-«ning, brevet of diploma, te verleenen door Zijne Ex-«cellentie den Groot-Meester der Keizerlijke Universiteit» krachtens de sedert 22 October 1811 alhier te lande ingevoerde Fransche Wetten, welke, volgens hem, sedert 1 November 1811 verbindende waren geworden (1); hetwelk bij *Aankondiging* van 27 Augustus 1812 door A. VAN DEN ENDE op nieuw werd herinnerd (2). Nog weder bij *Aankondiging* van 28 Augustus 1812 herhaalde dezelfde Inspecteur-Generaal dezelfde waarschuwing, ditmaal verklarende, dat «niemand eene school kan opzetten noch «openlijk kan onderwijzen, zonder Lid der Universiteit «te zijn, en zonder dat daartoe door den Groot-«meester de vergunning is verleend geworden, en dat alle «de posten bij de Universiteit door hem begeven wor-«den.» Verder «dat er van nu af aan een Proces-Ver-«baal zal behooren opgemaakt te worden van de *Verge-«lijkende* Examens, afgenomen door of onder de directie «van den Districts-Schoolopziener van alle de wettige Sol-«licitanten naar eenige opengevallen Lagere School en «dat dit Proces-Verbaal, gecertificeerd door genoemden «Inspecteur en door diegenen, welke tot dus verre het «regt uitoefenden van onderwijzers aan te stellen of de ad-

(1) Zie HEMKES *Handboek*, bl. 206. *Bijdragen* 1812, st. V, bl. 147.
(2) Zie HEMKES *Handboek*, bl. 209. *Bijdragen* aangew. plaats bl. 155.

«missie te verleenen tot het opzetten van scholen.... zal «moeten opgezonden worden aan hem Inspecteur-Gene- «raal.»

Wijders herinnert hij, dat «overeenkomstig met «de wet van 3 April 1806, geenerhande opengevallen «plaats zal kunnen vervuld worden, zonder dat er eene «meest uitvoerige aankondiging zal zijn geplaatst geworden «in de *Bijdragen*.... dat de tijd van de uitnoodiging der «Sollicitanten en van derzelver oproeping tot het *Verge-* «*lijkend Examen* niet zal kunnen bepaald worden, dan «nadat gezegde aankondiging door genoemd Tijdschrift «behoorlijk publiciteit zal kunnen verkregen hebben» (1).

Bij eene soort van Inleiding, voor deze *Aankondigingen* geplaatst, geeft de heer VAN DEN ENDE te kennen, dat hij «ten gevolge van naderen last heeft gemeend zich te moe- «ten haasten» dezelve «te doen» (2). Welke de lastge- vende persoon geweest is, zegt hij niet, maar hij deelt evenwel mede, dat door eene gunstige verklaring van Z. Exc. den Groot-meester, voor de te ontvangen diploma's niets zal behoeven betaald te worden dan het regt op het zegel, hetwelk *drie francs* bedraagt; zoodat men gissen *kan*, dat hij deze last van den Groot-meester ontvangen zoude hebben.

Intusschen kunnen wij niet in de Wet van 1806 en hare Bijlagen, zelfs niet in art. 18 van het Reglement A, bij de Wet van 3 April 1806 gevoegd, datgene vinden, wat de heer VAN DEN ENDE van de verpligting van een *Vergelijkend* Examen goedgevonden heeft te verklaren (3).

(1) Zie HEMKES *Handboek*, bl. 211. *Bijdragen* 1812, st. V, bl. 161.
(2) Zie *Bijdragen* a. p. bl. 153.
(3) Dit artikel luidt: «Bij het openvallen van eenige onderwijzers- «plaats (art. 4) zal daarvan door degenen, die de aanstelling of be «roeping doen, of de admissie verleenen moeten (art. 17 der Wet)

Hij haalt dan ook wijsselijk geen artikel aan. Wij hebben uit ons zelven dit art. 18 aangestipt, hetwelk deze bepaling het meest zoude moeten bevatten; maar de onpartijdige lezer zal met ons erkennen, dat de verklaring van den heer VAN DEN ENDE bezijden de juistheid is. Hadde hij de *Huishoudelijke Reglementen* als de verpligting bevattende, — voor de meeste *Openbare Scholen*, — van een *Vergelijkend Examen* aangegeven, wij zouden met hem gereedelijk instemmen: doch in de Wet zelve kunnen wij deze verpligting niet vinden.

In onze oogen is deze aankondiging in strijd met de wet van 3 April 1806, door Keizerlijk Decreet gehandhaafd; in welk Decreet van 22 October 1811 wij evenmin vinden hetgeen de heer VAN DEN ENDE in zijne *Aankondiging* van 12 Junij 1812 verzekerde, nopens de invoering der Fransche Wetten der Universiteit alhier te Lande; dit Decreet zegt er geen enkel woord van, en spreekt alleen van de organisatie van de Akademiën, van de Inspecteurs, van hunne Rapporten en de overige punten, welke wij mededeelden.

Wij moeten alzoo, tot nader bewijs, datgene, wat de heer VAN DEN ENDE deed, houden voor eene groote toegeeflijkheid of een misbruik van magt van den Grootmeester der Keizerlijke Universiteit.

Men zegge niet: de Fransche Wetgeving der Universiteit is evenwel ingevoerd bij Keizerlijk Decreet van 8 November 1810 (1), deze wetgeving is den *1 Maart 1811* in wer-

«schriftelijk kennis worden gegeven aan den Schoolopziener van het «district of de Plaatselijke Schoolcommissie, met opgave der trac«tementen en emolumenten, aan die plaats verbonden, ten einde «deze daarvan, ingevolge art. 14 der meergemelde instructie, open«lijke bekendmaking kunnen doen ter plaatse, waar zulks behoort.»

(1) Zie J. M. KEMPER, *Code organique*, bl. 393.

king gekomen, de heer VAN DEN ENDE heeft slechts eene verkeerde wet aangehaald, tot staving dat alle deze Fransche Wetten alhier van kracht zijn geworden; en duidelijk blijkt het van hare invoering; mitsdien van de art. 1, 2, 3 van het Decreet van 17 Maart 1808, waarin wij lezen: «Het openbaar onderwijs, in geheel het Keizerrijk, is bij «uitsluiting toevertrouwd aan de Universiteit. Geene school, «geenerhande stichting van onderwijs kan opgerigt wor«den buiten de Keizerlijke Universiteit en zonder de mag«tiging van deszelfs Hoofd (art. 12). Niemand kan eene «school opzetten, noch openlijk onderwijzen, zonder Lid «van de Universiteit te wezen en bij eene van hare fa«culteiten eenen graad verkregen te hebben.»

Wij zullen antwoorden: niettegenstaande al deze bewijsgronden, door ons zelven opgespoord, niettegenstaande de invoering der Wet van 17 Maart 1808, kunnen wij nog niet toegeven, dat, hadde de heer VAN DEN ENDE het anders gewild, deze wet van 17 Maart 1808 verhinderd zoude kunnen hebben, dat de wet van 1806 in volle werking gebleven ware, aangezien het Keizerlijk Decreet van 22 October 1811 de Wet van 17 Maart 1808, sedert den 1 Maart 1811 van kracht, voor onze Gewesten had gemodificeerd; ook was er geene behoefte, om deze Wet tot verpligting van Vergelijkend Examen uit te leggen.

De heer ROOZEBOOM durft dan ook niet geheel den heer VAN DEN ENDE vrijpleiten. Hij zegt onder anderen: «Indien wij de *Wettigheid* der vordering van het *Vergelijkend* Examen uitsluitend op de *Wetgevende kracht* dezer *aankondiging* wilden gebouwd hebben, zoo zouden wij misschien verlegen staan, en de zaak, niet alleen ten aanzien van de bijzondere scholen der 1e klasse, maar ook met opzigt tot de overige liever gewonnen geven (bl. 20).

De heer H. VAN STRALEN, werd gedrongen, in zijne hoedanigheid van Commissaris-Generaal voor de Binnenlandsche Zaken, in het jaar 1814, duidelijker de reden aan te stippen, waarom de heer VAN DEN ENDE de Wet van het jaar 1806 meer heeft doen bevelen, dan zij werkelijk voorschrijft. Deze zegt in zijn *Verslag aan Z. K. H. den Heere Prinse van Oranje Nassau, Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden*, het volgende: « De Wetten der « Universiteit bragten mede, dat de (benoemingen), bij uit- « sluiting, door den grootmeester derzelve Universiteit ge- « schiedden. Echter *was men gelukkig genoeg*, om dezen alge- « meenen maatregel, naar de hier bestaande verordeningen « op dat stuk, gewijzigd, en *zoodanig eene cynosure daarop* « *ingevoerd* TE KRIJGEN, waarbij het, ONDER EENE GOEDE REGE- « LING der gemaakte bepalingen, alleen de meeste ver- « dienste en de meeste bekwaamheid waren, welke be- « slisten, aan wien de openstaande plaats zoude worden « toegewezen, zoodat, eigenlijk gezegd, de grootmeester « niet anders deed, dan de vereischte acte uit te reiken « aan dien genen der sollicitanten, welke zich, volgens het « getuigenis van Maire en Schoolopziener, als den meest « verdienstelijken en meest geschikten, ter verkrijging der « plaats, had doen kennen » (1).

Maar nu zal men vragen, waarom al deze manoeuvres, waarom zich niet op de Huishoudelijke Reglementen beroepen? Ten eerste, omdat deze niet ALLE *openbare* scholen tot Vergelijkend Examen verpligtten; ten tweede, omdat het voorschrift dier Reglementen niet algemeen werd nageleefd; ten derde, omdat de Inspecteur-Generaal met de zijnen gaarne, zoo niet de geheele beroeping, ten minste

(1) Zie *Bijvoegsel op het Staatsblad*, D. 4, St. 2, bl. 503.

eenen grooten invloed op de keuze der onderwijzers wilden uitoefenen, ten behoeve van Kerk en eigen *ik*.

Wij zullen hier bijvoegen, dat wegens den kwijnenden staat van alle schoone inrigtingen alhier te Lande onder het Keizerrijk, ook vele scholen bij openvalling niet werden vervuld, maar tijdelijk waargenomen, zoodat aan de Vergelijkende examens NIET VEEL GEDACHT WERD.

(Het vervolg en slot in cën volgend n°.)

VERSCHEIDENHEDEN.

DE VEREERING DER H. MAAGD MARIA TE ROME (1).

Het is dikwerf verhaald. ja zelfs in latere tijden als een onbetwistbaar feit vermeld, dat te *Rome* de Zoon in vergelijking zijner Moeder, de Verlosser in verlijking van MARIA, zoo niet geheel vergeten, althans op den achtergrond geplaatst wordt. De meeste kerken, zoo zegt men, zijn aan haar toegewijd; op hare Vierdagen vereenigt zich alles in het plegtigst feestgewaad; tot hare vereering wordt het meeste aangewend; haar beeld wordt meestal op de hoeken der straten en in de voorgevels der gebouwen gevonden; en in de kerken worden de verzuchtingen met meer vertrouwen tot haar gerigt, en de litanie van *Loretten* met vurige ziels-aandoening gebeden; het zijn MARIA's lofzangen vooral, die 's avonds de straten doen weergalmen; haar naam wordt door den armen aangeroepen om tot een milde aalmoes te bewegen, en bij gesprekken meestal gebezigd om te bekrachtigen of zijne verwondering uit te drukken. Van deze meening beheerscht, alhoewel daarover niet in gelijken graad als anderen verontrust, kwam ik te *Rome*, en vermeende hierin nog, door al hetgeen ik bij verschillende gelegenheid opmerkte, bevestigd te worden. Ik was in den beginne ook genegen te gelooven, dat zulk eene achterstelling des Verlossers tegen over zijne Maagdelijke Moeder niet kon geloochend worden, die echter, zoo zij in de daad plaats vond, door geen waar Christen ooit zou kunnen geregtvaardigd worden. Doch ik wilde hierover niet zoo voorbarig oordeelen, maar

(1) Fragment uit het jongst verschenen Werk van den voortreffelijken FREDERIK HURTER, kort na deszelfs overgang tot het Katholicisme uitgegeven.

eerst zien en hooren. Van deze mijne zwarigheid, dat zulk eene achterstelling moeijelijk te ontkennen was, liet ik het eerste blijken aan een geestelijke in Duitschland. Nu, Deze was door eene langdurige en meer onbevooroordeelde ondervinding in staat mijne moeijelijkheid op te lossen; hij bewees mij, dat deze aantijging voortgesproten was uit eene soort van oppervlakkigheid, die onbekwaam om alles zorgvuldig op te merken en met elkander in verband te brengen, al aanstonds gereed is een vaardig oordeel te vellen. Ook in de lagere volksklasse te *Rome*, zeide hij mij, is het onderscheid tusschen CHRISTUS, de volheid der genade en MARIA, die voor ons om genade bidt, genoeg bekend, en zoo haar naam onder het volk ook menigvuldiger voorkomt, of hare gedachtenis door de feestvieringen levendiger wordt ingescherpt, ik durf mij overtuigd houden, dat hier niemand zoo ver onwetend is, dat hij Moeder en Zoon zou gelijk stellen, of hetgeen den Zoon alleen toebehoort, aan de Moeder willen toeëigenen. Het geheele jaar door wordt beurtelings in iedere kerk het Allerheiligste Sacrament uitgesteld; en dit alleen moet het geloof aan den Verlosser, zijne aanbidding en het vertrouwen op Hem onder al het volk genoeg staande houden.

Met waar genoegen hoorde ik hem mijne zwarigheid oplossen, maar ik verzuimde niet mij door eigene ondervinding te overtuigen. Deze uitstelling van het Hoogwaardigste Sacrament verschafte aan zijne opmerking niet weinig kracht; zij duurt beurtelings in iedere kerk 40 uren, en geeft alreeds door hare uiterlijke inrigting alleen genoegzaam te kennen, dat zich hier het verhevenste bevindt, dat het geloof den Katholiek kan aanbieden. Gedurende deze plegtigheid heb ik mij op een' avond naar de St. Pieterskerk begeven; zij verschafte mij een indrukwekkend gezigt. Behalve een honderdtal lampen ringsom de *Confessie* van de Vorsten der Apostelen, stond het hoogwaardigst Geheim op het hoog-altaar onder een woud van brandende waskaarsen. Eene enkele lamp verspreidde door iedere zij-kapel

een schemerend licht, terwijl de gloed der verlichting zich naar boven in hooge gewelven, en naar buiten tot den ingang in het duistere verloor. Honderden waren biddende neergeknield, en in eerbied weggezonken bij het traliewerk der Confessie, vele anderen verspreid in de ontzaggelijke slagschaduwen, welke de pilaren van zich werpen. Deze plegtigheid, welke gedurende 40 uren onafgebroken voortduurt, herinnert een ieder aan de nabijheid van Hem, welke de bron en het doel is van zijn geloof; op dezelfde wijze nu heeft deze uitstelling plaats in iedere andere kerk. Nu, er is welligt in *Rome* niemand, zoo lang hij nog als lidmaat der kerk wil aangezien worden, die niet meermalen gedurende den loop van het jaar door zijne aanbidding, welke hij aan het Allerheiligste bewijst, duidelijk herinnerd wordt, wie zijn hoofd is, wie de bron is van zijn geestelijk leven en de grondslag van al zijn vertrouwen. Nog bovendien bestaat er eene zeer talrijke broederschap van het Allerheiligste Sacrament, die zich tot eene onafgebroken voortdurende aanbidding verbonden heeft; deze zendt dan zonder ophouden, het geheele jaar door, dag en nacht, eenigen van hare leden naar die kerk, welke op de rij volgt. Eene toelichting, die het geloof aan de waarachtige tegenwoordigheid van CHRISTUS in het Altaar-Sacrament betreft, kan in dit werk geen plaats vinden; maar het feit zelf, uit een Katholiek oogpunt beschouwd, doet ons besluiten, dat krachtens deze inrigting, de Zoon eene geheel andere en oneindig veel hoogere verhouding tot de geloovigen staat, dan zijne Moeder; zoo dat hierdoor alleen de bovengenoemde beschuldiging reeds van' alle kracht ontbloot wordt.

Het is waar, dat bij plegtigheden van eenen tweeden rang, vooral onder de avond-godsdienst-oefening meerendeels in de kerken de *Litanie van Loretten*, die de Italiaan van de vroegste jeugd af kent en bidt, wordt gezongen; hierin wordt, «de allerreinste, kuischste, onbevlekte, minnelijke, «wonderbare Moeder, de Wijste, eerwaardige, magtige, goe-«dertierendste, getrouwe Maagd, de Koningin der Engelen,

«Aartsvaders, Profeten, Martelaren, Belijders, Maagden, en van alle Heiligen», bij iedere dezer eigenschappen, en bij alle andere eernamen, die haar gegeven worden, om hare voorbede aangeroepen. Hoezeer nu bij ieder van hare eeretitels het «bid voor ons» gestadig vernieuwd wordt, en door den langen duur van het gebed Maria in aanzien moet rijzen, blijft zij echter, wat de plaats, die zij in de Litanie inneemt, en wat het gewigt der andere verzuchtingen betreft, verre achtergesteld. Het geloovig hart, dat om hulp smeekt, wendt zich eerst tot Christus, tot de H. Drievuldigheid; hier hoopt het verhoord te worden en ontferming te erlangen; hier alleen vindt het de bron der genade, welke ons door Maria als een kanaal slechts kan toevloeijen; dit weet het smeekend hart, hiervan is het vastelijk overtuigd; daarom zucht het zevenmaal, en eerst, nadat het zich een weg gebaand heeft, en tot den troon der Almagt en Genade is doorgedrongen, ziet het gelijkelijk om en vindt Maria staan, omgeven van luister en heerlijkheid, gelijk zij eens onder het kruis stond, doorboord met het zwaard van smarte; terstond neemt het haar bij de hand, trekt haar met zich, opdat hare bede zich met zijne zuchten vereenige. Het hart weet, dat Maria niet helpt, maar slechts met en voor ons bidt. Heeft het nu zijne verzuchtingen voleindigd, dan verwacht het in vol vertrouwen eene volkomene verhooring, verlossing en ontfermiug; maar alleen van «het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt,» en wendt zich nu andermaal tot dit Goddelijk Lam, dat in den wil zijner moeder hem de verhooring, verlossing en ontferming niet zal weigerrn. Zoo staat ook hier wederom de Zoon vóór en boven zijne Moeder; hetgeen de bekrompenste mensch, ja zelfs het kind, niet vergeet of voorbij ziet; want men heeft geen regt het Italiaansche volk zoo wars van alle onderwijzing, en enkel tot godsdienstoefening afgerigt, aan te zien, als sommigen ons willen doen gelooven.

Welk een blind vooroordeel men ook moge aankleven omtrent

de onwetendheid der lagere volksklas in *Italie;* zoo onwetend is zelfs de onbeschaafdste niet, dat het hem onbekend gebleven is, dat de verhevenste plegtigheid, welke dagelijks in alle kerken en door alle priesters verrigt wordt, namelijk de H. Mis, enkel en alleen op de H. Drievuldigheid terugziet; dat hij deze plegtigheid bijwonende, (het getal dergenen, die dit alleen tot de zondagen en eenige der voornaamste feesten beperken, mag ik zeer gering noemen) voor de H. Drievuldigheid neerknielt, tot haar bidt, en die persoon, welke voor ons heil mensch geworden is, dáár tegenwoordig vindt. Nog daarenboven roept hij den Zoon niet alleen dagelijks aan, maar hij nadert ook tot den Zoon, en de Zoon nadert tot hem; hij staat dagelijks in waarachtige gemeenschap met den Zoon en niet met zijne Moeder; hij verkeert in 't geheel niet in onzekerheid, aan wien hij de werking der genade, die uit het heilig offer voortvloeit, te danken heeft; daar hij gedurende de geheele offerande meer dan éénmaal hoort en verstaat, dat hem alles ten deel, werkelijk en waarachtig ten deel moge worden door JESUS CHRISTUS den eeniggeboren Zoon Gods, die in gemeenschap des H. Geest met den Vader regeert van eeuwigheid tot eeuwigheid. Wordt nu hierbij de zalige, glorierijke, altijd maagdelijke Moeder Gods MARIA ook genoemd, dan weet ieder kind, dat haar eerst eene tweede en volgende plaats wordt ingeruimd. Even zoo is het gelegen met den rozenkrans, die 's avonds wordt gebeden, en gewoonlijk met den zegen geëindigd. Hij wordt wel met ijver gebeden, maar de eigenlijke waarde wordt gesteld in het laatste, de Moeder wordt wel is waar geprezen, maar de geheimvolle werking der genade wordt van den Zoon verwacht, en door het *Tantum ergo*, dat al het volk uit het *Pange lingua* begint aan te heffen, uitgedrukt; terwijl het daaropvolgend *Genitori genitoque* andermaal de heilige Drieëenheid wordt verheerlijkt.

Het geloof aan de persoonlijke tegenwoordigheid van CRISTUS in het Altaars-Sacrament, en de hiervan onafscheidbare aan-

bidding op iederen dag, is zoo innerlijk aan de gehcele ziens-wijze der Katholieken van *Italië* verbonden is hun eene zoo onbetwistbare behoefte, dat de beroemde pater VENTURA mij eens verklaarde; ten allen tijde hadden velen betuigd, dat alleen de zekerheid van CHRISTUS in hunne nabijheid te bezitten hen gelukkig maakte, en dat zij in vertwijfeling en wanhoop zouden vervallen, indien de gedachte mogelijk ware, dat zich het geloof aan die tegenwoordigheid liet bestrijden. Hoe zal zich nu bij zulk eene overtuiging, en bij eene handelwijze, zoo als die hier is vermeld geworden, de beschuldiging nog laten regtvaardigen, dat er aan den Zoon minder gedacht wordt, dan aan zijne Moeder? Indien men in het voorbijgaan de naast-bijgelegene kerk binnengaat, terwijl de heilige Mis daar gelezen wordt, terstond moet men zich overtuigd houden, dat de aanwezigen haar getrouwelijk volgen, en met het innerlijkst gevoel aan haar deel nemen; bezwaarlijk zal het iemand in de gedachte vallen, wanneer de dienaar bij den *Sanctus* belt, tot MARIA in plaats van tot God zijn hart te verheffen, of het *mea culpa* in plaats van tot den Zoon, tot de Moeder te rigten.

Te *Rome* hoort men 's nachts in de straten, door die voorbij wandelen menigmaal het *Evviva* MARIA! (*leve* MARIA!) zingen; doch vergeten wij niet, dat het altijd met het *e chi la creò* (*en Die haar schiep*) gesloten wordt. Waar, wanneer, of op wat manier de christen de H. Maagd prijze, nooit kan zulks geschieden, zonder tevens dengenen te gedenken, die ook door haar verheerlijkt is geworden, en die oneindig, alle menschelijk begrip overtreffend, hooger staat dan zij. Op den laatsten avond van de godsdienstoefening in de maand Mei hoorde ik in de kerk der Theatijnen eene voortreffelijke predikatie van pater VENTURA over de heilige Drievuldigheid. Hij behandelde deze moeijelijke stof met eene klaar- en bevattelijkheid, dat de meest en minst beschaafden waarlijk moesten gesticht zijn, en er wel geen betere getuige kon optreden, dat hij geest en hart weet te boeijen, dan de stilte en rust, welke van het begin tot het

einde onder de digt zamengedrongene toehoorders in de ruime kerk heerschte. Op het einde beroerde hij nog den rozenkrans, en toonde duidelijk aan, dat het onmogelijk was dien te bidden zonder zich aan de verhevenste geheimen, welke zich aan de persoon des Verlossers aanknoopen, dringend te herinneren; waardoor dan ieder verwijt, dat de Zoon ten gunste zijner Moeder vergeten wordt, noodwendig moet wegvallen.

Dit is nu wederom een dier menigvuldige gevallen, waarin ligtelijk opgevatte vooroordeelen, die somtijds welligt bij den eersten opslag zijn ontstaan, bij een naauwkeuriger onderzoek eene grondiger beschouwing en meer onpartijdige beoordeeling als van zelve verdwijnen.

(FR. HURTER, *Geburt und Wiedergeburt*, §, 252—258)

MILITAIRE ORGANISATIE DER KERKELIJKE SYNODE IN RUSLAND.

De publieke Dagbladen hebben gemeld dat Z. M. de Keizer van *Rusland* tot President van het Evangelisch Consistorie te *St. Petersburg* benoemd heeft den Baron VON MEIJENDORFF, een' zijner *aides-de-camp*. Door dezen maatregel zal de *vrije Evangelische-prediking* veel van den keizerlijken *knout* te duchten hebben. Overigens was het billijk, dat ook aan de Protestanten in *Rusland* hetzelfde voorregt werd toegestaan, dat aan de Schismatieke Grieken reeds vroeger werd geschonken: immers, een geruimen tijd lang heeft de *Heilige dirigerende Synode*, een' Kolonel der Huzaren tot voorzitter gehad! — Welke les voor de Kerken, die zich van de Katholieke eenheid hebben losgescheurd!

MENSCHKUNDIGE OPMERKING.

«De Katholieken hebben het *anathema* (1) tegen hunne tegenpartij [de Protestanten] in den mond, en toonen zich dikwerf zeer billijk jegens haar, wanneer het op handelen aankomt. Wij, Protestanten, hebben *libertatem* [vrijheid] in den mond en op ons wapenschild, en men vindt onder ons, wanneer het op handelen aankomt — dit zeg ik met leedwezen — ware gewetens-beulen. — Beter u, o *Jerusalem!*»

Graaf ZINZENDORFF.

---

(1) Men versta dit in den Katholieken zin. De Katholieken veroordeelen slechts de leer, niet de personen: wij haten alleen de dwaling, zegt de H. AUGUSTINUS, en hebben de dwalenden lief.

BOEKAANKONDIGING.

De verhandeling van N. C. Kist, hoogleeraar te Leiden, over de pausin Joanna, nagelezen en getoetst door *J. H. Wensing*, Hoogleeraar in het R. K. Seminarie te Warmond. — *Motto*: Ici l'opinion que vous prétendez faire revivre, est sifflée partout. *Sarrav.* Ep. 274 ad Cl. Salmas. — Tweede en laatste gedeelte. 's Gravenhage, J. W. ten Hagen 1845. bll. 79—582 gr. 8°.

Eindelijk mag het publiek zich verheugen in het verschijnen van het eigenlijke werk des Hoogl. Wensing over de Verhandeling, door Professor Kist ten voordeele der opinie, die de gewaande Pausin Joanna voor eene werkelijkheid houdt, uitgegeven. Gelijk wij bij de verschijning der *Inleiding* ons haasten met de aankondiging, zoo beijveren wij ons thans onze lezers met het werk zelf bekend te maken.

De heer Kist heeft gemeend een *entr'acte* te moeten spelen, en deed daarom een *Woord* aan den heer Wensing verschijnen, die van zijnen kant daarop, in de *Katholiek*, een *Antwoord* gaf. Ref^{t}. begrijpt zijne taak zoo, dat hij van dat tusschenstuk kennis moet nemen en verslag geven aan het publiek; maar dit zal hij veel doelmatiger kunnen doen, na het verslag van het werk zelf. Immers het tusschenstuk, door den heer K. gespeeld, is zeer ontijdig gekomen, en het onvoorbereide publiek als onverhoeds op het lijf gevallen; dat *Woord* is ook geene wederlegging van hetgeen W. in zijne *Inleiding* gezegd had, en nog veel minder van hetgeen hij in zijn werk zelf nog zeggen moest; maar het spreekt toch over dingen, die tot de zaak der Pausin, tusschen K. en W. aanhangig, in *Con-*

creto, behooren. Daarom zal Ref^{t}., op het *Woord* en het *Antwoord*, na het verslag van de oplossing der hoofdvraag, terug komen. Voor het oogenblik wil Ref^{t}. slechts dit zeggen, dat de Hoogl. K. door zijn *Woord*, de opmerkzaamheid van het publiek op de vraag, op hare oplossing, en op *zijne nederlaag* heeft getrokken.

Op zijne nederlaag? Ja, lezers, want den heer K. blijft niets over dan de bedenkelijke roem der vermetelheid en hatelijkheid, waarmede hij eene opinie, in den tijd van SARRAVIUS door de geleerden reeds uitgefloten, heeft getracht te doen herleven. Zien wij de bevestiging van dit gezegde in het volgend verslag van het werk des Heeren WENSING.

Het is in twee afdeelingen gesplist: de eerste handelt *over de bewijzen van den Hoogl. K. voor het bestaan der Pausin;* de tweede bevat *de gronden tegen het bestaan der Pausin en tegen de aanmerkingen, welke de heer K. daarover aanvoert.* De eerste afdeeling telt twaalf hoofdstukken, waarvan het eerste handelt over het grondbeginsel van 's Hoogleeraars K. geschiedkundige bewijsvoering.

De Hoogleeraar K. geeft als grond waarop hij zijne meening: — de «overlevering» aangaande het bestaan der Pausin behoort niet tot de fabels, — bouwt, het volgende op: «hetgeen door eene schier onafgebroken reeks van meest belanglooze, geloofwaardige en gezaghebbende getuigen, van de IXe eeuw af tot in de XVe toe, aangaande het bekleeden van den Roomschen Stoel door eene vrouw wordt medegedeeld, en hetgeen bovendien, tot na de tijden der kerkhervorming, in honderde proeven en historische gedenkstukken, als het geloof en de innige overtuiging der gansche Roomsch-Katholieke Christenheid voorkomt....» mag men niet «tot het gebied der verbeelding of der leugen verwijzen.»

W. doet al aanstonds opmerken dat K., als Protestant zijnde, zich niet beroepen kan op «het geloof en de innige overtuiging der Katholieke Christenheid»; immers hij verwerpt dat geloof en die

overtuiging, als men er feiten der Christelijke openbaring op vestigen wil. Overigens wordt verwezen naar § 3. (*Inleiding*) waar reeds bewezen is, dat die zoogenaamde overtuiging ten onregte wordt aangehaald.

W. doet vervolgens opmerken, dat het beroep op die *honderde proeven en gedenkstukken, tot na de tijden der Kerkhervorming*, hier volstrekt niets afdoet, wijl een feit door gelijk — of bijna — gelijktijdige getuigen genoegzaam gestaafd, van den eenen kant door eene latere vergetelheid niet onzeker kan gemaakt worden, en, van den anderen kant, uit de latere monumenten geen aanwas van zekerheid kan verkrijgen.

Hetgeen nu als kritische grond overblijft, en ook door W. als zoodanig erkend wordt, is de *schier onafgebroken reeks van de meest belanglooze, geloofwaardige en gezaghebbende getuigen*. De vraag tusschen K. en W. is: bestaat er eene zoodanige reeks, van de IXe eeuw af, getuigende dat de Roomsche Stoel door eene vrouw bekleed is geweest? Met deze is eene tweede vraag verbonden, echter niet uit den aard der zake, maar door de daad van K. Want toen deze het bewijs van het bestaan der genoemde reeks zou leveren, en de gevorderde verklaringen der belanglooze, geloofwaardige en gezaghebbende getuigen niet voorhanden waren, beschuldigde ZHooggel. de Roomsche Hierarchie dat zij, met behulp harer onderhoorigen, de getuigenissen getracht had te vernietigen, en dat zij daartoe een «stelsel van bedrog en leugen» had aangewend.

Over die twee vragen loopt nu het volgende dezer eerste afdeeling. Het was de taak van K. te bewijzen, dat de getuigenissen bestaan of bestaan hebben, en dat de Roomsche Hierarchie «een stelsel van bedrog en leugen» in werking gebragt heeft, om die getuigenissen te doen verdwijnen. Het is de taak van W. te bewijzen, dat K. niet bewijst. Tot dat einde grijpt W. het door K. als bewijs gestelde, één voor één aan, zijnen man op den voet volgende, en dezes bewijzen doorgaans in de

eigene bewoordingen opgevende. Daarvan daan dat de volgende elf hoofdstukken de namen van schrijvers, of de titels van boeken tot opschrift hebben. Wij gaan onzen S. op den voet volgen, zoo als hij K. gevolgd heeft.

Hoofdstuk II. is gewijd aan een onderzoek over PLATINA. Volgens K. zijn er vele op het stuk der Pausin verminkte uitgaven van PLATINAS *Vitae Pontificum;* als zoodanige haalt hij aan de Keulsche uitgaven van 1540, 1562 en 1626, terwijl hij als getrouw opgeeft de Keulsche uitgave van 1529, en de Hollandsche van 1640, 1645, 1664. Over deze verminkingen en hetgeen er, naar K., uit volgen zou, handelt het 1e artikel van dit hoofdstuk. W. doet vooreerst opmerken, hoe dwaas het geweest zou zijn, de ware lezing van P. te willen verdringen, daar dit, in de bestaande omstandigheden, onmogelijk was en ook onmogelijk schijnen moest. Hier vernemen we dan ook tevens, dat ONUPHRIUS PANVINI, een bestrijder der Pausin, eene uitgave van PLATINAS werk bezorgd (Venetie 1560) en de bedoelde plaats onverminkt behouden heeft. Maar, zegt W., er was voor hen, die het bestaan der Pausin loochenen, ook geene reden om P. te verminken, dewijl zijne woorden eer voor dan tegen hen pleiten, en dewijl (had de S. er hier reeds mogen bijvoegen) het gezegde van P., al ware het hun tegen, slechts als uitdrukking van zijn gevoelen, niet als getuigenis kon gelden; immers de Pausin moet in de IXe eeuw geleefd hebben en P. leefde in de XVe. Vindt men dus uitgaven of vertaling van P., waar zijn gezegde over de Pausin is uitgelaten, dan kan men daar geen bedriegelijk oogmerk in veronderstellen, en nog veel minder der Roomsche Hierarchie zulk gewaand bedrog toeschrijven. Voeg daarbij dat de bestrijders van het bestaan de Pausin algemeen erkennen, dat PLATINA geschreven heeft, wat in de editie door K. aangehaald, te lezen staat.

Wat nu het bestaan zelf van *vele* verminkte uitgaven betreft, waarin de plaats, die over de Pausin handelt, weggelaten zou

zijn ; dat wordt door W. betwijfeld op grond , dat zij die dit konden melden , en er zelfs aanleiding toe hadden , het verzwijgen. Maar alleropmerkelijkst is het , dat de drie uitgaven, die door K. als verminkt opgegeven worden , de plaats over de Pausin getrouwelijk mededeelen. K. heeft dus eene onwaarheid gezegd , hetzij dat ZHoogl. andere ombedachtzaam hebbe nageschreven ; hetzij dat hij , in zijn ijver , meende , dat, als PLATINA ergens verminkt genoemd wordt , dit noodwendig de plaats over de Pausin moet gelden ; hetzij , wat wij niet mogen denken , dat hij dichtte wat hij als feit opgeeft.

De nasporingen van W. over de editien van P. leverden hem nog andere gewigtige resultaten. Ten eerste, de *editio princeps* van *Venetie* , de zeker echte , heeft geene doorloopende nummers bij de namen der Pausen , zoo dat die nummers , welke in sommige uitgaven voorkomen , bijvoegsels zijn ; ten tweede , in de *editio princeps* heet JOANNES ANGLICUS (de Pausin) de VIIe , en de eerstvolgende JOANNES heet de VIIIe , en de daarnavolgende de IXe , zoodat de uitgaven, die de gewaande JOANNA bestempelen als JOANNES VIIIe enz, niet getrouw wedergeven hetgeen P. geschreven heeft. Hier door nu blijkt het , onwaar te zijn , dat P. de gewaande Pausin tot de reeks der Pausen rekent, alsmede blijkt dat de door K. zoo geprezene uitgaaf van *Keulen* , 1529 , ten voordeele der meening , die het bestaan erkent , vervalscht is ; immers , deze editie geeft den Pausen een doorloopend nummer , en noemt JOANNES ANGLICUS den VIII^en^.

Hierop volgt het 2^e^ artikel , waarin bewezen wordt, dat de plaats van P. eer *tegen* , dan *voor* het bestaan der Pausin pleit. W. begint zijn art. met de boven reeds mede gedeelde opmerking , dat, hoe de zin van P. ook wezen moge, zijne woorden geene getuigkracht bezitten , als hebbende hij zes eeuwen na de gewaande Pausin geleefd. Daarop volgt de tekst van P., en dan de verklaring van W.

In art 3 vindt men de toetsing van *'s Hoogl.'s redeneringen*

op grond van P.'s uitdrukkingen. K. beweert namelijk dat P. de geschiedenis van JOANNA, althans in de hoofdzaak, voor waar hield. W. toont, zoo uit het verband der gansche plaats, als uit de betrekking der woorden waar het voornamelijk op aankomt, dat P. het bestaan der Pausin, zoo niet loochende, dan toch volstrekt niet aannam. Ref^{t}. houdt het betoog van W. tegen K. voor afdoende. Hij waagt het, niet te min, eenige kleine aanmerkingen te maken, die hem voorkomen de bepaling van P.'s zin te vergemakkelijken.

Het *ut ajunt* achter *malis artibus*, is door beide strijders opgenomen, als waren hier *zij* de *ajentes*, die van de Pausin verhalen; ik wil het liever verstaan als een tusschenvoegsel tot wijziging van de uitdrukking *malae artes*. Dewijl er toch hier geen spraak was van hetgeen men bij verkiezingen *malae artes* pleegt te noemen, zoo als omkooping en kuiperij, scheen die uitdrukking slechts met eene soort van verschooning-vragen te mogen gebruikt worden. Ik beweer daarom, dat men het *ut ajunt* niet moet vertalen door *naar men zegt*, zoo als W., en noch minder door *volgens sommigen*, zoo als K. doet, maar door *zoo als men 't uitdrukt*, of iets dergelijks. In mijne opvatting legt alzoo PLATINA door het *ut ajunt* geenerlei twijfel aan den dag; hij schrijft het verhaal *breviter et nude* — zoo als hij later zelf zegt — daar neer; maar eer hij van de zaak afstapt, geeft hij zijn gevoelen over hare geloofwaardigheid te kennen. en dat gevoelen is afwijzend: «Hetgeen ik gezegd «heb — zoo luiden zijne woorden — wordt algemeen verhaald, «maar de zegsmannen zijn onzeker en onbekend: doch ik heb het «daarom kort en naakt willen vermelden, opdat ik den schijn «niet hebbe van al te stijfhoodig en halstarrig iets weg te laten «dat bijna allen verzekeren: dwalen wij dan ook in deze zaak «met den grooten hoop, ofschoon 't blijkbaar is dat hetgeen «ik verhaald heb tot die dingen behoort, waarvan men *gelooft* «dat ze gebeuren *kunnen*.» Is het niet alsof P. zijn verhaal eindigt met het half spottend gezegde, dat wij achter zoo menig

vertelsel hoorden: als 't niet waar is, dan kan het toch waar zijn? zoo als men er ook wel eens achter voegt: als ze niet gestorven zijn, dan leven ze nog.

Tot bevestiging zijner bewering, dat P. het bestaan der Pansin voor waar houdt, had K. gezegd, dat P., in aanmerking genomen de aanzienlijke betrekking, welke hij aan het pauselijk hof bekleedde, en de voorzigtigheid, welke hem daardoor werd voorgeschreven, zich niet wel duidelijker uitlaten kon. W. doet opmerken, dat aan deze opmerking van K. tot grondslag ligt, de onbewezene veronderstelling, dat het Roomsche hof de waarheid omtrent de Pausin, ook door ongeoorloofde middelen, wilde onderdrukken. Die opmerking van W. is juist, en toont dat K. veronderstelt hetgeen hij moest bewijzen: — een der grootste vergrijpen, welke men tegen de redeneerkunde begaan kan. W. vraagt vervolgens of dat voorgeven van P.'s achterhoudendheid overeen kan stemmen met het gezegde van K. omtrent de overtuiging der R. K. Christenheid? Zou Rome het uitspreken van zulke overtuiging willen verhinderen? Maar wat meer is, P. toont vrees voor de menigte der dwalenden, indien hij het verhaal geheel achter liet; men zou hem misschien voor stijfhoodig en eigenzinnig aanzien; hoe daarmede die door K. beweerde achterhoudendheid te rijmen? Eindelijk het wel gekende karakter van P. sluit zulk eene voorzigtigheid als K. hem te laste legt, geheel uit. De S. geeft nu eenige bijzonderheden uit het leven en de schriften van P. op, die overtuigend doen zien, dat P. in het geheel de man niet was om zich door zulke redenen, als K. voorwendt, te laten bewegen.

K. had al verder tot bevestiging zijner bewering over P.'s gevoelen zich beroepen op het verstand van P. door de hem naastvolgende Schrijvers. Ook deze schijnrede wordt den Leidschen Hoogleeraar ontnomen; want of die Schrijvers hadden geene reden om over P.'s persoonlijke meening te spreken, of zij merken, in tegenstelling van 't geen K. beweert, op, dat P. zelf twijfelde, of zelfs het verhaal voor onwaar hieldt. Aan-

gehaald worden hier FLORIMOND *de Remond*: *Antipapesse*, Ch. IV. 11. 3, SABELLICUS: *Lib.* 1. *Ennead.* 9; NIHUSIUS, in zijn *Epilogus* achter de uitgave van LEON ALLAT. *Confut fabulae de Joan-Papis.* Col. 1645, waar tevens blijkt, dat ook de Lutersche Professor GEORG. CALIXTUS oordeelde, dat P. het bestaan der Pausin niet voor waar hield. — De heer K. heeft dus, al wederom, de Schrijvers niet gelezen, of althans niet goed gelezen. Maar wat erger is, ZHoog. heeft zelfs PLATINA niet goed gelezen; immers, eenige weinige regels lager, dan waar de besprokene woorden van P. eindigen, zegt deze schrijver, met stellige en ondubbelzinnige woorden, dat *na den dood van* LEO, *niemand ter opvolging diens grooten Pausen waardig geacht werd, dan* BENEDICTUS. Hoe kan P., aldus sprekende, van meening zijn, dat de onmiddelijke opvolger van LEO niet BENEDICTUS maar de gewaande Pausin zou geweest zijn? Reft. vraagt hier: is het vergeeflijk, wanneer men in het openbaar de woorden eens schrijvers in zekeren zin duidt, alsdan die woorden des schrijvers, welke zijn waren zin ontwijfelbaar aantoonen, niet in aanmerking te nemen, en voor het publiek als verborgen te houden? Dat de heer K. dit hier, wetens en willens, gedaan heeft, beweert Reft. niet; maar is zoo verregaande onoplettendheid vergeeflijk?

Het IIIe Hoofdstuk handelt over THEODORICUS DE NIEM, en AMALRICUS AUGERII. De Hoogleeraar K. noemt de verhalen dezer schrijvers *belangrijke getuigenissen*. W. toont aan dat zij, eerst vijf of zes eeuwen na de gewaande gebeurtenis geschreven zijnde, tot de getuigenissen niet mogen gerekend worden, en dat zij daarenboven, verre van belangrijk te zijn, alle belang missen. *Curieus* is het, hier wederom te vernemen, dat K. zoo weinig moeite doet om de aanhalingen, die ZHoog. uit de auteurs (der tweede hand) afschrijft, te verifieren. Het zoogenoemd getuigenis van THEODORICUS is in het werk, door K. opgegeven, niet te vinden.

In het IVe Hoofdstuk wordt gehandeld over MARTINUS POLO-

NUS. Het Hoofdstuk is gesplitst in twee artikels, waarvan het eerste bewijst, dat het berigt over de Pausin, aan M. toegeschreven, onecht is, en het tweede de redeneringen van K. over dat berigt toetst. Na eerst getoond te hebben hoe de geleerden de vervalschingen van 't *chronicon* van MARTINUS algemeen erkennen, en velen het berigt in quæstie als zeker onondergeschoven beschouwen; hoe echter de heer K. niet de minste moeite genomen heeft om de echtheid van het berigt waarop hij bouwt, voor het publiek te staven, gaat W. over tot het betoog, dat *de HSS., welke genoemd berigt bevatten, in kritische waarde, niet kunnen opwegen tegen de andere, welke het niet mededeelen.* Dit betoog stelt, naar het oordeel van Ref^t., de bewering buiten allen twijfel. Al de gronden van W. hier op te halen en te toetsen, zou te omslagtig zijn; wij verwijzen naar het boek, waar men, in dit artikel al wederom, de scherpzinnige naauwgezetheid des S. bij de slordige achteloosheid van K. voordeelig zal zien afsteken. (1) Wij willen echter een en ander uit het vele aanstippen, en dit zoo inrigten dat het voor lezers, wien die fijnere uitpluizingen der kritiek bij het lezen wat lastig zijn, tot een klein hulpmiddel verstrekke.

Men houdt het er voor dat M. twee uitgaven van zijn *Chronicon* gemaakt heeft, waardoor alzoo de HSS. in twee klassen gesplitst worden. Tot de eerste klasse (uitgave) behooren de HSS. die reiken tot CLEMENS IV: in deze, nu, is het bedoelde berigt niet te vinden, of is de latere inlassching blijkbaar. Waar is het, wat W. opmerkt, dat hieruit niet kan besloten worden: «dus is het in de handschriften der tweede klasse ook ingeschoven;» maar Ref^t. meent echter dat er een grond in gelegen is om van dat berigt in de HSS. der tweede klasse iets kwaads te vermoeden. Het geldt hier toch niet een of ander

(1) Wij doen hier eene drukfout opmerken op bl. 422. Daar wordt gezegd dat M. stierf in 1478; lees 1278.

op zich zelf staande feit, dat zonder verstoring van den gang der gebeurtenissen opgenomen of weggelaten kan worden; maar het geldt den gang der gebeurtenissen, den schakel, de opvolging der geschiedenis. Zooveel te minder is het dus denkbaar dat M., die tot zamenstelling ook zijner eerste uitgave de bronnen moet gebruikt hebben, dat berigt of niet zoude gekend, of zoude achtergelaten hebben; en zoo veel te minder is het nu ook denkbaar, dat hij, in eene tweede editie, dit berigt werkelijk opgenomen heeft. W. heeft dezen grond van vermoeden maar weinig aangedrongen; zekerlijk om den rijkdom van bewijzen in zijn bezit. Ref^{t}. laakt het niet, dat W. zich niet van al zijne middelen tegen zijne partij bedient; waar de kritiek strijd is geworden, gelijk hier, kan zij ook *vrijgevig* zijn. Dewijl echter de kritiek allereerst onderzoek en beoordeeling is eener *zaak*, afgezonderd van allen strijd, meent Ref^{t}. dat hij niet ten onregte deze aanteekening gemaakt heeft.

Wordt nu het vermoeden van onechtheid des berigts in de HSS. der tweede klasse, uit den genoemden grond ontstaan, bij nader onderzoek bevestigd? Ten volle. Vooreerst (onze S. toont dit alles uitvoerig) zijn de HSS. die het berigt bevatten, op talrijke plaatsen ontegensprekelijk vervalscht; ten tweede is aller tijdrekening, en wel juist door de opneming van het verdachte berigt, op de uiteenloopendste wijze verward geraakt, zoodat die HSS. én zich zelve én elkander onderling op dit punt tegenspreken; ten derde, er zijn HSS., ook van de tweede klasse, waar het berigt ontbreekt, andere waarin het op den rand bijgeschreven, andere waarin het aan den tekst aangehangen is; nimmer vindt men het in den eigen trant van M. vermeld; ten vierde, de HSS. die het berigt niet hebben, zijn, althans voor zoo verre zij de oorspronkelijke inrigting der kronijk behouden, wegens jaartelling en naauwkeurigheid alleraanbevelenswaardigst, en dragen, ook hier, ontegensprekelijke blijken van overeenstemming met het oorspronkelijke.

Hier geeft nu w. eene beschrijving van de oorspronkelijke inrigting der kronijk, waardoor iedere bijvoeging of weglating van eenige uitgestrektheid met den eersten opslag te ontdekken is. Ref^{t}. moet naar het werk zelf verwijzen, en teekent hier alleen aan, dat, volgens de inrigting, door M. aan zijne kronijk gegeven, ook aan de zoogenaamde tweede editie, het berigt over de gewaande Pausin slechts twee regels had kunnen beslaan, terwijl hetgeen men nu voor berigt van M. uitgeeft, zeer veel langer is; hij teekent nog aan, dat door dit lange berigt aan andere Pausen, op- of nedergaande, regels ontstolen zijn, die hun door M. zelven ontwijfelbaar gegeven waren. Aldus wordt de vervalsching der kronijk van M., met name het inschuiven van het berigt over de gewaande Pausin, boven allen twijfel verheven.

Hierna gaat de S. over tot het toetsen der redeneringen van K. over het voorgewende berigt van M. Eerst ontmoet men hier weer (en het kon niet anders) de opmerking, dat K. zijnen lezeren van al de besprokene moeijelijkheden — bewijzen tegen de echtheid van het berigt — niet het geringste verslag geeft, maar dat Z.Hgl. de echtheid als bewezen veronderstellende, op dat berigt doordraaft. Dat berigt, in de vervalschte handschriften slechts met het twijfelend *men zegt* opgenomen, is hem nu dadelijk een *getuigenis*, en wel een *gewigtig* getuigenis; de HSS. die het niet vermelden, zijn gemutileerd enz. enz. De Hoogleeraar wordt, intusschen, door zijn bestrijder al dadelijk in zijne vaart gestuit, tot het punt van uitgang teruggeleid en daar als vastgeketend. Hij wordt zelfs van tegenspraak overtuigd (bl. 159) en wel zoodanig dat ZHgel. blijkt het bewijs tegen zijne beschuldiging van «bedrog en leugen» zelf geleverd te hebben. Ref^{t}. had wel iets meer nadruk gewenscht op de omstandigheid dat M. 400 jaren te laat geleefd heeft, om als getuige te kunnen optreden.

Bij dit art. wordt nog een *Aanhangsel* gegeven over het voorgewende getuigenis van PTOLOMEUS *van Lucca* en BERNARDUS

Guidonis voor de echtheid des uitgemonsterden berigts. Beide Schrijvers hebben kort na M. geschreven — PTOLOMEUS (*Bartholomeus*) in 1312, BERNARDUS 1320; — niets, echter, belet aan te nemen, dat reeds toen vervalschte afschriften van het *Chronicon Martinianum* bestonden; wat meer is, zoo die beide Schrijvers in hunne *codices* het gemeende berigt werkelijk gelezen hebben, dan *moet* men de vervalsching dier *codices* wel aannemen, omdat het bewezen is, dat M. het berigt niet heeft geschreven. Inderdaad vindt men ook HSS. van de hoogste oudheid, die blijkbaar vervalscht zijn. Overigens wordt bewezen dat het gansch niet zeker, zelfs niet waarschijnlijk is, dat BERN. zich op M. beroept; dat het berigt, zoo als het in de kronijk van BERN. gevonden wordt, met dezer jaartelling in tegenspraak is, wijl die jaartelling geen plaats voor de twee jaren enz. der vermeende Pausin overlaat; dat het niet aan allen grond ontbreekt voor een vermoeden van onechtheid dezes berigts in het werk van BERN.

Treffend moet voor den heer K. de opmerking zijn, dat, zoo het berigt bij B. waarlijk echt is, het een bewijs oplevert tegen de beschuldiging van «bedrog en leugen» der Roomsche Hierarchie aangewreven. Immers, BERNARDUS was Inquisiteur-generaal, meermalen gezant van den H. Stoel, en droeg zijn werk op aan Paus JOANNES XXII! En daarna.... maakte de Paus hem Bisschop! Kan men dan aannemen dat de Roomsche Hierarchie zoo verwoed geweest is tegen het vertelsel van Pausin JUT, als K. zoo hatelijk beschuldigt?

Wij zijn gevorderd tot het V^de^ hoofdstuk, handelende over JACOB VAN MAERLANT en VINCENTIUS van *Beauvais*. Aangaande den eersten toont W. duidelijk, dat hetgeen hij over de Pausin vermeldt, vrij sterk pleit tegen de beweriug van den heer K. dat er van de 9de eeuw af eene schier onafgebroken reeks van getuigen voor de gewaande gebeurtenis zou bestaan, daar MAERLANT zegt, dat SOME *seggen overwaer*, en dat *in der pauesen coronike sone vindt mens niet gemeenlike*. Hij zelf is tot geene

overtuiging van de waarheid des verhaals kunnen geraken: *Niet en ben ic vroet of claer*, zegt hij, *Weder het fauele es of waer.* Zulke gezegden bevestigen waarlijk niet, dat het bestaan der Pausin in MAERLANTS eeuw algemeen geloofd werd, en nog minder dat het tot de werkelijke gebeurtenissen behoort; immers, ware MAERLANTS getuigenis zoo stellig als het wankend is, dan kan het, als eerst in het laatst der 13de eeuw gegeven, nog niets afdoen. Doch K. tracht, door MAERLANT, geloofbaar te maken, dat VINCENTIUS *van Beauvais* het berigt over de Pausin zoude gehad hebben, en oppert dien ten gevolge het vermoeden, dat het, na MAERLANT, uit dien Schrijver zoude verdwenen zijn: ontwijfelbaar weder door de listen der Hierarchie. W. toont daarentegen dat K. op zeer losse grond te werk gaat, wanneer hij veronderstelt, dat MAERLANT niets anders zoude gedaan hebben dan VINCENTIUS, zonder eenige bijvoeging of afwijking, te vertolken. Wat den laatstgenoemden zelven betreft, W. bewijst onwedersprekelijk, dat K. vergeefsche moeite doet om hem tot «de reeks van getuigen» te brengen, en dat de gissingen van K. ten zijnen aanzien elkander tegenspreken en uitsluiten. Het blijft waar, VINCENTIUS vermeldt in zijn geschiedwerk de Pausin niet.

Tot hiertoe zagen wij den Hoogl. K. al de getuigen, door hem aangevoerd, ontvallen, omdat zij bleken niet of tegen getuigd te hebben; maar nu ontmoeten wij er een, wiens getuigenis de geleerde S. der *Nalezing* niet vlak weg durft loochenen, en die zelf aan hetgeen hij verhaalt, schijnt geloofd te hebben. Die getuige is STEPHANUS *de Borbone*, een Dominicaan der 13de eeuw. Over hem en zijn getuigenis handelt het VIde Hoofdstuk. W. voert aan, 1°. dat het bedoelde werk van ST. nog niet uitgegeven is en de HSS. niet kritisch onderzocht zijn: waarmede hij voorzeker te kennen willen geven, dat, bij zoo veel vervalsching als nopens de Pausin heeft plaats gehad, een stellig berigt van haar bestaan niet behoeft erkend te worden, alvorens deszelfs echtheid bewezen zij, en dat dit bewijs noch ten aanzien van

ST. zelven, noch ten aanzien zijner bronnen, tot nu toe geleverd is; 2e dat ST. omtrent dertig jaren later schreef dan K. opgeeft: ZHgel. nomelijk noemt 1225, terwijl volgens eene aanteekening door W. in zijne *Inleiding* gemaakt, die tijd ten minste tot 1250 (*waarschijnlijk langer*) moet verschoven worden; hierbij volgt nu de afdoende opmerking, dat ST. vier eeuwen te laat komt om als getuige te kunnen dienen; 3e dat het verhaal bij ST. in de wezenlijkste omstandigheden van het gewone verhaal verschilt, als ten aanzien van den tijd, dien hij omtrent het jaar 1100 bepaalt, en ten aanzien van het uiteinde der zoogenaamde Pausin en haar voorgewend grafschrift; 4de dat ST. geen geschiedschrijver, maar moralist zijnde, het gewaande voorval als een voorbeeld aanhaalt, aan welks echtheid hem voor zijn doel niet zoo veel gelegen was, zoo dat hij dit vertelsel op zijnen weg vindende, het ligt kan opgenomen hebben, zonder dat hij daardoor geacht kan worden er eenigen grond van echtheid aan te hebben bijgezet. Men zal met W. moeten bekennen, dat de vermelding der Pausin bij ST. inderdaad geen onwraakbaar getuigenis voor haar bestaan oplevert. Doch, zegt K., ST. beroept zich *op in zijnen tijd oude kronijken;* dan W. doet zien, dat K. die woorden *in zijnen tijd oude* uit eigen schat geput heeft, dewijl ST. enkel zegt: *ut dicitur in chronicis* (gelijk er in kronijken gezegd wordt); hij toont verder, dat de kronijken waaruit ST. het verhaal zoude geput hebben, niet *oud* konden zijn. Zoo ontvalt dan den heer K. ook de hoop dat STEPHANUS, kon hij zelf al niet als getuige voor het bestaan der Pausin gelden, ten minste een schakel in dien door ZHoogl. gedroomden keten mogte zijn.

Reft. kan wel aannemen, dat ST. het verhaal, hetwelk bij hem gevonden wordt, geschreven heeft, en dat de fabel dus in het midden der 13de eeuw reeds rond ging, ja, in kronijken geschreven was; maar hij meent te moeten doen opmerken, dat het verhaal *toen reeds* de kenmerken der valschheid medebragt, zoo door de uiteenloopende tijdsbepalingen, als door het strij-

dige der wezenlijkste omstandigheden, die niet alleen verschillend en elkander uitsluitend in de verschillende verhalen worden opgegeven, maar ook veelal blijkbaar valsch, ja onmogelijk zijn. Het *ut dicitur in chronicis* van ST. is, naar de meening van Ref^{t}., een bewijs, dat ook *toen reeds* het gerucht ging *obscuris et incertis auctoribus*, zoo als PLATINA het later heeft uitgedrukt. Want ST. heeft zijn voorbeeld of uit een der door hem in zijn *Prologus* opgegevene, of uit andere kronijken geput. In het eerste geval, geldt wat W. opmerkt, dat dan de bron waarlijk niet oud kan geweest zijn, en valt alzoo de gevolgtrekking van K. weg: in het tweede geval, moet men aannemen, dat het kronijken zonder naam van auteurs, zonder eenig gezag geweest zijn. Immers, ST. is altijd zeer bezorgd om zijne bronnen te noemen en duidelijk te omschrijven (Men zie dit in ECHARD, *S. Thomae summa suo auctori vindicata, sive de V. F. Vincentii Bellovacensis scriptis dissertatio. Parisiis*, 1708.); waarom wijkt hij dan hier van zijne vaste gewoonte af? Daarenboven, wat moeten dat voor kronijken geweest zijn, die een zoo belangrijk feit, als het usurperen van den pauselijken stoel door eene vrouw, zoo slordig verhalen als die waarop ST. zich beroept? Niet eens is de naam van de hoofdpersoon uitgedrukt, *quædam mulier* hiet het, d. i. *zekere vrouw;* er is niet opgegeven, *of* en *hoelang* zij zich gehandhaafd heeft, noch wáár of in welke omstandigheden hare voorgewende bevalling heeft plaats gebad. *Haec impraegnata*, zegt STEPHANUS, *cum ascenderet peperit.* Wat is dat *ascenderet?* Is dat *cum ascenderet sedem pontificiam?* toen ze ingehuldigd zou worden? of waar naar toe klom zij op? en wanneer had het plaats? En men zegge niet, dat ST. zijne kronijken verkort heeft; hij is daarentegen een omstandig verhaler, een oud man die gaarne vertelt en noode iets achterlaat. Het volgende, voorkomende in zijn werk *de septem donis Spiritus Sancti*, hetzelfde waar het vertelsel der Pausin gelezen wordt, moge eene kleine bijdrage zijn om ST. als verzamelaar van voorbeelden te leeren schatten.

«Men merke op,» zegt hij, (2 p. 6. t. handelende over de vereering van JESUS' heilige Moeder) «dat wij de meeste «dier mirakelen verzameld hebben uit onderscheidene boeken, «over hare mirakelen geschreven, *waarvan ik al de schrijvers «niet ken;* de titels der boeken zeiden het niet; *ook ben ik «niet zeker van aller waarheid (nec mihi constat de omni veri-«tate).*» (*Apud* ECHARD. *Op. cit. Sect.* IV. § 1, *punct.* 2.)

Het zij Ref^t. toegestaan, hier nog een enkel woord te zeggen over het vers *Parce, Pater* enz., dat, welligt het vroegst, door onzen ST. medegedeeld wordt. Het heeft namelijk al het voorkomen van in een of ander klooster voor tijdverdrijf, als een vernuftig spel der *ars poetica*, gemaakt te zijn. Ik spreek nu niet van het middelrijm in het vers; maar men lette op de eerste twee letters waarmede al de woorden beginnen:

PArce, PAter, PAtrum, PApissae, PAndere, PArtum,

Men vindt alzoo driemalen het woord PAPA, gevormd (ter wereld gebragt) door de zamenstelling van dit vers. Eene andere lezing heeft: PAPA, *Pater Patrum, Papissae pandito partum;* in deze lezing is het geheim der zamenstelling van de eerste lezing, op eene min of meer bedekte wijze, door het eerste woord namelijk, aan den dag gebragt. Zou misschien het eerste vers een soort van raadsel zijn, waarop het tweede antwoordt: *partus papissae est papa?* De zamenstelling van het vers is dan de *papissa.* — Mijne gissing is spel, gelijk het vers zelf; maar spel wordt door spel begrepen. Men zal zeggen: nu blijft nog altoos de vraag, hoe de maker van het vers aan dat *papissa* kwam? Doch ik vraag: waartoe komt de verbeelding niet, als zij zich zit te pijnigen op het maken van zulke kunstversen? Overigens kan de benaming van *papissa* zeer ligt ontstaan zijn, wanneer eenig Paus geacht werd onder den invloed van eene of andere vrouw te staan, of wanneer de kwaadwilligheid zoo iets of misschien iets ergers verdichtte.

is het woord eenmaal dáár, dan kan het in het vers niet meer bevreemden. Zou het volstrekt onaanneembaar zijn, dat kwaadwilligen en onnoozelen naderhand, naar aanleiding van dit vers, de fabel gemaakt hebben?

Keeren wij, na deze uitweiding, tot onzen Schrijver terug. Hij stapt van STEPHANUS DE BORBONE af met de opmerking, dat deze dominicaan en Inquisiteur toch niets schijnt geweten te hebben van het zoogenaamde besluit der Hierarchie om de vermelding van JOANNA te weren; dat dit al wederom een logenstraffen is van de beschuldiging door K. zoo hatelijk gedaan.

(Het Vervolg in een volgend Nummer.)

LETTERLOVER.

'S HEILANDS GEBOORTE.

't Is feest; het plegtigste aller feesten;
Het lofgeschal der zaalge geesten
Gaat voor aan 's christens juichend lied;
En 't jubelt in vereende koren:
Heil! de Ongeschapene is geboren,
Heil! 't heilrijkst wonder is geschied!

Eer zij der Godheid in den hoogen!
Zoo vloeide, langs de azure bogen,
Der Englen zang en harpgeluid;
En daalde in onnavolgbre akkoorden,
Tot waar ze *Bethlem's* herders hoorden,
Gewekt ten eersten sluimer uit.

Daar zien ze 's Hemels Englen zweven
In glanzen, die geen zon kan geven,
In glanzen, stralend van Gods throon.
Zij staren, in zich zelf verloren,
En siddren; — staren weêr — en hooren....
't Geboorteloflied van Gods Zoon.

En, als een schicht den boog ontvlogen,
Komt snel een engel, van den hoogen,
Den herders daar op zijde staan;
Wijst waar de roem der hemelkoren,
Waar aller Redder is geboren,
En wijst hun — ach! een rotshol aan.

Almagtig God! is 't schijn of wezen?
Gij, in geen eeuwigheid volprezen,
Gij, schreijend wichtje in gindschen stal?
Gij, Schepper, met ellende omtogen?....
God! 'k aarzel, of 'k Uw alvermogen,
Dan 't eerst Uw liefde aanbidden zal.

Hoort herders! hoort den zuigling krijten,
Wiens donderstem 't arduin kan splijten;
Wiens adem 't Algeheel bezielt;
Daar ligt Hij arm en weêrloos neder,
En kermt zoo zwak en schreit zoo teeder;
O Liefde!... o Almagt!... Schepslen, knielt!

Natuur voelt zich weêr opwaarts beuren;
Den Dood ontzetten levensgeuren,
En d'afgrond zelf verbleekt van schrik;
Want GOËL leeft, — God zij geprezen!
Hij geeft den mensch weêr *mensch* te wezen,
Te leven door zijn jongsten snik.

En eeuwen, eeuwen zijn verdwenen,
Sinds JESUS is op aard verschenen;
En steeds nog stijgt, in d'eigen nacht,
Het lofgezang uit duizend koren,
Dat de Englenschaar aan de aard deed hooren,
En klinkt tot 't verste nageslacht.

D. P.